

עטרת שלמה



# עטרת שלמה

קווים לדמותו ולפועלו של  
מֶרֶן הַגָּאוֹן הַרְבַּי שְׁלֹמֹה גוֹרֵן זצ"ל

שר התורה, גאון ההלכה,  
בקי וחרף בנגלה ובנסתר  
מפרש ומהדיר התלמוד הירושלמי  
מכונן הרבנות הצבאית

אלוף, הרב הראשי לצבא ההגנה לישראל  
הרב הראשי וראב"ד לתל־אביב יפו  
הרב הראשי וראש הרבנים לישראל  
נשיא בית הדין הרבני הגדול  
מחדש ה'איִדרא רבה' בשערי הר הבית  
משיב מלחמה ספרא וסייפא  
לוחם לקוממיות ישראל ברוח התורה,  
עושה חסד עם החיים ועם המתים.

## נערך ונלקט ע"י שי הירש

מכון מחקר תורני תורת־שלמה - ע"ש הרב שלמה גורן זצ"ל  
ישוב נריה, הר אפרים  
כ"ד חשוון ה'תשע"ח, כ"ג שנים להעלותו לגנזי מרומים

## **עטרת שלמה**

קווים לדמותו ולפעלו של מרן הגאון הרב שלמה גורן זצ"ל

**הוצאה לאור:**

מכון מחקר תורני 'תורת-שלמה' – ע"ש הרב שלמה גורן זצ"ל

נריה, הר אפרים

**עיצוב העטיפה:**

סטודיו ולדמן

**עריכה לשונית והגהות:**

ר' אלעד איתן פייט

**הפקה:**

דוב ליברמן – 'מילה טובה'

**צילומי כריכה:**

צלמי "במחנה", באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון. דוד רובינגר, באדיבות לשכת העתונות הממשלתית. צילומים נוספים: שרה יעקב, לשכת העתונות הממשלתית. תודתנו לארכיון המדינה, ארכיון הרב גורן וארכיון הרב הרצוג.

©

**כל הזכויות שמורות לשי הירש – העורך והמלקט**

ניתן לצלם חלקים מספר זה לצורך אישי ולימודי בלבד.

שימוש מסחרי מכל סוג שהוא אסור בהחלט אלא בקבלת רשות מפורשת בכתב.

**גילוי דעת:**

המערכת עשתה ככל יכולתה על מנת לאתר את בעלי הזכויות של כל החומר שנלקח ממקורות חיצוניים. אנו מתנצלים על כל השמטה או טעות, ואם יובאו לידיעתנו, נפעל לתקן במהדורות הבאות.

**לפניות בענייני הספר,**

**לרכישת ספרי המכון, לאפשרויות הנצחה ותרומות ולהזמנת הרצאות:**

מכון תורת-שלמה

052\*8836373

TORATSHLOMO@GMAIL.COM

# מרן הרב שלמה גורן זצ"ל

(ה'תרע"ח - ה'תשנ"ה)



צְאִינָה וּרְאִינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה  
בַּעֲטָרָה שְׁעֵטְרָה לוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתָנָתוֹ וּבְיוֹם שְׂמֵחַת לְבוֹ –  
בְּיוֹם חֲתָנָתוֹ, זֶה מִתֵּן תּוֹרָה. וּבְיוֹם שְׂמֵחַת לְבוֹ, זֶה בְּנֵן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ,  
שְׂיִבְנָה בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ. אָמֵן:

# תורת שלמה

ספרא וס"פ"א



מכון מחקר תורני תורת שלמה – ע"ש הרב שלמה גורן נוסד בשנת תשע"ו, ביישוב נריה אשר בהר אפרים. המכון שם לו למטרה לחקור את מערכות ישראל בזמננו ואת אופייה הייחודי של הצבאיות הישראלית מנקודת מבט תורנית-לאומית. ספר הביכורים של המכון הינו הלקט המפואר: המחזיר שכינתו לציון – מבט תורני על מלחמת ששת הימים ו'יום ירושלים' – הלכה, מוסר, דרוש, אמונה, רמז, רז ושיר (מהדורת מופת, בשלושה כרכים עם יותר מ-1700 עמ') שראה אור בהוצאת 'תנועת המזרחי העולמית' לכבוד שנת היובל לתשועת מלחמת ששת הימים ולשחרור ירושלים והתקבל באהבה רבה בכל שדרות חובבי ציון וירושלים ובקרב שלומי אמוני ישראל.

כעת, נמצא בשלבי הכנה ספר ההמשך בסדרת ספרי מלחמות ישראל בדורנו, 'זנתנה תוקף' – מבט תורני על מלחמת יום הכיפורים, אשר עתיד לראות אור אי"ה במהלך השנים הקרובות. בכוונת המכון להוציא לאור גם ספרים ופרסומים נוספים בענייני הלכות מדינה, צבא ומלחמה.

חוברת צנועה זו ובה קווים לדמותו ולפועלו של מו"ר הרב שלמה גורן זצ"ל, מכונן הרבנות הצבאית וממייסדי צה"ל, 'ספרא וסייפא' והרב הראשי לישראל, הינה היצירה השנייה הרואה אור במסגרת מחקרי המכון ומטרתה השלמת חסר ממשי הנוגע להנחלת דמותו ומורשתו של הרב גורן לדורות הבאים של ציבור בני הישיבות ולומדי התורה, בישיבות הגבוהות, ישיבות 'ההסדר' והמכינות הקדם צבאיות, ועבור הציבור הרחב המוקיר את תלמידי החכמים של תורת ארץ ישראל.

נודה למי שברשותו חומר נוסף המתאים למהדורות הבאות שיודיענו על כך ויזכה להיות שותף לקיום "והיו עיניך רואות את מוריך" ולגילוי 'רוח האומה המתגלה בגדוליה' ('אדר'היקר' למרן הראי"ה קוק).  
התודה והברכה לכל התורמים והמסייעים לפעילות המכון – 'ברך ה' חילם ופועל ידם תרצה'.

יהי רצון שזכותו הגדולה של רבנו תעמוד לנו ולזרענו "לשמוע ללמוד וללמד לשמור לעשות ולקיים" ו"לא תמוש התורה מפינו ומפי זרענו עד עולם".  
ממקור הברכות יבורכו הוריי היקרים, אשתי, בנותיי ויתר בני משפחתנו: "חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים. חיים שימלא ה' משאלות לבנו לטובה. אמן סלה"

ברוך רחמנא דסייען

שי בן שלום הירש הכהן, כ"ד חשון תשע"ח,

כ"ג שנים להסתלקותו של מו"ר הגר"ש גורן זצ"ל.

שנת השבעים לתקומת מדינת ישראל,

'ראשית צמיחת גאולתנו'.





# תוכן העניינים

## א

שבחי שלמה:

מדברי רבנן ותלמידיהון בשבחו של הרב

11

## ב

בשבתו עם זקני ארץ:

במחיצת גדולי התורה ומאורי העדה

105

## ג

שמע שלמה:

לקט סיפורים וזיכרונות

133

## ד

תולדות שלמה:

קורות חיים של הרב

175

## ה

תורת שלמה:

רשימת ספרים וכתבי יד של הרב

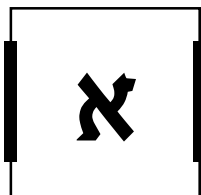
209

## ו

חתימת המלקט

215





# שבחי שלמה

מדברי רבנן ותלמידיהון  
בשבחו של הרב



“ייהיה מן היחידים העומדים לנס בין גדולי ישראל גאוני הדור”  
 מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק (תרכ”ה-תרצ”ה)  
 הרב הראשי לישראל וראש ישיבת ‘מרכז-הרב’

עוד בילדותו של הנער שלמה גורונצ'יק בכפר חסידים, זכה לפגוש את מי שעתיד להיות מתווה דרכו בחיים, מרן הראי”ה קוק. הרב קוק ביקר בכפר, בהתאם להזמנתו של אביו של הנער, ר’ אברהם גורונצ’יק אשר נועץ עמו בעניינים הלכתיים. עם מעבר המשפחה לירושלים התהדקו הקשרים ובפרט לאחר מאורעות תרפ”ט, כאשר שבה משפחת גורונצ’יק לירושלים, לאחר תקופה קצרה ברחובות. ר’ אברהם גורונצ’יק, הכין אז ת”ח צעירים לקראת מבחני הסמכה לרבנות והרב הראשי לארץ ישראל, הראי”ה קוק נתן להם את כתב ההסמכה. בתקופה זאת, התקרב ר’ אברהם גורונצ’יק אל הרב קוק והיה מבאי ביתו הקרובים.

כאשר הוכנס העילוי הצעיר, שלמה גורונצ’יק, בן השתיים-עשרה לישיבת חברון, לקחו אותו תחת חסותם האישית, ראש הישיבה, הגרמ”מ אפשטיין והרב הראשי הראי”ה קוק. בשמחת בריהמצווה של הנער שנערכה בישיבת חברון השתתף גם הרב קוק.



### בקשה לתמיכה כלכלית

**עבור “העילוי המצוין בשכל ישר וכישרונות מפליאים”:**

בשנת תרצ”ב, בהיות הנער שלמה, בן חמש-עשרה ובטרם נסמך להוראה, כתב אודותיו הראי”ה קוק אל הרב שלמה אהרונסון, רבה של תל-אביב-יפו:  
 “יום ד’ לחדש סיון תרצ”ב. לכבוד ידי”נ הרב הגאון הגדול מוהרש”ה אהרנסון שליט”א המוצדק עיה”ק יפו, ת”א והמחוזות, שוי”ר. אחדשה”ט באה”ר, ראיתי בזה להודיע לכ”ג את יקרת ערכו של הבחור הצעיר העילוי המצוין בשכל ישר

וכישרונות מפליאים מר שלמה בהרב ר"א גראנציק, מי שהוא עומד להיות לנס ותפארת בישראל, כשלא יהיו לו מפריעים. ע"כ אין לשער גודל העניין לחזק כלי חמדה כזה. ומצדי הנני מוכן לקרבו בכל... אבל הסיפוק החמרי לפי מצוקת הזמן ע"ז צריכים אנו להסתייע. ואם כבוד הדר"ג מוצא לזה אפשרות בע"ה – אין לנו מיידה טובה ממנה. ידי"נ דוש"ת באה"ר חותם בברכת הרגל הבעל"ט, אברהם יצחק הכהן קוק" (ארכיון הרב גורן, מכתבי המלצה והסכמות אישים, מובא אצל ד"ר שפרה מישלוב, 'בעין הסערה', רמת-גן, תמוז תש"ע).



### הסכמת הראי"ה קוק לספרו הראשון של הרב גורן – 'נזר־הקודש':

את ספרו הראשון, 'נזר־הקודש', העוסק בהלכות פסולי המוקדשים בידי־החזקה לרמב"ם, הוציא הרב גורן בהיותו כבן שבע־עשרה (בשנת תרצ"ה), בהסכמה שנתן רבו, הראי"ה קוק לספרו, כתב־א:

"הנה הלום ראיתי שתיל קודש זית רענן עולה ופורח על הררי ציון הלא הוא אחד מיחידי הסגולה בין צעירי תופשי תורה"ק ושוקדיה אשר בעיר עוז לנו – פה עקו"ת תובב"א חתן תורה נעלה, העילוי המצוין בדור, עדין לגאון ולתפארת גדולה בישראל מו"ה שלמה בהרב ר' אברהם גראנציק שליט"א אשר עוד באביב ימיו נתן לו ה' לב נבון ושכל טוב להסבירה ואהבת תורה וחמדת עמלה ושקידתה נתן בליבו וברוב עמל נפשו ועוצם שקידתו וגדולת כשרונו עלה במעלות הקודש ונעשה קנקן חדש מלא ישן וטעם זקנים בחריפות ובבקיאות כאחד הגדולים ובע"ה ברוב הימים ירבה מקנתו וגדולתו ויהיה מן היחידים העומדים לנס בין גדולי ישראל גאוני הדור..."



### יחס הגר"ש גורן למורו ורבו הראי"ה קוק:

כל חייו ראה עצמו הרב גורן כנאמן למורשתו ודרכו של רבו הראי"ה קוק. בספר זיכרונותיו 'בעוז ותעצומות' (אבי רט (עורך), ידיעות ספרים, תשע"ג) סיפר הרב גורן על קשריו עם הראי"ה:

"בשהותי על הר הכרמל למדתי להכיר ולהוקיר מאוד את הרב קוק. ברמה כזו שלא ניתן להגיע אליה בשום דרך אחרת. הייתי יושב אתו שם יומם ולילה במשך חודש שלם... הקשר האישי והמיוחד שלי עם הרב קוק, הביא אותי ללמוד ממנו הרבה דברים שלא הייתי מודע להם לפני כן. נעשיתי חסיד גדול יותר שלו. אמנם תמיד הייתי 'קוקניק', אבל מתוך ההיכרות שלי אתו למדתי להעריך אותו אף יותר – את התנהגותו החברתית, עד כמה הוא אהב את הבריות והיה אהוב על הבריות, כל אחד ואחד, ועד כמה היה מוכן להקדיש זמן לכל ילד וילד" (שם, עמ' 75, 80).

במאמרים שכתב הרב גורן בבגרותו הוא מזכיר לעתים דברי תורה והסברים תורניים ששמע מרבו הראי"ה קוק בילדותו וזאת, חרף מרחק זמן של עשרות שנים מאז שמיעתם ('תורת המועדים', מהדורת תשע"א, עמ' 40, ועמ' 123).

במאמר הערכה וסקירה אישית אודות הרב גורן עם היבחרו לכהונת הרב הראשי לישראל נכתב: "רבו השלישי, ר' אברהם יצחק הכהן קוק הורה לו שילוב מהותי של בקיאות וחרifות יחד. בשנתיים האחרונות לחייו של הרב, עשה הרבה במחיצתו וקנה אצלו את מושג 'כל התורה כולה עניין אחד הוא', בשורשים אין מחיצות בין הלכה לאגדה ובין נגלה לנסתר, הכול חטיבה אחת ויש לבקש אמיתה של תורה בהשוואה מסוגיה לסוגיה בלימוד עיוני במקום ובגילוי היסודות העקרוניים. הרב קוק בתור שר ההלכה והוגה דעות מקורי, חכם הקבלה, משורר מופלא, אציל ועשוי ללא חת במערכת הדעות, משמש לו מופת של אישיות תורנית אשכולית בתבנית גדולה" (דונש (ש. דון יחיא), 'שנה בשנה' תשל"ד, עמ' 275).

בבוקר הבחירות לכהונת הרב הראשי לישראל (תשל"ג), עלה הרב גורן לפקוד את קברו של הראי"ה בהר הזיתים והבטיח שאם ייבחר ילך בדרכיו.

בנאומו בפני הוועידה העולמית הכ"ב של תנועת המזרחי ביום ו' שבט תשל"ג אמר: "המאור הגדול של תנועת התחיה הדתית לאומית, המייסד של הרבנות

הראשית לישראל, הוא גאון ישראל מאורו והדרו הראי"ה קוק זצ"ל, שחזה בעוז רוחו את תקומה של המדינה והעם... אנו מקבלים עלינו להיות נאמנים למורשת הגדולה והקדושה שהנחיל לנו רבנו הגדול רבם של ישראל מרן הראי"ה קוק. נחתור להגשים את חזון חייו ותקוות הדורות במסירות נפש ממש... (משנת הגורן, עמ' 82, הרב קובי דמבינסקי (עורך), ידיעות ספרים, תשע"ו).

בהיותו הרב הראשי לישראל, נרתם הרב גורן לסייע להדפסתם של כתיבי הראי"ה, כמובא בדברי ההקדמה של עורכי ספר 'מאמרי הראי"ה' (הרב אלישע אבינר, והרב דוד לנדאו) שם נכתב: "תודה עמוקה לכבוד הרה"ג הרב שלמה גורן הרב הראשי לישראל על שסייע רבות להוצאת הספר".

לימים, זכה הגר"ש גורן להיקבר במחיצתם של מוריו ורבותיו: הראי"ה קוק, הרב הנזיר והרצי"ה קוק בחלקת הנביאים אשר במרומי הרה"זיתים.

## 2

"מן היחידים המצוינים בדור"  
 הרב איסר זלמן מלצר (תר"ל-תשי"ד)  
 ראש ישיבת 'עץ-חיים' ומח"ס 'אבן-האזל'

זקן ראשי הישיבות, ראש ישיבת 'עץ-חיים', הגאון רבי איסר זלמן מלצר שאותו היה רגיל הרב גורן להזכיר בתורת מורו ורבו אחרי מרן הראי"ה קוק, כותב אודותיו בהסכמתו לספר 'נזר-הקודש' את הדברים הבאים:

"הנה כאשר אהובי וחביבי העילוי הנפלא רך בשנים ואב בחכמה הרב הגאון החריף ובקי בש"ס ובראשונים מו"ה שלמה בהרב ר' אברהם גורונצ'יק נ"י, יעצוהו מוקירו להדפיס חלק מחידושו למען יהנו רבים מחידושו החריפים והעמוקים, וכאשר הפרח הנחמד הזה הוא באמת מן היחידים המצוינים בדור, שבימי עלומיו עלה במדרגה רמה ונישאה במעלות התורה וראוי הוא לחיזוק גדול מצד מוקירי תוה"ק..."



סיפר הרב יהודה עמיטל, תלמידו של הגרא"ז מלצר, וחתן בנו, הרב צבי יהודה מלצר: "היזומה להוצאת החיבור 'נזר־הקודש', באה מכמה אנשים שביקשו לעודד תלמידי חכמים צעירים. סיפר לי ר' אריה לוי זצ"ל, שברוב ענוותנותו אמר לו ר' איסר זלמן באותה שעה: 'איי, איי, איי, אני בצעירותי לא הייתי מסוגל להוציא חיבור כזה'. לר' אריה לוי, שהיה תלמידו של ר' איסר זלמן, הדבר חרה עד מאד: כיצד רבו מזלזל בעצמו עד כדי כך? ר' אריה לא מצא מנוח לנפשו עד שנכנס לרב קוק וסיפר לו שה'ראש ישיבה' אמר על עצמו שהוא לא היה מסוגל לכתוב חיבור כזה כשהיה בגילו של הרב גורן. הרב קוק קם מכסאו, אמר 'חס ושלום' והתיישב: 'זה לא, "אבן האזל" זה עמוד האש'. אכן, ר' איסר זלמן הגזים, אבל הגזמתו אומרת משהו על כישרונותיו של הרב גורן..." (הרב יהודה עמיטל, עלון שבות־בוגרים ו (אדר ב' תשנ"ה), עמ' 126-121).

♦

בספרו 'אבן האזל', הלכות ביאת המקדש, פ"ד הלכה י"ב (אות ד'), הזכיר הגרא"ז מלצר הערה קצרה והוסיף: "ובזה העירני חביבי הגר"ש גורונצ'יק שי'..."

♦

סיפר הרב דב כץ, חברו של הרב גורן לספסל הלימודים בישיבת 'חברון' (אשר מאוחר יותר כיהן תחתיו כרב הראשי של חיל האוויר): "בין הצעירים שהגיעו לישיבה, היה 'עולל' בין שתיים עשרה... בעל כשרון מיוחד, ששמעתי עליו עוד קודם לכן... נער קטן־קומה, עילוי שבעילויים. הוא היה אז שנה לפני בר־מצווה, אותה חגג בישיבה; היה זה דבר חסר תקדים... שלמה ישב לידי. הוא היה צעיר ממני בכשבע שנים. עם זאת, היינו בקשרי ידידות טובים עוד שנים ארוכות. פעם נכנסתי לר' איסר זלמן, והוא אמר לי: היה כאן עתה שלמה גורן, יש לו בכף היד בבלי וירושלמי!" (מובא בספרו 'וילכו שניהם יחדיו', הרב דב כהן). מקור אחר מאותה תקופה אף מספר שפעם אחת בעת שנכנס הבחור שלמה גורונצ'יק לחדרו של הגרא"ז מלצר, קם הגרא"ז לכבודו.

♦

**הסכמת הגרא"ז מלצר לספרו השני של הרב גורן,  
'שערי טהרה' על מסכת מקוואות:**

"מע"כ ידי"נ אהובי העילוי העצום וגאון נעלה חריף ובקי נפלא בבבלי וירושלמי כש"ת מו"ה שלמה גורונצ'יק שליט"א. הנני בזה לברכו ליום אשר זיכהו ד' לגמור את ספרו הגדול והחשוב שערי טהרה אספת כל מאמרי חז"ל בהלכה ואגדה המפוזרים בכל הש"ס בבלי וירושלמי ספרא ספרי מכילתא ותוספתא ומדרשים על מסכת מקוואות וקבצם עם פירושי הראשונים אשר כבר נדפסו והוסיף עליהם מאשר בכת"י בבתי עקד הספרים וסדרם על כל משנה ומשנה במקומה, ואל השולחן הטהור הזה עשה זר זהב חידושי הנפלאים והעמוקים ומיישב עניינים חמורים בדרך ישרה ועמוקה אשר קראם בשם תוספת טהרה. והנה כבר סלל הדרך הזה הגאון מראדזין זצ"ל בספרו סדרי טהרות אשר הסכימו אל מס' כלים גאוני הדור שלפנינו. ואח"כ חבר אל מס' אהלות. אך הניח עוד כר נרחב על כל סדר טהרות וידי"נ הלך בעקבותיו וחבר על מס' מקוואות ועוד השכיל לעשות בזה שכתב את כל דברי הראשונים בפירושו בלשונם ובשמותם. וספרו יהי' לברכה רבה לכל לומדי התורה בכלל ולעוסקים בסדר טהרות בפרט, וד' יהי' בעזרו להמשיך עבודתו הגדולה על כל סדר טהרות ויהי' לברכה בישראל והנני בזה ידידו אוהבו ומחבבו".



**חברותא אישית של הגרא"ז מלצר עם הרב גורן מדי ערב במשך שנים רבות:**

סיפר הרב גורן: "קרוב לעשר שנים הייתי מבאי ביתו, שנים רבות למדנו והגינו יחד בערבים בתלמוד בבלי וירושלמי...ספרו על הירושלמי הנמצא בכתב יד, (ש)התחבר עם לימודנו המשותפים..." ('משנת הגורן', עמ' 259). בעת שנפטר מורו ורבו הגרא"ז מלצר, כתב הרב גורן מאמר הערכה מקיף לדמותו (קובץ 'מחניים' כד, ח' כסלו תשט"ו וראה ב'משנת הגורן', שם).

”אין דוגמתו בדורנו שהוא באמת מחזה מיוחד במינו”  
הרב משה אביגדור עמיאל (תרמ”ב-תש”ה)  
רבה של ת”א-יפו וראש ישיבת ”היישוב החדש”

### מתוך מכתב לראשי אגודת הרבנים בארה”ב

מיום כ”ב מנחם אב תרצ”ח:

”אחדשה”ט בהדרת הכבוד והידידות! הנני מתכבד בזה להציג לפניכם את המכ”ז אביו של הגאון המצוין העילוי הגדול מהור”ר שלמה גורונצ’יק שליט”א. העילוי הנ”ל שאין דוגמתו בדורנו שהוא באמת מחזה מיוחד במינו. צעיר כבן כ’ שבקי בכל הבבלי והירושלמי וכו’ בחריפות נפלאה. ושכבר חבר ספרים חשובים מאד בהלכה, עוסק עכשיו בעבודה ענקית מאד לחבר גמרות על כל סדר טהרות שיש על זה רק משניות לבד וכבר התחיל להדפיס מס’ מקואות, שבה הוא מקבץ כעמיר גורנה את כל הדברים המפוזרים בכל הראשונים עם תוס’ חדושים לאמתה של תורה משלו – זו היא עבודה ענקית שכבר זמן שלא ראינו כמוה... דבר גדול מאד שאין לשער את גודל התועלת. ברגשי כבוד גמורים ובברכת התורה, משה אביגדור עמיאל – הרב הראשי למחוז תל-אביב-יפו” (נדפס בהקדמת ספר ‘שערי טהרה’).

”הוא באמת גאון בתורה”  
הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג (תרמ”ט-תשי”ט)  
הרב הראשי לישראל ומחבר שו”ת ‘היכל-יצחק’

הרב גורן הוסמך לרבנות ע”י הראי”ה קוק וע”י הרב הרצוג. בצעירותו נהג להשתתף בכינוסי ת”ח שהיו נערכים בביתו של הרב הרצוג בימי שישי, בהם גדולי הרבנים היו מלבנים יחדיו סוגיות בהלכה (עדות הרב שאר ישוב כהן ב’בעין הסערה’, עמ’ 66).



### הסכמת הרב הרצוג לספר 'שערי־טהרה':

"שמחתי מאד לראות את ראשית הבניין הנאדר שהולך ובונה במקדש התורה די"נ העילוי המצוין המפורסם לגאון, בקי נפלא בבבלי וירושלמי. וכו' וכו' כש"ת ה"ר שלמה גורונצ'יק שליט"א. הוא שם לו למטרה להוציא את סדר טהרות במתכנתו של הספר סדרי טהרות להגאון מראדזין זצוק"ל והנהו גם זוכה ומזכה את הרבים בהוציאו לאור בצדי הפנים פירושים מרבותינו הראשונים ז"ל שעדיין לא ראו את אור הדפוס וכן הוא מוסיף משלו חידושים יקרים וביאורים בהירים. יהי רצון שכשם שזכה להתחיל כן יזכה הבוחר בתורה ובציון לשכלל ולהשלים את הבניין המפואר הזה ממסד עד הטפחות לשמחת לבב אוהביו ומעריציו הרבים בארץ ובגולה ולשמחת לבב כל אוהבי תורה ושוחריה. הכותב לכבוד התורה והוגיה, יצחק אייזיק הלוי הרצוג, הרב הראשי לארץ ישראל".



### מכתב המלצה עבור מינוי הרב גורן "לראש רבני הצבא":

בהיות הגר"ש גורן בן שלושים ואחת כתב אודותיו הגריא"ה הרצוג במכתב לרה"מ, דוד בן גוריון:

"הנני מתכבד להציג בפניו את הרב רבי שלמה גורונצ'יק, מועמד הרבנות הראשית לארץ ישראל למשרת ראש רבני הצבא... הרב גורונצ'יק ידוע ומפורסם כבר מילדותו בעולם התורה בארץ ובחוץ לארץ כעילוי עצום וכבר נתפרסמו ספריו בהלכה לשם ולתהילה. הוא באמת גאון בתורה ועד כמה שאני יודע אין כמותו בגילו בארץ ובתפוצות. הוא גם בעל השכלה גבוהה שאותה הוא רכש לו בחלק גדול באוניברסיטה העברית כאן. למרות היותו עמוס בעבודת הקודש, לחבר פירוש חדש על התלמוד הירושלמי שהוטל עליו מאת מוסד רב קוק, השתתף הרב גורונצ'יק באופן פעיל מאוד בהגנת ירושלים בימים ובלילות והיה מופת לרבים. לדעתי הוא המתאים ביותר לתפקיד הגבוה והאחראי של ראש רבני הצבא, בתור בא כוח הרבנות הראשית לארץ ישראל. בכבוד רב ובברכת גאולת

ישראל השלמה בעזרת צור ישראל וגואלו במהרה בקרוב" (ארכיון הרב גורן, מכתב מיום א' אב תש"ח, 'בעוז ובתעצומות', עמ' 242, אבי רט (עורך), ידיעות ספרים, תשע"ג).



### מתן הסכמה על פסק הרב גורן להתרת עגונות חללי מלחמת השחרור:

"יום ד' אייר תש"ט. עיינתי בקונטרסו הראשון של הגר"ש גורן נ"י ואני אומר יישר חיליה לאורייתא, כי מלאכה גדולה עשה, הן באסיפת העובדות ובירורן והן בהצעת הצד ההלכתי..." (היתרן מכבלי העיגון של נשי מגיני כפר עציון הי"ד שנפלו על קידוש השם במלחמת הקוממיות, שו"ת 'היכל יצחק', אבן העזר ב סי' א). ועיין עוד ב'פסקים וכתבים' ח"א עמ' ריח (תש"ח) שם מזכיר אותו כ"הגאון הצעיר", ו'בפסקים וכתבים' ח"ד סי' כו (תש"ט) "ידידי הגאון". בשנת תש"ח, מספר חודשים לפני קום המדינה, הטיל הרב הרצוג על הרב גורונצ'יק הצעיר, להתחיל להכין חוקה למדינה היהודית שבדרך.

### יחסו של הרב גורן לרב הרצוג:

בפתח מאמר שכתב בביטאון הרבנות הצבאית 'מחניים', שהוקדש לכבוד יובל השבעים של הרב הרצוג כתב הרב גורן הקדשה מיוחדת לכבודו וזה לשונה: "מוקדש לקברניטו הרוחני של עמנו ונושא דגלו ברמה, כבוד גאון ישראל והדרו מרן הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג שליט"א ראש הרבנים לישראל – להגיעו לשיבה, 'מחיה חיים' יתן לו חיים ארוכים טובים ומתוקנים ויזכה להרים את קרן התורה בישראל, וקרן ישראל בעמים".

לאחר פטירת הגריא"ה הרצוג, כתב הרב גורן מאמר הערכה לדמותו ('אורו של עולם', בתוך: 'משנת הגורן') וגם בתשובותיו ההלכתיות הזכירו בכבוד רב וכינהו 'מרן' (ראה תשובה מיום י"ב טבת תשנ"ג, שו"ת 'תרומת הגורן').

”שלמה הוא ושלמה משנתו”  
 מדברי הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל (תר”מ-תשי”ג)  
 הראשון לציון

גם הראשל”צ, הרב בצמ”ח עוזיאל כותב לרב גורן בהערכה רבה וסומך עליו למעשה בהלכות החמורות שבתורה.

בדבר זיהוי חללי צה”ל שנפלו במלחמת השחרור וקבורתם:

”ב”ה. ב’ אייר תש”ט. לכבוד הרב הגאון הגדול כמוהר”ר ש.גורונצ’יק סגן אלוף ראש רבני צבא ההגנה לישראל שלום וברכה” (שו”ת ’מכמני עוזיאל’, ח”ה, סי’ תז, עמ’ תקפט).

ובעניין היתר עגונות של לוחמי גוש עציון:

”ב”ה. ירושלים, י”ד שבט תש”י. חזא הוית האי פסקא דדינא שחבר וכתב רב חביבאי הגאון שלמה גורן (גורונצ’יק) יצ”ו, רב ראשי לצבא ההגנה לישראל, להיתרן של העגונות מסיבת העדרם של התושבים ולוחמי הצבא שנמצאו בכפר עציון ביום המר והנמהר לכבושו על ידי לגיונות הערבים, והסכמתו של חברי ועמיתי הרב הגאון הגדול מפורסם לתהלה ותפארת כמוהר”ר יצחק אייזיק הלוי הרצוג רב ראשי לישראל, שעלה והסכים להיתרן של עגונות אלה, וכיהודה ועוד לקרא הנני מצרף את חות דעתי והסכמתי להיתר זה לפי קוצר השגתי בעזרת צור ישועתי.

ראשית דבר הנני אומר. אפריון נמטייה להרה”ג הפוסק יצ”ו על עבודתו המאומצת בחרף נפש בביקורו בגיא ההריגה זה וללקוט שרידי עצמותיהם של חללינו הקדושים אלה שנלחמו בכל יכולתם להגנת הכפר הזה, שאם אמנם לא הצליחו להצילו, אבל בדמם ונפשם עצרו התפשטותם המהירה של לגיונות אלה ללבה של ירושלים. זכרה ה’ להם לטובה. ועוד הגדיל עשות להביא עצמותיהם של חללים קדושים אלה לקבורת ישראל בכבוד הראוי להם.

ועתה על יסוד הידיעות שקבל בהשתדלותו הנמרצת על פרטי המאורעות והריגות שבמערכות מלחמה אלה נגש לעשות חסד עם החיים להתיר נשיהם מכבלי העגון, ובחכמה ורב תבונה צלל במים אדירים מדברי התלמודים וגדולי

הפוסקים ראשונים ואחרונים והעלה מרגניתא טבא בידו היתר ברור ומחוויר לעגונות אלה איישר חיליה לאורייתא, שלמה הוא ושלמה משנתו" (עגונות אשר בעליהן נפלו בגוש עציון, שו"ת 'פסקי עוזיאל בשאלות הזמן', סי' סט). גם הרב גורן כותב לרב עוזיאל בהערכה רבה. מכתבו אליו בעניין העברת חללי כיס פלוג'ה במלחמת השחרור פותח במילים: "מע"כ הגאון הגדול, מרא דארעא דישראל, הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל שליט"א ראשון לציון ורב ראשי לישראל" (מיום י"ב אייר תש"ט, נדפס בספר הרה"ר לישראל, ח"ב, עמ' 436).

## 6

"ראוי לשמש כרב הראשי לישראל... ויראתו קודמת לחכמתו"  
הרב משולם ראטה (תרל"ה-תשכ"ג)

בעל שו"ת 'קול מבשר' ומגדולי התורה המובהקים בדור הקודם:

הגאון האמתי, הרב משולם ראטה, בעמח"ס שו"ת 'קול מבשר' היה גדול הדור הקודם. אלמלא השתייך לחוגי ה'מזרחי' ותמיכתו המובהקת ורבת השנים בציונות ובמדינת ישראל, בוודאי היה מוכתר ע"י גורמי העסקנות השונים כ'רשכבה"ג' וכיו"ב, ויגיד עליו רעו, הגאון האדיר שר התורה מטשעבין אשר בפתח מכתבו אליו, כותב לו: "ברכת גמר טוב וחיי נחת לכבוד ידיד נפשי הרב הגאון האמתי גדול הדור, תפארת ישראל נ"י כש"ת מו"ה משולם ראטה שליט"א (ע"פ צילום מכתבו (מכת"ק) המצוי ברשותי מיום י"ג תשרי תשט"ז) זאת הייתה גם דעת רבנו הרצי"ה קוק שלאחר שנפטר אביו, מרן הראי"ה, גדול הדור הינו הרב משולם ראטה (גדול שימושה' הרב אברהם רמר, עמ' מז, טבת תשנ"ד) כשנפטר הרב ראטה, הספידו הרצי"ה ואמר שהרב ראטה ידע כיצד לפסוק ב'הלכות ציבור' (מפי הרב חיים דרוקמן).



בי"ט תמוז תשי"ט נפטר הרב הראשי לישראל, הגריא"ה הרצוג ובשנת תש"ך החלו ההכנות לבחירות חדשות לרבנות הראשית, אך רק לאחר דחיות חוזרות

ונשנות פורסמו ביום י"ז תמוז תשכ"ב תקנות הבחירות החדשות ע"י שר הדתות ר' זרח ורהפטיג ועל פיהן נערכו הבחירות החדשות. לרבנים ראשיים אשכנזיים המועמדים היו הרב יהודה איסר אונטרמן והרב שלמה גורן. הרב משולם ראטה תמך במועמדותו של הרב שלמה גורן וכתב עבורו מכתב תמיכה קצר, בבחינת 'מועט המחזיק את המרובה':

"הנני מביע בזה את דעתי, שכת"ר הגאון ר' שלמה גורן שליט"א ראוי הוא לשמש כרב הראשי לישראל מבחינת גדלו בתורה, ויראתו הקודמת לחכמתו" (נכתב בכתב ידו, על כרטיס ביקור שלו המצוי בארכיון משפחת גורן, בתיקה: התכתבויות עם גדולי ישראל. מצוטט אצל הרב אביעד הולנדר, 'דיוקנו ההלכתי של הרב גורן – עיונים בשיקולי הפסיקה ודרכי הביסוס במאמריו ההלכתיים', עמ' 13, עבודת דוקטורט, אוניברסיטת בר אילן רמת גן, תשע"א).

ביום ד' ניסן תשכ"ד נערכו הבחירות והרב אונטרמן בן השבעים ושמונה, גבר אז על הרב גורן בן הארבעים ושש, בהפרש של שלושה קולות.

## 7

"בעל כשרונות מצוינים, שקדן ואיש פעולה"  
 הרב איסר יהודה אונטרמן (תרמ"ו-תשל"ו)  
 הרב הראשי לישראל (תשכ"ד-תשל"ג) ומחבר שו"ת 'שבט יהודה'

יחסיו של הרב גורן עם קודמו בתפקיד הרה"ר לישראל, הרב א.י. אונטרמן, ידעו עליות ומורדות במהלך השנים. אולם, גם בתקופות מורכבות שררה ביניהם קרבה אידיאלוגית רבה, הן ביחסם למשמעותה הדתית של מדינת ישראל והן בתמיכתם בתנועת 'המזרחי' ובתחומים נוספים. לאחר מלחמת ששת הימים, השתתפו שני הרבנים ב'עצרת הודיה מרכזית' שנערכה בהיכל התרבות בת"א במעמד אלפי בני אדם, לציון תשועת ישראל



ולניצחוננו המזהיר של צה"ל. בשנים שלאחר מכן, נחלקו הרב אונטרמן והרב גורן בעניין אמירת ה'הלל' בברכה ביום ירושלים. הרב גורן אפשר לחיילי צה"ל לנהוג כפי הוראת הרבנות הראשית לישראל, אם כי לא ביטל את עמדתו. לאחר שנבחר לרבנות הראשית, אימץ הרב גורן את החלטת מועצת הרה"ר לישראל בראשות הרב אונטרמן, שקבעה אמירת הלל שלם בברכה ביום ירושלים.

כשנבחר הרב גורן לכהן כרבה האשכנזי של ת"א התקשרו אליו הרב הראשי הרב אונטרמן והראשל"צ הרב יצחק נסים לברכו ('הצופה', י"ג סיון תשכ"ח). כניסת הרב גורן לתפקיד נדחתה עקב מלחמת ההתשה שוב ושוב, רק לאחר כשלוש שנים נערך מעמד ההכתרה. בנאום הרב הראשי, הרב אונטרמן לכבוד האירוע תיאר את הרב גורן כ"בעל כישרונות מצוינים, שקדן ואיש פעולה" (אריה אבינר, ידיעות אחרונות, כ"ג תשרי תשל"ב). בעת חתונתה של תחיה, בתו של הרב גורן עם אהוד שפירא, נתכבד הרב הראשי לישראל, הרב אונטרמן בברכה בעת מעמד החופה.

כשנפטר זקן רבני הארץ, הרב אונטרמן בגיל תשעים, השתתף כמובן הרב גורן בהלווייתו ונערך כינוס מיוחד של מועצת הרבנות הראשית לישראל לזכרו ('שבט מיהודה', תולדות, פרקי הלכה והגות, עמ' קעג).

ב. ע' בספרנו 'המחזיר שכינתו לציון' – מבט תורני על מלחמת ששת הימים ו'יום ירושלים', כרך ב', עמ' 363, הוצאת תנועת המזרחי העולמית, תשע"ז.

8

”הגאון הגדול המפורסם לשם ולתהילה”  
 הרב עובדיה הדאיה (תר”ן-תשכ”ט)  
 ראש ישיבת המקובלים ‘בית אל’ וחבר ביה”ד הגדול

**מכתב מיוחד שכתב לרב שלמה גורן, לאחר מלחמת ששת הימים:**

”ב’ מנחם אב תשכ”ז. לכבוד ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם לשם ולתהילה, בארץ ובגולה מהר”ר שלמה גורן שליט”א, הרב הראשי לצה”ל. רב גאון מאוד נכבד שלום וברכה. ראשית, עלי להודות לו ולברכו מקרב לב על הזכות הגדולה, לא פילל ולא עלה דעתו אפי’ בחלום על הצלחה כזאת אשר לא היתה לעולמים אולי רק בימי החשמונאים, אין זה אלא גבורת ה’ הגדול והנורא, כי הוא איש מלחמה, ונתקיים בנו מקרא שכתוב ה’ ילחם לכם, ודאי שזה קץ הגלות ואנו מקוים שה’ יחיש מהר גאולתינו תשועת עולמים אמן...” (נדפס בספרנו: ‘המחזיר שכינתו לציון’, כרך ג’, ירושלים, תשע”ז, נמסר לדפוס בהשתדלות הרב יצחק דדון הי”ו).

9

”ת”ח מובהק”

הרב שמואל יוסף זוין (תרמ”ה-תשל”ח)

חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל ועורך האנציקלופדיה התלמודית:

עוד בצעירותו של הרב גורן, כתב אודותיו הגאון הרב זוין את הדברים הבאים:  
 ”...צעיר לימים הוא הרב גורונצ’יק וכבר הספיק להתפרסם כתלמיד חכם מובהק בספרו ‘נזר הקודש’, שחיברו והוא בן שמונה-עשרה (עכשיו, הרב הראשי לצה”ל, הרב גורן)” (‘סופרים וספרים’, ח”ג, עמ’ 144). בשנותיו האחרונות, כיהן הרב זוין תחת הרב גורן במועצת הרבנות הראשית לישראל. מכתבים מהרב זוין אל הרב גורן מצויים בארכיון הרב גורן.

הרב גורן הגדיר את הרב זוין כ”הגאון החסיד, כל רז לא אניס ליה...” (מכתב לרב יהושע הוטנר מיום כ”ו אייר תשל”ג) והעניק לו את פרס כ”ץ המיועד לאישים

ומוסדות העוסקים ביישום והפעלת ההלכה בחיים המודרניים (תשל"ו). הרב זוין ראה בכך ביטוי הוקרה אישי ומיוחד עבורו מאת הרב גורן. כשנפטר הרב זוין הספידו הרב גורן: "הרב שלמה יוסף זוין. זקן גאוני הדור, חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל, עורך האנציקלופדיה התלמודית וספרי הלכה, אגדה, דרוש וחסידות רבים היה מעין תורה מהלכת. בצ"ג שנות חייו קיפל בתוכו גדלות משולשת גאון ההלכה, גדול חסידי חב"ד, ויחיד ומיוחד במסירותו ואהבתו לארץ ישראל. הרבנות הראשית לישראל אבלה על כתר התורה שאבד לעם ולמדינה" (הודעה לעיתונות, כ"ג אדר א תשל"ח).

## 10

"ידידי עוז הגאון העצום וכו' כש"ת מוהר"ר הגר"ש גורן שליט"א"  
 הרב אליעזר יהודה וולדינברג (תרע"ו-תשס"ז)  
 חבר בית הדין הגדול ומחבר שו"ת 'ציץ אליעזר'

"ב"ה. מוצש"ק אור לי"ב לחדש מרבים בשמחה תש"ט לפ"ק. ירושלים עיה"ק תובב"א. נתבקשתי לעיין בדבריו של כבוד ידידי הרב הצבאי הראשי הרב הגאון הר"ש גורונצ'יק שליט"א מה שפרסם בירחון סיני בנוגע להדלקת החשמל בשבת. והנה הגם שכבר כתבתי בקונטרס מיוחד בבירור כל צדדי דיני הדלקת וכיבוי החשמל בשבת ויו"ט הנדפס בספרי שו"ת 'ציץ אליעזר' ח"א סי' כ, אבל לצורך השעה בגלל פרסום מאמרו של ידידי הרב הצבאי הראשי הנ"ל אבוא בזה היום אל העיון בנוגע לעיקרים וליסודות שנגע בדבריו, ובכדי לעמוד על פסקו של דברים יהיו דברי בזה דברייבירור יותר מדברייחידוש, ללקט אמרים מדברי גדולי ההוראה שפסקי הלכותיהם נתקבלו בכל ישראל, שכבר דנו ביררו ופסקו בזה הלכה ברורה ומבוררת" (בירור הלכה בדין איסור הדלקת וכיבוי החשמל בשבת, שו"ת 'ציץ אליעזר' ח"ג סי' יז).

במכתב מיום ח' ניסן תשמ"א פונה הרב וולדינברג למועצת הרבנות הראשית ובראשה אל הרב שלמה גורן במילים הבאות:

"למע"כ הרבנים הגאונים חברי מועצת הרבנות הראשית לישראל שליט"א ועל ראשם ידידי עוז הגאון העצום וכו' כש"ת מוהר"ר הגר"ש גורן שליט"א נשיא הרה"ר והרב הראשי לישראל אחדשהד"ג שליט"א..." (טרם נדפס, צילום כתי"ק מצוי ברשותי).

סיפר הרב יצחק אלפסי, חוקר החסידות הנודע, ולשעבר, רב בית הכנסת 'קוממיות אברהם' בת"א (שייסד הרב גורן): "שח לי הגאון הרא"י וולדינברג (שליט"א) שבישיבת חברון לא הקדים אדם מעולם את הגר"ש ולא היה אחד שעזב אחריו" (תורה עבודה וגמילות חסדים, 'הצופה', כ"ה חשוון תשנ"ה).

## 11

"ראש הרבנים לישראל"  
 הרב אלימלך בר שאול (תרע"ג-תשכ"ה)  
 רבה של רחובות

במהלך שנת תש"ך שלח הרב אלימלך בר שאול, מבכירי גידולי ישיבת חברון, מכתב אישי אל הרב גורן ובו מפציר בו הרב בר שאול להסכים "להיות מועמד לראש הרבנים לישראל" (המכתב מצוי בארכיון הרב גורן).  
 בפתח מכתב תשובתו כתב הרב גורן: "כבוד ידיד נעורי וחביבי עד לאחת, הרב הגאון ותפארת לו מן האדם כש"ת מוה"ר אלימלך בר שאול שליט"א הרב הראשי ברחובות ובנותיה, שלום כ"ת ישגה לעולם. ברגשי תודה וברכה קבלתי את יקרת מכתבו מכ"ד ניסן תש"ך, בו מפציר בי כ"ת 'להסכים להיות מועמד לראש הרבנים לישראל'. ברם יחד עם הבעת הוקרה עמוקה לכ"ת על גלוי הידידות הישנה שלא דעכה, ודברי ההערכה המרובים כלפי, אע"פ שאיני כדאי והגון לכך, איני יכול שלא להביע בזה את אשר עם לבבי ביחס לתפקיד הרם והנישא המוצע לפני ע"י כהדר"ג ורבני ישראל דגולים אחרים, לשום את משא כל העם הזה עלי..." (משנת הגורן, עמ' 92-94).

”חתני, הגאון שליט”א”

הרב דוד כהן, הרב ה'נזיר' (תרמ"ז-תשל"ב)

חותנו של הרב גורן ותלמיד מובהק של הראי"ה קוק

סיפר הרב שאר ישוב כהן כי לפני אירוסיה של אחותו צפיה עם הרב גורן, חשש אביו, הרב הנזיר, מתקיפותו וחריפותו של הרב גורן וביקש מרעייתו להיוועץ ברב הרצוג אשר הרב גורן היה אצלו בן בית והכירו היטב. הרב הרצוג שוחח עם הרב גורן בעניין ובתום שיחה זו אמר לאשת הרב הנזיר כי "אמנם מדובר באדם תקיף אך כאן יהיה טוב משום שהוא אמר לי שהוא אוהב את בתך אהבת נפש", ואכן היחסים ביניהם היו בגדר אגדה, גם היחס בינו ובין חותנו הרב הנזיר היה מיוחד מאוד (ערוץ 7, ראיון לשמעון כהן, כ"ד חשון תשע"ב).

על גאוני תורה השולטים בבקיאות וחריפות בש"ס אומרים, שהתלמוד מונח בכיסם, הרב הנזיר הוסיף ואמר על חתנו, שבכיסו האחד התלמוד הבבלי, ובכיסו השני התלמוד הירושלמי... (הרב אליעזר מלמד, גדול וגיבור – הרב גורן זצ"ל, 'בשבע', כ"ו חשון תשס"ג).

לעיתים, אף היה מזכיר הרב הנזיר את חתנו הגר"ש גורן בשיעוריו. בעת הכנת שיעור בספר האמונות והדעות לרס"ג, מאמר שביעי, העוסק בעניין תחיית המתים והגאולה העתידה כתב הרב הנזיר בפנקסיו: "ודן בזה חתני הגר"ש גורן שליט"א במאמרו, 'גאולת ישראל לאור ההלכה'" ('האמונות והדעות' לרבנו סעדיה גאון עם דרך אמונה, ביאורי הרב הנזיר, כרך רביעי, עמ' נא הע' 148, אריאל תשע"ד).

גם בשיחתו המפורסמת לאחר מלחמת ששת הימים הזכיר הרב הנזיר את חתנו: "...וביום רביעי כ"ח באייר תשכ"ז זכינו לשחרור הר הבית והרב הראשי לצבא הגנה לישראל חתני הגר"ש גורן שליט"א עמד לפני הכותל המערבי וספר תורה בידו והתפלל תפלת ש"צ ותקע בשופר לחרותנו ואנחנו אמרנו שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים..." ('התנוצצות אורו של משיח', ירושלים, תשכ"ח).



מדברי הרב שלמה גורן במעמד השקת ספר 'קול-הנבואה' במשכן נשיאי ישראל, במעמד נשיא המדינה מר זלמן שז"ר (כ"ח באב תש"ל):

"במעמד מרומם זה כשאנו מדברים בכבוד התורה ולכבוד מורי חמי הגאון הצדיק הרב ר' דוד (שליט"א) וספרו הנערץ, חייבים כולנו לחלוק כבוד ויקר לבית הנשיא, אשר העמיד את הבית הגדול למען נוכל כולנו לחלוק כבוד לאחד מבעלי המחשבה העילאיים בדורנו. הזכרתי את ההבדל בין רואה לנביא, אבל, כבוד מורי חותני (שליט"א) הסתופף בצילו של הרואה הגדול, כפי שאנו מכנים את כבוד הרב הראשי הראשון לארץ ישראל, הגאון ר' אברהם יצחק הכהן קוק, זכר צדיק לברכה. הזוהר הקדוש אומר, שישנם שני סוגי אהבה, אהבה עילאה ואהבה תתאה. ושאלתי פעם, מה ההבדל ביניהן, כלומר איך אנחנו יכולים להבדיל בין אהבה עליונה טהורה לבין אהבה תתאה פשוטה. ואמרתי, שההבחנה ביניהן היא, כשאדם אוהב את משהו או את מישהו ורוצה לבטל את המשהו או המישהו אליו, מעין אהבה גשמית שמטרתה השגת ההנאה העצמית מן האובייקט הנאהב, זוהי אהבה תתאה והיא פסולה. אבל כאשר אדם אוהב את מישהו והוא מוכן לבטל את עצמו לשני, או אפילו להקריב את עצמו למען השני, זוהי אהבה עילאה. ומורי חמי הגאון הצדיק (שליט"א) זכה לאהבה עילאה ביחסו ל'רואה' הגדול הרב קוק זצ"ל. הרב ר' דוד ביטל את כל ישותו, זמנו, כוחו ואונו באהבתו את מרן הרב קוק זצ"ל. חששתי שזוהרו יועם באור הגדול של הרואה הרב קוק זצ"ל. הנה זכינו לראות את האור העצמי הגדול הבוקע ועולה מאורח חייו בקודש מדיבורו וממחשבתו, מביתו ומפריעמלו של המחבר הגדול של 'קול הנבואה' (שבחי קול הנבואה עמ' ל', 'קול הנבואה', נזר דוד, ירושלים תשס"ב).

סיפר נשיא המדינה, מר זלמן שז"ר: "הרב דוד כהן זצ"ל זכה להעמיד תלמידים רבים 'מקשיבים' במובנו – קודם כל בנו יחידו הרב שאר ישוב הכהן, יאריך ימים, וחתנו לוקח בתו, שהוא בחר מטובי תלמידי רבם של ישראל, הרב הראשי לת"א – הרה"ג ר"ש גורן, יאריך ימים וירום כבודו ויעודו" (נזר הנזיר, דברים באזכרה בישיבת מרכז הרב לרב הנזיר, תשרי תשל"ג).

ספרו ילדיו של הרב גורן, תחיה שפירא, דרורית תמרי ואברהם (רמי) גורן: "קשרים הדוקים וחמים מאוד היו לאבינו, הרב שלמה גורן עם סבא. הם העריכו מאוד זה את זה והייתה ביניהם שפה משותפת והערצה הדדית. רבות ראינו אותם משוחחים בנעימות או מתפלפלים בדברי תורה. באחרית ימיו, לא רצה סבא להכניס אוכל לפיו, וסבתא הייתה אובדת עצות, כי חששה לבריאותו. היא בקשה שיביאו את אבינו הרב גורן, כי ידעה שיש לו השפעה על סבא. כשאבא היה מגיע הוא היה אומר לסבא: "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה". סבא היה משתכנע ושומע בקול רעייתו שרה, ומכניס מעט מאכלים לפיו..." ("איש כי יפליא", הילה וולברשטין ושמחה רז (עורכים), עמ' 238, ספריית בית-אל, אייר תשע"ז).

במכתב צוואה שנכתב בכתב ידו של הרב הנזיר נכתב: "ר"ח אייר תש"כ, כל הסכום הזה שבא מאת(?) לי דמי מעשר שני קודש לקנות ספרי קודש. לאחר הסתלקותי בבא העת, יהיה לחתני הגאון שליט"א לקנות ספרי קודש ועל זה חתמתי, דוד כהן" (צילום הצוואה בידי המלקט).

הרב גורן שהה ליד מיטת חוליו של הרב הנזיר בימיו האחרונים ומסר דברים חשובים שנאמרו על ידי הרב הנזיר בימים אלו: "שמעתי מפיו של חותני, הגאון הצדיק נזיר אלקים רבי דוד כהן זצ"ל כמה וכמה פעמים בימיו האחרונים בשם ספר על חכמת הקבלה בשם 'מסילות חכמה', שכל המטרה שלנו בעולם הזה היא להעלות את החולין לקדושה ואת הלמטה לדרגה עליונה והגאון הנזיר זצ"ל רשם על גיליון הספר מה ששמע מפי גאון ישראל הראי"ה קוק זצ"ל, שעל זה אנו עובדים כל החיים שלנו, להעלות את החולין לקודש ואת החומר לרוח. כאן בארץ הקודש בוודאי שזוהי חובתנו להעלות את הכול לדרגה עליונה..." (רבי אליהו פרדס זצ"ל, עמ' כח, עיריית ירושלים, תשל"ד).

ג. מספרי מהר"מ פאפירש, עי' קול הנבואה עמ' רי הערה רא. ובחוברת 'קול ואור' על ראש השנה עמ' קעז הערה 5.

### תיאור מסע הלווייתו של הרב הנזיר ודברי הספד של הרב גורן:

"קהל אלפים הלך אחרי מיטתו של הרב דוד כהן, 'הנזיר' מירושלים, שהובא למנוחות בבית העלמין על הר הזיתים בהלוויה הגדולה ביותר שהתקיימה בשנים האחרונות בירושלים. ליד ביתו של המנוח הספידו במלים נרגשות חתנו הרב הראשי לת"א, הגר"ש גורן. בין היתר אמר הרב גורן: 'העטרה שנפלה עם פטירתו של הנזיר איננה עטרת יחיד. כל ימיו אפיינה את ר' דוד כהן שתיקה גדולה, ובשתיקה מוחלטת זו, היה קולו הגדול. כל הליכותיו ואורחות חייו של הנפטר היו קודש, הוא נשא על ראשו את נזר אלקים, כמלאך ה' צבאות. לכן אמר עליו הרב קוק זצ"ל, שאין איש בעולם המכיר את גדולתו של 'הנזיר'. היה גאון הקבלה, גאון המחשבה התורנית וגאון האמונה הצרופה, צדיקים הם כלי מלחמתם של ישראל והם המגנים על הדור ועתה אבדנו אחד מגדולי הצדיקים'" (על פי 'הצופה' מיום כ"ט מנ"א תשל"ב).

דברי הערכה וזיכרון מאת הרב גורן על מורו וחותנו הרב 'הנזיר' ראו אור במאמרו: 'הספירה עליונה: לדמותו של הרב הנזיר' ('משנת הגורן', עמ' 245). דברי הספדו על חותנתו, הרבנית שרה ע"ה, 'שקמתי אם בישראל' נדפסו בספר 'יונתי בחגוי הסלע' (עמ' 29-34, הרב שאר ישוב כהן (עורך), אריאל).

### 13

"שר התורה והיראה פאר הדור"

הרב צבי יהודה הכהן קוק (תרנ"א-תשמ"ב)

בנו וממשיך דרכו של הראי"ה קוק וראש ישיבת 'מרכז-הרב'

הכרות עמוקה וידידות רבת שנים הייתה בין רבנו הרצי"ה קוק לבין מו"ר הגר"ש גורן. הרב צבי יהודה היה מבוגר בשנים רבות מהרב גורן, אשר זכה להיות חתנו של 'הרב הנזיר' מתלמידי המובהקים של הראי"ה קוק ורעו הקרוב של הרב צבי יהודה אותו כינה: "חמודנו הגדול, פאר חכמי ישראל, המרומם והנאדר בקודש מרן רבי דוד כהן" ('איש כי יפליא', עמ' 172).



הרב גורן קשור היה בעבודות אהבה לשיבת 'מרכז הרב' ולדרכו של מרן הראי"ה קוק. הרב גורן נכח במעמד הנחת אבן הפינה לבניין הישיבה החדש בקריית משה, שנערך ביום ה' באלול תש"כ, במלאת עשרים וחמש שנה לפטירת הראי"ה קוק, וכן נשא דברים במעמד חנוכת בנייני הישיבה ביום ד' אלול תשכ"ד. בהיותו רב ראשי לצה"ל, היה לוקח הרב גורן קבוצות חיילים לשיחות חיזוק וימי עיון בישיבות ולביקורים אצל גדולי ישראל, גם בישיבת 'מרכז-הרב' נערכו מפעם לפעם ביקורים אלו. באותן שנים, נפגשו הרצי"ה והרב גורן רבות גם במעמדות ובאירועים ממלכתיים ורבניים שונים ובהם חנוכת 'היכל שלמה' ועידות, כנסים, הלוויות וטקסים שונים.

תרומתו המשמעותית וחלקו והמרכזי של הרב גורן במלחמת ששת הימים ובשחרורם של ירושלים, חברון וקבר רחל, תרמו אף הם להתהוותו של חיבור עמוק ומיוחד בינו לבין הרצי"ה.

למחרת יום שחרור ירושלים, אף הלך הרצי"ה לביתו של הנזיר מרוב דאגתו לשלמה של הרב גורן שיצא לכיוון חברון בליל אמש והוא טרם שמע ממנו (הרב חיים דרוקמן והרב אליעזר ולדמן, 'איש כי יפליא', עמ' 276). ביום כ"ה סיון תשכ"ז השתתף הרב גורן במסיבת הודיה, על התשועה הגדולה במלחמת ששת הימים, שנערכה בישיבת 'מרכז הרב' בירושלים.



"בפורים אחד, נכנס אל הרצי"ה יהודי גבוה לבוש במדים של אלוף בצה"ל: 'שלום אדוני הרב. אני הרב גורן' אמר והתחיל להציג את הרב גורן ולומר כל מיני פסקי הלכות. פתאום, פרץ רבנו בצעקות נוראות על ביזוי ת"ח ונזף בו קשות" (אלבום 'רבנו', עמ' 130, הרב זאב נוימן והרב שלמה אבינר).



גם בפרשת גיורה של הלן זיידמן<sup>ד</sup> עמד הרצי"ה לימינו של הרב גורן והזמין לביתו את דייני בית הדין הגדול שהתנגדו לצעדו של הרב גורן ואחר ששוחח איתם הרצי"ה בעניין זה ובהשלכותיו דעכה הפרשייה ('משמיע ישועה', עמ' 310, שמחה רז והילה וולברשטיין, מכון תורני אור עציון). כמו כן, נזכיר כי על תעודת הגיור של גב' זיידמן חתמו בנוסף לרב גורן, הרב עובדיה יוסף והדיין הרב שלום מזרחי.



### 'קורות רבנו'

#### בעריכת הרב שלמה חיים הכהן אבינר<sup>ה</sup>

#### בחירות לרבנות הראשית לישראל – כסלו תשל"ג:

רבנו הרצי"ה עמל הרבה לשמור על כבוד הרבנות הראשית לישראל, והתנגד לכך שיהיו בחירות עוד בחייהם של הרבנים הראשיים, הגר"י ניסים, והגר"א אונטרמן. התקיימו דיונים ארוכים על האופן שיעשו את הבחירות, שיישמרו בטהרה מבלי שיקולים שיערערו את מוסד הרבנות. בז' חשון תשל"ג נבחרו הגר"ש גורן, והראשון לציון, הגר"ע יוסף. רבנו אמר לאחר שנבחרו: "זכינו שהציבור בחר בשני רבנים ראשיים מצוינים, שניהם גדולי תורה ופאר דורנו. אמנם תחילה פרסמתי בזכות שני הרבנים הראשיים הוותיקים... אבל משמיא מוקמא לן, שנבחרו רבנים צעירים יחסית, ובטוחני שתועלת רבה תצמח מהם לתורה, לישראל ולארץ ישראל".

ד. על הפרשה בקצרה ראה להלן בפרקי תולדותיו של הרב גורן, יום י"א סיון תש"ל. אודות שיקוליו של הרב גורן בפרשה זו ראה להלן הערה לא בפרק זה במכתבו של הרב גורן לרב אברמסקי.

ה. עם הוספת והערות מאת המלקט ש.ה. תודתנו נתונה לגר"ש אבינר שליט"א ששלח לנו את פרי עבודתו בעניין קשרי הצדיקים והתיר לנו להביאה כאן בתוספת שינויים והוספות.

כשנבחר הגאון הרב שלמה גורן, לרב ראשי לארץ ישראל, הגיב רבנו בחריפות נוראה כלפי אלה שפגעו בכבודו. כאשר הרב הראשי הגאון הרב גורן הגיע לביתו של רבנו, רבנו קיבלו במעיל המיוחד לשבת ('משמיע ישועה', עמ' 312).



רבנו הנהיג בישיבה אמירת הלל בברכה ביום העצמאות רק משנת תשל"ד, כי רצה לנהוג כפי תקנת הרבנות הראשית לישראל. אמנם, שנה לפני כן הגר"ש גורן הורה באופן חד פעמי לומר באותה שנה הלל בברכה, אך רבנו אמר שזה לא פסק הרבנות, אלא תשובה פרטית שלו. באותה שנה, כאשר רבנו נשאל לגבי אמירת הלל, השיב: זה עניין לרבנים הראשיים. השנה הורה הרב הראשי לומר הלל עם ברכה וכך עשיתי.

בשנת תשל"ד אף פורסם מהרבנות הראשית לומר הלל בברכה גם בלילה. רבנו דיבר עם הגר"ש גורן על כך בטלפון והורה לתלמידיו, בכתב ובעל פה, לנהוג כפסק של הגר"ש גורן, וכך הנהיג גם בישיבה.

בתפילת ערבית של אותה שנה, לאחר תפילת העמידה, שאל החזן את רבנו כיצד לנהוג? רבנו השיב: "לחלוק על הרב הראשי זה יותר חמור מברכה לבטלה!" וכן כאשר רבנו שמע תלמידים שמתווכחים כיצד לנהוג עם הפסק של הגר"ש גורן, אמר: "זה יותר חמור מברכה לבטלה!"

### **פרשת 'האח והאחות':**

כשנתיים הדהדה בחלל המדינה הפרשה אם יוכלו אח ואחות לבוא בקהל ד', או שהינם ממזרים כיון שאמם התחתנה בשנית בלי גט כהלכה מבעלה הראשון. הרב הראשי, הגאון הרב שלמה גורן כראש בית דין של תשעה רבנים ואבות בתי דין,

1. וראה במאמרו של הרב שמואל כ"ץ, הרה"ר ויום העצמאות, בתוך הרה"ר שבעים שנה לייסודה, היכל שלמה, תשס"ב. ובסידור 'בית מלוכה' של הרב אורי שרקי קונטרס 'כי בא אורך', תשנ"ט.

ביררו את העניין לכל צדדיו והתירו אותם. מיד התארגן גל עכור של שטנה נגד הרב גורן מצד מתנגדיו. אחר זמן מה פרסם הרב גורן את נימוקי הפסק בספר מיוחד כפרסום רשמי מטעם המדינה, ומונה חמישה יסודות להיתר:<sup>ז</sup>

- ז. סיכום דרכי ההיתר: מצאנו אפוא חמשה יסודות להיתר:
  - א. אין כל הוכחה בת תוקף, שהבעל הראשון נתגייר וכל שלושת הדרכים של ההלכה לקביעת גיורו של נוכרי – אינם קיימים בנדון שלפנינו. אין עדים, אין מסמכים, לא חזקת יהדות – שכן לא קיים המצוות כדן ולא טבל טבילת יהדות לשיטת הרמב"ם וסיעתו, ולא הפסיק מעולם להתנהג כנוצרי – אין כאן "הפה שאסר הוא הפה שהתיר", משום שהכירוהו כגוי לכן הקידושין, אם היו עם חוה לא תפסו ולא הייתה אשת איש בזמן שנישאה ללגר, לכן הבנים ממנו – כשרים.
  - ב. גם אם התגייר הבעל הראשון של הגב' חוה לגר, הרי הייתה זו גירות לתועלת אישית ולנישואין. ולאחר שהתברר, שמיד חזר לסורו, הטביל את בנו לנצרות, הלך באופן קבוע לכנסייה בלוקוב ובארץ ולא קיים מצוות התורה – פוקעת הגירות שלו לדעת הרמב"ם, ה'צפנת פענח', המרדכי, מהר"י קצבי ופוסקים אחרונים, כלשונו של גאון ישראל בעל ה'צפנת פענח' על הרמב"ם – הוא הגאון הרואצ'ובי הרב ר' יוסף ראזין מדווינסק זצ"ל. וזה לשונו בפרק יג מהלכות איסורי ביאה, הלכה יד: ומדברי רבנו (הרמב"ם) כאן משמע, דאם אחר כך עובד עבודה זרה – בטלה הגירות מעיקרא והוה כמו הוכיח סופן על תחילתן ועיין תוספות בבא קמא דף לח, ב ולכך אמרינן בבכורות דף ל, ב דגבי גר הוה מומר לדבר אחד – מומר לכל התורה לכולי עלמא.
  - ג. אין עדות בת תוקף, שאכן נישאה חוה עם בעלה הראשון כדת משה וישראל ואין לה חזקת אשת איש בת תוקף הלכתי, לאחר שלפני כן התנצרה האישה והתחנתו שניהם בכנסייה, כפי שקבע כן הריב"ש בתשובותיו והגדיל לעשות בשו"ת 'פני יהושע' שקבע, שלאחר נישואין אזרחיים אין על האישה חזקת אשת איש מכל וכל.
  - ד. הוכח, שהבעל הראשון של גב' לגר, הסכים להחזיר את אשתו לחיק אביה ולימול בכפיה ובאונס תוך מאבקים קשים ואלים, כשלקחו ממנו את אשתו שחטף אותה ובעל אותה בהיותה קטינה בת 15, ולאחר בזבוז הון רב של אבי אשתו. לאור זאת ודאי, שהגירות (אם אכן התגייר), לא הייתה בת תוקף, כי לא קיבל עליו עול מצוות כלל וכל גיורו היה באונס וגירות מאונס אינה גירות ודינו ככותים למאן דאמר גירי אריות הם.

- א. הבעל הראשון היה גוי, ואין הוכחה בת תוקף שהוא אכן נתגייר.
- ב. גם אם נתגייר, הייתה זו גירות לתועלת אישית ולנישואין.
- ג. הוא מעולם לא קיבל עליו עול מצוות, וגירורו אף אם היה התקיים באונס.
- ד. אין עדות בת תוקף שהאישה נשאה לבעלה הראשון כדת משה וישראל.
- ה. לגט שהוא נתן היה תוקף של הפקעת הקידושין, לכן הבנים כשרים.

אז, פרסם רבנו:

ענתר השלום והברכה לראש רוממות מחמדי ומחמד כל עם ד' ונחלתו הגאון הצדיק שר התורה והיראה פאר הדור, אביר הפעלים לישראל ואורייתא וקודשא בריך הוא מרן רבי שלמה גורן שליט"א. ממעמקי לבבי ונפשי אביע את רחשי תודותי וברכותי על פרסומו היום בירורי הדברים המפורטים והגלויים של ההוראה בקדושה כהלכתה – למעשה של ביטול הלעז על נפשות אחינו ואחותנו יברכם וישמרו צור ישראל, וסילוק מהומת המגעת בדברי האמת מעל כל עם ד'

ה. יסוד חמישי להיתר הוא על פי בעל העיטור באות קידושין ב' הקובע, שגיטו של מומר הוא מטעם "כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש" ולא מן התורה וזה תואם את שיטת הרמב"ם בפ"ג מהל' גירושין הל' טו שכתב, שמומר אינו כשר לכתוב את הגט ולדעת בעל העיטור גם קידושי אינם קידושין כמבואר בטור אה"ע"ז סי' מד בבית יוסף שם. לכן תוקף הגט של מומר אינו מן התורה כי אם מטעם הפקעת הקידושין למפרע ע"י כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש. מכיוון שנתגלה, ללא צל של ספק, שבורקובסקי חזר לסורו, הלך לכנסיה והטביל את בנו לנצרות וכו' - הרי הגט שנתן לאשתו חוה לנגר לא חל אלא בתוקף הפקעת הקידושין למפרע משום "דכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש". יוצא, איפוא, שבניה חנוך ומרים כשרים משום שבטלו קידושיה למפרע.

החלטה: איילזאת, בהסכמת תשעה אבות בתי הדין ודיינים ביניהם גדולי תורה ותיקים בהוראה היושבים עשרות בשנים על מדין, לאור הנימוקים שנתנו בחתימת ידיהם המפורטים בתחילת ספר זה, החלטנו ביום י"ג בכסלו תשל"ג להתיר לאח ולאחות חנוך ומרים לנגר לבוא בקהל ה' ולהינשא לכל ישראל כדת משה וישראל. הרב שלמה גורן, אב בית הדין (הרב שלמה גורן, פסק הדין בעניין האח והאחות', הרבנות הראשית לישראל, תשל"ג).

ונחלתו. כל שעה ורגע ציפיתי וייחלתי בימים האלה לפירסומי הבירורים האלה. החייתני! – תאלמנה שפתי שקר, ותיקצצנה ידי רשע של מחללי שהם בוזי ד' ותורתו, עמו וארצו – ותגדל ותפאר הדרת קידוש השם ותוקף יראתו ואהבתו ודביקות תוקף מצוותיו ומעוז משגב דברו באמיתת חיי עולמו הנטועים בתוכנו. הדושתו"י במלוא הידידות והיקר, באה"ר וחביבות הערצה ומתמיד לברכו. בצפיית הישועה השלימה לכל תקומת דבר ד' הנאמן והקיים על כל שלימות עמו ושלימות נחלתו. י"ח בכסלו תשל"ג (עיין 'משמיע ישועה', עמ' 311).



אחד המחנכים טען נגד הרב הראשי הגאון הרב שלמה גורן שהתיר את 'האח והאחות' כתוצאה מלחץ שהופעל עליו על ידי הממשלה. רבנו פרסם תשובתו: קיבלתי היום את מכתבו מכ"ג כסלו, ונרעשתי, נכאבתי, נפצעתי ונודעזעתי לראות דברי השקר והנבלה אשר בו על "הלחץ והכפיה על הרבנות להסדר "האח והאחות" וההיתר שניתן להם לפי דעת העיתונות והגופים הציבוריים ע"י לחץ וכפיה מצד גופים ציבוריים וממשלתיים בחולשת בריאותי כעת ובמאמצי טיפולי הרפואיים, שגורמים לי להימנע מכמה עבודות־קודש המוטלות עלי, הנני מחויב להביע את מחאתי הנמרצת, מתוך כל עצמות, גופי ונפשי, והכחשתי בכל תוקף כל דברי שקר ונבלה, חוצפה ורשעות וחילול־השם אלה. כב' צריך לחזור בתשובה גדולה על זה, ולעקור מן השורש ריח דברים מתועבים ושקרים אלה כלפי חרדת־קודש של בירורי דברי אמת והוראות הלכה של תורה. כב' בתור בעל חינוך של ילדי ישראל צריך לקבוע לו שקידת שיעורים בדברי קודשו של החפץ חיים זצ"ל חפ"ח ושמירת הלשון. המצפה לישועה השלמה (קובץ ל'זכרו' – הרב שטיינר והרב קלונסקי, ה' טבת תשל"ג).



שנה וחצי לאחר מכן, אחר שנשלחה מעטפה ממולכדת לבית הרב הראשי הרב גורן, בעזרת ד' לא התפוצצה, אז התפרסם מכתב זה של רבנו<sup>1</sup>:  
 שלמא רבא וקדישא ונפישא למעכ"ג מר ידי"נ ולבבי ורוחי הגאון האדיר שר התורה והיראה הטהורה מעוזה וחסנה מוהר"ר שלמה גורן שליט"א הרב הראשי לאה"ק ורעייתו הרבנית הדגולה מרת צפיה שתלאי"ו. מה נרעשתי ונזדעזעתי היום מהידיעה הנוראה על דבר שליחת יד הפשע־הרשע, בקודש־ביתכם, בריך רחמנא דיהבכון לנא, ונוה צדיקים התברך, השתגב וישתגב בתוקף תפארתו והדר גאונו, תקצצנה הידיים הטמאות והמרושעות האלה, יסתלק חילול השם הנבזה מעל מהלכי סיבוכי מערכי ישראל קוב"ה ואורייתא, אשר אין מקיפין בו כדחז"ל הברורים וקיימים, ויתגלה במלואו ובהירותו לאור קידוש־השם המופיע מתוך השראת שכינתו בתוכנו, בתוך כל סידורי פעלינו למען כל תמימות ארץ ותורת חיינו, יישורי עקובינו וטיהורי רכסינו, בהתחדשות כל אור ישועתנו בפנימיותו ומסיבתו, והקרנתו במלוא תפארתו וחיוניות נצחו על כל אפסי ארץ.  
 ושוב, שנה לאחר מכן, חבר כנסת של אגודת ישראל אמר בכנסת דברי נבול פה ובלע על הרב הראשי הגאון הרב שלמה גורן והשווה אותו לשליט אוגנדה (דאז). מועצת הרבנות הראשית הכריזה עליו נידוי וקבעה כי דינו מפורש ברמב"ם (הלכות תלמוד תורה, פ"י, ה"יא) והוסיפה שדינו של המנודה מבואר בשולחן ערוך (יו"ד, סי' שלד ב).



### חיוב מחאה וגילוי־דעת<sup>ט</sup>

קדושים דברי חז"ל, במסכת בבא מציעא דף פ"ד, על חומר הענין של השומע זילותא דצורבא־מרבנן ושותק ואינו מוחה כראוי. לפיכך הלא כל מי שיש בו ניצוץ

ח. י"ד סיון תשל"ד. להלכות צבור כרוז מד.

ט. כ"ב אב תשל"ה, להלכות צבור כרוז ע.

וזכר של יראת־שמים חייב להזדעזע ולקרוע לבבו למשמע דבר השפל והרשע של אותו הרשע חרפת הכנסת כלפי מורנו ורבנו הגאון האדיר שר התורה והיראה פאר הדור והדרתו כש"ת מרן ר' שלמה גורן שליט"א הרב הראשי לישראל. וע"פ דברי־קדשם של חז"ל במסכת תענית דף ז': "כל שיש לו עזות פנים מותר לקרוא לו רשע", ובפירוש רש"י (או תלמידי רש"י) שם: "אמור לו רשע, ובשביל דבר זה בלבד מותר לקרוא לו רשע". ומתוך שהוא חייב נידוי, נאמרו עליו דברי חז"ל במסכת שבועות דף לו: "ארור בו, נידוי בו וכו'", ומתוך כך אין לצרפו לכל דבר שבקדושה. ושומר עמו ישראל יגן עלינו ויצילנו מכל מכשול ומכל תקלה, ומכל עקמומיות כדברי קדשו של רבן־שלי־ישראל הגאון הנצי"ב זצ"ל בפתיחתו לספר בראשית, ויקויים בנו דברו ביד נביאו בחזון ישעיהו להיות העקוב למישור בהיגלות כבוד ד' ותפארתו על כל תקומת עמו ונחלתו.



מלחמתם של רבנים גדולים ברב הראשי לישראל הרב שלמה גורן, גרמה לרבנו כאב אישי. פעם כששכב בבית חולים אמר שגדולים ייסוריו ממחלוקת זו מייסורי גופו. את דרשתו בישיבה לפני ראש השנה פתח בשאגה בפסוק: 'ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם'.



רבנו פעל בכל תוקף נגד המשמיצים את כבוד הרבנות ובפרט שפוגעים בכבוד התורה של הגר"ש גורן. הסביר שיש לגר"ש גורן הוכחות פשוטות וכל המחרפים והמגדפים נגדו הם טוענים באופן סתמי: 'אין אנו מקבלים את פסק הדין!' רבנו אמר: וכי כך מבררים הלכה? אני חוזר ואומר, לא בסתרי תורה קא עסקינן... אלא בהלכה גלויה למעשה... הרב הראשי הוכיח, שבמקרה זה לא הייתה גירות, ואילו המתנגדים אינם משיבים תשובה שיש בה משקל וטעם. הודעות כלליות, ללא הוכחות, אי־אפשר לקבל אותן'...

י. במערכה הציבורית, ואבדה חכמת חכמיו, עמ' עג"עו, הרב יוסף ברמסון (עורך) תשמ"ו.





על טענה שמרן הרב זצ"ל סירב לבטל גירות למפרע ('עזרת כהן', הל' אישות סי' יד) בעוד שהגר"ש גורן, כביכול, הפקיע גירות, השיב רבנו שזו דוגמא של סילוף עובדות לשם קטרוג. והסביר: אני זוכר את המקרה שנידון על ידי אבא ז"ל. מעשה בערבי מצרי שהתגייר כהלכה, נשא אישה יהודייה ואחר־כן התברר שהוא מקולקל ונשחת. אבא טרח טרחה רבה להציל את האישה מידי איש־בלייעל, אך סירב לבטל גירות למפרע, שרבנים בקהיר גיירוהו. לא כן כאן, שלפי ראיותיו של הרב גורן לא הייתה אז גירות כל עיקר. זו הוכחתו היסודית. אין שום שייכות בין מקרה אחד למשנהו. שני עניינים שונים.



רבנו ידע שהמאבקים שעושים נגד הגר"ש גורן הם בעניין היחס הכללי לרבנות הראשית. וישנם שגם בתחום היחסים האישיים בין תלמיד חכם למשנהו, קנאה וצרות עין.

כאשר ארבעה תלמידי חכמים גדולים פרסמו גילוי דעת הפוסל את הרב הראשי לישראל ואת פסקיו, זעק רבנו נוראות על כך, ואמר: 'השוחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים', ואין להם יום הכיפורים עד שיבקשו ממנו מחילה. כעבור זמן הזדמן לחתונה עם אחד מתלמידי החכמים האלה ונקרא לברך אחת משבע הברכות. הוא לא מש ממקומו, והסביר שלא יברך כיוון שעומד שם אותו תלמיד חכם עד שיפרסם בקשת מחילה על הפגיעה בכבוד הרב הראשי לישראל וכבוד הרבנות הראשית לישראל. אותו תלמיד חכם הסתלק משם ורק אז בירך רבנו. שנים לאחר מכן נתדפק אותו גדול על דלתו של רבנו לבקש ממנו שיתפלל על בנו (עיטורי ירושלים – גיליון 8, תשס"ח).



כשנשאל רבנו: הלא בין המתנגדים לפסק־הדין מוצאים רבנים וראשי ישיבות נודעים. במה מסבירים התנגדותם? השיב: אני מכיר כמה וכמה מהם, גם מקיים יחסי ידידות וכבוד, ויש הבדל בין תגובה לתגובה. בעוד שבהודעה אחת הלשון חדה הרי בשנייה היא זהירה ומסויגת. ישנן סיבות שונות להתנגדות, מהן בדעות,

כגון היחס הכללי לרבנות הראשית, ומהן גם בתחום היחסים האישיים בין תלמיד חכם אחד למשנהו. קנאה וצרות עין. עם כל הכבוד אני חוזר ושואל: הרי המדובר אינו בגזירת הכתוב, אלא בבירור מקורות ועדויות. הרב הראשי הוכיח, שבמקרה זה לא הייתה גירות ואילו המתנגדים אינם משיבים תשובה שיש בה משקל וטעם. הודעות כלליות, ללא הוכחות, אי אפשר לקבל אותן. ידוע, ש'מועצת גדולי התורה' של אגודת ישראל מתנגדת לרבנות הראשית. זו שיטתה והיא הקובעת. אשר לראשי ישיבות, כבודם במקומם מונח, אך ברובם עוסקים בפלפולי דאורייתא ולא בפסקי הלכות למעשה.



#### התנגדות הקיצוניים:

לאחר שנשאל רבנו: מדוע התנגדות הקיצוניים לפסק הדין מלווה חרופים וגיזופים, גם איזמים והתנפלויות? נאנח רבנו ואמר: זו דרכם. חז"ל אומרים, "כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה, שנאמר (משלי ח, לו) 'כל משנאי אהבו מות' – אל תקרא משנאי אלא משניאי". מאמר זה במסכת שבת (קיד, א) מפרש רש"י: "שממאיסין עצמן בעיני הבריות, והבריות אומרים, אוי להם ללומדי התורה שהם מאוסים ומגונים, נמצא זה משניא את התורה". נודה ונתוודה, חוגים אלה בדרכיהם הנלוזות, המופיעים כמקנאי קנאת ד' ותורתו, הם שהם שמשניאים את עצמם וגורמים לכך, שממאסים בני תורה בקרב אלה שאינם מבחינים בין מקדשי השם לבין מחללי השם. יש פסול ברבב על הבגד ואין צורך לומר רבב במידות. בספר 'מוסר אביך ומידות הראי"ה' לאבא ז"ל, ישנם בירורים במידות הראויות לתלמיד חכם. תוכחה, למשל, טעונה זהירות רבה. הנה נאמר בספר: "יש לעיין בדרכי בני-אדם כשרוצים להוכיח איזה איש להסירו מדרכו... והשם יתברך ידריכנו במעגלי צדק, שלפעמים פיתוי היצר הוא להשתקע בתוכחות לכל אחד, ואין זה כי אם רוע לב. והמרחם רחום יכפר".



### הודעה לרבים<sup>יא</sup>

בהזדעזעי לראות את חילול־השם של 'גילוי דעת' (או גילוי חוסר־דעת) שנתפרסם בעיתון האגודאי 'המודיע', שהובא לי זה עתה, הנני בזה להודיע את צערי ברבים. כל הדברים האלה, וכל אלה שחתמו עליהם, לא השיגו כלל את מטרתם המכוונת לפגוע (כמו שליחם חברים הבזוי, המנודה כדין וכהלכה) בכבודו של גאון ישראל והדרו מורנו ורבנו מרן ר' שלמה גורן שליט"א, הרב הראשי לישראל, כבוד גאונותו וקדושת תורתו בכל תוקפם וחסנם. האנשים האלה, לצערנו, רק את עצמם ואת תורתנו הקדושה הם ביזו. עוד מעט מתקרב ומגיע אלינו היום הקדוש והטהור האחד בשנה וזה אין להם.

הגאון ר' יוסף אלי' הנקין זצ"ל הכריז בשעתו כי אין לערער אחרי הוראותיו של מרן הגר"ש גורן שליט"א. וכוחו של הגאון הגר"א הנקין זצ"ל בוודאי שקול ומכריע כנגד כל אלה שחתמו על כתב־הפלטת המגונה הזו, וכל דבריהם המגונים האלה הלא הינם בטלים ומבוטלים כנגד הכרעת גאון זה. ידועים דברי־קדשם של חז"ל, בסוף מסכת יומא, על תלמידי־חכמים מחללי־השם, ודברי־קדשו של רבנו הגר"א זצוק"ל, ב"אבן שלמה", כי בעלי מחלוקות הם הגרועים מכל מיני ערבי־ב.

ושומר עמו ישראל יצילנו מהם, ויחיש נא לגלות ולהופיע אור ישועותיו ורוממות קרן תורתו וכל קידוש שמו הגדול בתקומת עמו ונחלתו.

### מאגרות רבנו (כתי"ק):

**שאלה:** שמעתי שהרב מעריץ את הרב גורן. מדוע? הרי כל גדולי הדור יצאו נגדו?  
**תשובה:** ביחס אל הרב גורן שליט"א, אין שום ידיעה ש"כל גדולי הדור יצאו נגדו". ידיעה שנייה בהיפך, כי גדולי הדור הגאונים בהוראות ופוסקי הלכות פרסמו כי אין להרהר אחרי הוראותיו (אגרת רבנו).

**שאלה:** ידוע שהרב תומך ברבנות הראשית לישראל ובמיוחד ברב גורן שליט"א. אולם הגוף הבוחר מורכב מרבנים והחלק השני חילוניים, ורוב הרבנים ככולם מתנגדים להיותו של הרב גורן שליט"א רב ראשי, וא"כ יוצא שרק הגוף החילוני מעוניין ברב גורן כרב ראשי?

**תשובה:** הגאון פוסק הלכות ר' יוסף אליהו הנקין זצ"ל פרסם באחרית ימיו כי חלילה אין להרהר אחר הוראותיו של הגאון ר' שלמה גורן שליט"א (אגרת רבנו).

**שאלה:** כיצד אפשר להסביר היום את התופעה המזעזעת של חילול השם שיוצא מתוך הרבנות הראשית לישראל ואשר גדל מפעם לפעם?

**תשובה:** הגאון ר' שלמה גורן שליט"א נבחר על ידי רבני ארץ ישראל האמיתיים המשמשים בקודש ברבנות ערי הארץ ומושבותיה. שהרוב מתנגדים לו, זה שקר ידוע של בעלי מחלוקת אגודאיים, ועל בעלי מחלוקת הודיענו הגר"א זצ"ל שהם היותר גרועים שבערב רב שבעקבתא דמשיחא. החילול השם – של בעלי מחלוקת, והקידוש השם – של כבוד הרבנות הראשית (אגרת רבנו).



בכ"ח אייר תשל"ח, יום ירושלים, הגיע הרב גורן לישיבה. כאשר הוא קם לדבר, רבנו קם לכבודו, והמשיך לעמוד במשך כל זמן שהרב הראשי דיבר (עובדה זו חזרה על עצמה כמה פעמים. יש לציין שרבנו היה אז בן שמונים ושבע) וכאשר רבנו נאם, עמד הגר"ש גורן כל זמן שדיבר (מתוך התורה הגואלת, ח"ד, עמ' רה. וראה צילומים מאירועים דומים ב'משמיע ישועה' עמ' 311, וב'יוסף לקח' עמ' 14, הרב יוסף בדיחי, תשע"ב).

### **הוספת המלקט (ש.ה) על המובא ב'קורות רבנו'**

#### **בעניין פרשת 'האח והאחות':**

בדורות האחרונים, עקב התמורות בחוסנה של המשפחה היהודית, עמדו חכמי ההלכה היושבים על מדין בפני הכרעות קשות ובסוגיות סבוכות סביב ענייני 'המעמד האישי'. נראה כי גישתו של הרב גורן אינה חריגה והיא מעוגנת היטב

במסורות הפסיקה של הדיינים היושבים בקרב אלוהים לשפוט את העם משפט צדק.

רבים ממתנגדי הרב גורן, לא שתו לבם לכך שדרכו של הגר"ש גורן בעניינים אלו ודומיהם הייתה סלולה ומפולסת בעקבותיו של רשכבה"ג הרב יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל, 'אבי העגונות', הכותב בעניין היתרים אלו: "הרבה חשו חז"ל לתקנת עגונות והיא ודאי מצווה שהחזיקו בה גדולי הדורות" (שו"ת 'עין יצחק' סי' מד וראה לקט מקורות חשובים מגדולי ישראל בעניין זה בספר 'תורה והלכה' מאמר עגונות בהלכה לרב ד"ר יצחק אלפסי עמ' 120-113) וכבר ידוע הוא שהגר"ח מבריסק אמר על היתריו של הרב יצחק אלחנן שהוא מעוניין לקבל ממנו פסק עגונה ללא נימוקים, משום שעם הנימוקים תמיד אפשר להתווכח. גם הרב גורן עצמו אמר שלולי שגדולי תורה אלו פסקו כפי שפסקו, אזי אנו מעצמינו וודאי שלא יכולים היינו לחדש דרכים אלו, אך זוהי מסורת פסיקתית בדורות האחרונים בקרב אלו הנושאים בעול הציבור והמשפט ולא ניתן לטעון שהיא סטייה מתורת משה או גילוי פנים בתורה שלא כהלכה. הרב גורן השתמש במסורת זו במהלך שנותיו ברבנות הצבאית והוא זה אשר שכלל את פסיקתו התקדימית של הרב ספקטור בצירוף נתונים עובדתיים נוספים לכלל מלאכת מחשבת (עי' התרת העגונות של צוללת דקר, נדפס לראשונה בקובץ 'מאורות' – רבעון הרה"ר לישראל, חורף תשמ"א ומשם ל'משיב מלחמה' ולעיון בשיטתו של הרב גורן בעניין זה ראה את מאמרו של הרב גד נבון 'בעניין תרי רובי' ב'המעלות לשלמה', ספר הזיכרון בהלכה ובאגדה לגר"ש גורן, הרב יצחק אלפסי (עורך), תשנ"ו, עמ' 215-193).

המגמה של פסיקה לקולא בעניינים אלו בקרב חכמי ספרד הינה אף גבוהה יותר וכפי דרכו של הגר"ע יוסף שאף הוא התיר פסולי חיתון במקרים קשים מאוד היכן שרק מצא פתח הלכתי להתירם.

עמדה כזאת, המקבילה בין דרכו ההלכתית של הרב גורן לדרכו של הרב יוסף מובאת בשם אחד מהפוסקים הבכירים ב'עדה החרדית' בנוסח הבא: "הרב עובדיה יוסף מיקל גדול בעגונות כמו הרב גורן, רק שאצל הרב עובדיה יוסף בצנעה ואצל הרב גורן בפרהסיא" (בספר 'ארחות רבנו' הקה"י, ח"ה, עמ' קח והננו

מוחים על ביזוי כבוד ת"ח שנמצא בכרך זה, ועיין בשו"ת 'אשר חנן', הרב חנן אפללו, חלק ח', יו"ד, סי' מח בעניין זה. להלן, בפרק 'שמע שלמה' התבארה דרכו העקרונית של הרב גורן בהרחבה).

צא ולמד מה השיב הרב עובדיה יוסף עצמו כנגד המערערים אודות היתרי העגונות שנקט בהם במהלך השנים וכפי שכתב בספר 'חזון עובדיה' אשר ראה אור בשנת תשס"ז:

"והנה מלפני עשרות שנים כשטיפלנו בהתרת עגונות מטעם 'תרי רובי' (ככל הנראה כוונת הרב להיתרי עגונות מלחמת יוה"כ – ש.ה.), חכם אחד העיר לי שהחזון איש מחמיר בתרי רובי בעיגונא. ונומתי לו שאילו היה הגאון חזון איש יושב בבית דין לא היה מחמיר, וגם הוא היה מורה להתיר וכן י"ל על כמה מפסקיו" (חזון עובדיה, ארבע תעניות, עמ' תס"ו הספד על הגאון הרב צבי פסח פרנק). כמוכן שהדברים הללו יש בכוחם להדוף גם את הביקורת שהוטחה ברב גורן ע"י אותם חוגים ואכמ"ל, כאן, נסתפק בהבאת עדותו של הרב גד נבון זצ"ל: "הגאון הרב שלמה גורן מעולם לא השתמש ב'תרי רובי' לחוד ותמיד התבסס על עובדות ובדק כל ענין לגופו. בכל זאת, אם היו תרי רובי והוסיף אותם על הביסוס שלו הרי עשה זאת בצורה שלכל הדעות היה לו ביסוס וחומר רב לפסקי הלכותיו המרובים בענייני מניעת עגונות והתרתן" ('המעלות לשלמה', שם).

♦

### **'מעשה רב' של חברי בית הדין הגדול במקרה קשה של חשש 'ממזרות':**

מקרה מובהק שבו ניתן לראות אלו מאמצים ואלו דרכים נקטו גדולי תורה על מנת 'למנוע את דמעת העשוקים' הינו המקרה הבא אודותיו סיפר הגר"ע יוסף עצמו, כפי המובא בספר 'סיני ועוקר הרים', אשר נכתב אודותיו (עמ' 154, נערך וסודר ע"י חברת בני תורה, שם הגדולים, תשע"ג):

"אמר פעם רבינו לפני כמה שנים, כי השמחה הגדולה שלו היא מכך שהרבנים היושבים על מדין בחוץ לארץ נעזרים בפסקי ההלכה הנדפסים ב'ביע אומר' בעניין התרת הממזרות. 'לפני כשלושים שנה', סיפר רבינו, 'ביקרתי בקהילה החרדית בצרפת בראשותו של הרב רוטנברג זצ"ל. והנה במהלך ביקורי שם, השתפך לפני

הרב רוטנברג וסיפר לי על אחד מראשי קהילתו שתומך בו רבות, יהודי עשיר, שיושב סגור בביתו ובוכה. מסתבר שאמו התחתנה בחופה וקידושין, ולאחר מכן היא התגרשה בגירושין אזרחיים ונישאה בנישואים אזרחיים. בשלב מסוים, כשהבן רצה להתחתן, אמרו לו שהוא ממזר ואין הוא יכול לבוא בקהל ישראל. לא אשכח איך שהרב רוטנברג ממש התחנן שאמצא מקום להיתר. אמרתי לו, תשלח לי לירושלים את תיק הנישואין הראשון של האם ואני אחקור את העדים ואראה אם קיימת אפשרות לבטל את הנישואין מעיקרן. וכך היה. הוא שלח לי את הכתובה וישבתי בביתי עם הרבנים הגאונים הרב גולדשמידט והרב ז'ולטי זצ"ל, ומצאנו פגם קשה בעדים, מה שהפך את אמו לאשה פנויה ואותו ללא ממזר. השמחה בקהילה בצרפת הייתה גדולה. יום אחד האיש הזה הגיע אל ביתי בירושלים. הוא נישק את ידי ומילא אותה בדמעות. 'כבוד הרב, החיית אותי, בלעדיך לא היו לי חיים, אמר לי...'”

נביא כאן עדות נוספת מכלי ראשון אודות דרכו של הרב עובדיה יוסף בתחומים אלו (אשר לענ"ד זהה לחלוטין לעמדתו של הרב גורן בעניין זה) מאת הרב ד"ר בני לאו מחבר הספר 'ממרון ועד מרוך' – אודות דרכו ההלכתית של הרב יוסף, ספרו זה אף זכה לקבל את ברכתו של הרב וכך כתב הרב בני לאו, עם פטירתו של הרב עובדיה יוסף:

”אני נוצר מול עיני תמונה אחת ומתפלל שאצליח להעביר את התמונה הזו לדור שיבוא אחרי. המקום: ביתו של הרב ברחוב הקבלן בשכונת הר נוף בירושלים. שעת אחרי הצהריים של שנת תש"ס. הרב קם ממנוחת הצהריים ואני המתנתי בחדר הסמוך לקבל ממנו עוד שעת הדרכה אודות החיבור שכתבתי על משנתו. באותם ימים זכיתי להארת פנים מכל בני הבית. יהודית, כלתו של הרב המופקדת על שלומו ופרטיותו, פתחה את דלתו בפני. הבית היה שקט ורגוע. הרב נכנס מחדרו הפרטי והתיישב בכיסאו. לפתע, החלה מהומה.

עשרות בני משפחה מאחת מערי הדרום נכנסו לחדרו של הרב. עמדו שם בצפיפות ובהתרגשות עצומה. לא הבנתי על מה המהומה עד שהעוזר של הרב, צבי חקק, הסביר לי את פשרה: באותו בוקר הרב פסק את דינה של המשפחה. אם המשפחה, אישה כבת שמונים, עלתה לארץ מצרפת כאלמנה של מלחמת

העולם השנייה. כאן היא נישאה בשנית ובנתה שבט שלם לתפארת. משפחה של בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובעבודה. משפחה הידועה במידותיה ובחסדיה. לפתע התברר שהעדות על מות הבעל הראשון הייתה מופרכת ו"הרוג הגיע ברגליו". סיפור שנדמה שקיים רק אצל עגנון ב"והיה העקוב למישור" מתרחש כאן בארץ. על פי ההלכה כל בני המשפחה ממזרים. טרגדיה. הרב עובדיה נכנס לעובי הקורה ולאחר עבודה מאומצת של דרישות וחקירות, עדויות והצלבות מידע הוא שחרר אותם מאיסורם. לא כאן המקום לתאר את אופי השחרור ודרך העבודה שלו. כעת באו בני המשפחה להודות לרב. הם עטפו אותו בדמעות. אף עין לא נשארה יבשה בחדר.

וכאן מתחיל הסיפור שלי: לאחר צאתם נותרתי עם הרב בשקט בחדר. הוא אחז בידי ואמר בלשונו הרכה: 'תרגיש את היד – רטוב, רטוב. ראית את הדמעות שלהם? ראית את דמעת העשוקים? ואז, בלי שום הכנה, הרים את קולו ואמר בלשונו את המדרש (ויקרא רבה) אודות הממזרים: ראיתי את דמעת העשוקים – אלו הממזרים מי עשקן לאלה? סנהדרין שדנו אותם בדין תורה. ואין להם מנחם? אני אנחמם!' (ג' חשון תשע"ד).

המעוניין בהרחבה נוספת בעניין זה על מנת לראות ולהיווכח אלו מאמצים עשו חכמי הדור האחרון על מנת לפסוק לקולא בעניינים אלו 'בכוחא דהיתרא' יועיל לעיין בפסקי נר המערבי וראב"ד ירושלים הגאון הרב שלום משאש (שו"ת 'שמש ומגן' כרך ג', חלק אבן העזר, סימנים: יב, מ, מו, מח, ע וכן, ישווה אותם עם פסק 'האח והאחות').

פסקי הרב משאש בעניינים אלו אושרו בד"כ הן ע"י הרב גורן, והן ע"י הרב עובדיה יוסף, אשר כתב אודותיו כדברים האלו: "ידוע ומפורסם כי בתי הדין שבכל רחבי הארץ היו פונים אליו לעניין התרת עגונות וכיו"ב, בבחינת כל הדבר הקשה יביאון אל משה, והיה חס כמלאך מלא רחמים על דמעת העשוקים שאין להם מנחם, שיצא עליהם חשד פסולי חיתון. והיה לן בעומקה של הלכה, ופוסק בכוחא דהיתרא, בהיותו אוהב ישראל בכל נפשו ובכל מאודו" (חזון עובדיה ארבע תעניות, הספד על רבי שלום משאש, עמ' תעט, תשס"ז).



גם על הגר"ש גורן ניתן לומר בהחלט דברים אלו וכפי שהעיד גיסו, הרב שאר ישוב כהן: "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה שאהב את התורה יומם ולילה. שאהב את עם ישראל, שאהב את ארץ ישראל, שאהב את צבא הגנה לישראל, שאהב כל יחיד ויחיד בישראל במסירות נפש, לפעמים היה הוא משקיע את עצמו ואת כליכולו לחפש ולמצוא דרך להתיר יהודי לבוא בקהל ישראל – למרות שהוא ידע שתתעורר בעקבות מעשהו סערה ציבורית, ניסינו לומר לו בתוך המשפחה: מה לך למסור את נפשך ולהיכנס בעובי הקורה, כשכל העולם לוחם נגדך? אולם הוא היה עונה: אם אפשר להציל יהודי, מחויבים להצילו, אפילו אם מדובר בסכנת נפשות, אני מוכן לסכן לא רק את העולם הזה אלא גם את עולם הבא שלי, כדי להציל יהודי. כך הוא פעל רבות. כך הוא הציל נפשות, כך הוא מילא את שליחותו ואת דרכו בחיים". ('המעלות לשלמה').



### עמדת חברי מועצת הרה"ר לישראל ורבנים מכהנים בפרשת האח והאחות:

בעת המחלוקת הקשה בפרשת 'האח והאחות', חברי מועצת הרבנות הראשית לישראל הביעו את תמיכתם ברב הראשי לישראל הרב שלמה גורן וב"פעלו הגדול לפתרון בעיית האח והאחות לבית לנגר על פי ההלכה ממקורותיה הנאמנים" וקבעו ש"הוא הסמכות התורנית ההלכתית העליונה אשר מפיו תצא תורה והוראה לכל בית ישראל ושכל מטרתו היא לנהוג באהבה ואחוה שלום ורעות להגדיל כבוד תורה ושמירת אחדות האומה וקידוש השם ברבים" (הודעה לעיתונות כ"א כסלו תשל"ג, יום ב' לסדר 'וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו', ארכיון הרב גורן, פרוטוקולים של מועצת הרבנות הראשית, מובא 'בעין הסערה', עמ' 58).

החותרים הינם: הרב כתריאל פישל טכורש (יו"ר ארגון חבר הרבנים), הרב מנחם יהודה הלוי אושפיזאי (רבה של ר"ג), הרב אליהו כץ (רבה של באר-שבע), הרב בנימין אביעד (רבה של מועצה אזורית שפיר), הרב חיים דוד הלוי (רבה של ת"א-יפו) והרב יוסף שרביט (רבה של אשקלון).



### רבנים נוספים שתמכו בכיוון הפתרון שהוביל הרב גורן:

הראשון לציון הרב יצחק נסים, נפגש עם הרב גורן בתחילת חודש תמוז תש"ל וביקשו להכין חוות דעת הלכתית בעניין 'האח והאחות' (אשר שרתו באותה תקופה בצה"ל). לאחר שהוגשה לו חוות הדעת של הרב גורן ולאחר שנכנס בעצמו בעובי הקורה, תמך הרב נסים בדרישה לקיום דיון מחודש בתיק.

בחודש שבט תשל"א נפגשו בעניין זה הרב נסים, הרב גורן, שר הדתות ר' זרח ורהפטיג, והיועץ המשפטי לממשלה מר מ. שמגר.

בהמשך, הרב נסים סבר כי בתיק זה צריך להושיב דיין "לא תגורו" (כהגדרתו), מינה את הגאון הרב יהושע מנחם אהרנברג, אב"ד בת"א ומגדולי הפוסקים בדור שעבר, אשר אמר שאיננו מפקח לדון בתיק זה, לעמוד בראש הרכב מיועד לדיון מחודש בעניין 'האח והאחות'.

הרב נסים העיד במכתבו לשר הביטחון משה דיין, כי ראש הרכב ביה"ד הרבני בפ"ת אשר דן בתיק זה בעבר, הסכים להעביר את התיק לדיון מחודש בפני בית דין אחר ואף אמר לו בשיחה אישית שהוא מסתלק מן הדיון בתיק. יתרה מכך, הרב נסים אף קבע בפסקנות: "שהשאלה הפרוצדורלית (של החזרת התיק לאותו הרכב - ש.ה.), מול הבעיה של האח והאחות היא כאין וכאפס בערכה. כל ענין הפרוצדורה של החזרת תיק לדיון לאותו הרכב, אינו הלכה ואינו כתוב בספר, אלא הותקן כתקנת דיון נוהלית בלבד, והנני מודיע בזה כי גם אם הרב קרליץ לא היה מודיעני על הסתלקותו גם אז, לאחר ניסיון ללכת בפרוצדורה של התקנות, הייתי קובע בית-דין אחר לדיון בתיק זה מבלי להתחשב בתקנה פורמלית חסרת ערך, כי אינני סבור ואינני מוכן להסכים, בתור נשיא ביה"ד הגדול כי שאלה כה חשובה תידון בפעם רביעית בפני אותו דיין ששלוש פעמים קודם לכן חרץ את דינו, לא מתוך אי-אמון בו אלא מן הטעם שהצדק צריך גם שייראה". הרב נסים הסביר את החלטתו זו גם לחברי בית הדין הגדול (ע"פ 'לדור ולדורות', ח"ב, בעוז ותעצומות, עמ' שנו"שנו', ח"ג, לאחדים בידך, עמ' עח"פח', תשע"ז, הרב שמואל כ"ץ (עורך) מרכז מורשת הרב נסים, תשע"ז).

הרב נסים אף אמר לשני דיינים חברי בית הדין הגדול שלא התייחסו עניינית לראיות החדשות בתיק: "הלוואי שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם!" (מובא בספר 'מן ההר אל העם' עמ' 266, מאיר בניהו ושאל מייזיליש (עורכים)) גם הרה"ר, הרב איסר יהודה אונטרמן, תמך בזמנו בדרישה לדיון מחודש בפרשה על סמך העדויות החדשות שגבה הרב גורן ('שבט יהודה', עמ' קכו) אולם, לאחר מכן חזר בו מדרישה זו.



ראוי לציין שעל פסק הדין 'האח והאחות' חתמו לכל הפחות, ארבעה עשר דיינים ואבות בתי דין מכהנים (ולא רק תשעה כבהתחלה), אם כי עד היום לא פורסמו שמותם באופן מלא (כותב שורות אלו יודע את שמו של אדם הקרוב ביותר לרב גורן ואשר סייע בידו בקיבוץ הדיינים ועל כן, יודע את שמותם של כל הדיינים הנ"ל אולם היות ונתן את מילתו לרב גורן שלא יגלה את שמותם, על כן הוא נוצר את שמם. לדבריו, מדובר בדיינים חרדים גדולים ומפורסמים שאם שמם היה נודע, איש לא היה מפקפק בהיתר<sup>2</sup>).



רבנים או דיינים שתמכו בפסקו של הרב גורן ונתפרסם בינתיים הדבר הינם: הרב אליעזר שפירא – דיין בביה"ד הרבני בירושלים ('מכתב גלוי', מוסף 'הצופה' עש"ק משפטים תשל"ג), הרב שלום מזרחי דיין בביה"ד הרבני בת"א ולימים, חבר בביה"ד הגדול (אמר זאת מפורשות במעמד הכתרתו לחבר ביה"ד הגדול וראה ב'אור המזרח' כרך כ"ג חוברת ב' [טבת תשל"ג] עמ' 145), הרב שלמה ילוז, שאחר פטירתו נדפס פסק ההיתר שלו בספרו, שו"ת 'אשר לשלמה' (בני ברק, תשמ"ה,

יב. בקרוב, אי"ה עתיד לראות מחקר יסודי העוסק באריכות בפרשת 'האח והאחות' מאת ר' יאיר הלוי הי"ו, וככל הנראה יובאו בו גם שמותיהם של דיינים נוספים שחתמו באופן ישיר או שנתנו את הסכמתם לפסק 'האח והאחות' ואשר ללא שום צל של ספק, השמות הנ"ל כאשר יתפרסמו וכן, מספרם הרב של החותמים, ישנו את כל תמונת המבט על הפרשה ו'נצדק קודש'.

חאה"ע סי' ד), הרב מנחם יהודה הלוי אושפיזאי – רבה של רמת גן ומזקני תלמידי הראי"ה קוק, הרב כתריאל פישל טכורש – חבר מועצת הרה"ר לישראל ויו"ר 'חבר הרבנים'<sup>7</sup>, הרב אברהם אלמליח – רבה של דימונה (מפי בנו), הרב מרדכי פירון – הרב הראשי לצה"ל, הרב שמואל תנחום רובינשטיין – אב"ד בת"א (המכנה את הרב גורן – 'מרון הרב הראשי', קובץ תושבע"פ יז (תשל"ד)), הרב אליעזר ברנשטיין (ראש הסתדרות הרבנים של אמריקה), רבה הראשי של צרפת הרב יעקב קפלן, רבה של שטרסבורג הרב ישראל ורשבסקי והרב הראשי של איחוד הקהילות היהודיות של חבר העמים הבריטי הרב עמנואל יעקובוביץ ('הצופה', יום חמישי, ב' טבת תשל"ג עמ' 1).



כמו כן נציין כאן את עדותו של הרב אריה שלום, נהגו ותלמידו המסור של הרב גורן, המספר כי אחד מאותם הרבנים שיצאו בפרהסיה כנגד הרב גורן (בלחץ העסקנים ומחרחרי הריב), שלח לו לאחר כמה חודשים מכתב קצר ובו כתב: "ה' עמך גיבור החיל". הרב גורן סירב לבקשת תלמידו הרב אריה שלום, לפרסם את דבר קבלת המכתב ('בעוז רוחו', חוברת מאמרים לכבודו ולזכרו של הרב שלמה גורן זצ"ל, בהוצאת המכינה הקדם צבאית, קריית מלאכי, עמ' 57-58, אייר תשע"ו).



יש לדעת כי גדולי תורה נוספים העריכו מאוד את שיעור קומתו ושיקול דעתו ההלכתי של הרב גורן ובמיוחד בענייני 'אבן העזר', כפי שמעיד הרב אהרון בינה, ראש ישיבת 'נתיב אריה': "לרב גורן היה מעין 'ב"ד שדה' לעגונות, בו היו חברים

יג. תוספת מאת חברי, הרה"ג הרב איתם הנקין הי"ד: האיר את עיני פרופ' מלך שפירא בדבר קיומה של החוברת 'הרבנות הראשית – רבנות לעם כולו', ירושלים תשל"ג. חוברת זו, שיצאה בעיצומו של הפולמוס בהוצאת מחלקת ההסברה של המפד"ל-הפועל המזרחי, מרכזת דברים שונים בנושא מאת הרצי"ה קוק, ר' זרח ורהפטיג והרב כתריאל פישל טכורש, המבטא תמיכה נמרצת ברב גורן. מאמרו, נמצא בעמודים 17-21 של החוברת.

גם הרב שלמה אליעזר טנא (תרע"ד-תשמ"ו) והרב שמואל ורנר (תרע"א-תשנ"ג) אשר שניהם כיהנו כאבות בית דין בביה"ד בת"א. אמר לי הרב טנא, שהיה ידיד של אבי עוד מיישיבת מיר: "הרב גורן, בעגונות – היה יותר גדול מרבי יצחק אלחנן" ללא צל של ספק!" (דברים באזכרת הרב גורן שנערכה בישיבת 'האידרא' בשנת תשס"ה).



הגאון הרב יצחק אריאלי (מחבר ספר 'עיניים למשפט') סבר שההתנגדות לפסק הרב גורן היא פוליטית ולא הלכתית וסירב להשתתף בעצרת שנערכה כנגד הרב גורן (מפי עד שמיעה) וכך גם סבר הגרי"א הענקין, שאין להרהר אחר הוראותיו של הרב גורן (על כך כתבנו בהרחבה להלן).



במהלך השנים יצא מעין 'קלא דלא פסיק' (כהגדרת הרה"ג איתם הנקין הי"ד), לגבי הצטרפותו של הגאון בעל 'משנת יעקב', הרב יעקב ניסן רוזנטל להיתר 'האח והאחות', אולם, שמועות אלו הוכחשו על ידו וטרם התבררו די הצורך. את הידוע לנו סביב עמדת מו"ר הגר"א שפירא בעניין זה הבאנו לקמן.



אל מול ההתנגדויות החריפות נגדו (בעניין הפקעת הגירות שבנימוק השני למתן ההיתר לאח ולאחות, שהרי עיקר טיעונו של הרב גורן היה שמעולם לא נערכה גירות – ש.ה) הגיב הרב גורן בטענה שהוא ביסס את פסקו על בסיס פסק דומה שנתן רבה של העדה החרדית, הרב יעקב יצחק וייס, ובו הפקיע גם הוא גיור בשל אי שמירת מצוות במקרה של עגינות (שו"ת 'מנחת יצחק', ח"א, סי' קכב, ירושלים תשל"ח). הוא ציין שכאשר שלח לו את חוות דעתו בנושא, כשנה לפני מתן ההכרעה על ידי בית דינו המיוחד, סמך עליו הרב וייס את ידיו (מובא 'בעין הסערה').

יד. הכוונה היא לרשכבה"ג הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור מקובנה זצ"ל, הנחשב לגדול מתירי העגונות בדורות האחרונים.

בנו של הרב גורן, אברהם (רמי), מספר שהוא שימש שליח אישי של אביו להביא את פסק הדין אל אחד מגדולי ירושלים ולאחר שאותו גדול עיין בנימוקי ההיתר אמר לו: "תגיד לאבא שאלו דברי אלוקים חיים" (ריאיון בערוץ 7, ההקלטה בידי המלקט).

כתב הרב אלקנה כפיר מצפת, עורך ביטאון הרבני 'האוהל' ומחבר ספר הלכות ניתוחי מתים וחולים:

"בהיוודע דבר השאת האח והאחות שנתפרסמו בחשש ממזרות, והותרו בפס"ד מנומק ע"י מרן הרב הראשי לישראל הגר"ש גורן שליט"א כמה סערה רבתה בציבור החרדי ורבים נזדרזו להביע דעתם נגדו, הציבור החילוני בארץ לעז ובזה, והייתה השיחה בפי כול. לאמיתו של דבר, הרבה מאלה שהביעו התמרמרותם נודעו מכבר בהתנגדותם למוסד "רבנות ראשית לישראל" וקשה להבין מדוע כרכו התנגדותם ועשוהו אישי. לגופא שמענו בשיחה אישית עם כמה מגדולי הרבנים שהן אמת ההתנגדות אינה למעשה הנ"ל אלא לחשש שמא יעשו עוד היתרים, ולדעתם כאשר הכריז למחרת בקול ישראל מרן הגר"ע יוסף שליט"א הראשון לציון והרב הראשי לישראל כי מה שנעשה עשוי" (האוהל' – רבעון תורני ישיבתי, שנה ו', בפתח האוהל, ניסן-סיון תשל"ג).

על היבט נוסף בשיקולי הרב גורן הצביע הרב ד"ר אביעד הולנדר: "בעיניו של הרב גורן החשש מפני לחץ פוליטי שעלול היה להביא לידי הפקעת מוסד הנישואין מידי הרבנות מצדיק מהלכים הלכתיים חריגים. בראיונות רבים מאותם ימים (של פרשת האח והאחות – ש.ה) הרב גורן שב וטען שיש להיזהר ממצב שבו החמרה הלכתית תביא לידי חקיקה חילונית שתרחיק את העם היושב בציון ממסורת ההלכה. דומה כי בעיניו ההקלה במקרה האח והאחות נועדה לא רק להקל עליהם, אלא לפתור משבר ביחסי ההלכה והמדינה"<sup>10</sup> (מוסף שבת, 'מקור ראשון', א' אב תשע"ב).

10. על שיקולים מסוג זה אצל המרא דאתרא ראה במה שהבאנו להלן בדברי הגרש"ז אויערבאך.

בראיון עמו שנערך בשנת תשמ"ה אמר הרב גורן: "לאחר מעשה, היום אין דבר שאני שקט ושלו עם עצמי כמו עם הפרשה של האח והאחות". וכשנשאל האם הוא מצטער היום על הפסק? השיב: "לא הייתי מוותר. לא, לא, לא, אפילו הרבנית ביקשה ממני לעזוב את זה, כולם ביקשו ממני, הם חזו שהולכת להיות כאן אש. הרבנית אמרה לי יום-יום ולילה-לילה: אל תצא לבד, אל תעשה את זה. אבל אני תקעתי את עצמי לנושא הזה, מפני שחשבתי שעושים להם עוול גדול, מפני שכל הגיור של אביהם היה פיקציה גדולה<sup>10</sup>. עדים שהופיעו בפני אמרו לי, שבעיר שלו בפולניה לא היה גיור, גם בארץ הוא לא שמר שבת וחג... גם היום אני לא מתחרט על פסק הדין ואין לי שום נקיפות מצפון על פסק הדין. יכול להיות שאם הייתי יותר פוליטיקאי, הייתי עושה את זה בצורה אחרת ומונע את העימות הנורא ואיום. כן, עשיתי את זה רע. קודם הייתי צריך להוציא לאור את הספר בו אני כותב את פסק הדין ורק אח"כ להוציא את פסק הדין המתיר אותם מממזרות... האגודאים היו תמיד נגדי, מפני שאני ציוני ו'קוקניק', זאת אומרת מאנשי הרב קוק" (ראיון עיתונאי, ה' תשרי תשמ"ה).

(עד כאן הוספת המלקט ש.ה על המובא ב'קורות-רבנו').



כתבה ד"ר שפרה מישלוב אודות הקשרים המשותפים בין הרב שלמה גורן והרב צבי יהודה קוק:

"פרשייה בולטת נוספת בה עמד הרב צבי יהודה לימינו של הרב גורן הייתה פרשת 'מיהו יהודי'. לאחר שראשי המפד"ל הפרו את הוראתו של הרב גורן ונכנסו לממשלה למרות שלא התקבלה דרישתם לתקן את חוק השבות כך שיוגדר בו יהודי בהתאם להגדרות ההלכתיות, מחה הרב צבי יהודה חריפות כנגד זאת ופרסם הודעת מחאה: הטראגי קומדיה הנוראה של הרכבת ממשלה לא

טז. עיין במסמכים שהוצגו בפתח הספר: 'פסק הדין בעניין האח והאחות', הרבנות הראשית לישראל, תשל"ג, ובספר 'משנת המדינה' במאמר: 'חוקי הגיור בימי קדם ובימינו'.

נורמלית ללא צדק ודת של מיעוט על מדינתנו הנשגבה, עשתה את כולנו ללעג ולקלס, והיא חילול השם שאין כמוהו: חילול שם שמים וחילול שם כבוד ישראל, עם ישראל ומדינת ישראל.



כמי שחרד למעמדה של הרבנות הראשית, הצטער הרב צבי יהודה צער רב על המחלוקת הגלויה ששררה בין הרב גורן לרב עובדיה יוסף בשנים הראשונות לכהונתם ברבנות הראשית<sup>12</sup> ועל הפרסום הנרחב שניתן לה בעיתונות התקופה. הוא פנה בעניין זה לרב גורן: 'מתוך צער וכאב הנני מחויב לפנות לכבוד גאונו: האם לא היה יותר הגון שיבוררו ויסודרו הדברים שביניכם, בינינו, בתוכנו, בין אנשי תורה, ולא עם חיצונים?'



בשנת תשל"ח, בחלוף חמש שנות כהונתו הראשונות של הרב גורן ובטרם נחקק חוק הרבנות הראשית, הקובע כהונה בת עשר שנים, כאשר נערכו הכנות לבחירות נוספות לרב ראשי לישראל<sup>13</sup>, פנה הרב צבי יהודה לרב שאול ישראלי וביקשו להסיר את מועמדותו למשרה על מנת לאפשר לרב גורן להמשיך את כהונתו, ולא "לתת יד לבעלי מחלוקת המתאמצים להרוס בנין הקודש של הרבנות הראשית לארץ ישראל".



עם זאת, הקרבה בין השניים לא מנעה מהרב צבי יהודה למחות ברב גורן לא אחת כאשר נתגלעו מחלוקות ביניהם. בין הבולטות שבהם הייתה סוגיית 'היתר המכירה' בשנת השמיטה. הרב גורן סבר שמשקמה המדינה נחלש תוקפו של 'היתר המכירה', ומוטל בספק, משום שהמדינה היא הבעלים על כל הקרקעות,

12. על מחררי הריב והמחלוקת בשנים אלו ולעומת זאת, על טיב הקשר הייחודי וההערכה ההדדית בין שני גדולי עולם אלו בזמן ש'השנים כתיקנן' ראה בהרחבה בדברי הרב עובדיה יוסף אודות הרב גורן המובאים להלן.

13. בסופו של דבר, הבחירות הללו לא נערכו וראה 'להלכות ציבור', כרוז קנז, עמ' קמג.



ולכאורה מכירה בידי אדם פרטי אינה מפקיעה את בעלות המדינה ואינה הופכת את הקרקע להיות בבעלותו של גוי<sup>ט</sup>. הרב צבי יהודה, לא קיבל את עמדתו בעניין זה וחלק על האופן שבו הבין הרב גורן את היתר המכירה אליבא דאביו הראי"ה קוק<sup>ז</sup>.



השניים נחלקו גם בסוגיות מדיניות משמעותיות. הרב גורן תמך בתחילה בהסכם שלום עם מצרים, גם במחיר ויתורים בסיני (אם כי הוא התנגד להחזרת פתחת רפיח ולפירוק היישובים<sup>א</sup>). לאחר שפורסמו בעיתונות דבריו של הרב גורן כי 'לגבי סיני יהיו נסיגות, שהרי גם כשאנו מתפללים ואומרים עושה שלום במרומיו

יט. עי' עוד במאמריו של הגר"ש גורן 'תורת המועדים' עמ' 639-624, 'תורת המדינה' עמ' 452 ועי' שם עמ' 461 שמושיב על השגות ועדת השמיטה משנת תשמ"ז שפורסמו ב'הצופה' י"ט מרחשון תשמ"ז.

כ. בסופו של דבר, ערך הרב גורן את מכירת הקרקעות לקראת השמיטה ע"פ נוסח שטר מכר חדש שניסח.

כא. לאחר מגעים ממושכים נכרת הסכם שלום עם מצרים שכלל את החזרת פתחת רפיח ופירוק היישובים בניגוד לעמדת הרב גורן. בהסכם נקבע שישראל תיסוג בהדרגה מכל חצי האי סיני ותפנה את היישובים הישראליים. מזכירו האישי של הרב גורן, זלמן קויטנר, סיפר שבעת שהודיעו על כך בתקשורת, היו שניהם בנסיעה. הרב גורן קרע קריעה בבגדו, ישב על רצפת הרכב ואמר: "היום קרעו חלק מארץ ישראל". כאשר הגיעו לביתו בתל אביב, לקח את נעליו בידי, הלך יחף והתיישב על הרצפה בביתו כמנהג אבלים. הרב גורן פנה לבגין בביקורת על הכללת פינוי היישובים בהסכם, ובתשובה טען בגין שנלחם על השארת היישובים עד הרגע האחרון ואף הצליח לשכנע בזה את נשיא ארצות הברית, ג'ימי קרטור, אך זה ניסה לשכנע את סאדאת בלא הצלחה. משום כך ביקש בגין להביא את ההחלטה בעניין לפני הכנסת באמצעות שתי הצבעות נפרדות: אחת על הסכם השלום עם מצרים ואחת על מעמד היישובים, ברם מפלגת המערך סירבה להפרדת הצבעות. כך נכשל המהלך, וההצבעה כללה את נוסחו הסופי של הסכם השלום שכלל את פינוי היישובים (עמדתו של הרב גורן בדבר מסירת שטחים תמורת שלום, ד"ר שפרה מישלוב).

אנו נסוגים', פנה אליו הרב צבי יהודה במכתב נוקב וציין בו שהוא מקווה שהרב גורן יכחיש את הדברים שפורסמו בשמו והדגיש 'כי אין שלום שקר, וכי אין נסיגות חלילה, לא במרומים ולא בארץ חיינו'<sup>כב</sup>.



### יחסו של הרב גורן אל הרב צבי יהודה קוק:

כאשר פורסמה כנגד הרצי"ה קוק כתבה ביקורתית בעיתונות הכללית, פרסם הרב גורן תגובה נגד "דברי בלע ועלבון נגד הכהן הגדול, עין ישראל, גאון התורה והמחשבה, מרן הרב צבייהודה הכהן קוק שליט"א, ראש ישיבת מרכז הרב, שכל חייו קודש להפצת התורה ולגאולת העם וארץ ישראל. וכבר דרשו חז"ל את דברי הכתוב בישיבה: 'אוטם אזנו משמוע דמים' דלא שמע בזילותא דצורבא מרבנן ושתיק ולא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה ת"ח שנאמר 'ויהיו מלעיבים במלאכי האלקים ובוזים דבריו וגו'' וכבר האריך הרמב"ם ז"ל בהלכות תלמוד תורה בעוון הגדול שיש בביזוי ת"ח. לכן מחובתנו למחות ולהוכיח בשער בת רבים נגד פגיעה זו בזקן ראשי הישיבות בישראל ולשומעים יונעם ותבא אליהם ברכת טוב" ('חובת מחאה' מיום י"א סיון תשל"ט).

בימי מחלתו של הרב צבי יהודה, ביקרו הרב הראשי לישראל, הרב שלמה גורן מספר פעמים בבית החולים הדסה עין כרם וניכרה מאוד החיבה ביניהם גם בביקורים אלו.

כב. עמדתו ההלכתית של הרב גורן בנוגע למעמדו של חצי האי סיני הייתה שמדבר סיני הנקרא 'מדבר העמים' אינו חלק מגבולות ארץ ישראל על פי התורה, ולא חלה עליו בעלות יהודית מצד ההלכה, אף כי סבר שפתחת רפיח וחבל ימית כלולים בלא ספק בתוך גבולות ארץ ישראל ('בין הסכם שלום לשלום אמת', 'אור המזרח', 28, תשמ"מ). לעומת זאת, הרב צבי יהודה סבר שכל חצי האי סיני הוא חלק מארץ ישראל ('ארץ הצבי', עמ' נא, בית אל תשנ"ה) (מישלו, שם).

כשנפטר הרצי"ה הספידו הרב גורן: "אזיל גברא דמסתפינא מיניה", והכתירו "גאון המחשבה, החזון והמעשה". בדברי הספדו עליו הבליט שתי נקודות עיקריות במנהיגותו: א) הצלחתו להפוך את ישיבת מרכז הרב לתנועה עולמית של אלפים ורבבות בשל היחס האבהי שלו לכל אדם ובזכות האמונה שירש מאביו בתחייה הרוחנית לאומית ההולכת ומתגשמת בארץ. ב) עמידתו העיקשת על שלמות הארץ, תולדות ביטחונו בהתגשמות ההבטחה האלוקית בדורנו שיצרה תנועה של לומדי תורה ולוחמים המחרפים את נפשם למען ארץ ישראל (מישלב, שם).



דברי הספד נוספים שנאמרו ע"י הרב גורן עם פטירת הרצי"ה קוק: "אצל מי נבוא להתיעץ, אצל מי נבוא לשאול שאלות של ציבור, שאלות של מדינה, מי יפתור לנו את בעיותינו, מי יענה לנו על שאלותינו, מי ירפא לבבות נשברים. על זה דוה לבנו, על נשמה עילאית זו שחיה בתוכנו יותר מיובל שנים. כל בני הישיבה וכל מי שינק מרוחו חייבים לקרוע מפני שדינו כאביהם של ישראל. נשמתו יצאה בטהרה ביום הפורים של פרזות. חכמינו אנשי כנסת הגדולה תקנו פורים של פרזות כדי לחלוק כבוד לארץ ישראל. מי שמר על כבודה של ארץ ישראל כרבינו זצ"ל?! הרי כל חייו היו קודש לכבוד ארץ ישראל, והוא אשר חלק את הכבוד הגדול לארץ ישראל. הוא הגשים את החזון של מרן הרב זצ"ל. הרב חזה והוא הגשים, הרב לימד והוא ביצע. הוא הקים עולה של תורה" (חוברת 'לתשובת השנה', עמ' 6, אולפנת צבי"ה, תשמ"ג. וראה עוד בחוברת: 'רבנו זצ"ל, קובץ הספדים על מורנו ורבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, ראש ישיבת 'מרכז הרב' בהוצאת המרכז לתרבות ישראלית, תשמ"ב).

הרב גורן נשא דברים לזכרו של הרצי"ה באזכרה שנערכה בישיבת 'מרכז הרב' במלאת שנה לפטירתו. מנחה האזכרה, הרב יעקב פילבר תיארו כ"נאמן ביתו של רבנו זצ"ל". הרב גורן פתח בקבלת רשות מראשי הישיבה "הגאון הגדול, רה"י, חבר ביה"ד הגדול, המאור הגדול, הרב, ר' אברום שפירא שליט"א וכבוד רה"י, הגאון הגדול הרב ישראלי שליט"א".

## 14

הרב יהודה זרחיה סג"ל (תרפ"ד-תשס"א)  
רב שכונת קריית־שלום, ת"א

במענה הלכתי לשאלת חייל דתי כתב הגאון המקובל הרב יהודה זרחיה סג"ל את הדברים הבאים:  
"...אני חוזר לזרוך להתייעץ עם הרבנות הצבאית היטיב, ולא ללחוץ עליהם בשום דבר, כיון שיש לכבד את המרא דאתרא כידוע, ובפרט שיש כאן מסורת צבאית מכובדת ע"י רבנים גאוניים כמו הגר"ש גורן ואחריו הרב ר' גד נבון שליט"א וגם בתוך הרבנות רבו ת"ח גדולי תורה" (מתוך מכתב 'תשובות בענייני שבת בצבא' שהשיב הרב סג"ל לרב אהוד ברזילי ז"ל בעת שירותו הצבאי, המכתב פורסם על ידי הרב אבישי אלבוים, בקובץ 'המעין', תשרי תשע"ג).  
בספר הזיכרון לרב גורן 'המעלות לשלמה', נדפס מאמרו של הרב סג"ל: 'בגדרי כהן חלל'.

## 15

"אחד מגדולי הפוסקים"  
מורי רבי חיים סינוואני (תרנ"ח-תשל"ט)  
מגדולי המקובלים וצדיקי הדור

סיפר נכדו, עוזרו ועורך כתביו של הגה"ק מורי חיים סינוואני, ר' ד"ר גדעון סינוואני הי"ו מיהוד:  
"בעיני סבא, הרב שלמה גורן זצ"ל היה רב ענק, ואף בפסק המפורסם השנוי במחלוקת 'פסק הממזרים', תמך בכל דבריו, וראה בו את אחד מגדולי הפוסקים. את ספריו הניח בכבוד גדול ובהבלטה בספרייתו" (הרב יצחק דדון, אתחלתא היא, כרך ב', ירושלים תשס"ח, עמ' רמג).  
בספר 'דרך צדיקים' (עובדות, הנהגות ומעשים מצדיקי אמת בדורות האחרונים, ר' אברהם לוי, ירושלים, תשמ"ח) אודות דמותם של הרב סינוואני ותלמידו, הרב

מרדכי שרעבי מצאנו סיפור (המובא בספר בעילום שם) התואם להפליא עדות זו של ד"ר סינוואני ובחרנו להביא אותו כאן, והיודע תעלומות יפענח צפונות. כך מסופר שם: "פעם ישבו מספר בחורים בצל קורתו של רבנו, והחלו משיחים אודות פסק הלכה שנתפרסם ברבים בשם אחד מגדולי הדור. הרב הפוסק, הקל לכאורה בדין ובדבריו חלק על דעתם של פוסקים אחרים. השיחה גלשה הלאה והמשתתפים הביעו דעתם בשלילה, ורננו על אותו גדול ששיטתו וגישתו בפסיקת הלכות היא למצוא כל מיני היתרים וקולות בכל תחומי החיים. משנשמעו דברי ביקורת נלוזים אלו באזניו של רבנו, שעסוק היה באותה שעה בלימוד, מיד אזר כגבר חלציו, וכדרכו בקודש לסנגר עבור כל בר ישראל וכ"ש בכבודה של תורה, נחלץ חושים להגן ולדבר בזכותו של החכם. במשך חצי שעה דיבר ברציפות אך ורק בזכותו של הפוסק, כשהוא מונה אחת לאחת את שבחיו ומעלותיו. רבנו שעבר על ספריו של אותו גדול והיה בקי בהם אמר אז לסובבים אותו – "דעו לכם, רבותי! פוסק פלוני זה, ידיו רב לו בכל מכמני התורה וצפונותיה, וכל בר דעת שיפתח את ספריו המאירים ויעיין היטב בפסקי הלכותיו ומקורותיהם, יוכח לראות את ידו החזקה ובקיאותו העצומה בכל ספריהם של הראשונים והאחרונים. ואם הוא פסק כך לא מליביה פסק זאת אלא שיש לו על מי לסמוך, ואתם מה לכם כי תלינו עליו ותתרעמו על פסקיו, מוטב שיקל כפי שההלכה מחייבת מאשר יחמיר סתם בעלמא. צאו וראו כמה רבים הם תלמידיו, התבוננו כמה אנשים קרב לדרך התורה והמצוות, בכך שהראה להם את ההלכה כפי שהיא מבלי חומרות יתירות..." (ח"א, עמ' 208).

"מגדולי הדור... מתאים למשרת ראש הרבנים"  
 הרב יוסף אליהו הנקין (תרמ"א-תשל"ג)

עמוד ההוראה

### יחסו העקרוני כלפי הרבנות הצבאית וכלפי הרב גורן (תשכ"ז):

"...הממשלה יסדה את הרבנות הראשית וסעיפיי, ועוזרת ומחזיקה בבתי תורה, ואנשי החיל מתנהגים בכשרות ע"י השגחת רב מפורסם, וכל עניני הגיטין והקידושין שבמדינה הם תחת הרבנות הראשית וסעיפיה..." (תשובות איברא, עמ' ר"י; פורסם לראשונה ב'המאור' אב-אלול תשכ"ז, ובחודשים שלאחר מכן גם ב'הפרדס', 'נועם' ו'אור המזרח').



### עמדתו בפרשת 'האח והאחות':

עדות בכתב של אברך ששימש את הרב הנקין בשנת פטירתו (תשל"ג):  
 "בענין המחלוקת הידועה שפרצה בין הרב הראשי של ארץ ישראל שליט"א ושאר גדולי הדור שליט"א עלי לקבוע לדורות שמו"ר הגה"ק זצלה"ה למרות שמעולם לא אישר את פסק הדין שהוציא הגר"ש גורן שליט"א (כידוע סגי נהור היה ולא היה אם כן באפשרותו לעיין בקונטרס שחיבר הרב הראשי ובלאו הכי חולשתו הגדולה לא הניחה לו לעיין בענין מסובך כזה כלל), מ"מ תקע את עצמו בצדו של הגר"ש גורן שליט"א ופסק בסכינא חריפא שאסור לשום אדם לחלוק עליו כיון שנתמנה להיות רב הכולל ואדם גדול הוא ("מגדולי הדור" אמר עליו), וכל הטענות שטענו נגדו ביטל כלאחר יד (כשאמרתי לו שטענו על הרב הראשי שליט"א שהוא בגדר לוקח שוחד, ענה בתקיפות ואמר "זה פאליטיק, לא הלכה"), ועלי להוסיף שלא נסוג אחור מדעתו זו עד שעלה בסערה השמימה למרות ההפצרות הרבות והאיומות שבאו עליו בעקבות המחלוקת מרבנים שונים" (הובא בשו"ת בני בני חלק ב' עמ' ר"י, בתוספת משפט שנשמט שם. עדות אוניוסימית

של אברך ששימש את הרב הנקין "בשמונה החודשים האחרונים של חייו", החל מטבת תשל"ג).



כתב הרה"ג הרב איתם הנקין הי"ד<sup>כג</sup>, נינו של הגרי"א הנקין:  
בין כתביו של סבי, ר' אברהם הלל ז"ל, בנו של הרב הענקין, מצאתי פתק קטן ובו עדות על מה ששמע ישירות מפיו אביו אודות הפרשה; את הדברים הוא רשם בו-ביום ששמע אותם ממנו, לאחר ביקורו בביתו ביום ראשון ל' אדר א' תשל"ג. מתברר מעדות זו כי הרב הענקין אכן הביע תמיכה והערכה ברב גורן כשלעצמו, כשהוא סובר כי אין בכוח פרשה זו בכדי להפקיע את 'חזקת הכשרות' שלו כרב גדול. מאחר שכך, הוא הוסיף כי אין לשלול את תוקפו של פסק ההיתר הספציפי, אם כי רק לימים יהיה אפשר לדעת האם התנהלותו הכללית של הרב גורן בפרשה הייתה מוצדקת...



ל' אדר א' תשל"ג. אבא אמר לי היום: 1. הוא לא חתם על שום מכתב. 2. הוא לא הסכים שיקליטוהו<sup>כד</sup>. 3. "אני אוחוז מהרב גורן, הוא רב גדול ומתאים למשרת ראש הרבנים...<sup>כה</sup> ו[כ]מחזיק במשרה של ראש הרבנים, (ביחס להיתר) בינתיים

כג. אמר המלקט (ש.ה): כאן המקום, להציב יד ושם לידיד נפשי ורוחי, העילוי המצוין עדיו לגאון, הרה"ג הרב איתם הנקין הי"ד, בוגר ישיבת ניר בקרית-ארבע שנרצח ביחד עם זוגתו נעמה הי"ד, בימי חוהמ"ס ה'תשע"ו. בטרם מלאת לו, ל"ב שנים ובאמתחתו, צנא מלא ספרי, בכל מקצועות התורה והמחקר. הרב איתם התעתד לעמוד בראש בית מדרש תורת שלמה בישוב נריה אולם, עלה בסערה השמימה, הורם הנזר והוסרה העטרה וכל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה'.

כד. דהיינו, אם אכן נעשו הקלטות של דבריו הרי שאלו נעשו נגד רצונו.

כה. הנקודות במקור; וכן להלן.

זהו פסק...<sup>יב</sup>. בדרך כלל בית דין אחד אינו יכול לבטל פסק של בית דין אחר, אבל הרב גורן יכול...<sup>יג</sup> "אבל עד כמה הוא צודק"<sup>כ</sup>, זמן רב לא ידעו". ייקח זמן רב כדי לקבוע זאת, אולי אף שנים... בין אלה שדיברו עמו במשך שעות, בניסיון להזיזו מעמדתו בעד הרב גורן, היו הרב [נפתלי צבי יהודה] ריף, הרב [משה] פיינשטיין והרב [יהודה] אלטוסקי...



באופן זה הבין את הדברים אמו"ר הרב יהודה הרצל הנקין שליט"א, שהכיר היטב את סך הנפשות הפועלות וקיבל באופן כללי את מהימנותו של המכתב הנידון לצד עדותו הנזכרת של האברך:

1. לגבי ההכרעות ההלכתיות של הר"ש גורן שליט"א בעניין האח והאחות, לא הביע [הרב הענקין] עמדה מאחר שלא קרא פסק הדין וגם כהו עיניו מלקראת בשנים ההם. וכשיטתו מתמיד לא להתערב בפסקי רבני ארץ ישראל כשלא נדרש לכך וכשאינן בהם ענין של קיום כלל ישראל.
2. את ההאשמות על הרב גורן דחה בתוקף, כיון שהוא רב גדול אין לבטל דבריו וכל שכן להלעיז עליו.
3. חילק בין הפסק הספציפי שאין לערער עליו כיון שהפוסק הוא רב גדול, לבין השאלה אם לקבוע הלכה קבועה לעתיד כפי השיקולים בפסק, שלזה צריך הסכמת שאר גדולי הדור. ועיין מעין זה במה שכתב באוצר הפוסקים כרך ד' בהערות [עמ' 354 בטור השני].
4. בימי הפרשה נעשו מאמצים רבים משני הצדדים לשכנע את הגאון הנ"ל להוסיף או לגרוע על הנ"ל – וסירב (מתוך מכתב פרטי (בכתב יד), מהמחצית השנייה של שנות ה'תש"ל מאת הרב יהודה הרצל הנקין,

כו. שתי הפסקאות המובאות בתוך מרכאות, נכתבו במקור ביידיש (ובגוף ראשון) ומשקפות את לשונו המקורית של הרב הענקין.

כז. הכוונה, כפי הנראה, מתוקף תפקידו כראש הרבנים ונשיא בית הדין הגדול (כדלעיל).

כח. במובן של: האם הוא צודק (בהתנהלותו בפרשה).



מובא במאמרו של בנו, הרב איתם הנקין, "זה פאליטיק, לא הלכה" – הרב שלמה גורן, פרשת 'האח והאחות' והרב יוסף אליהו הענקין, אסיף א', שנתון איגוד ישיבות ההסדר, תשע"ד).

17

"ידידי הגאון המובהק"

הרב שלמה זלמן אויערבאך (תר"ע-תשנ"ה)

ראש ישיבת 'קול- תורה' ומפוסקי הדור

בירושלים של שנות תר"צ, ידעו לספר על שני עילויים גדולים שעתידים להיות מגדולי הגדולים. כך למשל כתב הרב מנחם מנדל פרוש<sup>כט</sup>, תלמידם של הראי"ה קוק ושל הרב חרל"פ בעת סקירה ספרותית על פעילותו של 'מוסד הרב קוק': "עוד ספר נפלא יצא בסיוע המוסד הנ"ל אשר הפתיע את העולם התלמודי והרים את כבוד ארץ ישראל, הוא ספר 'מעדני ארץ' מאת הגאון הירושלמי הצעיר רבי שלמה זלמן אוירבאך. עיקר נושא הספר הוא ביסודות דיני שביעית שכבר דשו בה הרבה מגאוני עולם. המחבר העלה חקירות חדשות ועמוקות בשכל בהיר ובסברה ישרה על יסוד בקיאות נפלאה בכמה סוגיות שונות שבש"ס וגם בסגנון יפה והסברה נעימה קלה ושוטפת.

עוד גאון צעיר בכישרונות עילואיים ונפלאים הגאון רבי שלמה גורונצ'יק נתגלה ע"י חיבוריו "נזר הקודש" על הלכות פסוה"מ להרמב"ם ותלמוד על מקוואות עם פירוש וביאור רחב שנדפסו בסיוע מוסד הרב קוק. שני הגאונים הצעירים זכו

כט. הרב מנחם מנדל פרוש שו"ב (י"א בסיוון תרל"ח - ט"ז בחשוון תשי"ג) היה מרבני שכונת שערי חסד, שוחט ובודק ראשי של ירושלים, ממייסדי מערכת הכשרות בה ומשגיח של בית היתומים דיסקין. היה ממקורבי הראי"ה קוק וסייע בהקמת ישיבת 'מרכז הרב' בירושלים. עדות נוספת מאותם הימים בשבחיו של העילוי הצעיר בעל 'נזר הקודש' מאת עורך 'הפרדס' הרב שמואל אהרן פרדס ראה ב'הפרדס', שנה ט' חוברת ז, עמ' 21.

**בפרס של עיריית תל-אביב, ע"ש הרב קוק, ודבר זה כשהוא לעצמו שעיריית ת"א** קבעה פרסים לספרות התורה יש להציג לזכותו של רבנו ז"ל (הראי"ה קוק – ש.ה.) שאור נשמתו בגן-עדן הולך וזורח להאיר את דרכנו לתחיה ולגאולה" ('בתוך החומות', עמ' לד).



**שני הגאונים הצעירים היו ממקורביו של הראי"ה קוק ושניהם זכו לקבל ממנו הסכמה לספרם הראשון שיצא בסמוך לפטירתו.** הגרש"ז היה בן עשרים וחמש בפטירת הראי"ה קוק והיה ממעריציו הגדולים<sup>1</sup>. אביו, הרב חיים יהודה לייב אויערבאך היה לוקח אותו לשמוע את דברי הראי"ה קוק בסעודה השלישית. בין ההסכמות לספרו הראשון של הגרש"ז, 'מאורי אש' בעניין חשמל בשבת שיצא לאור בשנת ה'תרצ"ה, נמצאות הסכמותו של הראי"ה קוק (וגם של הרב אבא יעקב הכהן בורוכוב, שהיה מן הרבנים הראשונים שהצטרפו ל"מזרחי" והסכמות נוספות).



**לאחר פטירת הראי"ה קוק, השתתפו שני הגאונים הצעירים במפגשי יום השישי בביתו של מרן הרה"ר הרב הרצוג.** עדות על השתתפותו של הגרש"ז מוסר לנו תלמידו, הרה"ר לישראל (לשעבר) ורבה של ת"א הרב ישראל מאיר לאו: "חוויה בלתי נשכחת היה השיעור השבועי בתלמוד הירושלמי, שהתקיים בביתו של הרב הרצוג מידי יום שישי, בשעות הבוקר. זכיתי לראות שם את גדולי התורה שבדור, כי היה זה שיעור ליחיד סגולה ממש. די אם אציין כמה מהשמות הבולטים, בהם הרב איסר זלמן מלצר והרב מיכל טיקוצ'נסקי, הרב יחזקאל אברמסקי, חותנו של הרב הרצוג הרב שמואל יוסף הילמן, שלושת הצעירים שהתמידו בשיעור הזה היו הרב בצלאל ז'ולטי, מו"ר ר' ש.ז. אויערבך ויבדל"א הרב יוסף שלום אלישיב" ('אל

ל. על כך בחוברת 'אור שלמה' מאת הרב עמיחי כינרתי, ר"מ בישיבת איתמר. רק נציין כאן כי במאסף 'סיני', כרך מ"ז (אלול תש"כ) שהוקדש לזכרו של הרב קוק במלאות עשרים וחמש שנה להסתלקותו, כתב הגרש"ז מאמר ובפתחו כתב: 'לזכר נשמת רבנו הגדול מרא דארעא קדישא, מרן הגאון מוהרא"י הכהן קוק זצ"ל, למלאות כ"ה שנה לפטירתו'.

תשלח ידך אל הנער' עמ' 170). על השתתפותו של הרב גורן במפגשים אלו העיד גיסו, הרב שאר ישוב כהן (מובא 'בעין הסערה', עמ' 66). (גדולי תורה נוספים שהשתתפו במפגשים אלו היו זקני ירושלים, הרב מחרקוב, הרב אברהם ישראל משה סלומון ורבה של מוסקבה הרב יעקב קלמס, וכן הרב אברהם שפירא שעוד היה צעיר לימים ומבאי ביתו הקבועים של הרב הרצוג). לאור האמור, מובן מאוד שכאשר הגרש"ז אויערבאך פונה לגר"ש גורן בעניין ציבורי הוא כותב לו בהערכה רבה ומזכיר את עובדת היותם ידידים.



### מכתב הגרש"ז אויערבאך לגר"ש גורן בעניין עריכת 'תיקון גדול' בקבר-רחל המשוחרר:

"ב"ה, יום מוצש"ק פר' נחמו תשכ"ט. יצק ד' שלו' וברכה למע"כ ידידי הגאון המובהק וכו' הרב שלמה גורן שליט"א רב ראשי לצה"ל ולעה"ק יפו-תל אביב. אחרי מבוא הברכה בכבוד ויקר כיאות לרום ערכו, אבקש את הדר"ג כי תערב עליו עתירתי עבור הכלל.

צבור גדול וחשוב של ת"ח ויראי ד' אשר חפצים ומשתוקקים מאד להשתטח על קבר רחל אמנו לשפוך שיח לבם ולהרבות שם בתפלה ותחנונים מצטערים מאד על זה שהרבה פעמים נמנע מהם דבר זה בגלל הערבובייה הגדולה של תערובת אנשים ונשים יחדיו, ובפרט כהיום אשר לדאבונו גם יש נשים רבות שאינן לבושות כראוי. ובמר נפשם באו אלי אנשים גדולים מאד בתורה ויראה לטכס עצה וגם התחננו ובקשו ממני להשתדל למצוא תיקון לדבר זה. והיות שמקום קדוש זה עומד ב"ה תחת פקוחה היעיל והמשובח של הרבנות הצבאית אשר שומרים באמת את משמרת הקודש כראוי, אשר על כן אקוו להוסיף עוד זכות שתתגלגל ע"י זכאי ופונה אני בזה אל הדר גאונו שיתן אל לבו דאגתם של ת"ח צדיקים וחסידיים, וחזקה על גברא רבה כוותיה שברוב חכמתו ויראתו ישכיל להתגבר על כל המכשולים ולעשות 'תיקון גדול' גם לדבר זה. אולי ע"י ב' כניסות נפרדות, היינו שהכניסה הראשית תהא רק לנשים והן תעמודנה שם כל הזמן בשטח גדול זה שהוא במזרח המצבה וגם יציאתן כביאתן מאותו פתח. ואילו

הכניסה והיציאה לגברים תהא מאותו הפתח שמשמש עכשיו רק ליציאה, ויחד עם הצבת שלטים לסמון המקומות חושבני שודאי יהיה בכך תיקון גדול, אך מסתמא יש גם דרכים אחרות, ואנכי לא באתי אלא להעיר ולא להורות. ובתקוותי שהדר"ג שליט"א בטח יעשה בזה כמיטב יכלתו אחתום ברוב הוקרה והערצה ובמיטב הברכות שלמה זלמן אויערבאך" (ארכיון הרב גורן, מובא 'בעין הסערה', נספח ארבע־עשרה, עמ' 236).



### הגרש"ז אויערבאך מצדיק את שיקול דעתו ההלכתי של הגר"ש גורן בעת מלחמת ההתשה:

הרב יהושע בן מאיר, תלמידו של הגרש"ז בישיבת 'קול־תורה' שכיהן כרב צבאי במלחמת יום הכיפורים, סיפר שבעת מענה לשאלתו אודות כניסה לסיכון אישי בעת פינוי חללים משדה הקרב האריך הגרש"ז בתשובה שהדבר מותר ו"אמר שהוא שמע שהרב גורן התיר במלחמת ההתשה לשלוח חיילי רבנות צבאית להכשיר את המעוזים לפסח, למרות שהייתה סכנה והיו חיילים שנהרגו, ולמרות שלחלק מהחיילים במעוזים לא היה שום ענין ואולי אפילו לא רצו שיכשירו לפסח, וזה היה להם מטרד. אך לדבריו, הרב גורן צדק, כי העובדה שהרבנות הצבאית מפעילה את סמכותה ואוסרת גם להם את השימוש בחמץ בפסח, מעניקה להם את התחושה שהם חלק מהמערכת, ממדינת ישראל, והם שותפים אפילו להגבלות של הרבנות, ובסופו של דבר זה משפיע ומחזק אותם מורלית. לדבריו, אין ספק שפינוי התאג"ד והטנקים הוא פיקוח נפש. אך גם הפגיעה המורלית בחיילים שרואים שאם הם יפלו חללים הם ישכבו בצד ואף אחד לא יטפל בהם הוא גורם חשוב ברוח הלחימה, ולכן מהווה פיקוח נפש..."



## הגרש"ז אויערבאך מתייחס לרב גורן כ'מרא' דאתרא' בצה"ל

ומכיר בשיקול דעת כללי של 'חיזוק הדת' כגורם פסיקתי אצל ה'מרא' דאתרא' לא:

כתב הרב ד"ר מרדכי הלפרין מנהל מכון שלזינגר, עורך כתב העת "אסיא" ומתלמידי הגרש"ז:

לא. במענה למכתבו של הגאון הרב יחזקאל אברמסקי אל הרב גורן לאחר המחלוקת סביב פרשת גיורה של הלן זיידמן כתב הרב גורן: "ב"ה. תמוז תש"ל. ידיד ה' וידיד כל בית ישראל משיירי כנה"ג הגאון האמיתי, תפארת בישראל, כש"ת מוה"ר יחזקאל אברמסקי שליט"א. שלום כהדר"ג ישגא לעולם, ויזכה לבריאות גופא ונהורא מעליא ולאריכות ימים ושנים עד ביאת גו"צ בב"א. קבלתי לנכון את מכתב כהדר"ג מר"ח תמוז השתא, ואני מעריך ומוקיר את דעת כהדר"ג שהיא דעת תורה. עם זאת, עלי לציין ולהבהיר לכהדר"ג כי הענין כולו הוברר אצלנו מבחינה הלכתית ונידון בשני בתי דינים מוסמכים. מעשה בית הדין הראשון אושר פה אחד גם בבית הדין האזורי המוסמך של ת"א יפו, והלכה רווחת היא בישראל: "בית דינא בתר בית דינא לא דייקי" (ב"ב קלח, ב). ואם באים לדון אחר פסק דין של בית דין זה שדינו כדין מומחה לרבים, דהיינו שהמחוס רבים עליהם... שמעתי איך שמתנגדי התורה והדת התכוונו לכך, שהנה בא הזמן עבורם לתקוע יתד בארץ ולקבל לרשותם את הרבנות, ולהשיג הכרה בכל מה שיעשו בגירות, נישואין וגירושין, עד שהיה חשש גדול להנהיג באופן רשמי חוקי נישואין וגירושין אזרחיים, ח"ו, מה שעלול היה להרוס את כל חיי המשפחה בעם. והנה ברגע האחרון ממש באה ישועת ה' כהרף עין להצלת המצב, וזכות התורה והרבים עמדה לנו בזה, שיכולנו לקדש שם שמים ושם ישראל, ולהציל את אחדות התורה והעם במדינה ובתפוצות... בסיכום, אנכי על משמרת אעמודה. ברור כי הגיור היה בהתאם להלכה, בהתחשב עם שיטות הפוסקים והראשונים ובשיטת הרמב"ם והשו"ע, ויפה כח בית דין, לא רק משום שכבר נעשה מעשה, אלא דעתנו מוצקת ומוחלטת שזוהי ההלכה הברורה. וגם לכתחילה היה צריך לנהוג כן, כדי למנוע מהם עבירות על איסורי תורה חמורים ביותר, ולהציל את תורת ישראל ואחדות ישראל מהרס וחורבן ח"ו, ושלא ניתן פתחון פה ומעמד לצדוקים בארצנו הקדושה, והאמת והשלום אהבו" (זכריה ח, יט). הכו"ח בכל חותמי ברכות ובידידות רבה לכהדר"ג שיזכה להאריך ימים ושנים בבריאות הנפש והגוף להגדיל תורה ולהאדירה, ונזכה להרמת קרן תורה"ק וקרן ישראל בעמים ויקויים בנו "ונתתי שלום בארץ" וגו" (ויקרא כו, ו) (שו"ת 'תרומת הגורן', ח"ב סי' מ"ד, תשע"ב).

”על עוצמת הסמכויות של מרא דאתרא שמעתי לראשונה מהגרש״ז אויערבאך זצ״ל בימי מלחמת ההתשה, לפני כ־35 שנים. על גדות תעלת סואץ, לאורך 160 הקילומטרים שהפרידו בין צה״ל לבין הצבא המצרי, הוקמו אז 28 מעוזים. המעוזים היו מתחמים מחלקתיים עד פלוגתיים מבוצרים וממוגנים בשכבת פיצוץ, שתפקידם היה להעניק מחסה לחיילים המוצבים על תעלת סואץ מפני פגיעת פגזי התותחים והמרגמות של המצרים, ולאפשר לכוחות מעטים יחסית להחזיק את הקו. במלחמת ההתשה (קיץ תשכ״ט – קיץ תש״ל) הפגזו המצרים את המעוזים בעשרות אלפי פגזים ופצצות, וגרמו לנו למאות חיילים הרוגים. שיגרת החיים במעוזים הייתה שונה משגרת החיים בשאר יחידות הצבא. הלילה עבר בערנות של רוב חיילי המעוז, וזמן השינה המקובל החל סמוך לפנות בוקר ונמשך עד שעות הבוקר המאוחרות. זמנם של הלוחמים הוקדש לשמירה, לחיזוק הביצורים הקיימים ובניית ביצורים נוספים, למנוחה ולהתארגנות אישית. לעיתים הוקדש מעט זמן לסיורים מחוץ לשטח המעוז, או להופעות בידור של אמנים שההינו לרדת לקו התעלה. קציני צה״ל ביחידות העורפיות התחלקו לשני סוגים: קצינים שנהגו להסתכן ולבקר את חיילי המעוזים כדי לעודד את רוחם ולהכיר את המצב בקו מקלי ראשון, וקצינים שהסתפקו בקבלת הדיווחים ביושבם ביחידות העורפיות. על הסוג הראשון נמנה הרב הצבאי הראשי דאז, האלוף הרב שלמה גורן. הוא נהג לרדת לביקור במעוזים לעיתים מזומנות, והיו לילות בהם העדיף אף ללון במעוזים המבודדים שסבלו פגיעות קשות במיוחד. הוא הכיר היטב את המצב בקו התעלה, ואת ההיכרות הזו הוא תרגם גם להחלטות הלכתיות שגובו בפקודות אג״מיות.



הדוגמא הבולטת הייתה בעיית השבת במעוזים. המעוזים היו מקום שיש בו סכנה כל ימי מלחמת ההתשה. פיקוח נפש, כידוע דוחה את השבת ואת כל התורה כולה (פרט לג' עבירות חמורות). אין פלא שפקודות המטכ״ל הנוגעות לשמירת שבת בבסיסי צה״ל כמעט ולא באו לידי שום ביטוי במעוזים. בנוסף על המצב האובייקטיבי, חיילי המעוזים זלזלו בכל הפקודות הצבאיות שאינן מבצעיות, הן בנושא משמעת לא מבצעית כגון מלבוש והצדעות, והן בנושא הדת. הילת

הגבורה והמבצעות שהוצמדה לחיילי המעוזים הביאה את היחידות בקו השני והשלישי לסגל גם הן את אורח החיים של המעוזים: ערנות לילית, קימה מאוחרת, זלזול בפקודות המשמעת הצה"ליות וזלזול בפקודות הצבא בנושאי דת. הכשרות שהידרדרה במעוזים המשיכה להידרדר גם ביחידות הסמוכות והסמוכות לסמוכות. קצינים וחיילים דתיים שהגיעו לשרת כלוחמים במעוזים, נאלצו, לעיתים, להסתפק במנות קרב, עקב הטרפתם המתמשכת של המטבחים במעוזים. חיילים שנלחמו יחד, ולפעמים גם נהרגו יחד, נאלצו לפני כן לאכול לבדם מאכלים קרים, בהעדר כשרות בסיסית במעוז. השבת, שנעלמה מהמעוזים החלה להעלם גם מהיחידות הסמוכות, ובהמשך גם מהבסיסים העורפיים. השבת בצה"ל הייתה בסכנה ממשית חמורה. הרב גורן החליט לעצור את ההידרדרות ולהחזיר את השבת לצה"ל. לשם כך היה עליו להחזיר קודם כל את השבת והכשרות ליחידות הלוחמות – למעוזי התעלה. לשם כך הוא פעל במקביל בשני כיוונים:

א. לכל מעוז צורף חייל רב"צ בעל הכשרה כפולה – טבח מקצועי ומשגיח כשרות מוסמך – טב"מ. לקראת השבת הראשונה של הטב"מים במעוזים, שבת שבה היו חיילי המעוז אמורים להתרגל שוב לשמירת שבת במטבחי המעוז, נשלחו עשרות קציני הרבנות הצבאית לשהיית שבת עם הטב"מים במעוזים.

ב. בצינורות הפיקוד הועברה פקודה חד משמעית אל המעוזים שאסרה תיקוני ביצורים, אם הייתה שהות לבצע את התיקון לפני כניסת השבת. רק פגיעות שנוצרו בשבת, או סמוך לכניסתה, הותרו לתיקון בשבת מטעמי פיקוח נפש.



הפעילות הצליחה. בעקבותיה שבו לוחמים דתיים לאכול ארוחות חמות וכשרות במטבחי המעוזים. גם השבת חזרה אל מעוזי התעלה, ליחידות הסמוכות ולבסיסי צה"ל.

שבועות ספורים אחר כך עליתי לבית הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ושאלתיו על הצד ההלכתי של הפקודה לאסור תיקונים בשבת כשהייתה אפשרות לתקן את הפגיעה

לפני שבת. העובדה שלא תיקנו את הפגיעה לפני שבת אמנם מצביעה שלדעת המפקדים, אנשי המקצוע במקום, אין דחיפות מיוחדת בביצוע מידי של התיקון, ולכן מבחינה מקצועית אין להגדיר את דחיית התיקון כסכנת חיים, אחרת לא היו נמנעים מתיקון מידי, אולם על פי כללי פיקוח נפש כפי שלמדני הגרשז"א, הרי סוף סוף עצם השהיה במעוזים בזמן ההתשה מוגדר כמצב שיש בו סכנת חיים. אם כן מן הראוי לצמצם את הסיכון ככל שניתן. לכן גם אם השיקול המבצעי אפשר את דחיית התיקון, עדיין מהבחינה ההלכתית המצב שמוגדר כפיקוח נפש מתיר תיקוני ביצורים ושיפורם בשבת, על אחת כמה וכמה אם הדחייה נבעה מרשלנות גרידא.

שאלתי הייתה, האם הרב הצבאי הראשי היה רשאי להקל בהלכות פיקוח נפש כדי להציל את השבת בצה"ל? הגרשז"א חייך את חיוכו המיוחד וענה כי יפה עשה הרבצ"ר. אמנם אדם רגיל איננו רשאי להקל בפיקוח נפש גם משיקולים של העמדת הדת על תילה. אולם מרא דאתרא רשאי להקל בהלכות פיקוח נפש משיקולים אלו" (קווים אחדים לדרכו של הג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל בהלכות רפואה ופיקוח נפש, אתר מכון 'שלזינגר').



כגר"ש גורן, גם הגרשז"א אויערבאך נרדף בצעירותו בידי עסקנים שהסיתו כנגדו גדולי תורה בבני ברק. פורסמו כנגדו כרוזים, פנו לעיתונות החילונית ליצור שערווייה ואף כינסו כנגד אחד מפסקיו את מועצת גדולי התורה, אך ב"ה, הוא ניצל מידיהם של העסקנים, בזכות התערבותו של הרב מטשעבין לטובתו. לאחר שנת תשל"ג, חלה התרחקות מסוימת בין הגרשז"א אויערבאך לבין הגר"ש גורן, עקב פרשת 'האח והאחות'. אולם, גם בשנים אלו שיבח הגרשז"א פעמים רבות את פועלו של הרב גורן במסגרת הצבא (כך מסר נכדו של הגרשז"א) ואף התייחס לפסקיו ולהוראותיו באופן ענייני ומכובד (ראה למשל, הרב נחום סטפנסקי, 'ועלה לא יבול', ח"ג, ליקוטים ומכתבים, עמ' שנו). הרב פתחיה נריה מסר שהתנגדותו של הגרשז"א לפסק 'האח והאחות' נבעה מן הדרך והצורה שבה העניין נעשה (בשם הגאון הרב מרדכי אויערבאך, הדברים הובאו בחוברת 'אור שלמה' מאת הרב עמיחי כינרתי).



הרב גורן אף נפגש עם הגרש"ז באופן אישי בעניין פסק דין 'האח והאחות' אולם דבר קיומה של הפגישה והדברים שנאמרו בה, טרם פורסמו בציבור ו'כבוד אלוקים הסתר דבר' (עדות מפי שני ת"ח שמסרו על דבר קיום הפגישה ועל תוכנה באופן כללי).

♦

כשנפטר הרב גורן (כ"ד חשוון תשנ"ה), השתתף בהלווייתו חתנו של הגרש"ז אויערבאך, הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג (מפי עד ראייה), הגרש"ז שכבר היה אז חלש מאוד נפטר כעבור מספר חודשים (כ' אדר א'), בגיל שמונים וחמש.

18

"את והב בסופה"

הרב עובדיה יוסף (תרפ"א-תשע"ד)

הראש"ל"צ וראש מועצת חכמי התורה

בעניין היחסים האישיים ששררו בין שני ענקי התורה הללו נכתב כבר רבות בעבר. אך למרבה הצער, רובם של הכותבים ראו דווקא את המפריד ולא את המאחד. שני הרבנים הדגישו שהמחלוקת ביניהם בשעתו, נבעה ממחרחרי ריב, ושהם הצליחו להתגבר עליה, ולבסוף שררו ביניהם אהבה, אחווה, שלום ורעות. גם בשנות חייו האחרונות של הרב גורן, עת שרר ביניהם ויכוח עז בסוגיית שלימות ארץ ישראל, נזהרו הרבנים מפני מחלוקת אישית והיא נשארה עניינית. להמחשת יחסי ההערכה ההדדיים, בחרנו להביא כאן קורטוב מדבריהם המשקפים יחס זה. בישיבה מיוחדת של המועצה הדתית ת"א לרגל הכתרת הרב גורן כרב העיר לצדו של הרב יוסף, נשא הרב יוסף דברים קצרים לכבודו:

"כב' הגאון שלמה גורן שליט"א. כב' ראש המועצה הדתית, חברי ההנהלה והמועצה והאורחים הנכבדים. שמח אני לקדם בברכה את רעי ועמיתי שהוכתר היום כרב ראשי לעירנו לאחר תקופת ציפייה ארוכה. אני חוזר על דברי שאמרתי היום בבית הכנסת הגדול ואומר כי אתן את כל מרצי להרב גורן, ואסייע לו בעבודת הקודש, מתוך שיתוף פעולה הדוק ובאווירה טובה. הרב גורן בא אלינו

מהצבא עם ניסיון עשיר בכל השטחים ואני תקוה שכשם שהצליח להחדיר בצבא את תורת ה' ולקרב לבבות לאמונה, כך גם בעירנו, יהי ה' עמו בכל פעלו להגדיל תורה ולהאדירה ונזכה ל"האמת והשלום אהבו" ולגאולה שלימה במהרה בימינו אמין" (פרוטוקול ישיבת המועצה הדתית ת"א).

בראיון מיוחד שנערך עם הרב יוסף עם היבחרו לכהונת הראשל"צ בשנת תשל"ג כאשר נשאל הרב ע"י המראיין: "מה היו היחסים בין כבודו לבין הרב גורן?" השיב הרב יוסף (בחמימות רבה): "היחסים היו טובים ומאוד מאוד לבביים, תמיד נהגנו לדון לגופו של עניין ובהבנה מלאה. הרב גורן מצא בי תמיד ידיד ורע נאמן, וכך גם אנוכי בו. יחדיו ובכוחות משותפים פתרנו הרבה בעיות סבוכות ואני מקווה שכך גם יהיה להבא" (ראיון ליגאל בשן, ידיעות אחרונות, חשון תשל"ג).



גם הרב גורן העיד על טיב יחסיו המתוקנים עם הרב עובדיה יוסף בתקופת הרבנות בת"א: "כשהיינו רבנים בת"א היינו זוג יונים. זוג יונים שנה וחצי מפני שבת"א לא היו כאלה שהסיתו אותנו והתערבו בעבודה שלנו, אחר כך קמה מערכת הסתה שצריך לחקור אותה. זו הייתה הסתה דתית ופוליטית גם יחד... לאחר שיזמתי בינינו פיוס הכול הסתדר ואנחנו ביחסים טובים ביותר" (ראיון עיתונאי, ה' תשרי תשמ"ה).



אחד הרבנים שסייע במיוחד להשכנת השלום בין הרב גורן לרב יוסף, היה הרב שאר ישוב כהן, גיסו של הרב גורן, שהצליח למצוא מסילות גם אל לבו של הרב יוסף (ע"פ עדותו של הראשל"צ הרב יצחק יוסף בהלווייתו של הגרש"י כהן). כן, עסק בכך רבות גם הרב אברהם שפירא וב"ה, מאמציהם עשו פרי.



**מכתב ברכה שנשלח לרב גורן על ידי הרב יוסף לכבוד פורים תשמ"א:**

"ב"ה, ירושלים ט"ז אדר תשמ"א. כבוד ידיד נפשי וחביבי דורש כתרי אותיות פה מפיק מרגליות הגאון הגדול המפורסם כמהר"ר שלמה גורן שליט"א הרב הראשי לישראל. הנה ברך לקחתי וברך ולו אשיבנה בברכות מאליפות לראש גבר מורם

מעם, השי"ת יתן לו אריכות ימים ושנים בטוב ובנעימים דשנים ורעננים, להדר"ג ולרעיתו הרבנית תחיה, ושמחת עולם על ראשם, ברוב גילה וחדוה ושוב שמחות תמיד כל הימים, ברבות הטובה גם עד זקנה ושיבה. בכבוד רב ובידידות נאמנה, ואהבה רבה בלב ונפש, עובדיה יוסף, פורים דירושלים, שנת "תרוממנה" קרנות לצדיק לפ"ק" (ארכיון הרב גורן, מובא 'בעין הסערה').



### מכתב תודה מאת הרב גורן לרב יוסף לרגל קבלת ספרו יחווה דעת (ח"ד):

"י"ד בכסלו תשמ"ב. לידיד בית ישראל וליד"נ רבה דעמיה מדברנא דאומתיה הגאון המובהק כל רז לא אניס ליה עמיתי ורעי כש"ת מזה"ר עובדיה יוסף שליט"א ראשון לציון והרב הראשי לישראל שלום כהדר"ג וב"ב וכל הנלוים אליו ישגה לעלם.

שלמי תודה ורוב ברכות לכהדר"ג על השי היקר מפנינים שהעניק לי את ספרו החשוב והנשגב בשם "יחווה דעת" (חלק ד). והוא פרי הילולים, מאמרותיו היקרות ופסקיו לאמיתה של תורה שמדי שבוע בשבוע קולו מהדהד באהלי יעקב במדינתנו. מדי קראי בו מצאתיו מלא וגדוש חידושים נפלאים ומקורות נעלמים המשובצים בכת"ר ומיוסדים על אדני פז וחצובים מהררי קודש, הלא המה ספרי השו"ת של הפוסקים הראשונים והאחרונים הכל גלוי וידוע לפני כת"ר. הם פרושים לפני כשמלה חדשה ומאירים באור יקרות כעצם השמים לטוהר, ערבים לאוזן ונעימים לחיך.

יחד עם אוצר בלום זה, שמח כהדר"ג את לבבי בספר 'באר יצחק' על פירוש התייר הגדול רבינו הראב"ע זלה"ה מאת הרב המובהק מזה"ר יצחק שרים ז"ל, על כל זה יעמוד כהדר"ג על התודה והברכה. יפוצו מעינותיו חוצה, ויתבדרון שמעתתיה בעולם בבריאות גופא ונהורא מעליא" (תרומת הגורן, ח"א, סי' ג).



סיפר הרב קובי דמבינסקי, מנהל ארכיון הרב גורן: ישנם עשרות מכתבים כאלה (בין הרב גורן לרב יוסף – ש.ה). הם מרעיפים אחד על השני שבחים לאורך כל השנים. נכון שהיו ביניהם ויכוחים, אבל הייתה ביניהם גם אהבה. כל אחד מהם הכיר את השני כגדול ועצום בתורה. הם ידעו להפריד בין הדיון והוויכוח ובין הרמה האישית ('חכמת שלמה' חיים אקשטיין, 'בשבע', ט' סיון תשע"ו).

♦

כשנפטר הרב גורן אמר הרב יוסף: "הרב גורן היה אדם גדול בתורה. בשנותינו האחרונות כרבנים ראשיים לישראל היחסים בינינו היו טובים וחמים, כאשר תיאמנו בינינו את כל הנושאים האירגוניים וההלכתיים ברבנות. נכון שהיו בינינו חילוקי דעות בסוגיית ארץ ישראל והחזרת שטחים, אולם למרות זאת לא העיב הדבר על יחס הכבוד וההערכה ההדדית בינינו" ('הצופה', כ"ב כסלו תשנ"ה).

♦

בנו של הרב גורן, אברהם (רמי), לקח את בנו לפגוש את הרב יוסף בעת הגיעו למצוות (הדבר היה לאחר פטירתו של הרב גורן). הרב יוסף אמר לנכדו של הרב גורן: "דע לך שסבא שלך היה ענק שבענקים ואנחנו אהבנו אחד את השני מאוד. היה זמן שהיינו ביחסים לא טובים כי אנשים נוראיים סכסכו בינינו, אך אנחנו התגברנו על כך וחינו באהבה אחווה ורעות עד פטירתו" (עדותו של אברהם (רמי) גורן בערוץ 7, כ"ה בחשוון תשע"ד).

### הספדו של הרב עובדיה יוסף בעת הלווייתו של הרב שלמה גורן<sup>לב</sup>:

"הרב שלמה גורן שקדן עצום היה משחר נעוריו. הבבלי והירושלמי היו נגד עיניו תמיד בהתמדה נפלאה ובאהבה עצומה, בבחינת אילת אהבים ויעלת חן באהבתה תשגה תמיד, עליו יש לומר הפסוק 'גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו', מהו 'יתנכר', היה לו לומר 'יוכר' נער. אלא התנכרות למעשה נערות, משחקים אינם מעניינים אותו, והוא בז להם, כי יש לו משיכה אך ורק לתורה, כי זך וישר פעלו. וכבר אמרו אם יאמר לך אדם יגעתי ומצאתי האמן, לא יגעתי ומצאתי אל תאמן, ובזה פירשו האמנתי כי אדבר וכו' (מהרש"א בח"א מגילה ו, ב). אף מתנגדיו מודים שהיה גדול בתורה בש"ס ובפוסקים, ועליו יאמר: אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו, גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם – בשעת פטירתו של האדם אין מלוין אותו לא כסף ולא זהב וכו' מאי קמ"ל? אלא גם כסף וזהב שהשתמש בהם לצורך לימודו בתורה, אין מלוין אותו. שאינם אלא מכשירי מצווה, ורק התורה שהיא גוף המצווה מלוה אותו. וכמו שאמרו כל העושה מצווה אחת מקדימתו והולכת לפניו, שנאמר והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך. וכן נאמר בהתהלכך תנחה אותך וכו'.

לב. חלק מתלמידיו של הגר"ע יוסף תולים את דבר נשיאת ההספד הנ"ל בהתנצלות של הרב גורן בפני הרב יוסף על פרשת 'האח והאחות' בטרם יצא לניתוח הלב בשנת תשמ"א ובקשתו ממנו שיספידו לאחר פטירתו. ואם כי וודאי שמקור הדברים הינו בדברי הרב יוסף עצמו, הרי שגם הוא לא התעכב בדיוק על איזו נקודה בפרשה זו הביע הרב גורן את התנצלותו ו'אין אדם דורש גז"ש מעצמו אלא אם כן קבלה מרבותיו'. ועל כן, לא נחזור כאן בשנית על עמדתו העקבית של הרב גורן ביחס לפסק 'האח והאחות' עד יומו האחרון, אולם, ביחס לגופו של הספד נאמר כי כנותם של הדברים תוך הבעת צער אמתי על המחלוקות ועל מחרחרי הריב מעידים בעד עצמם ויראה הקורא וישפוט, כי ניכרים דברי אמת ואכמ"ל וראה לעיל ב'הוספת המלקט' לקורות רבנו הרצי"ה, בירור דרכם של גאוני עולם אלו בהתרת פסולי חיתון ובדרך 'נחמת העשוקים'.

הגאון רי"א הלוי הרצוג שם עינו הבדולח על העילוי הרב שלמה גורן בצעירותו, ומינה אותו רב ראשי לצה"ל, כי ידע את אומץ לבו העשוי לבלי חת, ובעוז רוחו פנה לשר הביטחון דאז ד. בן גוריון ודרש ממנו שיתן פקודה למטכ"ל שבכל מטבחי צה"ל יהיה רק אוכל כשר בלבד, שלא כמו שעלה על רוחו לתת אוכל כשר לחיילים דתיים בלבד והחילוניים יאכלו כאשר תאווה נפשם. ועבד הרב בתוקף רב לכל יהיו אגודות אגודות בצה"ל, אלא אוכל כשר לכל חייל. תורה אחת ומשפט אחד לכל ישראל, כדי שכל חייל דתי שיתגייס לא יתרוצץ אנה ואנה לחפש אוכל כשר. תבע ודרש וכן נעשה עד היום הזה, וכן לימים יבואו. גם לחם בעוז על שמירת שבת ומועד בצבא כפי שמצווה עלינו התורה, ושהמפר שמירת השבת ענוש יענש, ומבוקשו ניתן לו, ונתקיים בו 'תאות לבו נתת לו וארשת שפתיו כל מנעת סלה', אין אף אחד שיוכל להכחיש דברים אלו, שאם יש כשרות ושבת בצה"ל זהו הודות לו ורק לו, והזכות הזאת נשמרת לדורות עולם, וזכות הרבים תלויה בו.

ואמנם כאשר שירתנו יחד ברבנות הראשית בתל אביב, היינו רעים אהובים זה לזה, אני כיבדתי והוקרתי, ואף הוא השיב לי אהבה רבה על אהבתי, והיינו יחדיו כשבת אחים גם יחד בביקורים הדדיים ובהשתתפות בשמחות זע"ז. אך כשקבלנו משרת רבנים ראשיים לישראל, באו אנשים רעים והפרידו בינינו, ונתקיים בנו 'כי ידברו את אויבים בשער', ומכל מקום נתקיים בנו לבסוף 'את והב בסופה', ושלש שנות כהונתינו האחרונות (עד שנפסקה משרתינו), חיינו יחדיו באהבה רבה. לאחר מכן הקדיש עצמו למען ישיבת אידרא אשר הקים לאברכים מצוינים, וכיתת רגליו למרחקים להחזקת הכולל. וזכות הרבים תלויה בו, תנצב"ה" (קובץ המשביר, ח"ב עמ' קיד, בתוך מאמר של הרב אליהו כהן, ברקלין ניויורק).



בנו של הרב אברהם (רמי) גורן סיפר כי תמיד הרב עובדיה יוסף היה נענה לבקשת המשפחה לבוא לדבר בערב לזכרו של הרב גורן. "פעם דיברתי עם אחד המזכירים והוא אמר לי שיש לרב (הרב יוסף) אירוע נוסף, אך הדגיש שהוא לא יודע מה הם יעשו עם האירוע השני, אבל הרב אמר שאם זה הרב גורן אנחנו באים" (ראיון לערוץ 7, כ"ה חשוון תשע"ז).

דבריו של הרב עובדיה יוסף באזכרת הרב גורן שנערכה מידי שנה בישיבת 'האידירא' עסקו בסוגיות הלכתיות לזכרו של הרב גורן ואת סיום דבריו הקדיש למעלותיו ושבחיו.

להלן שתי מובאות קצרות מדבריו של הרב עובדיה יוסף באזכרות אלו אשר יצאו ללמד על הכלל כולו.

"אני אומר רק מילים אחדות לזכרו של המנוח הדגול שהרבה פעלים לתורה. חיבוריו, ובפרט על הירושלמי, ארוכה מארץ מידה ורחבה מיני ים, תורתו מכרזת עליו לגדול מאוד בדורנו. וחבל על דאבדין ולא משתכחין. יהי רצון שתהא נפשו צרורה בצרור החיים ויהא זכרו ברוך, ויעלה בתפילה בעד כל משפחתו הענפה, ויאריך ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים, ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה, בירושלים ינחומו, אמן ואמן" (אזכרה במלאת שנה לפטירת הרב גורן, חשון תשנ"ו).

"יהי רצון שכל הדברי תורה שאמרנו יהיו לעילוי נשמתו של הגאון הרב גורן ע"ה, תהא נפשו צרורה בצרור החיים, וזכותו יגן עלינו ועל כל עמו בית ישראל, הקב"ה ירחם עלינו ונזכה לגאולה שלימה אכי"ר" (אזכרה שנערכה ביום כ"ד מרחשון תשס"ה, עשר שנים לפטירת הרב גורן).

19

"אחד משיירי הגאונים שנשארו לעם ישראל"  
מו"ר הרב אברהם שפירא (תרע"א-תשס"ח)

הרב הראשי לישראל (תשמ"ג-תשנ"ג) וראש ישיבת 'מרכז-הרב'

ידידות ארוכת שנים שררה בין הרב אברהם שפירא לבין הרב שלמה גורן עוד מימי לימודיהם המשותפים בישיבת חברון, בשכונת 'גאולה' הירושלמית. הרב גורן למד בחברותא אישית מדי שבת בצהרים עם הרב ראובן טרופ בביתו וכאשר עזב הרב גורן את הישיבה היה זה הרב שפירא ש'תפס' את החברותא הפנויה שלו (מובא בספר 'אמרי שפר', פנינים על התורה, שמועות, הדרכות בלימוד תורה

מהרב אברהם אלקנה כהנא שפירא, הרב יצחק דדון והרב בנימין רקובר (עורכים), תשס"ח).



במשך שנים רבות ישבו הרבנים יחדיו בבית הדין הגדול (וכפי שניתן לראות בפסקי דין רבניים). סיפר ראש הישיבה מו"ר הרב יעקב שפירא: "ידוע הקשר הרחב שהיה לאבי עם הרב גורן. באחת הפעמים שאבי חזר הביתה מבית דין הגדול מדיון עם הרב גורן, הוא הרים טלפון לרב גורן והיה ביניהם 'ריתחא דאורייתא', מי שהכיר את שניהם ידע שלשניהם יש 'ריתחא דאורייתא', הם התווכחו על הפשט באחת התשובות בשו"ת 'שב יעקב' (מהגאון רבי יעקב כ"ץ אב"ד ור"מ פרנקפורט דמיין – ש.ה) שהיה קשור לדיון והייתה נפק"מ לדינא ואכן היה שם 'ריתחא דאורייתא' כאילו שהם נמצאים באולם בית המדרש ואחד לא ויתר לשני, בסוף, פסקו בביה"ד ע"פ הרוב" (מתוך דברים שנאמרו באזכרה לרב גורן, כ"ג חשוון תש"ע).



סיפור נוסף אודות ה'ריתחא דאורייתא' שהייתה לעיתים בין הרב שפירא לבין הרב גורן בדיונים בבית הדין הגדול, סיפר הראשל"צ הרב עובדיה יוסף: "היה מקרים שהיה (הרב שפירא) יושב בהרכב של הרב גורן. פעם אחת עברתי... צעקות... הוא צועק והרב גורן צועק. אני שומע. אז הוא (הרב גורן) אומר לו (לרב שפירא) מה? כשאתה יושב עם הראשון לציון ככה אתה צועק?! אומר לו (הרב שפירא) הלוואי והיית כמו הראשון לציון, תמים דעים כמותו..." (דברים באזכרת הרב שפירא בישיבת 'מרכז הרב', תשרי תשע"ג. ככל הנראה, נאמרו הדברים בסגנון שנון וחרیف אך לא בנימה ביקורתית – ש.ה).



כאשר בתחילת כהונתם של הרב גורן והרב יוסף ברבנות הראשית היו ביניהם חילוקי דעות ומתחים, שמע הרב יוסף כיצד הרב שפירא מדבר עם הרב גורן טובות אודותיו ופועל להשכיך שלום ביניהם. בשלהי כהונתם של הרב גורן והרב יוסף כרבנים הראשיים, אף התגייס הרב שפירא לניסיונות לסייע בהארכת כהונתם. לאחר שניסיונו זה לא צלח, היה זה הפעם הרב גורן שהתגייס למען



בחירתו של הרב שפירא, ואף צלצל אישית לחברי הגוף הבוחר איתם עמד בקשר בבקשה שיבחרו ברב שפירא.



סיפר ראש הישיבה, מו"ר הרב יעקב שפירא: "אבי לא רצה להיות רב ראשי ולא חלם על זה, לא ב'שחור' ולא ב'ורוד', הוא עצמו הלך בראש משלחת רבנים לראש הממשלה מנחם בגין ז"ל על מנת לבקש שיאריכו את כהונת קודמיו, אך זה היה מאוחר מדי. כיוון שהיה צריך לקבל החלטה מהירה, הרב גורן והרב ישראלי לחצו על אבא לקחת את התפקיד. בשלב מסוים, כאשר פלוני לחץ על אבא לקחת את התפקיד אמר לו אבי, 'עד עכשיו חשבתי שאתה ידיד שלי'..." (בשם הרב, איתמר סג"ל, 'שביעי' 276, ערב סוכות תשס"ח).



כתב הרב אליעזר מלמד: "מתחילה לא עלה כלל על דעתו של הרב שפירא שיהיה רב ראשי. ואף שבמשך שנים רבות שימש כדיין, כוחו התבלט בעיקר בקרב תלמידי חכמים שנהנו ממנו עצה ותושייה בהעלאת סברות מקוריות לפתרון בעיות מסובכות, ופחות בפסיקה, הנהגה ציבורית ומתן דרשות. הוא אף פעל למען המשך כהונתם של הרבנים הראשיים הקודמים, הגאון הרב שלמה גורן זצ"ל והגאון הרב עובדיה יוסף זצ"ל. רק לאחר שהתברר לחלוטין כי לא ניתן להאריך את כהונתם של הרבנים הקודמים, ולאחר שהרב שלמה גורן עצמו הפציר בו שיסכים להתמנות לרב ראשי, כדי שמוסד הרבנות הראשית ימשיך להיות מונהג על ידי תלמיד חכם מן השורה הראשונה הקשור לבית מדרשו של מרן הרב קוק זצ"ל, הסכים מו"ר הרב שפירא בלית ברירה להיבחר לתפקיד הרב הראשי לישראל" (למדן וענו – הרב שפירא, מאת הרב אליעזר מלמד, 'בשבע', גיליון 764, י"ג תשרי תשע"ח).



במכתב אישי שכתב הרב שפירא לרב גורן בעניין אחד מתלמידיו פתח: "לכבוד ידידי עוז הגאון הגדול מופה"ד מוהר"ר שלמה גורן שליט"א, הרב הראשי לישראל" (מיום יא' טבת תשל"ט, העתק נמצא ברשותי). במהלך השנים היו ביניהם גם חילוקי דעות<sup>27</sup>, אך מעולם לא היו ביניהם חילוקי לבבות.



כאשר חלק מנחשלי עמנו קראו עוררין על פעולותיו של הרב שלמה גורן באחרית ימיו למען שלימות הארץ. פרסם הרב שפירא קריאה ציבורית 'על זכותם וחובתם של רבנים להביע דעת תורה' הפותחת במילים: "לאור הידיעות שהיתה כוונה לתבוע את הרב הגאון שלמה גורן (שליט"א) למשפט על חוות דעת הלכתית שנתן בעניין פינוי חלק מארץ ישראל, הנני להביע בזה מחאה בשמי ובשם ציבור הרבנים למען כבוד התורה" ומסיים: "כל זה כתבתי גם בשם הרבה רבנים בארץ

ג. למשל בסוגיית העלייה להר הבית, תוקף היתר המכירה לאחר קום המדינה, גדר קדושת רמת הגולן בימינו, ברכת ההלל ביום העצמאות ועוד. בהקשר לכך נביא כאן את שסיפר הרב חיים אביהוא שוורץ: "בשנת ה'תשל"ט, נשלחתי על ידי מורי ורבי מרן הרצי"ה הכהן קוק זצ"ל, לבדוק את אפשרות הצטרפותי לאחת הישיבות. חזרתי אליו וסיפרתי לו מה שביררתי. באותן שנים, היה הגאון הרב שלמה גורן זצ"ל הרה"ר לישראל, והרצי"ה פסק על פיו, לומר ביום העצמאות הלל עם ברכה. הרצי"ה היה מאוד תקיף בעניין הזה, עד שכאשר ניגשו אליו בחורים מהישיבה, בני עדות המזרח, ואמרו לו שהראשל"צ הרב עובדיה יוסף פוסק לומר הלל בלי ברכה, ושאלו מה עליהם לעשות, הרצי"ה השיב מיד באופן נחרץ: 'בענייני ציבור אנחנו כולנו הולכים אחרי הרב גורן. וזה שייך להלכות ציבור'. בהיותי תלמיד בישיבת 'מרכז הרב' קיבלתי פסק זה בהזדהות פנימית עמוקה, והנה שאלתי באותה ישיבה, כיצד הם נוהגים ביום העצמאות, ואמרו לי: 'אומרים הלל בלי ברכה'. שאלתי מדוע, ואמרו לי: 'כך פסק לנו ר' אברום שפירא'. בין הדברים שסיפרתי לרצי"ה אמרתי גם דבר זה, ושבעיני זה עניין חשוב. הרצי"ה הגיב: "נו, ר' אברום והרב גורן חולקים" ובתנועת ידיים, כאומר: שני ענקים חולקים ואתה רוצה להיכנס ביניהם? ידעתי היטב עד כמה העניין הזה היה חשוב לו למורי ורבי הרצי"ה, ואף-על-פיכן, אם הם סומכים על ר' אברום, אז מה אנחנו יכולים לומר" (נטילתה כנתינתה, כסלו תשס"ח, אתר ישיבה).

אשר ביקשוני כרב ראשי לשעבר למחות ברבים על חילול כבוד התורה באיומים על רבנים שמוסרים חוות דעת הלכתית".

### עמדת הרב שפירא בפרשת 'האח והאחות':

בעת המחלוקת שפרצה בפרשת 'האח והאחות' נמנע הרב שפירא מלהתערב באופן ציבורי. במכתב פרטי מאותם ימים כתב:  
"ברצוני רק להעיר שאני יליד ירושלים ויודע היטב איך בונים מחלוקת בין רבנים ואיך מנפחים אותה ואיך מקיימים אותה. ואני מוזהר מפני רבותיי ואבותיי להיזהר ולהישמר מכל מגע עם מחלוקת, אפילו אם קשורים בה בעוה"ר גדולי עולם וצדיקי עולם כי שום גדול וצדיק אינו מחוסן להימלט ממ"ש חז"ל 'ועדיין מרקד בינינו'" (מכתב שנדפס בירחון 'עיתורי כוהנים', מס' 19, שבט תש"מ וראה 'ראש דברך', עמ' מב', הרב יצחק דדון (עורך), אדר תש"ע).



"כאשר הרב גורן פרסם בספר מיוחד את נימוקי ההיתר של 'האח והאחות' ביקש הרב צבי יהודה שיביאו לו את הספר. הוא עיין בו ושלח אותו לרב אברהם שפירא עם שאלה, לא האם הוא מסכים או לא אלא האם היא בנויה היטב כתשובה הלכתית רצינית. כאשר השיב לו שכן, פרסם רבנו: 'תקצנה ידי עושי רשע'. שאלוהו: 'הלא בין החותמים יש כמה רבנים גאוניים'. השיב: 'יש חילוקים'. כלומר, אין סגנונות הביזוי שווים" (קורות רבנו, עיתורי ירושלים, גיליון 20).



תלמידו המובהק של הרב שפירא, הרב יהושע מגנס סיפר שהרב שפירא סבר ששני הצדדים לא מיצו את חקירת הפרשה וניתן היה להביא עוד עדים בטרם תוכרע. אחד מבני משפחת הרב כתב כי בתחילת הפרשה כשהכול עסקו בעניין אמר שאינו מבין איך ניתן לפי העובדות שפורסמו אז להתירן, אבל אעפ"כ הגן על כבודו, גם אם תקע עצמו לדבר הלכה (ע"פ יבמות קט: - ש.ה) הרי הוא ת"ח וירא שמים, ואפילו על 'אחר' אמרו שיש לחוש לכבודו, עכ"ד.



סיפור מזעזע וחריג מאוד, שמעתי מפי ת"ח מובהק ובנו של דיין חשוב הנמצא כעת בגמלאות שאביו (הדיין) נכח במקום האירוע והיה עד לסיפור זה, אך ניתן ללמוד ממנו רבות אודות חובת המחאה כלפי ביזוי ת"ח ואודות הערכה הרבה שרחש הרב שפירא כלפי הרב גורן.

היה זה בעת כינוס דיינים שנערך בסמיכות לפולמוס הרחב שפרץ בפרשת 'האח והאחות', אחד מן הדיינים התייחס בדבריו לפרשה ודיבר כנגד הרב גורן ברמיזות ברורות. תוך כדי דבריו, הרב שפירא אמר לפתע לאותו דיין משפט קצר אך נוקב ותקיף שמהותו הייתה ערעור על שיעור קומתו התורני של אותו דיין ביחס לרב גורן והעמיד אותו מיד על מקומו, וזאת בפניהם של כל יתר הדיינים. כמובן שלאחר שנאמר המשפט מיד השתתק אותו דיין, משום שידע היטב מול מי הוא ניצב (ומודים דרבנן היינו שבחייהו).



נחתום פרק זה, בסיפור שמסר לי ידידי, הרב עוזי לוי הי"ו, בנו של רבה של שכונת נחלאות, הרב רחמים לוי זצ"ל ומבוגרי ישיבת 'מרכז הרב':

"הרב גורן נפטר בליל שבת. ביום ראשון בבוקר, נכנסתי לביתו של מו"ר רה"י הגאון הרב אברהם שפירא זצ"ל. הרב שפירא שוחח עמי אודות הרב גורן ואמר: 'הוא היה אדם גדול, כל ההתנגדות אליו, הכול מקנאות, הכול מקנאות. קנאו בו מכיוון שהוא היה הראשון שמדליק את האור והאחרון שמכבה אותו (בישיבת חברון). יש גדולים ויש גדולים, הרב גורן היה גדול שבנה גם את עולם המעשה'."



דברי חיזוק שאמר מו"ר הגאון הרב אברהם שפירא עם היוודע פטירת הגר"ש גורן, בעת שיעור לתלמידיו בביתו, מוצש"ק חיי שרה, ליל כ"ה מרחשון ה'תשנ"ה [נרשם ונערך ע"י אחד השומעים<sup>לד</sup>]

"שמעתם על [הסתלקותו של] הרב גורן, היה מתמיד עצום. בקי בבבלי וירושלמי. בצעירותו היה מקובל על כולם. קיבל הסכמה מהרב (קוק). הסכמה לספר זה יותר מהסמכה לרבנות. בתחילת דרכו הרב חיזקו. פעם היו מדפיסים ספר רק לעת זקנה, לא היה דבר רגיל שצעיר כותב. היה מתמיד עצום. בלי התמדה אי אפשר להשיג כלום. זה הכישרון הכי גדול. חבל, חבל, חבל. היה מחדש גדול, אולי, לא הניח בדור כמותו.

הרבנות הצבאית – הכול בזכותו, בלעדיו לא היה כלום. היה תקיף גדול ומקורב לבן גוריון, כול המטכ"ל פחדו ממנו, כל דבר לקח ישר לבן גוריון. שם בצבא הוא הצליח, שם – פקודה זו פקודה. לעומת זאת, בחיים האזרחיים לא כך, לא נכפפו אליו, שלא תדעו מזה, הרבנות מקברת את בעליה, עסק מסוכן, מתחיל במחלוקות. אמירה מפורסמת בירושלים, ש'הלויה זה הכבוד הראשון לא האחרון...'

אלה שפגעו בו צריכים לבקש מחילה. היה בריהי בכל פסקיו. עמד על דעתו. ברבנות הצבאית הכול פסקיו, ידע לחתוך בענייני עגונות. חלק מבוזיו כבר מתו. מחיבוט הקבר הוא ודאי פטור, יצא ידי חובה בהידורים. הרב צבי יהודה הביאו לשיבה – יבקש את נרדף<sup>לה</sup>.  
'גברא דמסתפינא מיניה', תקיף, צריך כאלה.

לד. ותודתנו נתונה לו על רשותו לפרסום הדברים.  
לה. במשך תקופה קצרה שבמהלכה לא מסר הגר"ש ישראלי שיעור כללי בשיבת 'מרכז הרב', הרצי"ה הביא את הרב גורן לשיבה לתת שיעור כללי במקומו. אח"כ חזר הגר"ש ישראלי להעביר שיעורים בשיבה כמקדם.

היה בקי בבבלי וירושלמי, כוח הפסיקה תלוי בידיעת המקורות. יש מחסור, כל אחד צריך להשלים בבלי וירושלמי.  
**לא תפס מקום מספיק חשוב, יכל להשפיע יותר.** יבוא אחר במקומו, 'זורח השמש ובא השמש' (קהלת א, ה) – אבל, יש שמש ויש שמש... יש שמש של קיץ ויש של חורף, לא אותו דבר...  
 'לא תתגודדו...' (דברים יד, א) בפשט, איסור קרחה על מת אך בדרש 'לא תעשו אגודות אגודות' (יבמות יד, א) ויש להבין את הקשר בין הפשט לדרש? יש הבטחה לכלל ישראל: זורח השמש ובא השמש... הסיבה שאין יאוש מפטירת אדם כי יבוא אחר (ואז אין לכם סיבה לקרוח על המת), אבל אין ההבטחה לאגודה מסוימת (שיבוא דווקא ממנה) לכן 'לא תתגודדו' (אלא להיות באחדות).  
 הרב גורן היה עצמאי, ללא אגודה. אין דרך אחרת, צריך לפתוח גמרא, הכול משם. יש מחסור, כל אחד צריך להשלים, בבלי וירושלמי. היוצא מדברינו – שצריך ללמוד.



### דברים שאמרו הרב שפירא בעת הלווייתו של הרב גורן:

"הגר"ש גורן היה אחד משיירי הגאונים שנשארו לעם ישראל. גאון וגדול בתורה כבר מגיל צעיר. פעל ללא פחד וללא מורא בכל תחומי החיים. קשה לראות היום את מדינת ישראל בלעדיו" (הצופה, כ"ב כסלו תשנ"ה, מדברים בהלווייתו).  
 הרב שפירא השתתף באזכרה במלאת שנה לפטירת הרב גורן בישיבת 'האידרא' ונשא דברים לזכרו. בספר הזיכרון לרב גורן "המעלות לשלמה" – פורסם מאמרו של הרב שפירא בעניין 'היתרי עגונות בתקופת מלחמה'.

”קשה כברזל”

הרב יהודה עמיטל (תרפ”ה-תש”ע)

ראש ישיבת ‘הר-עציון’

”הרב גורן היה ‘קשה כברזל’. לא תמיד היה קל לעמוד במחיצתו, אבל מתוך ראייה רחבה, הוא חי באותה מציאות של ‘תלמידי חכמים קשים כברזל’. משהיו נכנסים כל אותם תלמידי חכמים ענוותנים כ’הלל’ לפני השר, עומדים מול הגנרל, מיד היה הלה יודע שלא יעמדו כנגדו ויכול הוא לעשות כל אשר יחפוץ. הרב גורן ידע שצריך להעביר את המסר: ‘תלמיד חכם מפחיד יותר מגנרל!’ בכל דור ודור יש אנשים עליהם הוטל להעביר מסר זה. לנו יותר נוח עם ענוותנים כהלל, אבל יש צורך חיוני גם באותם קפדנים כשמאי. הרב גורן הכיר בערך כישירוניתו, ראה בהם חסד שהעניק לו הקב”ה, אבל בכוח גאונותו ידע לדרוש את שלו מכל אחד. החברה של ימינו אינה יכולה להתקיים ללא אותו אדם בודד, שיאמר בפניה דברים קשים. לפעמים אנחנו מזדעזעים מדברים קשים, אבל בראיה כללית הם מוסיפים ותורמים. הרב גורן היה אחד מאותם אנשים עשויים לבלי חת, האומר בפניך דברים שקשה לשומעם.

את רוך לבו הקדיש לאותם ‘בעלי בתים’ פשוטים, נטולי יומרות, באי בית הכנסת שלו, לילדים קטנים להם חילק ממתקים כל שבת. אליהם הוא לא בא בטענות. מצד שני, הייתה לו ביקורת, והוא ייצג את דמותו של התלמיד חכם ה’נוקם ונוטר כנחש’, תלמיד חכם ש’קשה כברזל” (הרב יהודה עמיטל, עלון שבות-יבוגרים ו, אדר ב’ תשנ”ה, עמ’ 126-121).

”ענק גדולת התורה לכל חלקיה”  
 הרב שאר ישוב כהן (תרפ”ח-תשע”ו)  
 רבה של חיפה וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל

”עלי להזכיר לטובה ולברכה את גיסי הרב הראשי לישראל מרן הגאון האדיר רבי שלמה גורן זצ”ל, ענק גדולת התורה לכל חלקיה, שזכיתי ללמוד איתו כמה וכמה שנים בחברותא, לשמוע שיעוריו בהלכה ובאגדה ולקבל הרבה תורה, מפיו ובשימושו...” (ש”י כהן, ח”א, 'פתיחת שערים', עמ' יג, אריאל, ירושלים)



**מתוך דברי הספד וזיכרון שאמר הרב שאר ישוב כהן אודות הרב שלמה גורן:**

”חלילה לנו לנסות להעריך הערכות ולתת תארים למי שהיה למעלה מכל התארים וההערכות. הכול יודעים את גאוניותו של מרן הרב זצ”ל בתורה. הכול יודעים את השקיפה המופלאה וההתמדה הנפלאה שלו. הכול מכירים את מסירות הנפש שלו, הכול מכירים את המעשים הגדולים שעשה, וביחוד, את היצירה התורנית הנפלאה אשר היה עסוק בה. ואכן, אפשר לומר על רבנו את הפסוק שקונן דוד המלך על שאול ויהונתן: 'איך נפלו גיבורים בתוך המלחמה' (שמואל ב, א, כה) מלחמתה של תורה. באמצע עבודתו התורנית כרע ונפל, ואיננו – כי לקח אותו אלוקים...”

גדלותו בתורה הייתה נדירה, לעם ישראל יש, ברוך ה' גם בדורנו, עוד הרבה גדולים בתורה. היו גדולים גם בין חבריו ובני-דורו של רבנו ויהיו עוד בעזרת ה'. אך, מוריני הרב, היה מהגדולים שבגדולים שבדורנו ובכל הדורות. גדולתו בתורה, הכרעותיו ההלכתיות, מעשיו הגדולים, פעולותיו הכבירות בכל השטחים, שסופרו ותוארו, ועוד ידובר בהם, היו מן הגדולים שבמעשים. אפשר לומר על רבינו זצ”ל, בלי היסוס מה שנאמר על בניהו בן יהוידע 'איש חי רב פעלים מקבציאל... מן הגיבורים אשר לדוד'.



המיוחד שבו היה שהוא סימל את הסינתזה שבין מדינת ישראל ותורת ישראל, במובן הנעלה ביותר. הוא לא חת מפני איש מימין ומשמאל, בעולמה של תורה ובעולמה של המדינה. הוא הלך בדרכו, והוא קנה לו אולי גם הרבה מתנגדים והרבה יריבים. אכן, דרכו בחיים לא הייתה קלה – 'וימררהו ורבו וישטמוהו בעלי חצים' (בראשית מט, כג), אבל זו היא המורשת שהוא הנחיל לנו: זה מה שאלישע הנביא רואה באליהו הנביא ואומר לו: 'אבי אבי רכב ישראל ופרשיו'. אלו שתי התכונות היסודיות של רבינו זצ"ל: רכב ישראל אך גם פרשיו. מצד אחד, קבלת עול הנהגת המדינה. אך מן הצד השני, מלחמה על דמותה – כפרש הרוכב לפני המחנה כעמוד אש עובר, שהכול יראים מפניו. מי עוד יכול למזג את שתי התכונות יחד. מצד אחד לכפוף את עצמו, לשנס את מותניו ולרוץ לפני המלך, גם כאשר המלך איננו שומר תורה ומצוות, גם כאשר הדברים שהוא שומע מפיו, לא תמיד הוא יכול להשלים איתם ולפעמים הם ממש מזעזעים. יחד עם זאת הוא לוחם בכל עוז מלחמת ה' בגיבורים – לבצר את חומות הדת ולקדש את המחנה. פעם, הוא חזר אחרי שיחה של שעות, שנערכה בינו ובין ראש הממשלה דוד בן גוריון ז"ל. הם ישבו ביחידות במשך שעות רבות, במטה הכללי של צה"ל של אז, על הגבעה ברמת גן. אנחנו ישבנו וחיכינו לו בחדרו. הוא חזר מן השיחה, נרגש וחיוור ואמר: 'שמעתי דברים שאמרו הצדוקים בימי בית שני, קשה להשלים עם כך'. במילים אלו הוא השתמש, ובכל זאת, המשיך ללחום בכל עוז מלחמת ד' בגיבורים. לחם והצליח ויצר יש מאין – את הרבנות הצבאית, וכל השיגיה, שיעמדו בעז"ה, לדורות.

הוא היה עשוי כעמוד ברזל וכחומות נחושת. הוא היה עשוי ללא חת ממש, באומץ לב, בעוז רוח, הוא האמין באמת שלו ואהב אותה, בכל מקום ולפני כל אדם, כך היה רגיל לומר: 'אדם בא לעולם כדי לשמור על האמת שלו ועל המקוריות שלו – גם כאשר הוא חייב להכניע את עצמו לפני גדולי תורה גדולים ממנו. כך נכוננו לו ימים גדולים וקשים בדרך המיוחדת שלו, כארי שבחבורה. לעיתים קרובות כאריה בודד, אבל 'חלוץ ההולך לפני המחנה'...

רבנו עשה לילות כימים בלימוד התורה. מה שידוע לכולם: בנגלה, זכה לקנות גאונות של בקיאות בלתי מצויה בכל חדרי תורה. המאמר שאומרים חז"ל על רבן

יוחנן בן זכאי אפשר לומר בלי פקפוק על רבינו. הוא היה בקי בבבלי, ובירושלמי, במכילתא, ספרא וספרי, בהלכות ואגדות. לא הניח דבר שלא היה בקי בו באופן יסודי ומעמיק, ע"י עמל גדול בתורה יומם ולילה. מה שעדיין לא פורסם: היא גדולתו בתורת הנסתר. שם שימש את חותנו הרב הנזיר זצוק"ל ועוד קודם דבק באהבה במרן ר' אברהם יצחק הכהן קוק זצוק"ל, ששימש אותו עוד בהיותם יחד בהר הכרמל ודבק בו לאהבה כתלמיד ברבו ובאביו.

שני המאורות הללו – מרן הרב זצ"ל ומרן אבא מארי זצ"ל – האירו לו את כל הדרך הוא הלך בדרך מיוחדת, דרך שקנתה לו הרבה אוהבים והרבה תומכים, ודרך שקנתה לו, לצערנו, גם מתנגדים קשים.

ממש עד ימיו האחרונים המשיך את עמלו בתורה הוא אמר לי פעם שיש לו כארבעים כרכים של חידושי תורה שהוא צריך להוציא לאור. הוא הוציא לאור רק חלק קטן מהם, באמצע עבודתו כרע, נפל ואיננו, כי לקח אותו האלוקים" (המעלות לשלמה').

## 22

“לא היה דומה לו בדורנו”

הרב שלמה דיכובסקי

חבר בית הדין הרבני הגדול (לשעבר)

בחודש חשוון תשל"ג כשנבחר הרב גורן לכהונת הרב הראשי לישראל כתב לו הרב דיכובסקי איחולי ברכה: “כבוד מרן הרב הראשי וביתו שליט"א! באיחולי הצלחה לו לנו. יהי נועם ה' עליו, ומעשה ידיו יכונן”.

כשנפטר הרב גורן, ספד לו: “האמת הייתה נר לרגליו, האמת יצאה בעוז מפיו, ללא ניסיון לעגל או ליישר אותה, על כן סבל קשה מכל צד. הוא נטל סיכון בפסיקה הלכתית שכמוה לא הייתה לפניו, בתחומים של התרת עגונות, הלכות אישות ועוד. לא היה דומה לו בדורנו” (הצופה, כ"ב כסלו תשנ"ה, מדברים בהלווייתו).

”שילוב נדיר של ספרא וסייפא”

הרב ישראל מאיר לאו

הרב הראשי לישראל (תשנ”ג-תשס”ג) ורבה של ת”א-יפו

”עם פטירתו של הרב גורן, נעקרה מנוף חיינו דמות מיוחדת במינה, של אדם חדשן ונועז בכל הליכותיו. הרב גורן ייזכר לעד בתרומתו המכרעת למיזוג בין ספרא לסייפא, שלא היה כדוגמתו מימי בר כוכבא. הוא חידש הלכות רבות בנושאי צבא ומלחמה. מסירות נפשו למען ליקוט עצמותיהם של קדושי גוש עציון ויתר חללי מערכות ישראל לא תסולא בפז. דאגתו למנוע עגינות של אלמנות מלחמה מליל הגשרים ועד יום כיפור תיזכר לטוב” (‘מעריב’, כ”ד חשון תשנ”ה).

”עם פטירתו של הרב שלמה גורן, אבד לעם ישראל אדם בעל שיעור קומה ודמות מיוחדת במינה, שקשה למצוא לה אח ורע בקרבנו. אמר במוצאי שבת, הרב הראשי לישראל הרב ישראל מאיר לאו, עם היוודע דבר מותו של הרב שלמה גורן. הרב לאו הוסיף, כי בצד ידיעותיו העצומות בכל מכמני התורה היה הרב גורן אדם נועז, אמיץ, מקורי ובעל שילוב נדיר של ספרא וסייפא. הרב לאו סיפר כי פגש את הרב גורן לראשונה לפני כ־35 שנים בעת שהרב גורן השתתף בחתונתו. מאז צעד בעקבותיו של הרב גורן וכיהן בחלק מהתפקידים שמילא הרב גורן בזמנו” (‘עיתורי כהנים’, גיליון 118, כסלו תשנ”ה).

”עומק נורא”

הרב שלמה משה עמאר

הראשל”צ ורבה של ירושלים

הרב שלמה משה עמאר נבחן בע”פ אצל הרב גורן לדיינות (בהרכב הדיינים הבוחן היו גם הרב עובדיה יוסף והרב אליעזר יהודה וולדינברג) והוא מתייחס אליו

בכבוד רב (יוסף הוא המשביר, הרב עמאר, עמ' יט, חשון תשע"ד, אציין שבאותו מעמד נבחרן לדיינות גם הרב ציון בוארון).

באזכרה שנערכה לכבוד הרב גורן, בביהכ"נ 'קוממיות אברהם' בת"א אמר הרב: "ידוע שהלימוד שלו היה תמיד בעומק נורא, כל מי שרואה את החידושים שלו ואת העמל שלו בתורה. מי ששמע את התורה של הרב. מי שראה איך הוא כותב, באותו עמל, באותה יגיעה. אני זוכר ואת זה אני רוצה להזכיר, בזמן שהיו חששות במלחמת המפרץ שיהיו טילים והיו הוראות וחלק אמרו לגלח את הזקן. צעק הרב גורן ע"ה, שאלו אותו ברדיו בעניין ואמר לא יעלה בדעת דבר כזה, אפילו כולם יאמרו, חס ושלום שיהודי יגע בזקן. באותה חריפות, באותה ריתחא דאורייתא שהיה לומד ומבין כך היה עומד על דבר ה'. יהי רצון שתהיה נשמתו עם צדיקים וחסידים בוודאי שם מקומו ומשם יעמוד בתפילה על עם ישראל ועל ארץ ישראל" (כ"ג חשון תש"ע).

## 25

"גאון ישראל"

הרב דב ליאור

רבה של קרית-ארבע חברון ומחבר שו"ת 'דבר-חברון'

"מו"ר, גאון ישראל, הרב שלמה גורן זצ"ל, פעל רבות במשך חייו להחדרת אור האמונה וקדושת חיי ישראל לכל הרבדים באוכלוסיה היהודית. דמותו תשאר חרוטה לעד בלב נאמני תורת ישראל וארץ קדושתו על תרומתו הגדולה בכל החיים הציבוריים" ('המעלות לשלמה', עמ' 250).

הרב ליאור התכבד לשאת דברים בשבחיו של הרב גורן גם במעמד קריאת רחוב על שמו של הרב גורן בקריית-ארבע (כ"ח חשון תשנ"ז, ההקלטה בידי המלקט). ובהזדמנויות רבות הוא מציין שהוא מסתמך על פסיקותיו של הרב גורן בענייני הרה"בית (ואכמ"ל).

”תורה שלמה”

הרב חיים דרוקמן

ראש ישיבות בני־עקיבא בישראל

”הגר”ש גורן זצ”ל היה אדם ענק, שכל חייו היו למען הכלל. גם חייו הפרטיים היו כלל ישראלים: למען עם ישראל, ארץ ישראל, מדינת ישראל ותורת ישראל. בראש ובראשונה אני מרגיש צורך להדגיש את גדלותו בתורה, על כל חלקיה. הוא לא היה רק מגדולי הדור שלנו. הוא היה ענק בתורה, מן השורה הראשונה. תמיד התלבטתי, כשהיה עלי להציג אותו בפני קהל. לא היו מילים בפני, והשתמשתי רק במושג ”שר התורה”. מעבר לזה לא יכולתי להוסיף מילה. אכן, הוא היה שר התורה במלוא גדולתה, על כל חלקיה בנגלה ובנסתר: בקי בה, שולט בה ומחדש בה חידושים מקוריים. גם בתורה שבכתב שלו וגם בתורה שבעל פה שלו, הייתה תמיד מקוריות.

על גדלותו בתורה אין מי שיכול לחלוק. גם אלה שהתיימרו לחלוק על דרכו, לא יכולים היו לחלוק על גדלותו בתורה. ומתוך גדלותו בתורה, נבע היחס שלו לא”י, למדינת ישראל ולצה”ל. מתוך תורה באה אצלו הגישה הממלכתית: לא רק שתורה ומדינה, לא עמדו אצלו בסתירה, אלא היו אחדות אחת, שלמות הרמונית אחת. הוא כתב על מדינת ישראל כשלב בהתגשמות חזון הנביאים, הוא בירר את ערכו של יום העצמאות לאור ההלכה, לא רק בתחום התיאורטי אלא כפסק הלכה למעשה. הוא לא היסס, הוא לא גמגם. במה שהיה ברור לו היה נחרץ וחד־משמעי. לאמיתו של דבר, הוא עיצב את דמותו הדתית של יום העצמאות, בצה”ל ובמדינת ישראל כולה. הוא קבע שיש לומר הלל ביום העצמאות בברכה, לברך שהחינו ביום העצמאות; כך קבע – וכך היה. הוא היה מן היחידים, שהטיל את כל כובד משקלו התורני על הערך של הממלכתיות הישראלית ולמשקל התורני שלו היה ערך רב.

הגמרא אומרת (בבא־בטרא, צא) ’אפילו ריש גרותא משמיא מוקמי ליה’, קל וחומר כל תפקיד גדול, ותפקידים כלל־ישראלים במיוחד. במקרה זה הרי בולט

בחוש, שהעובדה שהוא היה מייסד הרבנות הצבאית הראשית, והוא עמד בראשה, הייתה ממש מן השמים. הוא היה שר התורה ושר הצבא כאחד. הוא היה רב ואלוף גם יחד והדברים לא היו אצלו בסתירה כי אם שלובים זה בזה, הרמוניים, מאוחדים. ומתוך השילוב הזה הניח את היסודות של הרבנות הצבאית הראשית בצה"ל. הוא היה האיש הנכון במקום הנכון. הוא לא היה מונע על ידי דאגה לחיילים הדתיים בלבד, עם כל החשיבות שבדבר, אלא דאגה לכך שצה"ל כולו יהיה צבא יהודי, שתהיה כשרות בכל מקום, לכולם. שתהיה שבת בכל מקום, לכולם. והוא עמד על כך. אני רוצה להזכיר את מסירות נפשו, הבלתי רגילה. הוא הגיע למקומות המסוכנים ביותר, לכל מוצב נידח, תוך כדי סיכונים בלתי רגילים, ובכל מלחמות ישראל, הלך בראש. הוא הלך עם כוחות הלוחמים, הוא לא ישב ספון בד' אמותיו. במלחמת ששת הימים כבר הפכה נוכחותו ותקיעת השופר שלו לחלק מן ההיסטוריה. אני פגשתי אותו במלחמת לבנון, בצידון, כשכבר לא היה רב ראשי לצה"ל. גם אז מצא לנכון ללכת בראש, לצאת לפגוש את כוחות הלוחמים. אני גם זוכר איך חילק תהילים בכל מקום ומקום. הוא עבר את הגבול לזיהוי חללים, תוך כדי סכנת נפשות ממש, שמעתי מפיו עצמו פלאי פלאים, איך שב ועבר לגוש עציון אחר נפילתו, איך הסתובב בשדות מוקשים בכיס פלוג'ה בכדי לגלות את החללים שם ולהביאם לקבר ישראל.

הגר"ש גורן זצ"ל היה איש אמת. הוא לא נשא פנים לאיש. מה שהיה אמת, מה שהאמין בו, אמר בריש גלי, לכולם. הוא אמר את האמת גם כשלא נעמה לאוזן כולם. מה שהאמין בו, מה שחשב לנכון ולאמת, השמיע אותו ולחם למענו. היה לו לב חם ואוהב לכל חלק בעם ישראל. פעלו ברבנות הצבאית היה במגמה של שמירה על אחדות העם. הוא פסק פסקים נועזים למנוע פרוד בעם. הוא ראה באחדות ישראל ערך דתי הלכתי ממדרגה ראשונה.

כמה אהב את מדינת ישראל, את ארץ ישראל, מובן מאליו – את תורת ישראל, כשכל אלה יחדיו מהווים אצלו שלמות אחת. לא אחת שמעתי מפיו 'תורה שלמה': בין אדם למקום, בין אדם לחברו, בין אדם לעמו ולארצו ולמדינתו. לא חלקי תורה, אלא תורה שלמה. ומתוך כך, הייתה אצלו אכפתיות לפגיעה בשלימות הזאת" ('אורות עציון' כ"ה, עמ' 5-8, ישיבת אור עציון, תשנ"ה).

"גדול-גיבור"

הרב שלמה אבינר

ראש ישיבת עטרת ירושלים ורב היישוב בית אל

"גאון זה יחיד ומיוחד היה מבין גאוני דורו, כפי שכתב מרן הרב קוק במאמרו 'הגדול והגיבור'. הרב שלמה גורן היה גדוליגיבור, הוא היה גאון בתורה, בשקיפה נוראה, בבקיאות עצומה נוהג בחומרות שהרבה אנשים לא הקפידו עליהן, ויתר על כל תענוגי העולם הזה כדי להתמסר ללימוד תורה. יחד עם זה פעם בו עוז החיים, הוא היה איש חיל. איש צבא, חייל קרבי אמיתי – שגם באותו זמן לא פסק הלימוד מפיו – חייל גדול. הוא היה איש ארץ ישראל ואיש תשועתם של ישראל, איש קיבוץ גלויות ואיש בניין הארץ, איש המדינה ואיש הצבא. באישיותו היה מאחד את שני הדודים שהתרחקו בתגרת הגלות, למען דעת שיש תורה בארץ, תורה במדינה, שהתורה היא נשמת הממלכתיות. הוא באמת היה דומה למלך בשעת מלחמה, מלך בצבא ובמדינה. בזה היה מתקיפי ארץ, מאותן תקיפי ארץ ישראל שנאמר עליהם שהינם מעולים מחסידי בבל. בעניינים אישיים היה עניו וצנוע, סופג בגלל עמדותיו עלבונות אין ספור באופן לא יתואר, בענוות חן אצילית. אך כאשר זה היה עניין עקרוני הנוגע לתורה ולמצווה, לעם ולארץ, היה לוחם כאריה, בלי חת ובלי מורא, כתלמידי ארץ ישראל הקשים כברזל. לחם כדי שתהיה תורה במדינה וכדי שתהיה ממלכתיות בתורה, שניים שהם באמת אחד. הענק הזה איחד שני זרמים אלה בחייו רבי הפעלים, וסלל דרך לאומה כולה. כאשר ראה שאותה מדינה אשר אהב יותר מעצמו, הולכת בדרך לא דרך, בדרך של חולשה וחרפה, לבו הרגיש סבל וקרב, והענק נפל. לא היו לו תלמידים מיוחדים, אך כל האומה היא תלמידתו, וזכרו החי ימשיך לפעום בה לנצח" (מורנו ורבנו הגאון הרב שלמה גורן, נדפס בהתחלת ספר 'קשרי מלחמה', חלק א', הרב אייל קרים וב'עיטורי כהנים', גיליון 118, כסלו תשנ"ה).



### עשרים שנה לעלייתנו למרומים של הגאון הרב שלמה גורן זצ"ל:

"כוכב שביט מיוחד שהאיר את שמי מדינת ישראל, נעלם ולא השאיר תלמידים בגלל המיוחדות שלו. אף אחד לא היה יכול לצעוד בדרכו. אני זוכר כשהוא הקים את כולל האידרא וביקש שאלמד, אמרתי מי אני ומה אני, הסבירו לי שיש רק ארבעה אנשים בארץ שהוא נותן בהם אמון, ואני אחד מהם. נותן אמון, אין הכוונה שאני שיכפול שלו, אלא שהוא יודע שגם מה שאני לא חושב כמוהו מפי רבותי, בכלל האידרא אני לא אגיד מילה אחת נגד מה שהוא חושב.

נדבר על שתי תכונות מיוחדות שהיו לו, אמנם היו הרבה יותר. הג"ר שלמה גורן באמת היה גאון. הוא ידע בבלי, ירושלמי, ראשונים, אחרונים, ידע לפסוק הלכה. לא חייבים להסכים עם כל דעותיו אך הוא היה גאון. הוא היה גאון כי בראש ובראשונה היה שקדן עצום, כל הזמן למד ולמד בלי הרף, אפילו כשהיה חייל בצבא. גם כשהיה הרב הראשי לצה"ל והיה עסוק ונסע הרבה, הוא למד כל הזמן. כמובן הגאונות תלויה גם בכישרונות התחלתיים, אבל היא מתפתחת רק על ידי שקדנות עצומה. אם כן, דבר ראשון, הוא היה גדול בתורה, גאון בתורה.

יש מאמר של מרן הראי"ה קוק ב'מאמרי הראיה', 'הגדול והגיבור'. יש הרבה ת"ח גדולים אך הם אינם גיבורים, כלומר כאשר הם נתקלים בקשיים ובהתנגדות הם שותקים. כותב את זה מרן הרב קוק על הרב מוהליבר, הגדול והגיבור, שעמד במאבקים קשים על דעותיו ולא התקפל. גם הרב גורן, היו מחרפים אותו ומבזים אותו והוא עמד בדעתו. לא נסוג לעולם לא פחד לומר את דעתו. הגדול והגיבור.

הרב גורן גם היה גיבור בצבאיות. אמנם היה חייל רגיל, וגם כשקיבל תפקידים של רבנות בצבא, התנה שהוא ממשיך להיות חייל, הלך במקומות מסוכנים, לפעמים מפקד הגזרה שאלו: 'מה אתה עושה פה? אני לא מרשה לך!' השיב הרב גורן: 'אני לא מבקש רשות, אני פה כי אני פה ויש לי דרגות יותר גבוהות ממך'. הגיע למקומות הפגזות וסכנות, לא פחד. לפעמים הלך ללקט עצמות בשטח אויב ולפעמים הלך תחת אש לבקר ולעודד את החיילים" (כ"ה חשוון תשע"ה, רשם: הרב מרדכי ציון).



לקט הסכמות, מכתבי ברכה ואזכורים של הרב גורן מתוך ספריהם ומכתביהם של ת"ח וגדולי תורה נוספים

### **"הגאון האדיר דגול מרבבה"**

**הרב יעקב חי זריהן (תרכ"ט-תשי"ג) – רב בעיה"ק טבריה**

ב"ה עה"ק טבריא יום כ"ה לחודש מתוק חשון שנת תשי"ג. לכבוד רב חביבאי חמיד ורניג"ל חכו ממתקים וכולו מחמדים העלוי כפשוטו וכמדרשו חתן התורה, הרב שאר ישוב כהן שליט"א רב סרן, הרב הצבאי. שלום וברכה. מאוד שמחתי על מתנתו היקרה הספר הענקי של הגאון האדיר דגול מרבבה הגר"ש גורן שליט"א הרב הראשי לצה"ל כי נתמלאו חדרי לבבי אורה ושמחה אשרי חלקו... המברכך בכל לב, יעקב חי זריהן (ארכיון הרב שאר ישוב הכהן, מכון "נזר דוד" להוצאת כתבי הרב הנזיר רבנו דוד כהן זי"ע, מיסודו של מכון "אריאל – מפעלי תורה וחברה" ירושלים)



### **"פאר הדור הגאון הגדול... המפורסם בתורתו ורוחב דעתו"**

**הרב שלום משאש (תרכ"ט-תשס"ג), רבה של ירושלים ומגדולי הפוסקים**

במכתב אישי מיום כ"ד תמוז תשל"ה לפ"ק, כותב הרב משאש לרב גורן: "לכבוד יקרת הלת, מעלת ותהלת, המאור הגדול לממשלת, גולת הכותרת, פאר הדור הגאון הגדול, מבצר עוז ומגדול, המפורסם בתורתו ורוחב דעתו, ראש הרבנים לא"י, כקש"ת וכמהור"ר שלמה גורן יהש"ל (ישמרהו השם לעולם), חי ובריא אולם, כסאו לעד יכון עד ביאת גו"ץ בב"א,

לו. על משקל האמור בפיט 'האקדמות' לחג השבועות: 'צבי וְחמיד וְרניג, דִּילאון בְּלעוֹתָא' – שמוכנו – ה' רצה, חמד וחשק שיעמלו בתורה'.

שלמא רבה, לשר הצבא, דגול מרבבה, ולכל ב"ב היע"א ודו"ש לידידי הטוב הרב גד נבון ישצ"ו, ומסיים מכתבו: כ"ד הקטן וזעיר, קש וחשש, החותם ברגשי כבוד ובברכת שלום, שלום משאש ס"ט."



הרב משאש אף מביא את הסכמת הרב גורן בפתח ספריו ההלכתיים. הסכמה ראשונה מובאת בפתח ספרו 'תבואת שמ"ש', "הסכמת מרן הגאון הרב שלמה גורן שליט"א, הרב הראשי לישראל" והיא נכתבה ביום כ"ג מנחם-אב תשל"ט. גם בחלוף השנים, מביא הרב משאש בשנית הסכמה מאת הרב גורן בפתח ספרו 'שמש ומגן' (הסכמה שנכתבה ביום י"ז כסלו תשנ"ב, בזמן שכבר לא כיהן הרב גורן כרב הראשי לישראל).



סיפר תלמידו של הרב משאש, הרב ינון רביב: "הרב משאש, שלום הוא ושלימה משנתו, תמיד היה מחפש לעשות שלום. כשהייתה מחלוקת גדולה בין עמיתו לרבנות הגאון הרב בצלאל ז'ולטי זלה"ה לרב הראשי הרב שלמה גורן ז"ל, ניסה הרב לפייס ביניהם בכל כוחו" ('שמש ינון', בא השמש, עמ' כז).



לאחר פטירת הרב גורן, השתתף הרב משאש באזכרתו ונשא דברים לזכרו. הבאנו כאן את ראשית דבריו:

"רבותיי, נתאספנו הלילה, כדי להנציח את זכרו של הרב הגדול המפורסם הרב שלמה גורן זצ"ל. אע"פ שכבר עברו שבעת הימים, אבל כבר אמר מרן (שו"ע, יו"ד, סי' שצד) כי מה שאמרו (מו"ק, כז, ב) 'שלושה לבכי, שבעה למספד...' – זה בסתם כל אדם, אבל באנשים גדולים, לא מספיק לא שנה ולא שנתיים, תמיד זכרם לא ימוש מפינו, עליהם, אנחנו רואים אותם כאילו הם חיים, תמיד עמנו. אנחנו רואים אותם כמו שאמרו רבותינו (ר"ה, יח, ב) 'ששקולה מיתנתן של צדיקים כשריפת בית אלוהינו'..." (מדבריו באזכרת הרב גורן, הקלטה נמצאת בידי המלקט).



### מכתב מהרב גד נבון (תר"פ-תשס"ו) הרב הראשי לצה"ל

"כ"ה אלול תשמ"ב. לכבוד מעלת מורינו ורבינו הדגול הרב הראשי לישראל הגאון האמיתי רבשכ"י כמוהר"ר שלמה גורן שליט"א. כבוד מורינו הדגול, לקראת השנה החדשה הבעל"ט, ירשני כת"ר להגיש לו ולכל הנלוים אליו את מיטב ברכותי החמות והלבביות יחד עם ברכותיו של סגל הרבנות הצבאית הראשית. יהי רצון ששנה זו תהיה שנת בריאות, אושר, האדרת התורה והרמת קרן נושאי דגלה בהדרכתו ובהנהגתו, לקרב ליבם של המוני בית ישראל לאבינו שבשמים ללכת בדרכי ה' ולדבקה בו. תפילתנו מעומק הלב לבורא העולם לחזקו ולאמצו לשאת במשא הכבד בהנהגת עם ה' הגדול, עד שנזכה לגאולה השלימה שהיא משאת נפשו של מרן הדגול והנעלה. כה דברי מוקירו ומעריצו, הרב גד נבון – אלוף, הרב הראשי לצה"ל" (ארכיון הרב גורן).



### הרב חיים דוד הלוי (תרפ"ד-תשנ"ח)

#### רבה של ת"א יפו וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל

תמך בבחירתו של הרב גורן לכהונת הרב הראשי לישראל ואף תמך בו בפרשת 'האח והאחות' כנזכר לעיל. מזכירו בספרו: "קראתי בעיון רב את מאמרו של כב' הגר"ש גורן שליט"א" (שחרור שבויים תמורת שחרור מחבלים, שו"ת 'עשה לך רב' ח"ח, סי' מה וראה אזכור נוסף שם, חלק ז סי' נג).



### הרב יוסף קאפח (תרע"ח-תש"ס)

#### חבר בית הדין הגדול וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל

תמך במועמדותו של הרב גורן לכהונת הרב הראשי לישראל ואף הצביע עבורו בבחירות שנערכו בשנת תשל"ג. וכן, תמך אף בהוראותיו ההלכתיות שקמו עליהן עוררין.

הרב גורן מזכיר את הרב קאפח בכבוד רב בתשובתו בעניין כשרות העוף 'שלו' לאכילה ועל סמך עדות שגבה ממנו, התיר את העוף הנ"ל לאכילה לכל בית ישראל (שו"ת 'תרומת הגורן' ח"ב סי' י).



### הרב דוד שלוש (תר"פ-תשע"ו)

#### רבה של נתניה וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל

נמנה על חברי מועצת הרה"ר לישראל ומתלמידי הרב עוזיאל, בעל השקפת עולם ציונית מובהקת. הביא בפתח ספרו 'בני עמי' מכתב ברכה שנתקבל בהיות הרב גורן עדיין בצה"ל ולאחר שנבחר לכהן כרבה של ת"א (מכתב ברכה מיום כ"ב תמוז תשכ"ט).



### הרב יוסף שרביט (תרפ"ב-תשע"ו)

#### רבה של אשקלון וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל

הסכמה לשו"ת 'ארחות יושר' (מיום ד' חשון תשל"ז), הסכמת: "מרן הגאון מוה"ר שלמה גורן שליט"א הרב הראשי לישראל". הרב גורן כתב מכתב ברכה נוסף לספרו של הרב שרביט 'נר-מיכאל' אותו הוציא לע"נ בנו, מיכאל הי"ד, שנפל במלחמת יוה"כ.

בראיון שנערך עמו אמר הרב שרביט: "בין רבותי אני מונה תמיד את רבי שלמה גורן יחד עם רבי מרדכי אליהו ורבי עובדיה יוסף ורבי שלום משאש ע"ה...". (אלעד פורטל, המועצה הדתית אשקלון, לזכרו של הרב יוסף שרביט, ניסן תשע"ו).

פתיחת מכתב הרב יוסף שרביט מיום י"ד טבת תשל"ג: "לכבוד מרן הרב הראשי לישראל הגאון הגדול המפורסם כמהר"ר שלמה גורן שליט"א".



**הרב מכלוף אביחצירא בן הרב אליהו (תרנ"ד-תש"מ)  
נין ה'אביר יעקב', ראב"ד במרקש ואח"כ רב בירושלים**

הרב גורן כתב מכתב ברכה והסכמה לספרו 'יפה שעה' מיום כ"ח תמוז תשל"א (בעת היותו הרב ראשי של ת"א) ושם בכותרת: "הסכמת הגאון מרן שלמה גורן".



**הרב שמעון ברוך אוחיון (תרס"ו-תשנ"א)  
רבה של יפו**

"מכתב הסכמה והערכה על הספר ממר"ן ועט"ר הגאון כמוהר"ר שלמה גורן שליט"א הרב הראשי וראש אבות ביה"ד לת"א-יפו" – מכתב מיום י"ב תשל"ב בראש ספרו 'הליכות שבא' (ת"א, תשל"ב). ובתוך הספר מענה להערת הרב גורן: לכבוד מרנא ורבנא. רעיא מהימנא. מדברנא דאומתיה הגאון המפורסם כקש"ת וכמוהר"ר שלמה גורן שליט"א רב ראשי וראב"ד מקודש בעיה"ק ת"א-יפו ת"ו. לרב האי גאון שלום וברכה... ואסיים בשים שלום טובה וברכה כיאות למרן שיחיה. והנני מברכו על סדר היום ולתתך עליון. הכו"ח הצב"י שמעון ברוך אוחיון ס"ט.



**הרב יהודה שטרית (תרע"ג-תשנ"ג)  
רבה של עפולה**

רב העיר עפולה במשך קרוב לעשרים שנה. הדפיס את מכתב הברכה מאת הרב גורן בפתח ספרו, שו"ת 'מנחת יהודה' (תשרי תש"מ) בזקנתו, עלה לירושלים שם עסק בתורה ובהוצאת כתביו.



**הרב יהושע הוטנר (תרע"א-תשס"ט)  
מנהל "יד הרב הרצוג"**

הרב יהושע הוטנר, ממייסדי האנציקלופדיה התלמודית ומכון התלמוד הישראלי השלם. בן דודו של הגאון הרב יצחק הוטנר וגיטו של הרצי"ה קוק. במכתב לרב גורן כותב: "לכבוד מרן הגאון הגדול סיני ועוקר הרים, כש"ת מוה"ר שלמה גורן שליט"א, הרב הראשי לארץ ישראל" (כ"ד אדר תשל"ח). תמך ברב גורן גם בעת פרשת 'האח והאחות'.



**הרב יהושע מאמאן שליט"א  
רבה של נהריה וחבר בית דין הגדול (לשעבר)  
מחבר שו"ת 'עמק יהושע' וזקן רבני מרוקו בישראל (כיום)**

הדפיס את הסכמת הרב גורן לספרו 'עמק יהושע' (מיום כ"ו טבת תשל"ז), ובה מכנה אותו "מרן הגאון הרב הראשי לישראל".  
בספר 'עם־רם', מאת בנו, הרב רפאל ממון, מובאת תמונה ממעמד קבלת פנים חגיגי שנערך לרב גורן ע"י הרב ממון בנהריה (שם כיהן כרב העיר), לרגל בחירת הרב גורן לכהונת הרב הראשי לישראל, במעמד זה, נשא הרב ממון דברים לכבודו של הרב גורן.

במכתב הרב יהושע מאמאן לרב גורן מיום ג', ט' אייר ה'תשל"ח כתב: "לכבוד מני"ר (מנהיג ישראל), דגול מרבבה, הרב הגאון האדיר, מר"ן הרב שלמה גורן שליט"א. הרב הראשי לישראל. ירושלים תובב"א. שלום וברכה, מאלקי המערכה, לכבוד הרב ולכל הסובבים הודו הנערב, העי"א".



**הרב שמחה הכהן קוק שליט"א**  
**רבה של רחובות וחבר מועצת הרה"ר לישראל (לשעבר)**

כותב לרב גורן: "כ"ג ניסן תשל"ב. לכב' הגאון האדיר מרא דארעא ישראל מרן הרב הראשי לארץ ישראל הגר"ש גורן שליט"א... כעתירת מוקירו נאמן, הרב שמחה הכהן קוק, רב ראשי לרחובות".



רבנים נוספים המזכירים את הרב גורן בכבוד בספריהם תוך כדי שקלא וטריא בדבריו:

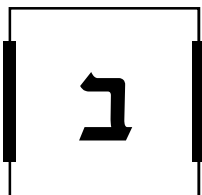
**הרב מנחם מנדל כשר (תרנ"ה-תדש"מ):** מזכירו כ'גר"ש גורן' (האדם על הירח, ניו-יורק, תשכ"ט).

**הרב יעקב אריאל שליט"א:** 'באהלה של תורה' חלק ד, סי' כא, בעניין זמן אמירת ההלל ביום העצמאות).

גם **הראשל"צ הרב אליהו בקשי דורון שליט"א**, מזכירו בכבוד רב כ'גר"ש גורן זצ"ל" ודן בדבריו אודות חיוב הקריעה על ערי יהודה בזמנינו (שו"ת 'בנין אב', סי' ל עמ' קמב).







# בשבתו עם זקני ארץ

במחיצת גדולי התורה  
ומאורי העדה



## עם הגאון בעל 'החזון איש' (תרל"ט-תשי"ד)

קשריו של הרב גורן עם החזו"א נמשכו שנים רבות. עוד בהיותו נער צעיר, הגיע הרב גורן לדבר עימו בלימוד. ובמילואים של ספרו 'נזר הקודש', שנכתב בהיותו בן שש עשרה מביא הערה בשמו: "והעירני הגאון בעמח"ס חזון איש... " (שם, עמ' ב'). הרב גורן אף סיפר "שהוא (החזו"א – ש.ה) מאוד חיבב אותי – הכרנו עוד מאז שמסרתי לו את הספר הראשון שלי, שעליו הוא כתב לי כמה הערות" ('בעוז ובתעצומות', עמ' 135).

בשנת תש"ב, בהיותו בן עשרים וארבע בלבד, נשלח הרב גורן (גורונצ'יק) ע"י בכירי רבני ירושלים להביא את עמדתם שנחלקה על דעת החזו"א<sup>א</sup> בעניין קו

א. במכתב שטרם פורסם מיום כ"ה בניסן תשי"ג כותב הרה"ר לישראל הרב הרצוג אל הרב ד"ר היימן: "...אני עודני נוקט בהחלטת אספת גדולי הרבנים שלנו, שלא לשנות ביאפאן את קו התאריך, אולם אני מתעתד בעזר החונן דעת סוף סוף להתעמק בכל העניין ולהגיע לידי מסקנה סופית, אולם כבר עכשיו נדמה לי שהרב צ' מפריז על המידה כשהוא מחליט שכל חכמי ארץ ישראל בעניין זה הם כקליפת השום כלפי הרב בעל חז"א... דעתי נוטה בזה שהרז"ה ור"י הלוי וכו' ז"ל באמת לא חשבו שיש ישוב בחצי הכדור למטה, וברור שטעו, וכן דעתי שהם חשבו שירושלים בפשטות הדברים נקודת המרכז של העולם...

במכתב מיום ד' אלול תפרי"ח (תרצ"ח) כותב הרב הרצוג: לידיד ד' וידיד נפשי הגאון הצדיק האמתי חזון אי"ש שליט"א. שלום רב, הגיענו מכתבו ופקודתו שמרה רוחי. קים לי בידידי שכל מעשיו וכל כוונתו לשם שמים, ועל כן אני מסכים לכל דבריו וימסור נא להמעוניינים את הסכמתי זאת, ותו לא מידי. העיקר שישלח הקב"ה ברכה והצלחה במעשי ידיהם לחזק את עמודי התורה והיראה בתוך הישוב החדש וישמח לבי ולב כולנו, בברכת כוח"ט ומילוי כל משאלות לבו הטהור לטובה, ידי"ע.

מכתב שכתב החזו"א לרב הרצוג: שלומם ישגא. אחדשה"ט וש"ת באה"ר ברב תודה ובאיחולי ברכה להרמת קרן התורה ולהחזרת בנים לאביהם שבשמים. הנני מאשר קבלת

התאריך ושאלת חלות צום יום הכיפורים במזרח הרחוק. הרב גורונוצ'יק הצעיר שוחח עם החזו"א בעניין זה במשך ארבע שעות ("מחניים", גיליון קטו') ואף מסר לחזו"א את עמדתו האישית בעניין. החזו"א טרח להתייחס בפירוט לדבריו בעניין זה בקונטרס 'י"ח שעות' שלו (ירושלים, תש"ג). מאמר מקיף של הרב גורן בעניין זה התפרסם ב'מחניים' (השבת בארצות הצפוניות ובמזרח הרחוק, גיליון קיד', אדר תשכ"ז).



גם בעניינים נוספים שבהם חלק הרב גורן על החזו"א, התייחס החזו"א לדבריו באופן ענייני. כן הוא ביחס להערות שכתב החזו"א ('קובץ איגרות' ח"ב איגרת ע"ח ונזכר ב'פאר הדור' ח"ג, עמ' רמ) על גיליון מאמרו של הרב גורן 'הבערת חשמל בשבת' ('סיני' כרך כד, תש"ט) וכן בעניין יציאת חיילים מחוץ לתחום ברה"ה על מנת לשמוע תקיעת שופר (משיב מלחמה ח"א סי' ד. חזו"א, או"ח קיד, א וראה – 'בעוז ובתעצומות' עמ' 179-180).



ספרם היקר. ואכפול שלי' וברכה כנפשם ונפש דוש"ת באהבה, אי"ש. יום ג' כ"א אדר התש"ח בני ברק.

ומכתב נוסף (שנכתב על גבי גלויה): שלי' רב וכוח"ט. יקרתם הגיעו במועדו, והספרים נשלחו בטח הגיעם. אך מכתבי זה נתאחר ורציתי להגיד כי הנני נכון לקבל הצעתם באהבה – ובלנ"ד ע"ד ביקור בנם היקר שיחי' אצלי. כן רצוני מאוד בהערותיהם על דברי אך לפעמים קושי העיון ימנעני להכנס בעניין חדש. ואחתם בברכת השנים יכתבו ויחתמו בסשצ"ג לחיים טובים ושמחים לאור באור התורה כנפשם הטהורה ונפש הדבוק באהבתם. דוש"ת אי"ש.

מכתב תודה מהרב הרצוג: לכבוד ידידי הגאון הגדול המפורסם ר' ישעיהו קרליץ שליט"א, בעהמ"ח הספרים "חזון איש". שלום וברכה, יקבל נא את תודתי על שנזדרז לשלוח לי תיכף ליציאתו מהדפוס את ספרו "חזון איש" על הלכות פסח וע"ז. לרגלי איבריאותי באלו הימים לא עיינתי בו עוד, אבל ב"ה ובל"נ אעייין בו בקרוב ואהנה מאורו הבהיר. בברכת כט"ס וביקרא דאורייתא ידידו, יצחק אייזיק הלוי הרצוג, ראש הרבנים לישראל (כ"ו באדר ב' תשי"א) (ארכיון הרב הרצוג).

באדר תש"ט, אחיו הבכור של החזו"א, הרב מאיר קרליץ (אשר בהיותו בליטא היה חבר ב'מזרחי' ואחד מנציגיו הבולטים בוילנא, ובארץ ישראל היה רבם של חברי פאג"י) נטל חלק בוועדה מיוחדת שהוקמה ע"י הרבנות הראשית לישראל (בהרכב משותף יחד עם הרב אונטרמן, רבה של ת"א והרב יששכר דב וייס) על מנת להסדיר את הסמכויות של הרבנות הצבאית בראשות הרב גורן מול ה'שירות הדתי' של ר' נתן גרדי. הוועדה קבעה כי הרב גורן הוא המופקד על העניינים ההלכתיים, ור' נתן גרדי יהיה כפוף אליו<sup>2</sup>. בכל פעולותיו בשטח זה היה הרב מאיר קרליץ מתואם עם אחיו החזו"א ('פאר הדור' ח"ד, עמ' רנח, בני ברק תשל"ג, בשם בנו, הרב שמריהו יוסף קרליץ) כך שבהחלט ניתן לומר שהחזו"א סמך ידיו על מינויו של הרב גורן כרב הראשי לצה"ל.



הרב גורן התייעץ עם החזו"א במקרים סבוכים של היתרי עגונות בצה"ל והחשיב מאוד את דעתו. בשנת תשי"י, ע"פ פסק של החזו"א-יש, קבר הרב גורן עצמות של שלושים חללי מלחמת השחרור (חללי ג'נין) יחד עם עצמות אויב שנמצאו באותה המערה ('בעוז ובתעצומות', עמ' 219-223). הרב גורן כיבד מאוד את החזו"א ואמר אודותיו: "תמיד הייתה הערכה גדולה כלפיו, וידעתי שכל מה שהוא אומר וכותב – צריך להקדיש לזה שבעה נקיים כדי להבין אותו" (שם, עמ' 137, באחת מתשובותיו אף כינהו 'מרן').



באחד משיעוריו, סיפר הרב גורן סיפור המעיד על עוצמת הערכתו לחזו"א: "קרה מקרה ששתי ספינות קטנות של חיל הים שבכל ספינה היו שבעה חיילים, עשו אימונים בחוף הצפוני ליד חוף לבנון ושתיהן אבדו, לא נודע מהן שום דבר<sup>3</sup>. כאילו הים בלע אותן. ספינה אחת, הגיעה לחופי לבנון... היינו אז ביחסים טובים

ב. צילום כתב היד בחתימת ידי הרבנים נמצא בידי המלקט.

ג. 'סירת השבעה' - מול חופי לבנון, אירוע שהתרחש ביום ה' כסלו תשי"ג.

עם השיעים... לא ידענו שהם יהפכו לאויב מספר אחד שלנו, הלבנונים הודיעו שהם מצאו ספינה אחת, על ציודה. אבל הספינה השנייה נעלמה ללא שום זכר. באו ההורים של החיילים ואמרו שנכריז עליהם כנעדרים. כעבור זמן, באו ההורים לרה"מ ושרי הביטחון, היה אז בן גוריון ז"ל, אמרו לו שהם שמעו שיש בשוויץ פרופסור 'פרה-פסיכולוג' (יש כל מיני שמות לאמונות תפלות, לצערנו, גם שלנו מאמינים בהם). אם נותנים לו כסף, אלף דולר (סכום כסף גדול באותם ימים – ש.ה), הוא מודיע מה קרה לבן, אם הוא חי או מת וגם מציין את המקום הגיאוגרפי שהוא נמצא, הם רצו שמשרד הביטחון ייתן להם כסף לשלוח משלחת של שלושה הורים לשוויץ וייתן להם כסף לשלם לפרה-פסיכולוג ויודיע מה קרה עם הבנים. בן גוריון שאל אותי מה לעשות. אני לא מאמין באמונות תפילות. אמרתי שאני מתנגד. באו אחר כך ההורים ואמרו לרמטכ"ל, שהם הלכו לחזו"א זצ"ל והוא אמר להם שהם חיים. אמנם, הם לא היו נשואים ולא הייתה בעיה של עגונות אבל הגמרא (ב"ב קנג) אומרת ש'רובם לאבד' ומדובר ב'מים שאין להם סוף' (יבמות קכא) ולכן, אני רציתי להכריז עליהם כחללים, לתת להם מצבה בהר הרצל לעשות להם שם מקום. והם (ההורים) לא רצו, הם אמרו שהחזו"א אמר שהם בחיים. ביקש ממני בן גוריון ללכת לחזו"א ולשאול אותו אם הוא באמת אמר שהם חיים, החזו"א יש זה לא סתם ככה..

באתי לחזו"א זצ"ל וראיתי אותו שהוא הולך ב'טיוול' מהבית שלו עד בית הקברות של זיכרון-מאיר. באתי אליו ואמרתי לו: 'דבר סתר לי אליך'. נכנסנו הביתה, התחלנו לדבר ושאלתי אותו: 'האם זה נכון שההורים של החיילים באו לכבודו ואמר שהם חיים?' והוא ענה: 'כן, אמרתי שהם חיים'. אני שואל אותו: 'האם כבודו אמר את זה שהם חיים מבחינת 'סוד ה' ליראיו' אולי כבודו קבל הודעה מן השמיים שהם חיים אז אני לא יכול להתווכח עם כבודו'. אז הוא אמר: 'לא, לא 'סוד ה' ליראיו', מבחינת ההלכה הם נידונים כחיים'. התחלנו לדבר בהלכה, הבאתי את הגר"א, עד שבסוף, כאשר אמרתי לו שזו סוגיה מפורשת שספינה שאבדה בים רובם להיאבד, רובם למיתה (אומנם בעגונות החמירו עליהם ועל כן נותנים עליהם חומרי חיים וחומרי מתים) אבל צריך להכריז עליהם כחללים, על סמך מה נגיד שהם חיים?! כשהוא שמע את זאת, הוא שתק איזה עשר דקות ולא

ענה לי אף דבר, אחרי זה הוא אומר לי ביידיש: "הלב שלי אומר שהם חיים". עניתי לו מיד, כשרש"י אומר "נראה לי", אף אחד בעולם לא יכול להתחרות עם הלב של רש"י. אני לא יכול להתחרות עם הלב של החזו"א, בשום פנים ואופן. אמרתי לו: זה אצלי מספיק, אם כבודו אומר שהם חיים, אז הם חיים. הלכתי לשר הביטחון ואמרתי לו שהחזו"א אומר שהלב שלו אומר שהם בחיים ושייתנו להם כסף לנסוע לפרה־פסיכולוג, כל העסק עלה כחמשת אלפים דולר. נסעו אליו ואמרו שהוא אמר שהם חיים והם נמצאים בסוריה. בסוף, העניין הזה נמשך והם לא נתנו במשך עשר שנים להציב עליהם מצבה בחלקת הנעדרים בהר הרצל, אחרי עשר שנים באו אלי ואמרו גמרנו, ביקשו שאכריז עליהם כחללים ולשים להם מצבות, אמרתי להם: 'הם אינם בחיים'. החזו"א כבר נפטר אז והכרזנו עליהם כחללי צה"ל שמקום קבורתם לא נודע" (מתוך שיעור בעניין התרת עגונות שמסר בישיבת ההסדר 'ברכת משה' מעלה אדומים, כ"ח תמוז תשנ"ב).

## 2

עם הרב צבי פסח פרנק (תרל"ג-תשכ"א)  
עמוד ההוראה ורבה של ירושלים

הרב גורן עמד בקשרי הלכה רבים עם עמוד ההוראה ורבה של ירושלים, הרב צבי פסח פרנק. עוד בזמן המנדט הבריטי, היווה הרב פרנק כתובת הלכתית מובהקת עבור לוחמי המחתרות השונים ובביתו אף הוסתרו מצבורי תחמושת ('סליקים') שונים.

הרב גורן נועץ ברב פרנק בשורה של שאלות הלכתיות כבדות משקל ובמיוחד בעניינים של התרת עגונות. היה זה הרב פרנק שעל פסיקתו הסתמך הרב גורן בעת שהתווה את דרך קבורתם של חללי צה"ל בארונות קבורה (שו"ת 'תרומת

הגורן', ח"ב, סי' סו)<sup>7</sup>. כמו כן, התיר הרב פרנק לרב גורן לעגן בפקודות מטכ"ל היתר גילוח ותספורת לכבוד יום העצמאות<sup>8</sup>. הרב גורן העריץ והוקיר את הרב פרנק ובאחת מתשובותיו ההלכתיות המאוחרות התבטא אודותיו: "אין משיבין את הארי לאחר מיתה" (שו"ת 'תרומת הגורן', ח"ב, סי' א). בעת שנפטר הרב פרנק, נמנה הרב גורן בין גדולי חכמי התורה שבדור<sup>9</sup> שהספידוהו בעת מסע ההלוויה, וכך נמסרו הדברים בקובץ "הפרדס":

"הג"ר שלמה גורן, הרב הראשי לצה"ל ציין את אישיותו הנעלה של גאב"ד ירושלים זצ"ל כעמוד ההוראה. את מסירות נפשו להוראות דבר הלכה ועמלו הרב של הגרצ"פ פרנק להתיר עגונות. מעולם לא נרתע משאלות מסובכות וקשות, הוציא תמיד פסק דין ברור בבהירות, בחריפות כגאון בהלכה. בהמשך דבריו עמד הגר"ש גורן על גדולתו של הגאון המנוח כחכם בהוראה וכחכם בהלכה. עם הסתלקותו נגדע ביטוי נהדר של חכמות הרבנות. הוא עמל בחייו למען השלום, חשש מניצול שמו הנערץ למחלוקת ולדברי ריב ומה מצער הדבר שגם עתה רוצים לנצל את שמו של הגרצ"פ פרנק למטרות של מחלוקת. בסוף

ד. סדרי הקבורה בארונות בצבא נקבעו בהתאם לדיני התורה ולפי הוראות בכתב מאת מרן הרב הראשי לירושלים הגר"צ פרנק שליט"א, אחרי שלן בעומקה של הלכה כתב אלינו בנדון כדלהלן: "ע"ד קבורת חיילים בארונות אחרי הנימוקים שהציעו לפני שיש בסידור קבורת החיילים מצאתי שיש הכרח לקוברם בארונות ובלבד שהארונות יהיו מנוקבים לצד הקרקע" (מכתב הרב גורן לשר הדתות ר' זרח ורהפטיג, טו' כסלו תשי"ב, ארכיון הרב הרצוג).

ה. לקראת יום העצמאות הראשון (תש"ט) שאל הרב גורן את הרב פרנק, האם הוא מתיר לו לפרסם בפקודות מטכ"ל שמותר להסתפר ולהוריד את הזקן ביום העצמאות, הרב פרנק השיב שלא רק לחיילים מותר אלא לכל ישראל. היתר זה התפרסם בפקודת מטכ"ל מס' 340207 סע' 2 (ספר משואה ליצחק, הוצאת יד הרב הרצוג, הרב שמואל כ"ץ, עמ' 591 הערה 120, מובא במכתבו של ראש לשכת הרב גורן מיום י"ח סיון תשל"ז).

ו. מספידים נוספים היו: הראשל"צ הרב יצחק ניסים, הרב איסר יהודה אונטרמן, הרב ראובן כץ, הרב אליעזר יהודה וולדינברג, הרב יצחק יעקב וכטפוגל, הרב אברהם דב רוזנטל, הרב יצחק רוזנטל, הרב אליהו פרדס, הרב אריה לוין, הרב ר' בן ציון יאדלר.



דבריו קרא הרב הראשי לצה"ל למען שלום אמת בין רבני ישראל" ('הפרדס', שנה ל"ה, חוברת ד', עמ' 49).

### 3

#### עם ראשי ישיבת 'חברון'

הרב גורן נמנה על פירות גידוליה המובחרים ביותר של ישיבת 'חברון' המעטירה. הרב גורן אף היה התלמיד הראשון שהתקבל ללמוד בישיבה עוד בטרם היותו בגיל ברי־מצווה. במשך שנים רבות ראה עצמו כבשר מבשרה של ישיבת 'חברון' ושמר על קשר עם חבריו לספסל הלימודים שהפכו ברבות הימים לגדולי ישראל. במעמד הנחת אבן הפינה לקריית ישיבת חברון (תשכ"ב) נשא הרב גורן דברים בין יתר גדולי התורה שדיברו באירוע זה ('הפרדס' שנה ל"ו, חוברת י', עמ' 37).



#### הרב משה מרדכי אפשטיין והרב ראובן טרופ:

את ספר ביכוריו, 'נזר הקודש' הקדיש הרב גורן ל"מו"ר הגאון האמיתי מוהר"ר משה מרדכי עפשטיין זצ"ל האב"ד ור"מ דסלבודקא וראש ישיבת חברון־כנסת ישראל. אשר יצקתי מים על ידו כמה שנים, זי"ע" (שם, בהקדמה).

הרב גורן סיפר, כי עוד בטרם היותו ברי־מצווה, השיא לו רבו, רה"י הרב מ"מ אפשטיין, עצה כיצד להתגדל בלימוד, ע"י שילמד בכל יום שבעה דפי גמרא בעיון ועל ידי כך יקנה את התורה ('בעוז ותעצומות', עמ' 62-63). הרב גורן אף הוסיף על מספר דפים זה ובמשך 'זמן חורף' הראשון שלו בישיבת חברון, למד שתים־עשרה פעמים את מסכת יבמות, ובהמשך, אף סיים את הש"ס הבבלי בתקופה של כחמישה חודשים. כעבור תקופה קצרה, למד מדי יום שנים עשר דפי גמרא בעיון, וזאת על מנת לסיים ש"ס בבלי וירושלמי תוך שנה (שם). הנהגה זו ליוותה אותו עד אחרית ימיו (עדות מפי מו"ר הרב יעקב שפירא, ראש ישיבת 'מרכז־הרב' שכך סיפר לו הרב גורן בסמוך לפטירתו).

הרב גורן למד בחברותא אישית מדי שבת בצהריים עם הגאון הרב ראובן טרופ בביתו (מובא בשם הרב אברהם שפירא בספר 'אמרי שפר', הרב יצחק דדון (עורך)).



### **"זה גאון בתורה!" – הרב יחזקאל סרנא:**

ראש הישיבה, הרב סרנא היה אחד מרבתי המובהקים של הרב גורן במשך שנות לימודו והתפתחותו בישיבת חברון. בעת שהגיע הרב גורן לפרקו ונשא את בת 'הרב הנזיר' לאישה השתתף כמובן הרב סרנא בחתונתו. עוזרו של הרב גורן, הרב יוסי הראל סיפר שבעת שהתלווה אל הרב גורן במהלך ביקור שערך אצל רבו הרב סרנא, כאשר צעירים חרדים קראו לעברו קריאות גנאי, נזף בהם הרב סרנא ואמר: "אתם יודעים על מי אתם מדברים?! זה גאון בתורה!" (יאיר שלג, 'משוח מלחמה: סיפורו של הרב שלמה גורן', פרק עשירי (טרם פורסם) מובא אצל הרב אביעד הולנדר, נאמנות כפולה להלכה ולמדינה ופתרונה: פסיקתו של הרב שלמה גורן כמקרה בוחן, עמ' יח).

אחד מבוגרי ישיבת חברון כתב בזיכרונותיו: "כד הוינא טליא בישיבת חברון ששכנה קודש בשכונת גאולה בראשות מורינו הגאון ר' חצקל סרנא זצ"ל. היה מגיע לעיתים לבקרו הרב גורן עת כיהן כרב ראשי לצה"ל כתלמיד המבקר את רבו ולעת הגיע זמן תפילת ערבית היו שניהם מגיעים לבית המדרש שלובי ידיים כשהרב גורן מהלך במדיו ומרן ראש ישיבה נתמך בו. כל הישיבה קמה על רגליה והם התיישבו להם במזרח ובעל התפילה החל ב'והוא רחום'".



### **"לדבר בלימוד" עם הרב אברהם פרבשטיין:**

ראש ישיבת חברון, הרב אברהם פרבשטיין שמר על קשר אישי חם עם הרב גורן גם לאחר שנת תשל"ג (בשם הדיין הרב שלמה שפירא שליט"א, חבר ביה"ד הגדול). פעם אחת, אף הגיע הרב פרבשטיין אל ביתו של הרב גורן לשוחח

ב'לימוד' בחדרו, שיחה זו ארכה מספר שעות ובסיומה הם יצאו מחובקים לסלון הבית ('גיבור כארי', נועם ושירה ונגרובר, עמ' 60, דברי שיר, תשע"ז).



### "בידידות והערצה" – הרב שמחה זיסל ברוידא:

בהיות הרב גורן רב ראשי לתל-אביב, שלח לראש ישיבת חברון, הרב שמחה ברוידא את פסק הדין 'האח והאחות' (במהדורה מוקדמת שלו, שכותרתה 'חוות דעת הלכתית') וביקש את הערותיו. במכתב תשובה (מיום י"ח מנחם-אב תשל"א), לאחר דיון ארוך ומפורט, דוחה הרב ברוידא את נימוקיו ומסקנותיו של הרב גורן בעניין זה. הרב ברוידא פתח את מכתבו במלים: "אל כבוד ידידי הגאון הגדול רבי שלמה גורן שליט"א ומסיים: "הנני מסיים בזה ומקווה אני שאם כי נעשיתי כמתווכח ומתנצח נגד דעת כת"ר, הרי יתקיים בנו 'את והב בסופה' שאף שבתחילה באים בסופה וסערה, אינם זזים משם עד שמתחזק האהבה והידידות. בכל הכבוד הראוי בידידות והערצה, שמחה זסקינד ברוידא" (ביטול גיור עקב חוסר כנות בקבלת המצוות, עו"ד הרב שמעון יעקבי, הנהלת בתי הדין הרבניים ירושלים, עמ' 80, כסלו תש"ע).

כשנפטר הרב גורן, השתתף הרב ברוידא בהלווייתו.

#### 4

עם אדמו"רי חסידות גור

אדמו"רי החסידות העריכו את שיעור קומתו התורנית של הרב גורן ובעיקר, את פעילותו ומסירות נפשו למען היהדות בצה"ל ('יידישקייט'). אחד החסידים סיפר שראה פעם את הרב גורן צועד ביום חורף סמוך לביתו של ה'בית ישראל' בשכונת גאולה שבירושלים כשלתע ניתך גשם עז, ה'בית ישראל' (האדמו"ר הרב ישראל אלטר – ש.ה) פתח את חלונו וקרא לרב גורן שייכנס לביתו מפני הגשמים, באומרו: "בוא היכנס, שהברזלים (ה'פלפלים') לא יחלידו..." (ביידיש).

עם זאת, היו ביניהם לעיתים, גם חילוקי דעות ואי הסכמות והם לא ראו תמיד את הדברים עין בעין. בהקשר לכך מובא סיפור מליצי שסיפר בנו של ה'פניימנחם' (האדמו"ר הרב פנחס מנחם אלתר), הגר"ש אלתר, שכששב עם אביו מהכנסייה הגדולה השישית של 'אגודת ישראל' (שנערכה בשנת תש"מ) שבה קרא ה'לב שמחה' (האדמו"ר הרב שמחה בונים אלתר - ש.ה.) לייסד לימוד 'דף יומי' בירושלמי, אמר לו אביו בדרך בדיחותא, שבין שאר המעלות שיש מלימוד הירושלמי היא שהרי הרב גורן תולה את כל דבריו בירושלמי והרבי (ה'לב שמחה') יודע שהדברים אינם כתובים כלל בירושלמי והוא רוצה שכל הציבור יידע...

סיפור מחודד נוסף, מובא גם הוא בשמו של הגר"ש אלתר, שכשהגיע הרב שלמה גורן (בעת שהיה הרב הראשי לישראל) לבקר אצל דודו, ה'לב שמחה' בחג הסוכות, אמר ה'לב שמחה' לרב גורן שבימי הסוכות מנענעים את הלולב בכל יום בחמישה מקומות (א' בשעת הברכה, א' באמירת הודו לה', ב' באנא ה', א' בהודו שבסוף ההלל) ובכל פעם ופעם מנענעים לששה צדדים - הרי שלושים נענועים ובכל נענוע עצמו מנענעים שלוש פעמים וביחד עולה מנין הנענועים תשעים כמניין שני השמות הוי"ה ואדנות (בגימטרייה). מיד הקשה לו הרב גורן: שמנין השמות הוא תשעים ואחת והנענועים עולים תשעים והשיבו הרבי בהינף יד: עם עוד נענוע! וכששב הרב גורן והקשה קושייה נוספת השיב ה'לב שמחה': "איך מיין דו זאלסט געבן א'שאקל..." (אמירה פולנית ידועה שמשמעותה: 'קח את עצמך לידיים').

בעת פרשת 'האח והאחות' אמר האדמו"ר מגור (ה'לב שמחה') שמתנגדי הרב גורן כלל לא קראו את הקונטרס שלו ואולי יש שם משהו (מובא ב'ארחות רבנו' ח"ה, עמ' קעד). גם על הרב בנימין מנדלסון (רב המושב קוממיות וחסיד גור) מספרים שהשיב לאחד מראשי הישיבות שרצה למשכו למאבק נגד ההיתר: שאע"פ שהצורה שבה הדבר נעשה הינה פסולה אבל לגופו של היתר - "ברי לי שאם היה מדובר בשאלה על בחור משיבתכם הייתם מתירים אותו עם היתר דחוק בהרבה".

גם לאחר פרשת 'האח והאחות' נמשך היחס של המשך קשר אישי חם תוך הסתייגות מדפוסי הנהגה ציבוריים מסוימים. במכתב שכתב הרב גורן בשנת תשל"ז אל ה'לב שמחה' לאחר פטירת אחיו ה'בית ישראל', הוא מברכו בברכה חמה לרגל התמנותו לאדמו"ר (המכתב נדפס 'בעין הסערה', נספחים). וכן, ראויה לציון גם מערכת קשריו של הרב גורן עם בית המדרש של חסידות סלונים בת"א, בראשות האדמו"ר רבי אברהם ויינברג.



כתב חוקר החסידות הנודע ומקרובו של הרב גורן, הרב ד"ר יצחק אלפסי, לשעבר, רב בית הכנסת קוממיות-אברהם בת"א (בית הכנסת של הרב גורן): "מבית חסידים היה הרב גורן. הסבא, היה מן המקורבים ביותר למרן ה'שפת-אמת' והאבא, רבי אברהם, חסיד גור מובהק היה. אצל ה'בית ישראל' הרבה הגר"ש לבקר ומרן ה'לב שמחה' לא החסיר אף שנה לטלפן ולאחל לו שנה טובה" (תורה עבודה וגמילות חסדים, 'הצופה', כ"ה חשון תשנ"ה). ועוד סיפר הרב אלפסי על מפגש "בין הגר"ש ליבדל"ח מרן האדמו"ר מגור שליט"א (כוונתו לאדמו"ר מגור בעל ה'פני מנחם' - ש.ה) פתח הגר"ש והשיב אדמו"ר שליט"א וניצוצות של אש ניתזו מפה לפה. מובאות מכל הש"ס בציטוטים מדויקים בבלי וירושלמי, זו הייתה חוויה בלתי רגילה" (שם).

## 5

עם הרב יעקב מאיר קוביטשעק (תרצ"א-תשע"ג)  
רשם הנישואין של 'העדה החרדית' ירושלים

במכתבו לרב גורן מיום ג' לחדש חשון שנת תשמ"ג: "כבוד הרב הגאון שלמה גורן שליט"א נשיא בית הדין הגדול... ביקרא דאורייתא הרב יעקב מאיר קוביטשעק, מזכיר הרבנות".

## 6

עם הרב יצחק יעקב וכטפוגל (תרמ"ז-תשל"ח)  
ראש ישיבת 'מאה-שערים'

"ב"ה ירושלים יום ג' לחדש מרחשון שנת תשכ"ח. לרום מעלת כבוד תורתו, הגאון הגדול, פאר ישראל והדרו, ראש הרבנים של צבאות ישראל – צה"ל כש"ת מוהר"ר שלמה גורן שליט"א. אחרי דרך מבוא הברכה ובשלום כראוי להדר"ג, הרב יצחק יעקב וכטפוגל, ראב"ד פיעה"ק".

## 7

עם הרב אליעזר סילבר (תרמ"ז-תשכ"ח)

סיפר ר' מרדכי לוריא ז"ל: "סיפור זה היה בעת הכנסייה הגדולה החמישית של 'אגודת ישראל' שנערכה בירושלים בשנת תשי"ד ושהשתתף בה גם הרה"ג ר' אליעזר סילבר זצ"ל שהיה ידוע ומפורסם בלשונו החדה כתער ובקיאותו העצומה בכל התורה כולה.

סיפרו לי חברים מתלמידי ישיבת חברון שהיו נוכחים, כיצד נפגשו באקראי הרב סילבר והרב גורן בפרוודור והרב סילבר סנט מיד ברב גורן (שהיה לבוש במדי צה"ל) שבוודאי שירותו הצבאי "משכח תלמודו" ולהוכחת הדבר אמר דבר תורה ודרש מהרב גורן שיאמר לו מי אמר זאת והיכן? והרב גורן ענה לו כהרף עין וכיון שאף הוא היה "עז כנמר" החזיר שאלה דומה לרב סילבר וכך עמדו זמן רב כשהם מנצחים זה את זה בד"ת וכל הת"ח מסביבם עומדים ומתפעלים משני גאוני עולם אלו. הדיון הסתיים לאחר זמן, כאשר הרב גורן היסס לרגע בתשובתו ואז 'התנפל' עליו הרב סילבר בשאגות 'ואס האב איך געזאגט?!' ('מה אמרתי?!') והסתובב והלך לו".

עם הרב אהרן קוטלר (תרנ"ב-תשכ"ג)  
נשיא מועצת גדולי התורה של ארה"ב

הגאון הרב קוטלר העריך את שיעור קומתו התורנית של הרב גורן. על כך תעיד העובדה שבשנת תש"ה, עוד בהיות הרב גורן צעיר לימים כתב אודותיו הרב קוטלר שחיפש חתן לבתו, לחותנו, הרב איסר זלמן מלצר: "איך הוא המצב אודות רבי שלמה גורונצ'יק הי"ו אם הוא פנוי עדיין מדוע לא יכנס כלל בחשבון?" (מתוך צילום כתי"ק המצוי ברשות המלקט).

### הרב אהרון קוטלר בשיחה לפני חיילי צה"ל:

סיפר הרב זלמן אורי הלוי מלוס אנג'לס: "לפני שנים ביקר בעירנו הרב שלמה גורן [שליט"א] זצ"ל, הוא כיהן אז בתור רב ראשי של צה"ל. רבני העיר התאספו לכבודו והוא נאם לפניהם. בנאומו הוא ציטט מדבריו של מו"ר הגאון רבי אהרן קוטלר זצללה"ה, ראש ישיבת לייקווד. ראש הישיבה היה בא לירושלים בקיץ והיה נותן שיעורים בישיבת עץ חיים. הרב גורן הזמין את מו"ר לנאום לפני חיילי צה"ל. בין היתר, אמר ראש הישיבה, 'כתוב בתורה: "והיה מחניך קדוש" (דברים, כ"ג, ט"ו). מחנה צבאי יהודי חייב להיות שונה ממחנות צבא של הגויים. חז"ל למדו מפסוק זה כמה הלכות (עיי' ברכות כה, א ושבת קג, א). והם אמרו: "והיה מחניך קדוש – קדשהו". אחת ההלכות שלמדו חכמינו מפסוק זה הוא: "שלא להיכנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובאבק שעל רגליו" (ספרי). מקדושת מחנה צבא ישראל לומדים הלכות קדושת ביהמ"ק! וראש הישיבה דרש מהחיילים להתנהג כצבא ה' לקיים מה שנאמר בספרי הנ"ל – 'קדשהו' (קדושת אברהם', אורי זלמן הלוי, עמ' 199, לוס אנג'לס, תש"ס).

במהלך דיוני הכנסייה הגדולה הרביעית של 'אגודת ישראל' שהתקיימה בירושלים בתחילת חודש תמוז תשי"ד, נטל הרב גורן חלק בשיחה שהתקיימה בבימת הכבוד בין מורו ורבו הרב יחזקאל סרנא לבין הרב אהרון קוטלר (מעמד זה אף הונצח בתצלום הנמצא ברשות המלקט).

## עם הרבי מליובאוויטש (תרט"ב-תשנ"ד)

בין הרב גורן לרבי מליובאוויטש התקיים קשר רציף וארוך שנים שכלל מפגשים, התכתבויות והערכה הדדית רבה.

הרב גורן היה ב'יחידות' אצל הרבי מליובאוויטש, ארבע פעמים. פעם בשנה, במשך ארבע שנים ברציפות (ככל הנראה, בין השנים תש"כ-תשכ"ג) ובכל אחת מהפעמים שהה בחדר יותר מארבע שעות. היחידות שלו התחילה תמיד ב - 11:30 בלילה ונמשכה עד קרוב לארבע לפנות בוקר. הרב גורן סיפר שבכל פעם שקם להיפרד מהאדמו"ר בטענה שהוא עייף, הביע האדמו"ר את תמיהתו על כך שהוא זקן מהרב גורן ונראה רענן כאילו קם זה עתה משנת הלילה. בכל פעם היה האדמו"ר מוסר ביד הרב גורן מסר של "דבר תורה" למסור לחסידים בכפר חב"ד.

על 'יחידויות' אלו כתב הרב גורן במקומות שונים בכתביו:

"דנתי בנושא זה 'בין כסה לעשור תש"ך' ארוכות וקצרות עם הגה"צ האדמו"ר מלובביץ שליט"א ביחס להגדרת משימת קיבוץ הגלויות של מדינת ישראל כיום, לאור החזון של התורה, הנביאים והכתובים" ('תורת המועדים', קיבוץ גלויות ובניין בית המקדש מי קודם למי, עמ' 289, מהדורה תשע"א, ידיעות ספרים).  
 "היה לי בנושא זה ויכוח ממושך עם האדמו"ר מליובאוויץ' זצ"ל. דנתי איתו בנושא זה במשך ארבע שעות עד לפנות בוקר... אבל, אני נשארתי בדעתי והוא נשאר בדעתו" ('תורת המדינה', מדינת ישראל לפי חזון הנבואה וההלכה, עמ' 473, מהדורת תשע"א).

"בכל ארבע הפעמים שביקרתי אצלו כאשר שוחחנו על חללו של עולם התורה ומדינת ישראל, תמיד סיימתי את שיחתנו בשאלה הקרדינלית שלא נתנה לי מנוח, למה אין האדמו"ר מבקר בארץ..." ('משנת הגורן', עמ' 266. ע"ש מה שהשיב האדמו"ר).



### ברכת שנה טובה ואישור על קבלת ספרי הרב גורן מאת האדמו"ר:

"ב"ה, ימי הסליחות, ה'תשי"ח ברוקלין, נ.י. הרה"ג הו"ח אי"א נו"נ צמ"ס איש חי רב פעלים וכו' מו"ה שלמה שי'. שלום וברכה! לקראת השנה החדשה, הבאה עלינו ועל כל ישראל לטובה ולברכה, הנני בזה להביע ברכתי לכת"ר ולכל אשר לו, ברכת כתיבה וחתימה טובה לשנה טובה ומתוקה בגשמיות וברוחניות. בכבוד ובברכה אשר קבלת שני ספריו נזר הקדש (ח"א) ושערי טהרה מס' מקואות. ובטח גם משאר המו"ל ע"י יכבדני. ות"ח על העבר ועל העתיד לבוא" (אגרות קודש, כרך י"ז, ו'תקב).

גם בשנה שאחריה שלח האדמו"ר מכתב דומה לרב גורן: "ב"ה, ימי הסליחות תשי"ט ברוקלין. הרה"ג הו"ח אי"א נו"נ עוסק בצ"צ צנמ"ס כו' מו"ה שלמה שי'... מסיבה נתעכב המשלוח ובינתיים התראינו" (אגרות קודש, כרך י"ח, ז'כא). בשנים אלו נשלחו מהרבי לרב גורן מכתבי ברכה (שטרם פורסמו בכרכי 'אגרות קודש') ואיחולי שנה טובה בשנים תשכ"א, תשכ"ד וכן מכתב ברכה לקראת פסח (תש"כ). הרב גורן ביקש מהרבי שיבהיר את עמדתו ביחס לבחירות לרה"ר בשנת תשכ"א, והרבי השיב לו תשובה ע"י גיסו הרב שאר ישוב כהן באחד מביקוריו אצל הרבי בתקופה זו.

לקראת יום הולדתו השבעים של הרבי (י"א ניסן תשל"ב) כתב לו הרב גורן: "יברך ה' מציון את עטרת תפארת ישראל, גאון התורה והדרה, אריה דבי עילאי, כבוד קדושת שם תפארתו נר ישראל עמוד הימיני, מוהר"ר מנחם מנדל שניאורסון שליט"א, האדמו"ר מליובאוויטש יצ"ו... זכה האדמו"ר שליט"א להרבות בכבוד שמים ולקרב לבבות לאלפים ורבבות בכל קצוי תבל לאבינו

ז. על גבי דף השער הוסיף הרב גורן הקדשה בכתב ידו: "למעלת כבוד קדושת האדמו"ר מלובביץ שליט"א נר ישראל, עמוד הימיני הפטיש החזק, ראש גולת אריאל כש"ת הרה"צ ר' מנחם מנדל שניאורסון שמו יכון לעד. מוגש בהוקרה ובהכנעה מאת המחבר שלמה גורן הרב הראשי לצה"ל".

שבשמים... אין כמעט פינה בעולם היהודי ששם חב"ד לא ינשא לתהילה בכבוד ובהערצה. וגחלת ישראל שלא כתבה ברוסיה ובנותיה, גם היא בזכות מסירות הנפש של חב"ד... כותב וחותם בכל חותמי הברכות שבמקדש ושבמדינה, שלמה גורן" (חב"דפדיה, הרב שלמה גורן, מבית הגנזים).

הרב גורן המשיך בביקוריו אצל הרבי ובשנת תשל"ב בעת ביקור בניו-יורק לרגל ציון יום השנה החמישי לשחרור ירושלים, נפגש עם הרבי ליחידות נוספת שנמשכה גם היא כשלוש שעות. ביחידות זו אמר לו הרבי בין השאר, כי הודות להשפעתו (של הרבי) עלו ארצה יהודים רבים – יותר מאשר מחלקת העלייה של הסוכנות הצליחה להעלות, הרבי גם הטיל עליו שליחות לפעול לשינוי של 'חוק השבות' ולעצבו ע"פ ההלכה (ידיעות אחרונות, א' סיון תשל"ב).

כחודשיים לאחר אותה פגישה כתב הרבי לרב גורן מכתב מפורט בעניין המאבק לשינוי 'חוק השבות':

"ב"ה, ג' תמוז, ה'תשל"ב ברוקלין, נ.י. הרה"ג הרה"ח וו"ח אי"א נו"נ צנמ"ס וכו' מוהר"ר שלמה שי' גורן הרב הראשי וראב"ד לתל-אביב יפו והמחוז. שלום וברכה! בת"ח הנני לאשר קבלת מכתב כת"ר מט"ז סיון עם המצורף אליו שלשת הספרים: שערי טהרה על מקואות, כרך א' של הירושלמי המפורש ותורת המועדים – בהמשך לשיחתנו בעת ביקורו כאן. ות"ח מראש על שככתבו במכתבו גם להבא ישלח מהיו"ל על ידו, ועוד ועיקר על פעולותיו בענין העיקרי אודותיו דברנו, ביטול הגזירה, הי' לא תהי', הקרוי' בשם חוק דמיהו יהודי בקשר עם חוק השבות, וכמרומוז בסיום מכתבו שכותב – ונזכה כולנו לקיים דבר ה' בפי נביאו: 'ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי'. והרי הקב"ה כבר במעמד הר סיני הבטיח 'ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש', אלא שעלה ברצונו, ובלשון הרמב"ם, שתהי' 'רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק כו' ודבר זה עיקר גדול הוא והוא עמוד התורה והמצווה'. ועל כל אחד ואחד לעשות חלקו בהאמור, ואשרי זכותם של כל אלה אשר הרשות (והיכולת) נתונה להם לפעול גדולות בהאמור, ובודאי אשר חפץ ה' בידו יצליח, ובמיוחד אשר זכות הרבים – ובנידון דידן זכות כל עמנו בני ישראל בכל מקום שהם – מסייעת. בכבוד ובברכה

להצלחה ולבשורות טובות בכל האמור, מ. שניאורסאהן" (אגרות קודש, כרך כ"ז, י'ת"ט).

לקראת הבחירות לרה"ר לישראל שנערכו כמה חודשים אח"כ בראשית שנת תשל"ג, התנגד האדמו"ר להחלפת הרב ניסים והרב אונטרמן משום שהוא נגד הדחת רב ממשרתו בסיום חוזה' וחשש מפני תמיכה של גופים מסוימים ברב גורן ועל כן, ביקש מהרב גורן שיסיר את מועמדתו וכך כתב לו:

"ב"ה, ימי הסליחות, ה'תשל"ב ברוקלין, נ.י. הרה"ג הרה"ח וו"ח אי"א נו"נ צנמ"ס וכו' מוהר"ר שלמה שי' גורן הרב הראשי וראב"ד לתל אביב יפו והמחוז. שלום וברכה! לקראת השנה החדשה, הבאה עלינו ועל כל ישראל לטובה ולברכה, הנני בזה להביע ברכתי, לכת"ר ולכל אשר לו, ברכת כתיבה וחתימה טובה לשנה טובה ומתוקה בגשמיות וברוחניות. בברכה.

נ.ב. כיון שרצוני לשמור על היחסים שבינינו וכן על פי הוראה כללית דתוה"ק, איני רוצה שיוודע הבא לקמן לכת"ר מן הצד, ולכן כותב אני את זה, והוא: אשר מתאים לעמדותי בעת הבחירות להרבנות הראשית בפעם הקודמת, עמדה המיוסדת על המבואר בכ"מ ומהם בשו"ת חתם סופר הידועות, הנני נגד הדחת רב ממשרתו בסיום זמן חוזה וכיו"ב, ואין זה פוגע כלל ח"ו בהמועמדים נגדו, וכפי שכתבתי כנ"ל בבחירות הקודמות. לאחר בקשת סליחת כת"ר על כתבי הבא לקמן, ולכאורה הוא נגד פתגם רבינו הזקן "מיט אן עצה שלאגט מען זיך ניט אָן" (עצה אין ממהרים לתת - ש.ה), בכל זה, מיוסד על יחסינו לכאורה אסור לי לעבור על זה בשתיקה, והוא: שנוסף על הכתוב לעיל, שגם מפני זה קויתי אשר כת"ר יסיר את מועמדתו ולכן חכיתי גם בפירסום עמדותי בזה, כולי האי ואולי, הנה עוד נקודה עיקרית במצב המיוחד בבחירות אלו אשר מנצלים מועמדות כת"ר למלחמה נגד הדיוק בשמירת ההלכה. והרי בכל ענינים דקדוש השם וכו' נוגע בעיקר פירוש ותגובת העשרה מישראל, שלכן גם אמוראים ענוי עולם אמרו כגון אנא אי שקילנא וכו'. ועוד אשר דוקא חוגים הידועים בעמדתם לכל עניני תורה ומצוות' הם התומכים ומרעישים וכו' למועמדות כת"ר. ובודאי לדכות' אין צורך בביאור נוסף, ובפרט שקשה עלי בכלל אַנְשלאַגן זיך בהאמור" (אגרות קודש, כרך כ"ז, י'ת"פ).

לאחר שנבחר הרב גורן לכהונת הרב הראשי לישראל ארעה פרשת 'האח והאחות' (עליה הרחבנו כבר לעיל). פרשה זו העיבה על היחסים ביניהם לתקופה מסוימת. עם זאת, לאחר ששככה הפרשה, המשיך הרבי להתייחס לרב גורן בכבוד, והרב גורן מצדו המשיך לסייע לפעילותה של תנועת חב"ד בארץ ישראל. מספר חודשים לאחר הפרשה, שהה הרב גורן בניו יורק ומשמשיו של האדמו"ר ביקשו ממנו שיבוא אל האדמו"ר, אולם, הרב גורן סירב (עדות בנו, אברהם (רמי) גורן, ערוץ 7, כ"ה חשון תשע"ד).

סיפר חתנו של הרב גורן, ז"ר ישראל תמרי, שהתגורר בארה"ב במשך תקופה מסוימת עקב תפקידו כראש מחלקת לב וצנתורים בבית הרפואה של אוניברסיטת פ. הילס על שיחה אישית עם הרבי שהתרחשה בשנת תשמ"ז, שנים רבות לאחר אותה פרשה:

"כאשר הגעתי פעם בהושענא רבה עם כל המשפחה, הכניס אותנו הרבי לסוכתו (שלא כמקובל) ואמר לי: 'בטח זוכר אתה מה שאמרתי לך כמה פעמים, שברפואה חשובה רפואת הנפש לא פחות מרפואת הגוף, ודברים אלה היו מכוונים ועליך לזכרם בכל עת'. הרבי הוסיף וביקש: 'כשתראה את חותנך תמסור לו שאני רוצה לשמוע אודות חידושי־תורה שלו, ואל תשכח למסור הדברים'. ברכה מיוחדת בךנו הרבי באותה הזדמנות: 'שהשנה תהיה אצלכם שמחה במשפחה'. ואכן בחודש תשרי תשמ"ח נולדה לנו בת, והרבי שיגר לנו ברכה לרגל הולדתה.

כשסיפרתי את הדברים לחותני, הוא סיפר לי כי כשהיה שוהה ב'יחידות' ומשמיע לרבי מחידושו, היה הרבי מתבטא: 'בשביל חידוש כזה צריכים לעמוד' וכמה פעמים הרבי אכן נעמד..." (גיליון התקשרות 1008, רועה ישראל, ניצוצי רבי, על פי רשימת הרב יצחק יהודה רוזן).

סיפר רמי, בנו של הרב גורן, שכאשר הוא היה בביקור אצל הרבי מליובאוויטש בשנותיו האחרונות והוצג בפניו כבנו של הרב גורן, הרבי כיבדו בכבוד מלכים. כאשר בשלהי ימיו של האדמו"ר החלה קבוצה קטנה מקרב חסידיו לטעון שהרבי הינו "המלך המשיח" התבטא הרב גורן בעניין זה:

"עצם הרעיון להכתיר את הרבי מלובביץ' כמשיח, עלול לזעזע כל יהודי שומר תורה ומצוות. הם מחללים בזה שם שמים, דוחים את קהל ישראל מלהאמין במלך המשיח האמתי שיבוא... אני חושש שפשוט נטרפה דעתם" (ז שבט תשנ"ג, ראיון ל'קול ישראל', מוזכר אצל נח זבולוני, "דבר", חדשות, עמ' 4, ט' שבט תשנ"ג). באחד משיעוריו באותה תקופה בישיבת 'האידרא' ציין הרב את סיפור אי המפגש של הגר"א ובעל ה'תניא' ואמר שהגר"א ראה ברוח קדשו שבעה דורות קדימה מה עתיד להתרחש. הרב גורן אף התנגד להימנעות מהשינה בסוכה, כפי הנהוג אצל חסידי חב"ד (תרומת הגורן, ח"א, סי' קלב').



לאחר פטירתו של הרבי ביום ג' תמוז תשנ"ד כתב הרב גורן:  
"האדמו"ר עלה על כל נשיאיה הקודמים של חב"ד בזה שהצליח לבנות ולהקים אימפריה רוחנית חובקת עולם. אין פינה בעולם שמצויים בה יהודים, שידה של חב"ד לא השיגה אותם. מתוך מסירות נפש ונאמנות אין קץ למנהיגם, סיכנו חסידיו את חייהם, ופעלו ללא לאות בארצות המסוכנות ביותר לפעילות רוחנית זו. אין ספק שהאדמו"ר עצמו ניחן בכוחות פיסיים ורוחניים על-אנושיים, בזאת נוכחתי בעצמי כמה פעמים, בשיחות יחיד שקיימתי עמו... אין ספק שהאדמו"ר לא הניח כמותו בעולם בגדולתו בתורה, בכל ענפי המחשבה היהודית, בכושר מנהיגותו ובתנופת העשייה שלו. ולא קם כמוהו גם בדורות הקודמים" ('משנת הגורן', עמ' 266).

## 10

עם הגאון הרב פנחס הירשפרונג (תרע"ב-תשנ"ח)<sup>ח</sup>  
 אב"ד מונטריאול

הגאון הרב פנחס הירשפרונג אב"ד מונטריאול היה מיודד עם הרב גורן. במכתב רשמי מאת בית הדין של מונטריאול לרב גורן נכתב: "כבוד יד' הרב הגאון המובהק פאר הדור ר' שלמה גורן שליט"א, רב הראשי למדינת ישראל שי'. אחדשכת"ר, קיבלתי את הפריסת שלום ומה מאוד הנני מחזיק לו טובה..." ומסיים: "הנני מצפה לתשובתו".

גם הרב גורן כתב אודותיו בהערכה רבה: "צדקו חברי ביה"ד במונטריאול ובראשם הגאון הגדול בקי נפלא בחדרי תורה כש"ת מזה"ר פנחס הירשפרונג שליט"א" (תרומת הגורן' ח"ב, סי' עז).  
 בספר הזיכרון לרב גורן, 'המעלות לשלמה' נדפס מאמרו של הרב הירשפרונג בדין "מטמא משקין להיות תחילה".

## 11

עם הגרי"ד סולובייצ'יק מבוסטון (תרס"ג-תשנ"ג)

בשנת תשל"ב ביקר הרב גורן בניו יורק לרגל ציון יום השנה החמישי לשחרור ירושלים. במסגרת האירוע נערכה עבורו קבלת פנים חגיגית ב'ישיבה יוניברסיטי', כאשר הגרי"ד סולובייצ'יק בא במיוחד לשמוע את שיעורו וחלק לו בכך כבוד רב.

ח. הגאון הרב פנחס הירשפרונג היה רבה הראשי של מונטריאול ומגדולי תלמידיו של הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין. בפרוץ השואה גלה לוויילנא ומשם לשנחאי. בשנת תש"א הגיע לקנדה והפך למנהיג קהילת עדת ישורון, וכיהן גם כראש ישיבת חב"ד 'תומכי תמימים'.

זו הייתה פגישתם הראשונה מזה שלוש עשרה שנה (ידיעות אחרונות, א' סיון תשל"ב).

בעניין עמדתו של הגר"ד בפרשת 'האח והאחות' כתבה ד"ר שפרה מישלוב במחקרה: "הרב יוסף דב סולובייצ'יק הבהיר שלא יביע את עמדתו כיוון שלא עיין בפסק. הוא סלד מהניסיונות לגרור אותו להתבטא נגד הרב גורן. הרב סולובייצ'יק אף ניסה ללא הצלחה לשכנע את הרב פיינשטיין שלא יתבטא בעניין" ('בעין הסערה').

בשלהי חודש סיון תשל"ד, כרב ראשי לישראל, ביקר הרב גורן בארה"ב. בביקורו זה הגיע גם ל'שיבה יוניברסיטי' להשתתף בקבלת פנים חגיגית שנערכה לכבודו ובסיומה, קבל מהנהלת המוסד תואר 'ד"ר לשם כבוד'.

הרב גורן התבטא בהערכה עצומה אודות הרב סולובייצ'יק ותיאר אותו כ – "גאון בכל מישורי התורה, בהלכה ובאגדה בפילוסופיה ובמחשבת ישראל, גדולתו... מעל ומעבר לכל הסטנדרטים המקובלים... גאון הדור כבוד הרב יוסף דב סולובייצ'יק שליט"א..." (נימוקי הענקת פרס כ"ץ על מפעל חיים לרב סולובייצ'יק, י"ח תמוז תשל"ז).

בשנת תשל"ח כשניסה הרב גורן להקים 'מועצת רבנים עולמית' תכנן להעמיד בראשה את הרב סולובייצ'יק (ראיון ב'הצופה' לשבתאי דניאל, אייר תשל"ח במלאת שלושים למדינת ישראל).

סיפר חתנו של הרב גורן, ד"ר ישראל תמרי: "כשגרתי בניו יורק, שמעתי אותו פעם אחת מדבר בטלפון בדברי תורה עם הרב סולובייצ'יק, בצד האחד של הטלפון היה הרב סולובייצ'יק ובצד שני היה הוא. לא ייאמן כמה מובאות תורניות אפשר להביא בעשרים דקות, והכול בעל פה... (זה לא יאומן מה שהוא ידע בעל פה. היום לומדים דף יומי בשעה, אני למדתי אתו פעם מסכת מכות שלוש שורות בשבוע. עד שהתייאשתי כי כבר לא הבנתי...").

למרות הקרבה ההשקפתית ביניהם, בענייני הלכה ומודרנה, הרי שהיו גם כמה נושאים ציבוריים ותורניים שבהם נחלקו (הרב סולובייצ'יק התנגד לשינויים בנוסח 'תפילת נחם', לביטול חובת הקריעה על הר'הבית בזמן הזה ולשינויים נוספים שהנהיג הרב גורן, ע' בספר 'נפש הרב', מאת הרב צבי שכטר).

12

עם הרב זאב וולף לייטר מפיטסבורג<sup>ט</sup> (תרמ"א-תשל"ב)

כתב הרב זאב וולף לייטר במכתב מסוף שנת תשי"ט: "הרב גורן בא למדינתנו, וכמדומני שלא בא בזמן המיועד. עכשיו ינסו לבזותו ולהקניטו, אף שהוא באמת עילוי עצום..." ('הדרום' חוברת מ', תשרי תשל"ה, עמ' 200, למקור זה הפנה אותי חברי, הרה"ג הרב איתם הנקין הי"ד).

13

מכתבים מאת הרב מרדכי סוויצקי (תרע"א-תשנ"א)<sup>י</sup>  
 אב"ד בוסטון

"היושב על חוג שמים יכתוב ויחתום לחיים לאלתר בריש ירחא דמאזנים לאת אשר ברוחו פי שניים ה"ה כבוד ידי"נ ורחימאי דיתיב בתוויני דלבאי הגאון הגדול מוהר"ר שלמה גורן מרא דארעא דישראל שלו' עד העולם" (תשרי תש"מ).



"בס"ד ב' לסדר התפאר עלי כ"ג טבת תשמ"ב. כבוד ידידי מאז ומקדם הגאון הגדול מוהר"ר שלמה גורן שליט"א מרא דארעא דישראל".



"ב' לסדר על פיק ישק כל עמי כ' כסלו תשמ"ג. כבוד ידי"נ ורב רחימאי דיתיב בתוויני דלבאי הגאון הגדול מוהר"ר שלמה גורן שליט"א מרא דארעא דישראל, שלום וברכה עד העולם".

ט. רב גדול ומפורסם בפיטסבורג שבארה"ב, מחבר ספר: 'ציון לנפש חיה'.

י. הרב מרדכי סוויצקי (נכתב: סאוויצקי) אב"ד בבוסטון במשך כארבעים וחמש שנה. היה מתנגד חריף לצינונות ואסר את ההשתתפות בבחירות לכנסת. היה מקורב לעדה החרדית ושמו הועלה כמועמד למשרת גאב"ד העדה החרדית.



14

עם הרב יוסף יהושע אפפעל (נפטר תשנ"ז)  
אב"ד ליעדז

מתלמידי ה"שרידי אש" ואב"ד ליעדז. מכתב מכ"ה שבט תשל"ד – "הרב הגאון  
האדיר המפורסם וכו' וכו' כמוהר"ש גורן שליט"א הרב הראשי לישראל..."

15

עם הרב אברהם אהרון פרייס (תרנ"ט-תשנ"ד)  
אב"ד טורנטו

"בס"ד מוצש"ק שלח תשכ"ח. אל ידי"נ הגאון האדיר המפואר לשבח וכו' כש"ת  
מוה"ר שלמה שליט"א גורן ת"א יצ"ו. אחשדה"ט באהבה רבה... בע"ש האחרון  
ראיתי בעיתון שכ"ג נבחר לרב ראשי בתל אביב והנני לקדמו בברכת מזל טוב. ברוך  
המקום שהחזיר לכנסת ישראל את אבידתה... יקבל נא כ"ג את ברכותי מקירות  
לבי ונזכה כולנו לגאולה שלימה ולראות בבנין אריאל ולקבל פני הגואל בראש  
צבאות ישראל, ידידו ודו"ש תורתו, אברהם אהרון בה"ר פרייס, אב"ד ור"מ דק"ק  
טאראנטא".

## 16

עם הרב מנחם צבי אייכנשטיין (תר"ע-תשמ"א)  
רבה של סט.לואיס<sup>א</sup>

"קטע ממכתבו של הרב הגאון ר' מנחם צבי אייכנשטיין מסט. לואיס. "ב"ה, א' מקץ תשכ"ג. מוצא אני לי לחובה נעימה להודיע לו על דבר ביקורו בשבת שעברה בעירנו של האורח הדגול שר התורה הגאון האמתי ר' שלמה גורן שליט"א, אשר הכה גלים בכל העיר על כל שכבותיה, והוא היה ממש קידוש השם – קידוש שם המזרחי. כי דובר בו ובבקורו גם לפני בואו והרבה ידובר אחרי צאתו מן העיר. השבת הייתה נהדרת בכל המובנים והייתה עילאית מאד מאד. מנחם צבי אייכנשטיין" ('אור המזרח', עמ' 69).

## 17

עם הגאון הרב חיים קרייזוירט (תר"פ-תשס"ב)  
רבה של קהילת מחזיקי הדת באנטוורפן

הגאון הרב חיים קרייזוירט היה מגיע בצעירותו למפגשי החכמים שנערכו בביתו של הרב הרצוג (אביר הרועים, ח"ב, עמ' 171 הרב יעקב ששון, תשע"ד), שם הכיר את הרב גורן. בפרשת ה'אח והאחות' נמנה על מתנגדי הרב גורן, אולם התקיים בהם 'את והב בסופה'.

יא. הרבי מנחם צבי אייכנשטיין, רבה הראשי של סט. לואיס ומגדולי רבני ארצות הברית. בן האדמו"ר רבי יהושע העשיל מזידיטשוב-שיקגו וחתן האדמו"ר מטריסק-לובלין רבי משה מרדכי טברסקי. בעל שו"ת פרי יהושע (סט. לואיס תש"ט). בנו וחתנו שליט"א ראשי ישיבות, אדמו"רים ורבנים מפורסמים. היה מחותנו של הרב בצלאל זילטי. נפטר בשנת תשמ"א וארונו הובא למנוחות בארץ ישראל בהר הזיתים (עוד אודותיו באנציקלופדיה לחכמי גליציה, ח"א, עמ' 172-171).

סיפר ר' חיים פינק: "כאשר פרסם בשנתו האחרונה, כראשון בין הרבנים את הפסק המפורסם בעניין סירוב הפקודה (ראה להלן דברי הרב מלמד בנושא – ש.ה), סיפר לי מרן המחבר זצ"ל שטלפן אליו הרב הגאון ר' חיים קרייזוירט, רבה הראשי של קהילת מחזיקי הדת באנטוורפן ואמר לו יישר כוח, על מסקנתו בערוב ימיו שהתורה וחוקיה מעל חוקי המדינה. אמר לי מרן הרב גורן זצ"ל – תמיד התורה הייתה אצלי מעל הכול, אלא שהמדינה והציונות היו חלק מהתורה ולא סותרים אותה, ובעניין שחוקי המדינה סותרים לחוק התורה, ודאי חוקי התורה קובעים" (הקדמת התורם, ר' חיים פינק, לספר 'תורת המקרא' מהדורה ראשונה, ירושלים, תשנ"ו).



לסיום חלק זה, נוסיף כי ברשותנו תמונות נדירות של מו"ר הרב גורן בחברת גדולי תורה נוספים שלא עמדנו כאן על קשריהם המשותפים ונזכיר כאן מקצתם: ב'ירחי כלה' בישיבת פוניבז' בעת ביקור עם חיילי צה"ל – בחברת ראש הישיבה, הגאון הרב יוסף שלמה כהנמן.

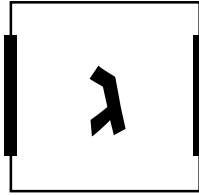
עם קציני המטה וחיילי הרבנות הצבאית בעת שיעור בביתו של הגאון הרב בנימין מנדלסון, אב"ד קוממיות.

בחברת הגאון הרב יצחק הוטנר במספר הזדמנויות.

בעת ביקור בביתו של הגאון הרב ראובן כ"ץ, רבה של אם המושבות וחבר מועצת הרבנות הראשית.

בחברת הגאון הרב יהושע קניאל – מתלמידי הראי"ה קוק, רבה של חיפה וחבר מועצת הרה"ר. בשיחה ידידותית עם הרב המקובל, הרב יהודה אשכנזי ותמונות נוספות.





# נְשִׁמָּע שְׁלֵמָה

לקט סיפורים וזיכרונות



”והגית בו יומם ולילה”

### סיפר הרב אלי סדן,

ראש מוסדות ”בני־דוד” בעלי ותלמידו של הרב גורן ב’האידרא’:

”הרב סיפר לי שבבחרותו, כשלמדו בישיבת חברון את מסכת יבמות, הוא הבין שזו מסכת שצריך להעמיק בה כראוי וכדי לזכות ללמוד אותה כראוי הוא חזר עליה בבקיאות עשרים ותשע פעם, לפני שהתחיל ללמוד אותה בעיון בישיבה. בפעם אחרת סיפר לי הרב שהייתה תקופה בזמן לימודיו בישיבה, שהוא החליט שהוא צריך לחזור על הש”ס קצת יותר טוב, ובכל בוקר אחרי תפילה וארוחת בוקר הוא התיישב על הספסל והחליט שהוא לא קם מהספסל עד שהוא לא גומר ללמוד עשרים ואחת דפי גמרא, זה היה לוקח לו בסביבות שתיים עשרה שעות. בצהריים, חברים היו מביאים לו סנדויצ’ים. אחרי שסיים, היה קם ויוצא החוצה להינפש עשרים דקות ואז חוזר למקומו ומתחיל ללמוד בעיון. כך הוא נהג כשנה וחצי, במהלכה, עבר על כל הש”ס חמש פעמים ואחרי תקופה זאת, חזר שוב ללמוד רוב זמנו בעיון” (כ”ד חשון תשס”ה, אזכרה בישיבת ’האידרא’, במלאת עשור לפטירת הרב).



סיפר הרב גד נבון ז”ל הרב הראשי לצה”ל (לשעבר):

”הרב גורן היה גאון בתורה. הוא שלט בש”ס ובפוסקים ולא השאיר פינה בתורה אותה לא חרש. ישבנו במשך שעות רבות וארוכות ללמוד תורה, היינו מתחילים בלימוד בערב ומסיימים בשעות הבוקר. כשהיינו יוצאים לפעילות, את כל זמן הנסיעה עד למקום יעדנו היינו מעבירים בלימוד תורה, זהו בעצם הזיכרון החזק ביותר שלי מהרב גורן זצ”ל: למדנותו יוצאת הדופן והעובדה שמעולם לא דיברנו מילה שאיננה בעייני התורה” (’הצופה’, כ”ה חשון תשנ”ה).



**סיפר הרב מנחם הכהן, עוזרו האישי של הרב גורן בצה"ל:**

"הרבה מזמננו המשותף, בילינו בנסיעות ארוכות למוצבים בכל רחבי הארץ, חלקם בנגב ובגליל. הנסיעות המשותפות כללו גם טבילות לילות מקפואות בנחל דן על גבול סוריה. הטבילות נעשו בדרך כלל אחרי הרצאות במוצבים שונים, שהסתיימו בשיג ושיח עם החיילים אל תוך הלילה. לאחריהן תפילת 'ותיקין' בציונו של רבי שמעון בר יוחאי במירון, ומשם חזרה למטכ"ל בתל אביב. לרב הייתה גמרא קטנה, וממנה היה לומד לאור מנורה במכונית. כשהיה מתעייף ורצה להתבדח מעט, היה אומר לי שנתחיל להספיד אחד את השני, זה היה השעשוע שלנו. אני הייתי מתחיל בנוסח הספד ירושלמי עם ניגון מיוחד: 'איי, רב שלוימה, מה נהיה ממך?! אתה הולך עם רובה במקום לשבת ללמוד תורה, יכולת להיות אחד מגדולי הדור!', והוא היה מגיב ונענה לי בהספד משלו..." (מוסף שבת, 'מקור ראשון', כ"ו אייר תשע"ב [ועיין גמ' ברכות ה. יזכור לו יום המיתה, ושם, כח. 'הוה חליש מגירסיה']).



**סיפר ר' מרדכי לוריא ז"ל, איש הרבנות הצבאית:**

"אבי ז"ל הכירו עוד בילדותו של הרב גורן וממנו למדתי לראשונה להעריכו ולכבדו. ההכרות הקרובה שלי עמו הייתה בעת ששרתי ברבנות הצבאית. לאחר הכרות של קרוב לחמישים שנה אני יכול לומר בוודאות שהיה ממש גדול הדור וחבל שלא איכשר דרא והלך לעולמו בטרם עת. התכונה העיקרית שלו הייתה 'לא תגורו מפני איש' ועל כן השניא עצמו על רבים גם טובים ושלמים בדומה לו וד"ל. בראיון האישי הראשון שלי עמו בביתו התעניין לדעת מה אומרים עליו בבית תלמודו דהיינו ישיבת 'חברון'. כוונתו הייתה לשו"ת שהיה כותב כל שבוע בביטאון הרב"צ 'מחניים'. ברוב חציפותי עניתי לו שהבחורים חושבים שהוא קודם כותב את המסקנות ההלכתיות ואחר כך כותב את התשובה הארוכה שמצדיקה אותם. לאחר שבגרתי הבנתי שדווקא בכך הראה את כוחו הגדול שכן כידוע "כוחא דהיתרא עדיף". מלבד המוח האדיר שזכה בו במתנה מהשי"ת היה שקדן מופלא שהיה עובר כל שנה! על כל הש"ס גם לעת זקנותו.



העידו בפני ת"ח גדולים מוותיקי ישיבת 'חברון' כי על הספסל שישב גורונצ'יק, אי אפשר היה להתבטל – כי בושו מפניו, וגם אי אפשר היה ללמוד – כי היה מנענע את הספסל בעת לימודו ב'ריתחא דאורייתא' מבלי להרגיש בכך ועשה זאת לפחות שמונה עשרה שעות ביממה ולפעמים ממש מעת לעת.

בגיל צעיר כבר חיבר ספר חדו"ת על ירושלמי וקיבל עליו הסכמה מופלאה מרשכבה"ג ר' איסר זלמן מלצר זצ"ל שבו כתב שבתחילה לא האמין שאכן בחור כה צעיר כתב ספר כזה בעצמו. כשזכיתי להיות יותר מקורב אליו בצה"ל ואח"כ לא יכולתי להפסיק להתפעל מזיכרונו האדיר שידע ממש ש"ס בבלי וירושלמי ראשונים ואחרונים בעל פה ממש.

התכונה הכי חשובה שלו הייתה לענ"ד, המסירות נפש שלו ממש להנהגת הדת בצה"ל. לולא הוא בוודאי שלא הייתה לא שבת ולא כשרות ולא פסח וכו' וכו' בצה"ל. אפילו בן גוריון הבין זאת כשמינה אותו לרב הראשי לצה"ל כשראה שעומד מולו אדם אמיתי שלא יהיה מוכן לוותר על קוצו של יו"ד בענייני הדת בצה"ל וימסור עצמו על כך ללא משוא פנים וללא פחד ומורא פרט למורא שמים. בפרט היה הדבר מתגלה בתקופת הפסח שבה אנו נמצאים כשנוכחנו כיצד מהתחלת 'מבצע פסח' חודש לפני החג היה מעסיק את כל כולו אך ורק בעניין זה ואף נוסע הלוך ושוב במחנות צה"ל ובודק בעצמו שהכול נעשה על פי דיני תוה"ק. ועל מסירות הנפש שלו לארץ ישראל אין צורך בכלל לדבר כי מודעת היא לכול.

אני יכול לכתוב ימים רבים עליו ולא אצליח אפילו לתאר מעט מגדלותו ועל כן יבושו כל המלעיגים ויגורו מדינא דשמיא ר"ל של העולב בת"ח יראי ה' שעקיצתם עקיצת עקרב ונשיכתם נשיכת נחש ובפרט לאחר שעלו לגנזי מרומים. ולוואי שזכותו תגן עלינו ועל כל עם ישראל בזה ובבא".

## גאון 'הירושלמי המפורש'

## סיפר הרב שאר ישוב כהן:

"עיקר חיבתו ואהבתו של רבנו הגר"ש גורן זצ"ל היה נתון לתלמוד הירושלמי. נוסף על סדריו הקבועים בתלמוד הבבלי שהתחיל וסיים כמאה פעמים, קבע עתים קבועות ומרובות, ללימוד חקר ופרוש – הירושלמי, מתוך כך הגה והתחיל לבצע תכנית-ענק של הוצאת מהדורה חדשה ומתוקנת של התלמוד ירושלמי עם פירוש חדש מיוסד על תיקוני הנוסחאות לפי כתבייד וספרי הגאונים והראשונים – שהכתירה בשם 'הירושלמי-המפורש'... מפעל גדול כזה היה דורש צוות שלם של תלמידי חכמים ואנשי מדע לחיבורו והשלמתו, אך הגר"ש גורן עשה הכל לבדו, פרט לענין איסוף המקורות מן הגאונים והראשונים הקשורים לירושלמי, שליקט ואסף אביו הרה"ג ר' אברהם גורונצ'יק זצ"ל, שהיה תלמיד-יחכם מובהק ומסר נפשו על גידולו וגדולתו של בנו העילוי והגאון ועל הכנת והפצת ספריו. התמסרותו של רבינו הגר"ש גורן זצ"ל לעבודת ההדרת ופירוש הירושלמי נבעה גם ואולי בעיקר: מאהבתה של ארץ ישראל שיקדה בו ומזיקתו המיוחדת לתורת ארץ ישראל, כפי שהוא כותב בהקדמתו ל'ירושלמי המפורש': 'הגיעה העת שיחד עם קוממיות ישראל בארצו בהיגלות עלינו אור הישע והפדות. לגאול ולקומם גם את האוצר התורתי-רוחני הכביר הגנוז בירושלמי וכו' וע"י כך יהפוך התלמוד הזה לנחלת העם ממנו ישאבו תורה חכמה ודעת, וממנו תצא הוראה לכל הנוגע להלכות התלויות בארץ ולכל דבר ה' זו הלכה. זוהי מגמת מפעלנו זה, שלקראת הגשמתו המלאה, אנו חותרים בחסדי ד' המרובים עלינו'.

בסוף הקדמתו לספרו 'הירושלמי והגר"א' כותב רבנו: 'עם תחית העם בארצו, שחרור ירושלים, הריהבית ומקום המקדש, שומה עלינו להחיות גם את תלמודה של ארץ-ישראל בעזרת כתבייד והגהות ובאורי הגאון החסיד מווילנא – ככתוב: "וזהב הארץ היא טוב" – אין תורה כתורת ארץ-ישראל (בראשית רבה)'" ('המעלות לשלמה', עמ' 33).

”לא תגורו מפני איש”

### סיפרה נכדתו של הרב, הגב' אפרת שפירא־רוזנברג:

”כשבגרתי, הייתה לי הזכות וההזדמנות לא רק להביט בו מהצד ולספוג באופן פסיבי מדמותו, אלא אף לקיים אתו שיחות ארוכות על הספה בסלון, במטבח תוך כדי הכנת ארוחה משותפת או בחדרו מאחורי הררי הספרים, ואגב כך להרהר בייחודיות ובמורכבות של דמותו. דמות של אדם מלא סתירות פנימיות וניגודים. לשמוע אותו מטיח כלפי שמיא, שנה אחר שנה לפני כל תפילת נעילה ביום כיפור, איך הקב”ה חרץ במשך חמש שנים את גורלם של מיליון וחצי ילדים ותינוקות ללא משפט, ותובע ממנו להעמיד אותנו למשפט מתוך ביטחון מוחלט שנצלח בו, ושבוע אחר כך לראות אותו מפזז ומכרכר לפני ארון הקודש בשמחת התורה הנלהבת, האנרגטית והסוחפת ביותר שלה הייתי עדה בחיי ושכמותה לא הצלחתי לשחזר מאז מותו.

לשמוע אותו מדבר בפלפול ליטאי עמוק על סוגיה במסכת פסחים עם פתיחת ליל הסדר המשפחתי, אבל שעות אחר כך לחזות בו בשירה חסידיית אקסטטית על גבול המיסטית של ”שבשפלנו זכר לנו ויפרקנו מצרינו” תוך כדי ריחוף לאורך הסלון כולו עם סיום ליל הסדר. לשמוע ממנו, בגוף ראשון, על המחויבות הערכית והאנושית העמוקה להתרת עגונות וממזרים ועל האומץ ההלכתי שנדרש לכך, אך לראות את הנפש שלו יוצאת מהגוף ומרחפת מעל כשהוא מתאר את הכניסה להר הבית עם שחרור הכותל. לשמוע אותו נוזף בתקיפות במישהו שעליו חלק, אבל דקות אחר כך לראות אותו מסתגר בחדר עם נדכה וחסר תקווה שבוכה על כתפו.

כמי שגדלה בקרבה כל כך גדולה אליו, הרגשתי שאני מצליחה לפענח את דמותו המורכבת. אבל לציבור זה לא תמיד היה קל. סבא היה 'זאב בודד' שלא ראה את עצמו כמייצג או מחויב לאף אחד; לא למגזר, לא למפלגה ולא לדרך. האמת הפנימית שלו, זו ההלכתית, הערכית, הרוחנית והאישית – היא שהדריכה אותו, ולא הצורך למצוא חן בעיני אף אדם או גוף. המשפט ששמענו מפיו יותר מכל

משפט אחר, המנטרה של חייו שאותה העביר לנו, ילדיו ונכדיו, הייתה: 'לא תגורו מפני איש' – אני מפחד רק מהקב"ה'.  
 ובאמת, החרדים ראו בו מעין בוגד שחצה את הקווים, הציונות הדתית בימיה של המפד"ל ראתה בו לויין שסטה מחללית האם בגלל עצמאותו ההלכתית שלא יישרה קו עם עמדת המפלגה, השמאל ראה בו ימני, והימין התאכזב מפסיקתו בנוגע לרמת הגולן ולחבל סיני. כאבתי את בדידותו וחשתי תסכול עמוק על כך שאולי אינו מוערך מספיק. אבל ככל שנקפו השנים הבנתי שזו הייתה דרכו: רב ללא תלמידים, שבמידה רבה כולם תלמידיו. לא שייך לאף מגזר, אבל במידה רבה על-מגזרי ומייצג את כולם. שכלתן, רציונליסט וחד מחשבה, ובד בבד, חסיד, חם וסוחף. גאון ענק בתורה שמתפלפל עם גדולי הפוסקים, אבל יודע ואוהב להמציא סיפורים לנכדים ולדהור איתם על סוסים ביערות הר כנען. תקיף, עוקר הרים וטוחנם זה בזה, אבל רגיש, אוהב אדם, צוחק ומצחיק, שאכן לא גר מפני איש, איש של ניגודים" (סבא שלי, הרב שלמה גורן זצ"ל – מוסף שבת, 'מקור ראשון', כ"א חשוון תשע"ה, עשרים שנה לפטירתו).

## 4

"תתן אמת ליעקב"

**סיפר בנו של הרב, אברהם (רמי) גורן:**

"ההבדל בין אבא שלי לרוב האנשים שמסתובבים בעולם, היה מידת העמידה על האמת, ומידת החשיבות של האמת באופי שלו. אבא שלי היה הולך עד קצה העולם עבור מידת האמת. אני תמיד מספר לילדים ולחברים שלי שהפעם היחידה שאבא שלי רצה להרביץ לי ולהכות אותי בצורה רצינית, הייתה כשהייתי בכיתה ג' והוא תפס אותי משקר לו על שטות. אני זוכר שהוא רדף אחרי עם מקל בבית... הייתי ילדו הקטן ובבת עינו ואימא שלי אמרה לו 'תעזוב את הילד'. הוא צעק אלי: 'רק אל תשקר! תעשה הכול. אבל, תודה על האמת.. אם תגיד את האמת הכול יהיה בסדר אתך. כל מה שתעשה אני אהיה אחריך ובלבד שתגיד את האמת...'. האמת הייתה הבסיס שלו לכל דבר" (ערוץ 7, כ"ה חשוון תשע"ד).

## דמותו וצביונו של צה"ל

סיפר בנו של הרב, אברהם (רמי) גורן:

"בתחילת דרכו של צה"ל, היה זה אבא זצ"ל אשר היה היחיד אשר סרב ולחם בכל מאודו נגד האפשרות שיוקמו יחידות ייעודיות לדתיים אשר יופרדו משאר צה"ל ורק הן יהיו כשרות, שומרות על כללי הדת וכד'. הצעה זו, אשר נתמכה על ידי קונצנזוס כמעט מקיר לקיר, הן של המפלגות הדתיות והן של המפלגות החילוניות והמפלגות האנטי דתיות, הייתה בלתי נסבלת בעיני אבא זצ"ל. אבא לא יכול היה לקבל מצב בו בפעם הראשונה לאחר 2,000 שנה יש צבא יהודי והוא יהיה חילוני ואנטי דתי. למזלנו, הצליח אבא לשכנע את ראש ממשלת ישראל דאז, דוד בן גוריון בעמדתו וכן לקבוע ולמסד את נושאי שמירת הדת והכשרות בצה"ל בפקודות המטכ"ל דבר זה אפשר וממשיך עד היום לאפשר לחיילים דתיים כדבר שבזכות לשרת שרות מלא בכל יחידה ולהצטיין בתפקידיהם מבלי שעקרונות הדת יהיו להם למכשול ומבלי שיזדקקו ל"טובות". אבא ראה תמיד בעיני רוחו ודיבר על כך בכל הזדמנות בפני חיילים דתיים, מצב שהיה אוטופי בזמנו, של חיילים ומפקדים דתיים בכל הדרגות, גם הבכירות ביותר, ובכל היחידות, גם הייחודיות ביותר כאשר הם חיילים ומפקדים מצטיינים ובאותה עת גאים בשמירת המצוות שלהם, מקפידים על קלה כחמורה. לאורך כל שנותיו בצה"ל עמל אבא זצ"ל במסירות נפש ללא חת כאשר זהו החזון שעמד לנגד עיניו" (בעוז רוחו, עמ' 15-16).

"מצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד" (דניאל, יב, ג)

סיפר הרב אריה שלום, נהגו המסור ותלמידו של הרב:

"הרב ומשפחתו יצאו בכל שנה לערוך את 'הסדר המרכזי' של צה"ל באחד מבסיסי הצבא הגדולים, ל'סדר' זה הוזמנו הרמטכ"ל ואלופי צה"ל. האורחים היו

צריכים להימנע מלנסוע בחג בתוך הבסיסים. עד כדי כך, שבמקרה שאחד האלופים נסע בחג בבסיס וזו לא הייתה נסיעת חירום או מסיבה ביטחונית, הרב לקח ממנו את מפתחות הרכב והשאירו במקום עד צאת החג. מדי שנה, לפני הימים הנוראים, קיים הרב 'מסע התעוררות' בבסיסי צה"ל. המעמד היה מרשים וברוב עם. הרב היה מתקבל לבסיס במסדר כבוד מלווה באופנועי המשטרה הצבאית שלוותה את כל המעמד, ממש מלכות ותפארת וקידוש שם שמים ברבים. באופן קבוע רגיל היה לצאת למחנות צה"ל גם בחגים ובעיקר ביום הכיפורים להתפלל עם החיילים. מדי שנה הצטרפתי אליו לתפילות יום הכיפורים במחנה הטירונים של הנח"ל.

בשאר ימות השנה, בערבים, היה נוהג לערוך חופות לכל חייל ובכל מקום על אף שהיה יכול לבקש מרבנים אחרים שימלאו משימות אלו, מעולם לא סירב, אלא אם כן היה צורך בטחוני חשוב שנדרש אליו. הרב חיבר תפילות מיוחדות לחיילי צה"ל, כגון תפילה לפני יציאה לקרב, אותה היינו מחלקים לכל החיילים בעת הקרבות, תמיד היינו מצוידים ב'אלפי' תפילות כאלה, עבור החיילים שדרשו לקבל תפילה זו שתיאמר בפיהם ושתהא קרובה לליבם. הרב דאג להוצאת עלון תורני בשם 'מחניים' כאשר בכל קובץ פסקי הלכה ומאמרים תורניים של הרב שהופצו לכל מחנות צה"ל" (מתוך מאמרו 'אשרי אדם עז לו בך, מסילות בלבבם', חורף תשע"ז, אתר החמ"ד).



### סיפר הרב בן ציון קופלד:

"לקראת ערב ראש השנה תשכ"ט, עמדנו כל הפלוגה הדתית של מחנה 80. כמאה וחמישים חיילים על מגרש המסדרים הפלוגתי, לקראת יציאה הביתה לחופשה לראש השנה. עמדנו שם כולנו במדי א', תרמילינו ארוזים ומונחים לרגלינו, ממתנים בדריכות להגעת מפקד הפלוגה, שאמור לתת לנו הוראות לקראת יציאתנו, וכדי למסור לנו את סיסמת הגיוס שלנו, למקרה שיצטרכו להפסיק לנו את החופשה, ולהחזיר אותנו לבסיס בגלל מצב חירום. לאחר המתנה של כמה דקות הופיע מפקד הפלוגה, והודיע על כוננות גבוהה ועוצר יציאות בעקבות תקרית ירי במרדף אחרי מחבלים, בבקעת הירדן, שבה נהרג סגן אלוף משה

סטמפל, שכיניו היה סטמפלה. המורל של כל הפלוגה ירד, והאכזבה הייתה קשה.

כאשר נודע לרב גורן על כך שהפלוגה הדתית של מחנה שמונים הושארה בבסיס ברגע האחרון שלפני היציאה הביתה, על גודל האכזבה ועל המורל הירוד, הוא החליט לבוא למחנה שמונים לראש השנה. הרב הגיע אלינו עם כל משפחתו. ראש השנה הזה הוא עבורי חוויה בלתי נשכחת. הרב גורן ניהל את כל התפילות. הרב עבר לפני התיבה ברוב התפילות, ותקע בשופר בשני הימים של ראש השנה. בית הכנסת היה מלא עד אפס מקום, והתפילה הייתה מאוד עוצמתית. הרב נתן במהלך החג שיעורים. איני זוכר מה נאמר בהם, אך זכורה לי התפעלותי מהסברות שהיו בשיעוריו ומחידושי ההלכתיים. בלילה הראשון של ראש השנה, התקיימה סעודת חג לכל חיילי הבסיס ומפקדיו. חדר האוכל המאוד גדול של המחנה היה מלא עד אפס מקום, הרב ישב בשולחן הנשיאות עם מפקדי המחנה, ניהל את הסעודה, אמר דברי תורה, וסיפר סיפורי גבורה על סטמפלה" (ב'עוז רוחו', עמ' 66-65).

## 7

על משמר קודשי ישראל בצה"ל

### סיפר מר יעקב בלוח מקיבוץ שעלבים:

"מחלקת נח"ל דתי מקיבוץ 'חפץ חיים' הגיעה לאימון מתקדם בצאלים. משה שינקולבסקי הלך לבדוק את המטבח, ומצא שמערבבים שם בשר בחלב ואין לטבחים שום רצון לשמור כשרות. להפך, סמל המטבח ציווה להרחיקו מהמטבח. משה זקס, מזכיר הגרעין, הלך לדבר עם השליש שהיה איש השומר הצעיר, אבל הוא צחק עליו, ולא היה מוכן לעשות דבר למען הכשרת המטבח.

המחלקה החליטה לוותר על אוכל טרי מהמטבח ולהסתפק במנות קרב, שגם אותן הצליחו לקבל רק לאחר ויכוח לא נעים. אלא שביום שישי בבוקר מנות הקרב נגמרו ולשבת לא נותר להם אוכל, ומהמטבח לא יכלו לאכול, שכן בנוסף לכך שערבבו שם בשר בחלב גם היה ברור שיבשלו בו בשבת. בצר להם התקשרו

בבוקר יום שישי לרבנות הצבאית. הטלפון הועבר ישירות לרב גורן, שהודיע להם מיד שעוד באותו יום יגיע אליהם למחנה, וביקש שיודיעו לשליש המחנה שהוא יגיע למחנה בשעה שתים-עשרה בצהריים. הם העבירו את הידיעה לשליש, אך הוא הצטחק ואמר: 'שיבוא, יופי לו'.

קצת לפני השעה שתים-עשרה הגיעה מכוניתו של הרב הראשי לצה"ל. אחרי שהנהג ניהל ויכוח קצר עם הש"ג, המכונית נעצרה לפני המפקדה. האלוף הרב גורן נכנס למפקדה בפנים זועפות, הוא דרש שהשליש יתייצב מיד לפניו. לאחר כמה דקות הגיע השליש כשחיוך לעגני על פניו. הרב גורן פקד עליו מיד: 'הקשב! צא מיד ותחזור כמו שחייל צריך להתייצב לפני אלוף!' השליש הפסיק לחייך, יצא בבהלה מהחדר ועמד בפתח בעמידת דום. הרב גורן פקד עליו: 'שמאל, ימין, שמאל, עמוד! תקשיב לי היטב סגן משונה שכמוך! אינך יודע לכבד אלוף. היום אני מתכוון ללמד אותך איך צריך לקבל אלוף שמודיע על ביקורו במחנה! יש לך רבע שעה להכין משמר כבוד ליד שער המחנה. אני דורש שכשאכנס למחנה ילווה אותי משמר כבוד עד המפקדה. במפקדה תחכה לי המחלקה מחפץ חיים ערוכה למסדר. בינתיים אלך לבדוק את המטבח. הבאתי איתי קצין דת והוא ייתן לכם את כל ההוראות להכשרת המטבח. האם יש לך שאלות, סגן משונה שכמוך?!' לסגן לא היו שאלות והוא רץ להכין את משמר הכבוד בשער המחנה, ואת המחלקה מחפץ חיים למסדר לפני המפקדה.

לאחר רבע שעה חזר הרב גורן, ונכנס מחדש דרך השער עם משמר הכבוד. כשהגיע לפני המפקדה, עמד מול חיילי הנח"ל ואמר: 'שלום לכם חיילים, באתי להסדיר את ענייני הכשרות שנזנחו לחלוטין. זו עבירה חמורה על פקודות מטכ"ל והאחראי ייתן את הדין על כך. אני רוצה לציין שהסגן המשונה שממלא כאן תפקיד שלישי למד היום איך מקבלים פני אלוף בצה"ל, ואני מקווה שיזכור זאת. שבת שלום'. הרב גורן חזר למכוניתו ונסע. מאז המטבח היה כשר למהדרין, וכל חיילי המחנה זכרו למשך זמן רב את הופעתו המרשימה" (ספר 'והשופר הגדול תקע', שעלבים, תשע"א, מובא אצל הרב אליעזר מלמד, 'כשהרב גורן דרש מסדר כבוד', 'בשבע' ט"ז חשוון תשע"ז).



**סיפר הרב אריה שלום:**

"פעם אחת הגיע לרב גורן מכתב אנונימי מחייל שסיפר שמחייבים את החיילים בבסיס חיל האוויר לשתות חלב אחרי בשר, כיוון שהרופאים אמרו ששתיית החלב מועילה לבעיות אבק שהיו קיימות שם. הרב גורן החליט להגיע לשם בהפתעה. כיוון שהבסיס היה במקום סודי, הרב גורן ביקש מנהגו להמתין במקום מסתור בסביבת הבסיס, וכשהגיע רכב צבאי עם עוקב מים, הורה לנהגו לנסוע אחריו עד שהגיעו לבסיס. כשנכנס הרב גורן למטבח סיפרו לו שאכן פוקדים על החיילים לשתות חלב בסיום ארוחה בשרית. כשברר מי נתן את הפקודה, הגיע אל המג"ד, שאמר לו שאלו הפקודות ואין אפשרות לשנות אותן. הרב גורן אמר לו שהוא זה שמכתיב את הפקודות, ומכיוון שהיה בזה צורך רפואי, התיר לשתות את החלב שעה לאחר סיום הארוחה הבשרית. לאחר מכן יצא מהבסיס והלך לומר תהלים בקבר רשב"י. לאחר שהעריך שסיימו שם את ארוחת הצהריים, הורה לנהגו לחזור לבסיס ומצא ששוב פקדו על החיילים לשתות חלב מיד לאחר הארוחה הבשרית. בעקבות זאת זימן את המג"ד למשפט בקריה בפני הרמטכ"ל יצחק רבין. המג"ד הודיע לרבין שאם יעמידו אותו למשפט יעזוב את הצבא. הרמטכ"ל ביקש מהרב גורן שיוותר על המשפט, ואף ציין שמדובר במג"ד ממשפחה חשובה מאוד, אבל הרב גורן התעקש שיעמידו את המג"ד לדין גם אם בעקבות זאת יעזוב את הצבא. וכך היה, יצחק רבין ז"ל שפט אותו והמג"ד עזב את הצבא.

פעם אחרת, מג"ד אחד רצה לבדוק אם חייליו הדתיים יצייתו לפקודתו, והורה להם לטפל בטנקים בשעת סעודה מפסקת שלפני יום הכיפורים, וכך נכנסו לצום בלי שאכלו בצורה מסודרת. הרב גורן לא הסכים לשום פשרה זולת סילוקו המידי של אותו מג"ד מהצבא. וכך נהג תמיד, יחד עם הידידות העמוקה שהייתה לו עם קצינים רבים, כשהגיעו הדברים לידי פגיעה במצוות התורה – לא ויתר. לא מעט קצינים הודחו או שקידומם נעצר בעקבות פגיעה בקודשי ישראל ובקיום המצוות. עמדתו הייתה שקצין אשר קדושת מסורת ישראל אינה בראש מעייניו אינו ראוי להיות מפקד בצה"ל ולשלוח חיילים להילחם למען עם ישראל" (הרב אליעזר מלמד, 'בשבע' כ"ד טבת תשע"ב).

### סיפור הרב אלי סדן:

"את הסיפור הבא שמעתי מאחי. בהיות הרב גורן, הרב הראשי לצה"ל. יום אחד בשעת אחה"צ הוא קיבל טלפון מחייל בבסיס חיל האוויר בבלוזה שהיה בסיס צבאי סמוך לתעלת סואץ, מדובר בתקופה שלפני מלחמת יוה"כ, בין מלחמת ששת הימים ומלחמת יוה"כ. החייל סיפר לרב בטלפון שבלייל אמש הם גמרו את האימונים מאוד מאוחר והקציין שלהם אמר לקבוצה: בואו נכנס למטבח לאכול. הם לקחו את המחבתות ועשו שם חביתות עם נקניק וגבינה צהובה. החייל הזה שהיה חייל דתי אמר להם רגע אחד, זה מטבח כשר, יש בשרי ויש חלבי. הקציין אמר לו די, תפסיק, אל תתערב. למחרת, החייל טלפן לרב גורן בשעות אחה"צ המוקדמות וסיפר לו את הסיפור הזה. הרב גורן שאל אותו: האם אתה שם? האם אתה מוכן להעיד על כך? אמר לו כן. שאל אותו עוד: האם הקציין שם? ענה לו שכן. הרב גורן לא שאל יותר אף שאלה. נכנס למכונית ונסע מת"א עד בלוזה. מי שמכיר את הדרכים אז, לפחות שבע־שמונה שעות נסיעה. הגיע לשם בעשר־אחת־עשרה בלילה, קרא את הקציין, עשה בירור, התברר שאכן כך הם פני הדברים. ניגש למפקד הבסיס ודרש לעשות 'מסדר־מפקד' בשתיים־עשרה בלילה לכל הבסיס. הוא היה אלוף בצה"ל אז כל הבסיס בשתיים־עשרה בלילה עומד במסדר בבלוזה. הרב גורן אומר לפני כולם את העובדות, קורא לקציין האחראי ובמקום מוריד לו את הדרגות ומורה לו להיכנס אליו למחרת למשפט ומודיע כבר מראש לכמה ימים הוא ייכנס לכלא. לאחר מכן, מסתובב, נכנס לרכבו ונוסע שמונה שעות הביתה... למחרת, בכל חצי האי סיני הסיפור הזה הסתובב ובחצי שנה הקרובה כל המטבחים היו כשרים 'למהדרין גלאט', איש לא העז לעשות שום דבר..." (דברים לזכרו אזכרה בישיבת 'האידירא', חשוון תשס"ה).

### כשהרמטכ"ל הועמד לדין:

סיפור הרב גורן: "היה לי מאבק עם רמטכ"ל אחד, שלא אנקוב בשמו. הוצאתי הוראה של תפילה, כי חיילים דתיים שלא רצו לוותר על תפילת בוקר, היו באים

לחדר האוכל ולא היה כבר אוכל. בן גוריון היה לצדי כשהרמטכ"ל סירב להפעיל את ההוראה, והרמטכ"ל הועמד לדין... (ראיון עיתונאי, ה' תשרי תשמ"ה).  
 בראיון אחר סיפר הרב אודות נקודה אחרת שעוררה חיכוכים עם רמטכ"ל נוסף, וזאת, בעניין אימונים שאינם הכרחיים בשבת: "בנושא זה היה לנו וויכוח גדול מאוד ופומבי עם (הרמטכ"ל) יגאל ידין. בתשי"א היה תמרון גדול מאוד של צה"ל. ויגאל איש מאד אינטליגנטי, נבון ופיקח עם כל הסגולות של מנהיג ומצביא גדול, קבע את מועד התמרון כך שהוא יתנהל גם בשבת. במטכ"ל אמרו: צריך עשרה ימים רצופים לתרגיל הזה – ידין התעקש ואמר שחייבים להתאמן גם בשבת ואני אמרתי בשום פנים ואופן לא, זה לא פיקוח נפש. בסופו של דבר הקימו ועדת חקירה והוועדה קיבלה את דעתי שלא יהיו תמרונים בשבת" (ראיון פרישה מצה"ל, איתן הבר, 'ידיעות אחרונות', כ' סיוון תשל"א).

## 8

### ספר התורה בראש מחנה ישראל

#### סיפר הרב אריה שלום:

"בראש מחנה ישראל היוצא לקרב הולך ארון ברית ה', לרב היה מאוד ברור וחיוני שספר התורה יוביל את מחנה ישראל לניצחון בקרב. ספר התורה בראש הטור מעודד את כל החיילים בעת הקרבות ומרומם את רוחם. בשופר שהרב היה נוהג להחזיק בידו השנייה, היה מדי פעם תוקע בו לעורר את 'הנרדמים' וכי תבואו מלחמה – והרעותם'. לכן דרש ממפקדי היחידות אליהן הגיע בעת הקרבות, להיות משובץ תמיד בראש הטור, ביחידה הפורצת. פעמים, שהמח"טים והמג"דים חששו לאשר את שיבוצנו ביחידה הפורצת, אבל הרמטכ"ל יצחק רבין ז"ל היה מודע לחשיבות העניין ואישר תמיד את בקשתו של הרב. לעומתם, היו מג"דים ומח"טים שביקשו שהרב יהיה משובץ בחטיבותיהם ויהיה מן המובילים את רוח הקרבות כגון מוטה גור ז"ל מפקד חטיבת הצנחנים במלחמת ששת הימים... כאשר נשאל הרב, לא פעם, ע"י מפקדי הצבא כיצד הוא יוצא לקרב בלי שמחזיק בידו כלי נשק כלשהו או לבוש בשכפ"ץ ובכובע פלדה? תשובתו הייתה אמיתית

ונוקבת עד מאוד, בגינה העריכו והעריצו את הרב כל מפקדי הצבא על עוז רוחו ואמונתו החזקה בביטחון ישראל על ידי צור ישראל וגואלו, וכך הייתה תשובתו: 'לידי, וצמוד אלי הולך איתי נהגי אריה לכל מקום, ועמו תת מקלע 'עוזי' לשעת הצורך... שיהיה... אין לנו ספק שספר התורה שבידי מגן עליו ועל כל חיילי צה"ל בכל שעה ובכל רגע שאנחנו נמצאים ומובילים את המחנה ואם צריך בכל זאת גיבוי מכלי נשק, הרי הנשק נמצא בידיים טובות שניתן לסמוך עליהם'. לפיכך, בכל ימי העיון וההשתלמויות שקיימה הרבנות הצבאית, הורה הרב לכל היחידות ובראשם לרבנים הצבאיים ולקציני הדת, להוביל את המחנה. תמיד להיות הראשונים ולא חלילה, הנגרים אחרי כוחות החילוף, כפי שהיה נהוג קודם לכן. תמיד הרב אמר: 'מנהיג צריך להוביל את כולם ולא להיגרר אחרי כולם' (מתוך מאמרו 'אשרי אדם עז לו בך, מסילות בלבבם', חורף תשע"ז, אתר החמ"ד).

## 9

"כשרי צבאות בראש עם קודש"

## סיפור סרן ירון קיזר:

[מפקד של כוח ממרכז ארגון הטסה (מרא"ה) באוגדה 143 (אוגדת שריון במילואים שפעלה תחת פיקודו של אריאל שרון בחזית הדרומית במלחמת יום הכיפורים) אשר מאוחר יותר, נמנה עם גיבורי קרב 'החווה הסינית']  
 "אני מודה לאל ששרדתי ונשארתי בחיים עד עצם היום הזה, כדי לספר על כך, זה סיפור חשוב מאוד. הרב הראשי לצה"ל, אלוף הרב שלמה גורן, משקלו מבחינה מוראלית היה כמו מפקד אוגדה, ואני לא אדם דתי. ירו עלינו טילים אנטי-טנקים שעשו שפטים בטנקים שלנו. הרעשה ארטילרית כבדה, פטריות של עשן היו על כל קו האופק ומתקדמות אלינו ואתה יודע שזה לא מסתיים בכך, אתה יודע שאחרי זה באים, כמויות דמיוניות של לוחמי קומנדו וחי"ר מצריים. אתה אומר לעצמך זה הסוף שלנו... ואז, אתה מסתכל לאחור ומבין שמאחורינו ועד ת"א אין יותר כוח של צה"ל. אם יעברו אותנו – ייכנסו לתל אביב. ופתאום, אתה שומע שופר. שופר של בית כנסת... מה עושה שופר בכל הבלגן הזה?!

ואתה רואה את אחד המחזות הכי הזויים שראית בחיים שלך... ג'יפ סיור ועליו הרב הראשי, הרב שלמה גורן עם בגדי עבודה צה"ליים, מצחייה של קצינים, עם תפילין ביד אחת וביד השנייה ארבעת המינים של סוכות... זה מה שהיה לו... עומד במושב הקדמי של הג'יפ, עוזו וגיבור כמו הפסל של האריה בתל חי. לא מפחד מכלום, לא ממטוסי אויב, לא מטילי פרוג (טילי קרקע-קרקע מצריים), אתה רואה אותם בשמיים כמו כוכבים גדולים מתקרבים לכיוון שלך, ממש לא נעים שאין לך לאן לברוח, ובכל הבלגן הזה, עומד הרב הראשי של צה"ל, בג'יפ סיור ולא עושה חשבון לכלום...

הרב מסמך לנו להתקרב אליו. הלכנו אליו, כמה חיילים מכל מיני יחידות והוא מתנהג כאילו שהוא בבית כנסת. כאילו שכל זה לא קשור אליו כלל ולא מעניינו. בקור רוח מדהים, ביטחון עצמי של מצביא, הוא לוקח ביד את מכשיר הקשר ומבקש לשים אותו על הרשת האוגדתית. 'לכל הכוחות הלוחמים בשטח', הוא מתחיל בקול גדול בלי נהלי קשר ובלי בטיח... 'כאן הרב הראשי שלכם שימו לב', ובעוד אנחנו המומים הוא אמר בכל הרשתות, 'קדיש' על הנופלים שנפלו עד כה, ולא הסתפק בכך הוא דורש שנגיד 'אמן', 'אמן', 'אמן' שלוש פעמים. ולא רק דרש 'אמן' אלא הוא רצה לקבל מכל תחנות הקשר 'אמן' באמצע הקרב. אולם, לא מצא חן בעיניו 'האמן' שאמרנו והוא דרש 'אמן' יותר חזק, 'בקול גדול שישמעו אותו בשמיים וישמעו אותו המצרים ויקבלו חיל ורעדה'. אח"כ הוא אמר לנו שמונה מאות פסוקים מהתורה... וסיים ב'והאויב יינגף ותגידו אמן' ואנחנו צועקים לו: 'אמן' והוא אומר: 'לא שמעתי', אז צעקנו לו עוד פעם 'אמן'. העיקר שיהיה מבסוט כדי שיעזוב אותנו... ואחר כך הוא אמר ברשת הקשר האוגדתית את ברכות ארבעת המינים ועוד פעם דרש שנגיד 'אמן' ואז אתה שומע 'אמן' ברשת האוגדתית ואחר כך אתה שומע 'אמן' מכל כיוון סביבך.

שאלנו אותו מתוך סקרנות, רבי, לאן אותה נוסע עם הג'יפ הזה? הוא עונה לנו: 'מה זאת אומרת?! לקהיר!' והראה לנו ביד את הכיוון הנכון. ואז, אמר אתנו 'שמע ישראל', ו'גם כי אלך בגיא צלמוות לא אירא רע' ובאותו זמן זה נראה לי טבעי והגיוני, אבל זה לא מובן מאליו. תראה לי עוד רב שיעשה דבר כזה. אני הייתי נותן לו צל"ש לפחות, אפילו אות גבורה...

אחר כך, הוא סימן לנהג שלו, לוחם צנחנים שהיה ליד ההגה של הג'יפ סוור, לנסוע היישר לתוך התופת. אחרי שלושת רבעי שעה הם חזרו. שאלתי את הצנחן מה קרה? הוא ענה: 'תעזוב אותי, הוא יותר מדי משוגע, להיות אתו זה לראות מוות בטוח, לא מעניין אותו כלום'. הרב גורן לא התרגש ממנו, 'זה כלום' הוא אמר בנימה מתנצלת, 'הוא עבר הרבה, שינוח ויצבור כוח'. ואז שאל האם מישהו אחר מתנדב להסיע אותו, אני התנדבתי. אמרתי לעצמי שאצליח להכניס אותו למקום שייבהל קצת ויירגע. אבל, בדיוק הוטלה עלינו משימה דחופה ולא התפנית לכך (הוא ירד אז לחוה הסינית – ש.ה).

הוריתי לתת לרב קפה ומשהו לאכול שינוח קצת, הוא חילק לכולנו ספר תהילים וטרח לכתוב לכמה שיותר לוחמים הקדשה אישית בכתב ידו. הוא יהודי יוצא מגדר הרגיל. לדעתי, השפעתו על הכוחות הלוחמים הייתה מדהימה. אני יכול להעיד שעלי זה השפיע מאוד. לפני שהופיע לחמתי לבד, אחרי כן – זה כבר סיפור אחר. אתם מבינים, 'ה' אלוקים צבאות' באופן אישי הגן עלי, סוכך עלי ואני – 'גם כי אלך בגיא צלמוות לא אירא רע'..." (עדות מתוך תחקיר של צה"ל על חלקו במלחמת יוה"כ).

## 10

### "חסד של אמת"

על מסירות נפשו העילאית והפלאית של הרב בנוגע להבאת קדושי צה"ל לקבר ישראל נכתב כבר רבות. נביא כאן שני סיפורים מופלאים שאירעו במהלך 'מלחמת ההתשה' כפי שסיפר אודותיהם הרב:

"אני זוכר ב'התשה', טנק בער בתעלה ושלושה חיילים נשרפו בתוך הטנק. באתי עם החברה קדישא לחלץ אותם מהטנק. היה חם מאוד. הטנק עדיין בער, יצא עשן. החברה פחדו להיכנס. נכנסתי בעצמי לטנק והוצאתי את החללים, שהיו שרופים לגמרי. אמרו לי: 'זה לא יתכן שאתה תלך'. אמרתי: 'אם אני לא אעשה את זה לבד, אף אחד לא יעשה את זה...'".

ב'התשה' מעוז התמוטט וקבר תחתיו שלושה חיילים. הודעתי שאני נכנס. אמרו: 'אי אפשר, המעוז מופגז בלי הרף', אמרתי אז לאריק שהיה אלוף הפיקוד: 'לא מעניין אותי, אני נכנס כבר בלילה'. הוא אמר לי, שבלילה אין כניסה, הכול סגור ומסוגר ואני לא יכול לסכן חיילים אחרים. בבוקר לא שלחתי אף אחד. בינתיים הודיעו, שהמפולת כל כך גדולה, שצריכים את הבולדוזרים. לא שאלתי אף אחד, שכנעתי בקושי רב את המפקדה של האוגדה ונכנסתי למעוז עם עוזר שלי. שכבתי שם שבע שעות, אי אפשר היה לעמוד בגלל המפולת. נהפכתי לבנאי. העמדתי תמיכות, אספתי פחים וקרשים, כדי שהמפולת לא תיפול עלי והוצאתי את החללים שלמים. במטכ"ל עמדו על הראש. לא האמינו איך עשיתי את זה. עשיתי את זה, מפני שהרגשתי שלא אצא ידי חובתי המצפונית, אם לא אוציא אותם. אני אגיד לך את האמת, אני לא מפחד מהמוות. הדבר האחרון שאני מפחד בעולם, זה המוות. אני פוחד מדברים אחרים" (ראיון עיתונאי, ה' תשרי תשמ"ה).

11

גדול וגיבור

**סיפר הרב הראשי לצה"ל, תא"ל הרב אייל קרים:**

"בעיצומה של מלחמת שלום הגליל, עמדנו החל משעות הבוקר, מפקד החטיבה, קצין הארטילריה ואני, על גג החפ"ק מזרחית לעיר ביירות. כל אותו יום שישי, עסקנו בהנחתת אש ארטילרית על ארגוני המחבלים באזור אצטדיון ביירות. מעל עשרה גדודי חת"מ הוקצו לטובת החטיבה, ונאלצנו לטווח גם אחרי כניסת השבת. זמן מועט לפני בין השמשות חשתי נגיעה בכתפי. הבטתי לאחור והנה מולי ניצב הגאון הרב שלמה גורן ז"ל (אז, הרב הראשי לישראל). הוא תבע לדעת: 'מה עושים כאן?' השבתי: 'מטווחים ארטילריה על ביירות משעות הבוקר'. הוספתי: 'מה כבוד הרב עושה כאן?' הוא השיב: 'באתי לבדוק את הבעיות ההלכתיות בשדה הקרב'. שאלתי: 'כיצד כבוד הרב חוזר הביתה לשבת?' הוא השיב: 'הרמטכ"ל ואני יחד באותו מסוק'.

ערב שבת בין השמשות בשעה שגדולי הדור בודקים אם האוכל על הפלטה, בשעה שגדולי הדור בודקים אם עישרו או עירבו, הוא בדק דבר אחר לחלוטין. הוא בדק מהן הבעיות בשטח. אכן, הוא לא היה גדול הדור, אלא הגדול והגיבור שבדור" (מובא בפתח שו"ת 'קשרי מלחמה' ח"א, ירושלים, תשנ"ט. בספר 'בעוז ובעת עצמות' ניתן לראות תמונתו של הרב בעת מלחמת שלום הגליל, בעודו לבוש בבגדי הרה"ר לישראל יורה פגזים מתוך סוללת תותחים).

## 12

### לימוד משניות תחת מטר פגזים

#### סיפר הרב גורן:

"אני זוכר כשהייתי במעוז (בעת מלחמת ההתשה על קו המעוזים בסיני – ש.ה.) בתוך האש והיה זה איום ונורא, היו שם הרוגים ומצב הרוח היה קשה מאוד. רציתי לעודד אותם. לקחתי משניות אספתי אותם בתוך הבונקר. בחוץ היה תוהו ובוהו שלם, אחרי שהוצאנו את ההרוגים משם, התחלתי ללמד אותם משניות. קרה מקרה כשהלכתי לאחד המעוזים הקשים ביותר והפגיזו אותם בדרך, אסור היה לנסוע והלכנו רגלית יחד עם המג"ד שהוא איש קיבוץ 'השומר-הצעיר'. הוא התחיל ללכת וקבלנו פגז בתוך ד' אמות שלנו. אחרי כן התחלנו לרוץ חזרה עד אשר גמרו את מכסת הפגזים. אני הלכתי שם עם משניות בכיס ואמרתי לו: 'אתה למדת פעם משניות?' אומר לי: 'לא'. הוא בנו של מפקד חטיבה במלחמת השחרור והוא מג"ד בשריון, אמרתי לו: הבה נשב תחת סוללה בחוץ ולמדנו משניות. אחרי כן אמר לי: 'את המשניות האלה אזכור לעולם ועד'. הלך לקיבוץ שלו וסיפר שלמד משניות תחת מטר פגזים. הוא אמר לי שלא ידע בכלל שיש דברים כאלה במשניות..." ('במה ליהדות ורוח', י"ב חשון תשל"ב).



”שלא אכשל בדבר הלכה”

סיפר הרב גורן על סייעתא דשמיא מיוחדת שזכה לה בהלכות עגונות, שהן הלכות חמורות וקשות שבתורה:

”...אצלי היה מקרה קשה מאוד, ב”ה, מעולם לא נכשלתי, בסייעתא דשמיא, מתוך מאות ואולי אלפי עגונות מעולם לא נכשלנו בזה ש’בא הרוג ברגליו’. היה מקרה, שלושה חיילי מילואים היו בשמירה ליד הגבול הסורי ונעלמו כאילו הארץ בלעה אותם. הסורים תפשו אותם. היום הם קצת יותר טובים, אם כי גם היום, היה להם בית סוהר תדמור, מי שנכנס לבית סוהר תדמור לא יצא שפוי, יצא חי אבל שפוי בדעתו לא. אם הוא עדיין לא היה מטורף לגמרי לא שיחררו אותו, לא הוציאו אותו. הם נעלמו והיו נשואים.

אחרי שנתיים באה אלי אישה אחת, אומרת: ‘אני נשארתי עם ילדים, אני ענייה ואין לי ממה להתפרנס אבל יש לי עם מי להתחתן, אני רוצה היתר’. אמרתי לה: ‘תמתיני, אני צריך להפעיל את כל שירותי הביטחון לראות אולי יש לך איזה היכר, איזה חבל, איזה סימנים כלשהם, סימני חיים מהם או לא’. הפעלנו את כל שירותי הביטחון שיש לנו והיה לנו גם בסוריה שירותי ביטחון טובים, זה היה לפני שאלי כהן תלו אותו. בסוף באו אלי ראש המוסד וראש השב”כ ואמרו לא עלינו על שום עקבות, שום דבר, לא יודעים כלום. באה אלי עוד פעם האישה ואמרתי לה: ‘אם זה היה במצרים אולי הייתי מקל, אבל כיוון שיש לנו עסק עם סוריה ש’כל באיה לא ישובו’ אני לא יכול להתיר, בשום פנים ואופן, אני חושש שהם חיים’.

אחרי שנה באה עוד פעם ואמרה: ‘מה יהיה הסוף, עוד שנה ועוד שנה ואני נאנקת, החיים שלי לא חיים’. אמרתי לה: ‘אם את רוצה ממני היתר אני לא יכול לתת לך, אבל, תיסעי למקום פלוני’, היה שם בית דין ואב בית הדין היה חבר שלי, איפה שהיא גרה שמה, גר באותו מקום רב מפורסם, הלכה לשם והוא ביקש מאתנו את הנתונים, לא אמרתי כלום. נתנו את המסמכים, הלכה וקבלה היתר נישואין. באה אלי עם ההיתר נישואין, אמרתי לה: ‘יש לך היתר נישואין מה פתאום את באה אלי?’ אמרה לי: ‘כל זמן שאתה לא תיתן לי היתר אני לא

מתחתנת, אני לא אנשא'. אמרתי: 'אני לא אתן לך היתר, אני לא יכול לתת לך היתר, כשהמדובר בסוריה, אני לא יכול לתת לך היתר. אמרתי לה את רוצה עוד משהו? תיסעי לירושלים, לבית הדין של הרב הראשי של ירושלים, הרב פרנק, גאון הדור, זכר צדיק לברכה. ר' צבי פסח פרנק, פוסק שישים שנה. היה חבר בית הדין עוד בחורבת רבי יהודה החסיד בתקופתו של רבי שמואל סלנט, תיסעי לשמה'. נסעה לשם, ושוב ביקש מאתנו את הנתונים ואת המסמכים, נתתי לה את הכול, הלכה והביאה היתר גם ממנו, היתר נישואין ובאה אלי אמרה לי תחתום גם אתה, אמרתי לה: 'אני לא חותם', אמרה לי: 'למה אתה לא חותם יש לך פה שני גדולי הדור, נתנו היתר'. אמרתי לה: 'אם את רוצה לסמוך עליהם – תתחנני, אבל אם תשאלי אותי, אני אומר לך לא להתחתן. אם את לא שואלת אותי, יש לך היתר, תלכי ותתחתני'. הייתה עוד אחת שלא היה חשוב לה כל כך, לא היה לה עם מי להתחתן, אבל זאת, היה לה עם מי להתחתן, אמרתי לה: 'אם את שואלת את דעתי עצתי, אומר לך לא, כי את תביאי עלייך צרה גדולה שלא תאומן, שלא תוכלי לחיות לא עם הבעל ולא עם אחרים, אף אחד, "תצא מזה ומזה", אמרה לי: 'אם אתה אומר ככה, אני לא מתחתנת'.

מה קרה? אנחנו תפסנו ג'יפ עם קצינים בכירים של סוריה, אחד מהם היה אלוף משנה, והיה קרוב של אסד, תפסנו אותם בשבי על הגבול ולקחנו אותם. אז התחלנו לנהל משא ומתן ואז הם הודיעו שיש להם שלושה חיילים שלנו, שבויים. אנחנו החזרנו להם את הקצינים שלהם והם החזירו אותם חיים, החזירו אותם חיים אבל מפורקים, כולם היו 'משוגעים על הראש', כולם חזרו הביתה, אחד מהם זה הבעל שלה, מת שנה אחרי שהוא חזר, הוא סבל כל כך הרבה שהוא לא יכול כבר להחזיק מעמד, אז הוא מת. אבל, אוי ואבוי לה אם היא הייתה מתחתנת. זה מה שהיה לי המקרה היחידי שהיה לי ספק, ואז אני לא רציתי לסמוך, לא רציתי לקחת צ'אנס כמו שאומרים, ספיקות חס וחלילה. כל החיים שלי התפללתי, חס וחלילה שלא אכשל במצב שכזה של התרת עגונות וב"ה, כולם שהתרנו, כולם התחתנו ומצאו עם מי להתחתן (זה אני כבר לא יכולתי לעשות להם...) והתחתנו..." (מתוך שיעור בעניין התרת עגונות שמסר בישיבת ההסדר 'ברכת משה' מעלה אדומים, כ"ח תמוז תשנ"ב).

”והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם”

### סיפר הרב גורן:

”בעשר שנות כהונתי כרב ראשי גאלנו מאות אנשים, לא עשיתי את זה לבד, זה היה במסגרת בית הדין, זה עבר בשקט, משום שלא עשיתי מזה ‘קייס!’ זה נכון שלא הלכתי בזרם הכללי. הייתי עצמאי מדי. לא בכל דבר הצלחתי, אבל רציתי לעזור. כשבאו אלי אישה עגונה או פסולי חיתון, או מי שהוכרז כממזר, לא יכולתי לעמוד בפני הבכיות שלהם. הייתי עוזב את החדר, כדי שאוכל לבכות. היו מקרים שלא יכולתי להתאפק והתייפחתי בבכי, כאשר האנשים היו עוד בחדרי. מקרה כזה היה למשל לאחר מלחמת יום הכיפורים. בא אלי יהודי ניצול שואה. במלחמת יום כיפורים הוא שיכל את שני בניו. אשתו מתה שלוש שנים קודם לכן והוא נותר עם בתו בת החמש עשרה. הוא מצא אישה, עולה חדשה, ורצה להינשא לה. כשבאו להינשא, הודיעו לאשה שהיא זקוקה לחליצה מאחי בעלה הנמצא אי שם ברוסיה. הילדה כבר התקשרה לאישה והאיש בא אלי לפני הערעור ואמר לי: ‘הרב גורן, אתה הכתובת האחרונה שלי, אתה התקווה האחרונה שלי. אם אתה לא תתיר לי להינשא לאישה הזאת, אני מוציא את האקדח שנמצא אצלי תמיד בכיס ושם קץ לחיי’. הוא אמר לי: ‘איבדתי את הכול, אני לא יכול לחיות יותר’. לא יכולתי לעצור את הדמעות שלי. זה היה נורא, התחלתי לחפש מוצא והיום, ברוך השם, הם מאוחדים ונשואים, כשיצאתי מבית הדין ואמרתי לו שהוא יכול להינשא, הוא נפל על הרצפה. אבל שיהיה ברור: כל מה שעשיתי, עשיתי לפי ההלכה. אבל בשבילי – מידת הרחמנות תמיד גברה על הכול, פשוט ריחמתי על האנשים וזה מה שהיה בעוכריי. אין דבר שעשיתי ולא התקיפו אותי.

מקרה נוסף, שני אחים ששירתו בשירותי הביטחון. ארזים. יופי נדיר. אחד מהם הגיע מאיפה שהגיע להתחתן. בא להתחתן ואומרים לו, שהוא ואחיו ממזרים. באה האם האלמנה, היו לה נימוקים טובים והתרנו אותם. כשהם באו עם הערעור בכיתי עליהם ממש כמו ילד קטן. הייתי קובר את עצמי אם לא היינו מצליחים

לעזור להם. לאחר שהפרשה נפתרה, נכנסה האם האלמנה, הוציאה מכיסה קופסה של רעל ואמרה לי: אם לא הייתם מתירים אותם, הייתי הולכת מכאן, מבית הדין הגדול בירושלים לכותל המערבי ובולעת את הרעל" (ראיון עיתונאי, ה' תשרי תשמ"ה).

"אני זוכר", סיפר הרב, "פעם הייתה לי עגונה אחת, אישה שהייתה זקוקה לחליצה ליבם קטן שהוא היה בן ארבע שנים, זאת אומרת שהייתה צריכה לחכות לפחות תשע שנים ואולי עשר שנים עד שהיבם יהיה גדול ויוכל לתת לה חליצה. ישבתי על זה חודשיים וחצי ולא הייתה לי מנוחה, עד שמצאנו פתרון. סימן שיש פתרון והפתרון היה אחרי כן כל כך ברור וטוב שהתפלאו..." ('במה ליהדות ורוח', י"ב חשון תשל"ב).

## 15

### תורה ומדינה

"הרב גורן היה רגיל ללמד שבמקרה של התנגשות בין ההלכה לפקודת המפקד, כל זמן שאין מדובר בשעת קרב או במצב של חשש פיקוח נפש, יש לסרב פקודה ולקיים את ההלכה. על עניין זה התעמת עם הרמטכ"ל לסקוב, עד שראש הממשלה ושר הביטחון דאז מר דוד בן גוריון הכריע לטובתו ונזף ברמטכ"ל. בהיותו נשיא ישיבת הר ברכה, זכינו שהכין את שני המחזורים הראשונים בישיבה (הר־ברכה) לקראת גיוסם לצבא, בסדרה של שיעורים. נוכחנו לדעת עד כמה עמדה זו הייתה עקרונית בעיניו. את השיעור הראשון הקדיש למצוות הגיוס, ואת השני הקדיש לחובה לסרב פקודה כשהיא מנוגדת להלכה" (הרב אליעזר מלמד, 'בשבע', ט"ז חשון תשע"ז).

מעשה ברב אלוף ורמטכ"ל

**סיפר הרב אריה שלום, נהגו ותלמידו המסור של הרב גורן:**

"כאשר עדיין היה הרב גורן זצ"ל רב ראשי בצה"ל, היה צריך להעלות בפני הרבנים הראשיים לישראל את נושא היעדרה של הצוללת 'דקר' בעניין תיק העגונות. תוך כדי עלייתנו במדרגות בניין משרדי הרבנות הראשית לישראל, שמקום מושבה היה אז בבניין 'היכל שלמה' בירושלים, ירד לקראתנו הרמטכ"ל דאז רב אלוף יצחק רבין ז"ל, שאף הוא היה אצל הרבנים הראשיים בעניין דומה... יחסיו של הרמטכ"ל עם מו"ר הרב גורן היו מצוינים והדוקים ואף נהגו מדי פעם לבקר ביקור משפחתי זה אצל זה, בעיקר באירועי שמחה למיניהם. השניים נפגשו על גרם המדרגות ושמחו זה לקראת זה כפי שלא התראו מזה זמן רב. (יום קודם לכן ישבו בישיבת מטה משותפת). הרמטכ"ל הקדים את פני הרב באומרו: 'שלום כבוד אלוף הרב גורן'. מיד הרב תיקן אותו ואמר שיש לומר 'רב אלוף גורן!' השיחה הקצרה הזאת התנהלה די ברצינות ולא חשתי שיש כאן בדיחה כלשהי. הרמטכ"ל שוב חוזר ומתקן: 'אתה אלוף הרב גורן, אני רב אלוף, מדוע אתה טוען שאתה רב אלוף גורן?!' משיב לו הרב: 'אתה הרמטכ"ל ואני רב אלוף!' הרמטכ"ל אינו מוותר ובמבט של חיוך על פניו מבקש הסבר לדברי הרב. פונה אליו הרב ואומר לו שהוא מוכן להסביר לו את הדברים, אך הוא חייב להבטיח לו שיזכור אותם היטב לעתיד לבוא כאשר יישא בתפקידים ממלכתיים אחרים. הרב הסביר שאמר את דבריו כפי שאמר מכיוון ש'כתר תורה קודם לכתר מלכות' את זה צריך לזכור תמיד, ולכן רב קודם לאלוף... " ('בעוז ורוח', עמ' 48-49).

מאבקו הנחרץ והחד משמעי כנגד חלוקת הארץ והסכמי אוסלו

### סיפר הרב אליעזר מלמד:

"בעת שלטונה של ממשלת רבין, הזכורה לשמצה, ליווה הרב את ההתיישבות ביש"ע בדאגה ובחרדה. את כל כובד משקלו הציבורי הוא הטיל למערכה למען תושבי יש"ע. באותה תקופה שימשתי כמזכיר רבני יש"ע, והרב גורן היה מפרסם בגיליונות שלנו את דעתו, דעת תורה, כי יש חיוב מסירות נפש למען כיבוש הארץ והגנתה, ושחובה לסרב לכל פקודה הנוגדת את מצוות ישוב הארץ. כמו כן קבע כי לממשלת רבין שנשענת על קולות ערבים אין סמכות להחליט בנושאים השייכים לעם ישראל. הוא בחכמתו, קלט את גודל האסון שבהסכמי אוסלו, ועל כן לא חסך מאמצים לנסות להפר את רוע הגזרה. זכורני שביום החתימה על ההסכם בקהיר, כשערפאת ימ"ש שיטה ברבין ולא הסכים לחתום, ולבסוף כמובן חתם. ישבתי עמו בביתו כארבע שעות, ושוחחנו על מצבנו הלאומי ועל עולם התורה, והוא היה דואב וכואב כאדם אבל. הנסיגה ביש"ע הייתה לגביו חורבן ממש.

אף כי היה בידידות אישית עם מר רבין, בעקבות שירותם המשותף בצבא, לא יכול היה לסלוח לממשלה על הסכמי אוסלו. צערו על כך לא ידע גבול. הוא חשב כי בהסכם זה חצתה הממשלה את כל הקווים האדומים. הן בכוננותה לוותר על חלקים מלבה של ארץ ישראל, הן בהיסמכותה על קולות ערבים בניגוד לרוב היהודי. הוא גם לא נרתע מלהביע את עמדתו ברבים.

אחר שעלתה בממשלת רבין האפשרות לפנות את תושבי חברון מביתם, הודיע כי צריך להילחם על כך במסירות נפש, ואף הוסיף כי הוא אישית מוכן להיהרג על כך כדי למנוע את פינוי חברון. דבריו נתפרסמו והיכו גלים. במשך יום שלם הוא העניק ראיונות לרשתות רדיו וטלוויזיה מהארץ מהעולם, וכששאלוהו אם אינו חושש להמריד את הציבור כנגד הממשלה, הכריז כי הוא מוכן שיירו בו עכשיו, אבל על עמדתו לא יוותר. למי שראה אותו באותם ימים היה ברור. כי הוא אכן מוכן בלב שלם למסור את נפשו ממש על הצלת חברון. אחר אותו יום סוער אמר לי בטלפון כי זה היה יום חשוב. ובעזרת ה' עלה בידו להשמיע את דבריו ברבים,

וכי הוא מקווה שהם פעלו את פעולתם. יש עדויות כי בעקבות דבריו האמיצים, ממשלת רבין דאז נרתעה והיישוב היהודי בחברון ניצל מגירוש. למרות זאת נשאר איזה קשר אישי עם מר רבין ומשפחתו. הם נפגשו באירועים משותפים, וכמדומה שפעם רבין הזכיר בריאיון כי הרב גורן כועס עליו. אחר שהרב גורן נפטר, באחד מימי השבעה בא ראש הממשלה יצחק רבין עם רעייתו לנחם את משפחת גורן האבלה" (הרבנות הצבאית אז והיום, כ"ד בטבת תשע"ב, ערוץ 7).



**סיפר הרב חיים שטיינר, ר"מ בישיבת 'מרכז הרב':**

"ביקרנו את הרב גורן, שבועיים לפני פטירתו והוא אמר לנו: 'אם ככה מתנהלת ממשלת ישראל, למה לי חיים?!' אחד הדברים שקיצרו את ימיו, הייתה ההתנהגות של ממשלת ישראל בזמנו..." ('המחזיר שכינתו לצי'ון', כרך א', עמ' 279, שי הירש (עורך), תנועת המזרחי העולמית, תשע"ז).



**סיפר חתנו של הרב, ד"ר ישראל תמרי:**

"הסכמי אוסלו חתכו בלבו. הוא אמר כמה פעמים שזה כמו שהכניסו לו סכין בלב וסובבו אותה. הסכמי אוסלו הרגו אותו. גם רבין, גם שרון וגם מוטה גור, היו מחוג ידידי הרב. אין לי צל צלו של ספק שאילו היה הרב חי עמנו בשנת תשס"ה, לא היה אריק שרון יכול להוציא את תכנית הגירוש לפועל. בטוח. הרב פשוט לא היה נותן לו. אריק היה חייב לרב הרבה דברים, מבחינה משפחתית וכל התלאות שהוא עבר בחייו. הרב גם הגן עליו מפני בן גוריון בזמנו".

**סיפר הרב קובי דמבינסקי:**

[מנהל ארכיון הרב גורן, אשר בילדותו התפלל בבית הכנסת 'קוממיות אברהם' בו כיהן הרב גורן כרב הקהילה]

"פסיפס הדמויות שהרכיבו את קהילת 'קוממיות אברהם' היה מיוחד במינו. דמויות רבות ומגוונות פקדו את בית הכנסת, אך המיוחדת מכולן הייתה דמותם של ה'יהודים של שבת'. איני יודע אם שמרו על קלה כחמורה, אך יודע אני כי הרגישו בני בית בתוך בית הכנסת. אותם יהודים ראו ברב גורן דמות מופת, חמה, לבבית ואבהית, המתעניינת בהם ובעולמם. שותפותו של הרב גורן בחייהם באה לידי ביטוי בעתות שמחה וחלילה בעתות עצב.

הרב אהב את ילדי בית הכנסת אהבת נפש. בכל שבת דאג הרב לחלק לכל ילד שלוש קוביות שוקולד, להמתיק עליו את שהותו בבית ה'. מדי שבת כינס הרב את ילדי בית הכנסת בסיומה של כל תפילה לשירת "עלינו לשבח" ו"אדון עולם". בשמחתה של תורה, בהיותו לבוש "קיטל" לבן, עומד על הבימה כמלאך הניצב על ראש דרך, פיזז קפץ ורקד עם צאן הקדושים של הקהילה.

כילד וכנער צעיר נכחתי בשיעוריו של הרב גורן בבית הכנסת. להבין את שאמר לא הייתה בי דעת, אך בשיעוריו למדתי מהי אהבת התורה ולימודה, מהי שמחה אמיתית אשר באה לידי ביטוי בכל פעם שהיה מגלה לשומעי לקחו רז מרזי התורה" (רבנות מתקרבת, מוסף שבת, 'מקור ראשון', כ"א חשוון תשע"ה).



### ממשיך הרב קובי ומספר:

"...הייתי רואה אותו גם בבית הכנסת, כל היום היה עוסק בלימוד עם הגמרא הגדולה שלו. ההתמדה שלו בתורה הייתה עצומה. במשפחה מספרים שבהתחלה הוא למד שבעה דפים ביום, ואחר כך הגיע לעשרים ואחד דפים ביום... כשהייתי מגיע לביתו, הייתי רואה אותו תמיד עם ערמות של ספרים... כשהייתי חוזר הביתה בלילה ועובר ליד הבית, אני לא זוכר אי פעם שראיתי את חלון החדר חשוך. בכל שעה היה אור בחדר. כילד אתה לא באמת מסוגל להבין את הגדלות ואת החידוש שהרב מחדש בעולם. אבל אני זוכר שבכל ליל שבת הוא היה מעביר שיחה בין קבלת שבת לערבית, כמו כל רב קהילה, והיה משפט שהוא תמיד היה חוזר עליו: 'אני הולך לגלות לכם סוד מסודות התורה'. זה חקוק אצלי. הוא הרגיש שבכל פעם הוא מחדש בעולם התורה.



שבועות היה הזמן שבו נפגשנו עם ההתמדה העצומה של הרב גורן. הוא היה מלמד מאחת-עשרה בלילה עד תפילת 'ותיקין' את כל השיעורים ברצף. לא היה דבר כזה להסתובב בין ארבעה-חמישה בתי כנסת. הוא היה מלמד שיעורים של ממש, לא סתם ווארטים אלא שיעורים בהלכה ובלמדנות. היה לו שיעור אחד לקראת סוף הלילה ברמב"ם, שגם אילו היה באמצע היום – היה קשה להחזיק בו ראש. באמצע עוברים נושאים, אבל הרב יושב כל הזמן ומלמד" ('חכמת שלמה', חיים אקשטיין, 'בשבע', ט' סיון תשע"ו).



סיפר הרב ישראל אריאל, ראש מכון-המקדש ותלמידו של הרב ב'האידרא': "יש כל מיני סוגי תלמידי חכמים. אצל הרב גורן אחת הנקודות החשובות אצלו הייתה החידוש, להגיד דבר חדש. היה קורה לזה 'עכשיו אני אגלה לכם סוד מסודות התורה', כך הוא היה מן מעיין נובע של חידושים. זאת אומרת, לקחת מקורות רחוקים מן הבבלי ומן הירושלמי, להאיר נושאים בנקודה חדשה. במפורש הרגשת שאתה עומד כל הזמן מול אחד שמוציא ברקים" (עדות וידאו המובאת בסרטו של אמנון טייטלבוים, הרב (אלוף) שלמה גורן). הרב אברהם אבידן, שזכה להיות קרוב מאוד אל הרב גורן בעת שירותו בצה"ל, הגדיר פעם את הרב גורן כ"סיני ועוקר הרים – יחדיו" (דברים באזכרה ב'האידרא').

19

"מרא דאתרא של רחבת הר-הבית ומקום המקדש":

כתב הרב ישראל אריאל, ראש מכון-המקדש בירושלים: "הרב גורן פעל מעשית והלכתית עד מקום שידו מגעת, לתת להר הבית את משמעותו ומעמדו בהלכה. מיד עם שחרור ההר, הטיל הגר"ש גורן על חיל ההנדסה של צה"ל לערוך מדידות של הר הבית, זאת לצורך קביעת מקומו של ההיכל, קודש הקודשים ומקום המזבח. בשנה הראשונה לשחרור הר הבית קיים הרב גורן תפילות בהשתתפות ציבור חיילים ואזרחים הן בתשעה באב והן ביום

הכיפורים. הרב ניהל מאבק על קיום תפילה בהר הבית, אך נאלץ לסגת בלחץ שר הביטחון והממשלה. עם זאת קבע הנחיות לשמירת ריבונות ישראל על ההר. הרב השיג רשות מיוחדת להקים בית כנסת בבניין 'המחכמה' הבנוי מעל רחבת הכותל המערבי ושטחו מצוי בתחומי הר הבית ומאז מתקיימים שם מניינים קבועים זה עשרות בשנים בתשעה באב וביום הכיפורים ומתפללים בו על פי נוסח שייסד הרב גורן. כמו כן, הגר"ש גורן היה שותף לדיונים ותכניות בעניין החפירות שנערכו במחילות הכותל המערבי ובשנת תשנ"ד אף קיים כנס רבנים למען הר הבית בבית המדרש 'האיידרא'... לאור האמור לעיל ניתן לומר כי בכל ענייני הר הבית והמקדש בדורנו הרב גורן זצ"ל הוא בגדר 'מרא דאתרא' של רחבת הר הבית ומקום המקדש ('המקדש אורו של עולם', עמ' 196-191, תמוז תשע"ז). הרב יהושע חיון, מחבר הספר "אבן ישראל" על מיקום המקדש, העיד, שאף הרב עובדיה יוסף התייחס אל הרב גורן כמומחה בענייני הר הבית (ע"פ הקלטת שיעור בנושא השיטות למיקומו של בית המקדש).

20

איש המשפחה

### סיפרה נכדתו של הרב, הגב' אפרת שפירא-רוזנברג:

"עבורי, הוא תמיד היה בראש ובראשונה סבא. כזה ש'דוחף' גלידות לנכדים עד שכבר מתחשק להקיא, עומד במטבח ומטגן צ'יפס שהכין בעצמו מתפוחי אדמה... היות שכולנו גרנו בתל אביב במרחק הליכה קצר, בילינו שעות רבות אצל סבא וסבתא, וילדים היה לנו מובן מאליו שעם סבא עושים את כל הדברים הכיפיים שכל ילד עושה עם סבא וסבתא שלו – החל מטיולי רכיבה על סוסים ועד קפיצות משותפות מקפיאות דם אל תוך הבניאס הקפוא, או חיפוש חוף ים מבודד לבילוי עם הנכדים תוך שירה סוחפת של 'זה הים גדול ורחב ידיים שם רמש ואין מספר'... ובלילות הקיץ שבחופש הגדול, שבהם בילינו שעות רבות עוד יותר אצל סבא (ובואו נודה על האמת, בעיקר אצל סבתא), זכינו למתנה נוספת – סיפורים לפני השינה. אצל סבא הרב גורן (כך כינינו אותו) לא שמענו את אגדות

האחים גרים, וגם לא את אגדות הנס כריסטיאן אנדרסן. בחדר האורחים הקטן שבו ישנו, קמו לתחייה רבן גמליאל ורבי יהושע על המתחים האיזמים ביניהם, רבן יוחנן בן זכאי האמיץ והפרגמטיסט, רבי עקיבא ובר כוכבא ובעיקר מושא הערצתו – רבי שמעון בר יוחאי וסיפורי הישרדותו במערה.

וכשעייפנו מסיפורי חז"ל, הגיע המופע האמתי – הסיפורים שהוא המציא בעצמו, ושתמיד התחילו במשפט האלמותי שכולנו מצטטים אפילו מתוך שינה: 'כאן יא מכאן, פי קדים אלזמאן, כאן פי ואחד מלך ועליהום אלסלאם' (היה היה לפני הרבה זמן או בזמנים עברו מלך אחד ועליו השלום). עשרות סיפורים מקפיאיי דם ומצחיקים על המכשפה מבית ג'אלה, על הנשר שניקר לו את הראש והשאייר בליטה, על הלוויתן שאכל לו את היד במימי הכנרת והותיר צלקת ועוד ועוד כיד הדמיון הטובה עליו, ואנחנו האמנו לכולם..." (סבא שלי, הרב שלמה גורן זצ"ל – מוסף שבת, 'מקור ראשון', כ"א חשוון תשע"ה, עשרים שנה לפטירתו).

21

"וטהר לבנו לעבדך באמת"

ביום י"ח כסלו תשמ"א נאלץ הרב גורן לעבור ניתוח לב פתוח בארה"ב, לאחר שרופאיו הודיעו לו שלאור התגברות מחלת הלב שלו נותרו לו כחודשיים לחיות. היות ואף מנתח ישראלי לא הסכים לקחת אחריות על עריכת הניתוח בארץ, נערך הניתוח בארה"ב.

באחד הראיונות שנערכו עמו סיפר הרב: "לפני שאני מקבל החלטות גורליות, אני מחפש סימנים לדעת, מה דעת השמים על הצעד שלפני, לשם כך אני פותח תנ"ך או ספר תהילים ומסיק מסקנות. גם לפני הניתוח הגורלי, פתחתי סידור, ואני רואה שוד ושבר, תפילת וידוי לפני המוות. אמי הייתה אמורה פעם לעבור ניתוח קל, ופתחה בדיוק בעמוד זה. יעצתי לה לא להינתח, אבל היא סירבה, ומתה זמן קצר לאחר הניתוח. לכן אמרתי לאשתי ולחתי: 'אני לא הולך לניתוח', אבל הם הפעילו עלי את כל כוחות השכנוע, טענו שהרופא המנתח הוא אחד המומחים הגדולים בארה"ב, עד שהתפתיתי, אך חשבתי כאילו אני הולך למות. כמה ימים

אחרי הניתוח בהיותי מחלים בית החולים, ניגשה אלי אישה קתולית וסיפרה שבעלה גוסס וביקשה ממני כרב יהודי להתפלל אתו. לא יכולתי לסרב ונכנסתי עם הסידור שהחזקתי ביד לחדרו. כאשר פתחתי את הסידור, לתדהמתי, הוא נפתח באותו עמוד של הוידוי לפני המוות, אז הבנתי שהסימן הרע שראיתי לפני הניתוח שלי לא נועד לי, אלא לאותו גוי. ואכן ברגע שסיימתי את התפילה, מת הבעל החולה" (שיחה בשנת תשנ"ג).



אודות מהלך הניתוח סיפר חתנו של הרב, ד"ר ישראל תמרי: "מנתח הלב הגדול ביותר בארץ כתב לנו שהוא מפחד לנתח את הרב אז נסענו לקליבלנד, נשיא ארה"ב צלצל לביה"ח שישגיחו עליו השגחה מיוחדת. בערב ההרדמה, המרדים של הרב שהיה נוצרי קופטי ממוצא מצרי, שמע אותי אומר עם הרב תהילים ואז הוא אומר לי: 'הרב יודע תהילים?' אמרתי לו: 'הוא יודע עוד הרבה דברים'. למחרת, אנו הולכים לחדר ניתוח, והרב שר 'וטהר לבנו לעבדך באמת', הוא הכריח את כל האחיות ואת הרופאים הגויים לשיר אתו. הוא לימד אותם את המילים ודרש מהם לשיר אתו ביחד וכך, כל הגויים האלו עמדו ושרו אתו. אח"כ הרב הושכב על שולחן הניתוחים ומתחילים להרדים אותו ואז הוא אומר לי על המרדים: 'הוא בחיים לא ירדים אותי עד שאני אגמור לשיר' והמשיך לשיר. המרדים שם יותר חומר והרב לא נרדם... עד שהרב אמר לי: 'אני גמרתי לשיר' ואיך שהוא אמר זאת הוא נרדם. במשך כל הניתוח, המצרי הזה חבש מתחת לכובע ההרדמה כיפה ואמר לי: 'איש קדוש' ושלכן, הוא צריך לחבוש כיסוי ראש.



סיפר הראשל"צ הרב מרדכי אליהו שכאשר חזר ארצה הרב גורן מן הניתוח, הוא ביקש ממספר רבנים לבוא לקבל פניו. ביניהם הגיע גם הוא וראה שהרב גורן סובל עדיין מכאבים ועל כן החליט הרב אליהו לשוחח עמו בדברי תורה ועל ידי כך יסיח את דעתו מן הכאבים ואכן, ברגע ששמע הרב גורן את שאלת הרב אליהו בדברי תורה פצח עמו בדיון הלכתי ומיד שכח את כאביו.

מאז הניתוח, עבר הרב גורן לציין את יום הולדתו ביום הניתוח והתחיל להקפיד על שחייה בים ופעילות גופנית מיד לאחר תפילת שחרית. וכן החליט לתת עדיפות לטיפול בכתביו התורניים. כאשר מתפללים בקהילתו שהגיעו לגבורות רצו לעלות לתורה ולחגוג בפומבי את ימי הולדתם, הרב היה מרפה את ידיהם ואומר להם; למה לכם להזכיר לה' שאתם כאן?...

22

”איש אלוקים קדוש הוא”

**על מדרגת תפילותיו של הרב גורן העיד הרב יצחק אלפסי:**

”תפילתו הייתה לאחר טבילה במקווה ונעשתה בדביקות ובהתרוממות רוח. מי שלא ראה תפילותיו הארוכות בימים הנוראים, ברגשי קודש, לא ראה תפילה כנה מהי” (תורה עבודה וגמילות חסדים, 'הצופה', כ"ה חשון תשנ"ה).

יחד עם רגשי הקודש והשתפכות הנפש, לא ויתר הרב גורן גם על הדקדקנות ההלכתית והורה לחזן הקבוע בבית הכנסת שלו בת"א לא לכפול מילים בתפילות ובפיוטים (מפי ר' ישראל פרנס הי"ו ששימש חזן בבית הכנסת של הרב בת"א במשך שנים רבות).

גם את צער החורבן הרגיש הרב גורן בכל מאודו, וכפי שהעיד הרב קובי דמבינסקי:

”לקרוא מגילת איכה עם הרב גורן – זאת חוויה שלא זכיתי לשמוע שוב בשום מקום אחר. הוא היה ממרר בבכי על ירושלים. זה משהו שאתה חי אתו, כשאתה שומע רבנים אחרים קוראים מגילת איכה – זה נשמע לך שמח בהשוואה לזה. כמה פעמים עליתי אתו בתשעה באב להר הבית, לבית הכנסת ה'מחכמה', שמתפללים בו פעמיים בשנה – ביום כיפור ובתשעה באב. זה בית כנסת מיוחד, הרב גורן הנהיג שיתפללו שם בנוסח המקדש, לא יענו אמן אלא 'ברוך שם כבוד מלכותו' ועוד. הוא היה נכנס, מסתכל מהחלון על הר הבית לפני תפילת מנחה, רואה את הערבים ואומר: 'נו, עדיין שועלים מהלכים בו' ומתפלל תפילה של תשעה באב" ('חכמת שלמה', חיים אקשטיין, 'בשבע', ט' סיון תשע"ו).

הרב גורן אף הרבה לפקוד ולהתפלל על קבריהם של גדולי ישראל ובשנת תש"ן נסע לוויילנא במיוחד לשם כך וכפי שסיפר: "עשיתי מאמצים רבים כדי שאוכל להשתתח על ציונו של רבינו הגדול, איש אלקים, הגר"א זצ"ל ולבקש רחמים עלינו שיאיר עינינו במאור תורתו, ובמיוחד לבקש ממנו סליחה ומחילה שמא פגמנו ח"ו בכבודו באי אלו ביטויים בספר זה. הלא הוא כמלאך האלקים ובוודאי יסלח לנו כי שגגה היא מלפנינו..." ('הירושלמי והגר"א', עמ' 12).

הרב גורן זכה להגיע גם אל ציונו של רשכבה"ג מרן רבי יצחק אלחנן ספקטור מקובנה זצ"ל, עליו התבטא שהיה "גדול מתירי העגונות בדור האחרון". הרב סיפר כיצד זכה לפקוד את ציונו של ר' יצחק אלחנן ושל ה'דבר אברהם' מקובנה: "אני הייתי על הקבר של הרב מקובנה. העבירו אותו עם בנו מקובנה לבית קברות הנמצא בתוך מחנה צבאי ליטאי והמחנה הצבאי לא נותן להיכנס... אמרו לי היהודים שמה אתה לא תוכל להיכנס. אמרתי להם אוי ואבוי אם לא יתנו לי להיכנס. נסענו לשמה, הגויים שמה כמו ארזים... אמרתי לשומר המחנה בליטאית תגיד למפקד המחנה שיש פה גנרל מארץ ישראל והוא רוצה לבקר פה. אז הוא התחיל להצדיע פתח את השערים ונתן להיכנס. היינו שמה בבית הקברות של גטו סלבודקה, קבר אחים גדול וגם כולל את קברו של הרב מקובנה ה'דבר אברהם', אני בעצמי היה לי סיפוק נפשי להיות על הקבר של ר' יצחק אלחנן..." (שיעור בעניין התרת עגונות בישיבת ההסדר 'ברכת משה', מעלה אדומים, כ"ח תמוז תשנ"ב). בעת ביקור בבריה"מ נפגש הרב גורן עם שר הדתות הסובייטי שהבטיח לו 'להקים מונומנט ראוי לשמו על קברו של רבי נחמן מברסלב' (שנה בשנה תשנ"א, היכל שלמה). עמדתו העקרונית של הרב גורן בעניין התפילה בקברי צדיקים נתבארה במאמר מיוחד שלו ב'מחניים' (גיליון קיז', שבט תשכ"ח).

האישיות שאותה העריץ הרב גורן יותר מכל ואשר על שמה קרא לשיבה שהקים: ישיבת 'האיִדרא'<sup>א</sup> הינה התנא רבי שמעון בר יוחאי. סיפר הרב קובי דמבינסקי, אשר גדל בקהילתו של הרב גורן בת"א: "בשביעי של פסח, בסיומה של 'סעודת משיח' אשר התקיימה בבית הרב ובה היו שותפים כל בני הקהילה, עת היה הרב פוצח בשירת 'ואמרתם כה לחי רבי שמעון בר יוחאי', היה ניתן לראות את אהבתו הגדולה למורו ורבו שאליו היה קשור בנימי נפשו, התנא רבי שמעון בר יוחאי" (על תפילות 'הותיקין' שערך הרב גורן בקברו של רשב"י במירון ראה לעיל בדבריו של הרב מנחם הכהן).

## 23

### סגולות לשמירה

#### סיפר הרב גורן:

"כתוצאה מהרבה אירועים הרגשתי ולמדתי שיש עלי השגחה עליונה ששומרת אותי ואני נמצא תחת חסות השמים. אני יכול לסמוך עליה, לכן אף פעם לא פחדתי. פעמים רבות ירו לעברי, אך בחסדי ה' אף פעם לא פגעו בי" (בעוז ובתעצומות, עמ' 322 וראה רמב"ם, מורה־נבוכים ח"ג, פרק י"ח).



על מאורע מופלא שאירע בעת מלחמת יוה"כ,

סיפר נהגו ותלמידו של הרב גורן, הרב אריה שלום:

"...עלינו לרמת הגולן, ערב סוכות. הגענו למחנה נפח, תוך כדי הפגזה איומה שהייתה על נפח וכנסנו לתוך המחנה. הרב רץ ישר לכיוון הסוכה. הייתה שם סוכה בנויה על יד המטבח והוא צעק לכולם: 'כל מי שנמצא פה באזור שייכנס

א. התרגום העברי של המילה הארמית 'האיִדרא' הוא גורן. כידוע, רשב"י הסתלק במעמד מיוחד המופיע בחלק הנקרא: 'האיִדרא זוטא' שבספר הזוהר.

לסוכה', שמענו משהו אחר (שאח"כ התברר שזה אחד המג"דים) צעק: 'להיכנס לבונקרים'. והרב צעק לכולם להיכנס לסוכה. ממש נדהמנו. סוכה?! בית ארעי, פתוח, אפילו לא צריכים פגז, הכדור הכי פשוט, ייכנס יחדור וייפגע... וראית שתוך כמה דקות מגיעים חיילים מכל מיני מקומות, קרועים בלויים, מכל מיני תעלות, יצאו, הגיעו כולם לסוכה. ומה היה בסוכה? בסוכה שרנו: 'הרחמן הוא יקים לנו את סוכת דוד הנופלת'. במשך שעותיים שנמשכה ההפגזה אנחנו שרנו שם. הסוכה הייתה מפוצצת מפה לפה, כמאתיים חיילים היו שם. פגזים נפלו בכל השטח. אתה רוצה לומר שהיה פה מעשה ניסים, אני לא יודע, קשה לי מאוד להסביר דברים כאלה..." (עדות מצולמת, מצויה בסרטו של אמנון טייטלבוים ז"ל, הרב (אלוף) שלמה גורן).



**סיפר הרב אליעזר מלמד, רב היישוב הר ברכה:**

"זכינו והרב גורן הסכים לפרוש את חסותו על הישיבה בהר ברכה ובמשך כשנתיים, עד שנפל למשכב ממנו לא קם, היה מגיע מידי שבוע להעביר שיעור בישיבה. באותן שנתיים (תשנ"ג-תשנ"ד) זכיתי להתקרב אליו מאוד. אף שהדרכים היו מסוכנות מעט, ורוב תושבי יש"ע כבר נסעו ברכבים ממוגנים מפני אבנים, הוא היה נוסע להר ברכה ברכבו הרגיל עם נהגו, ולא חשש כלל. היה מקפיד לומר לפני הנסיעה את הפסוק: 'ויסעו, ויהי חתת אלקים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב' (בראשית לה, ה) ואמר שזו סגולה בדוקה לשמירה במקומות מסוכנים, וכך נהג גם כשהשתתף במלחמות" (גדול וגיבור – הרב גורן זצ"ל, 'בשבע', כ"ו חשוון תשס"ג).

זמן קצר לאחר שנספה יאיר גץ (בנו של רב הכותל המערבי והמקומות הקדושים, הרב מאיר יהודה גץ) בגיל שלושים ושתים, הציע הרב גורן לרב גץ לקחת דם ברית של תינוק שנולד ולהניח על משקופי הבית כסגולה להצלחה, שכן כשם שבמצרים מרחו את דם המילה והקורבן על משקופי הבית כהצלחה מפורענות כך אף לדורות שיירי מצווה מצילים מפורענות. השיג הרב גץ דם ברית וביקש שימרחו זאת על משקוף בית כלתו האלמנה, ועל פתח ביתו (רב הכותל עמ' 382).



## תורת הנסתר

על לימודי תורת הנסתר של הרב גורן מפיו מורו ורבו חותנו הקדוש 'הרב הנזיר' העיד גיסו, הרב שאר ישוב כהן: "רבנו עשה לילות כימים בלימוד התורה. מה שידוע לכולם: בנגלה, זכה לקנות גאונות של בקיאות בלתי מצויה בכל חדרי תורה... מה שעדיין לא פורסם: היא גדולתו בתורת הנסתר, שם שימש את חותנו הרב הנזיר זצוק"ל..." ('המעלות לשלמה').



סיפר לי חברי, הרב נועם ראובן, מלומדי ביהמ"ד במוסדות 'אריאל' בירושלים אשר שמע סיפור זה מפיו של הראשל"צ הרב עובדיה יוסף, בעל המעשה: "כאשר הרב גורן ישב 'שבעה', הגיע הרב עובדיה יוסף לנחמו. הרב גורן ישב בחדר פנימי והרב יוסף ישב בסלון הבית עם שאר בני המשפחה והמנחמים השונים. שלחו בני הבית לקרוא לרב גורן ואמרו לו שהרב יוסף הגיע. אולם, הרב גורן לא הגיע לסלון. כך נמשך הדבר זמן מה, עד אשר הרב יוסף החליט ללכת בעצמו אל החדר הפנימי שבו שהה הרב גורן. כאשר הוא פתח את הדלת ראה את הרב גורן יושב והוגה בתורת הנסתר בריכוז גדול מאוד עד אשר לא הבחין כלל בכניסתו של הרב יוסף לחדר".<sup>ב</sup>

ב. ע' ירושלמי מועד קטן פ"ג "ואם היה להוט אחר התורה – מותר" ו'בערוך השולחן' ובספר בניהו בן יהוידע ברכות (כד, א) וראה עוד 'חזון עובדיה', אבלות, ח"ב, עמ' קפג. סיפור כיוצא בזה סיפר גם הראשון לציון הרב מרדכי אליהו על 'אחד הרבנים הראשיים לישראל לשעבר' וככל הנראה, המדובר ברב גורן, שבעת שאותו רב, ישב 'שבעה', הגיע הרב אליהו לנחמו ומצאו לומד בעיון רב במסכת זבחים ולאחר שנכנס עמו בדברים הרב אליהו על כך שאבל אסור בלימוד תורה אמר לו הרב הראשי הנ"ל שהוא לא מסוגל להפסיק ללמוד תורה וכו' ('קול צופיך').

בט"ו אב תשל"ה פנה הרב גורן לרב מאיר יהודה גץ וביקש ממנו לפתוח ישיבה ללימוד תורת הח"ן (רב הכותל, שמחה רז (עורך), יומני הרב גץ עמ' 401, קול מבשר, ירושלים תשס"ג).

בנימוקים להקמת הישיבה הסביר הרב:

"כולל 'האיידרא' יהיה מוקדש ללימוד 'תורת הקבלה' היא תורת הנסתר, בשילוב עם תורת הנגלה. בעוונות הרבים הולכת תורה זו ומשתכחת מישראל, וכבר נתגלה לנו בזוה"ק וכן כתב הקדוש האלוקי ר"ח ויטאל זיע"א בהקדמתו לספר 'עץ חיים' שלימוד תורת הנסתר הוא סגולה גדולה לקרב את הגאולה וכי לאחר האלף החמישי הוסרו כל המגבלות של גיל וזמן מלימוד דרך האמת..." (מכתב לשר הדתות ד"ר יצחק רפאל, ט"ז אב תשל"ה).

25

מקווה ישראל ה'

הרב גורן סייע לרב הכותל, הרב מאיר יהודה גץ למצוא תורם לבניית מקווה טהרה סמוך ללשכתו. הרב גץ מסר מפתח לרב גורן והוא טבל במקווה בכל עת שחפץ. פעם ראה הרב גורן את הרב גץ יוצא מהמקווה לאחר טבילה ביום שישי בבוקר. שאל הרב גורן מדוע הוא ביום שישי לפני חצות היום, והרי האר"י הורה לטבול כמה שיותר מאוחר ובטח שלא לפני השעה החמישית?! השתאה הרב גץ לשמע דברי הרב גורן – הלא בשער הכוונות לאר"י מדובר על טבילה ביום שישי בבוקר. ביקש הרב מתלמידו שיבדוק בספר "פרי עץ חיים" שאותו לומדים האשכנזים, ואילו הספרדים ממעטים לעיין בו, האם יש מקור לסברתו של הרב גורן. ואכן בדק התלמיד וראה שמובאת שם הדעה שיש לטבול כמה שיותר סמוך לשבת" (שם, עמ' 408).

אמונה, גבורה וברכה שהתקיימה

סיפר לי תושב גבעת שמואל אשר בעת מלחמת ההתשה שירת כחייל בקו בר לב. הוא נמנה על חיל המצב אשר שירת באחד המעוזים המופגזים ביותר בגזרה, מוצב 'טמפו'. על מנת לקבל אישור להיות מוצב במקום זה, היה עליו לחתום על טופס בו הוא מודע לכך שהשרות שם הינו ברמת מסוכנות גבוהה. בשלב מסוים אף ניתנה הוראה שקצינים בכירים לא יגיעו למוצב. כולם, חוץ מאחד כמובן... "יום אחד, בהיותי חייל דתי צעיר והנה הרב הראשי לצה"ל הרב שלמה גורן, מצטרף אלינו לנסיעה למוצב. הדרך בין קנטרה לטמפו הייתה אחד הקטעים המסוכנים ביותר במלחמת ההתשה. כבר בציר הגישה לאזור חווינו הפגזה כבידה. מפקד הנסיעה פקד על כולם להוריד ראשים, אך הרב גורן בשום פנים ואופן לא הסכים לכך. הוא דיבר באופן מעורר השתהות על כך שיש לו תפקיד בעולם והוא בטוח שלו לא יקרה דבר והוא יודע שהוא מוגן משמיים ואכן, הוא הרים את הראש בהפגנות במשך כל זמן הנסיעה עד ההגעה למוצב.

הרב גורן הצטרף אלינו לחיזוק המוצב למשך שלושה ימים. שגרת המוצב באותם ימים הייתה כרוכה בספיגת ירי ארטילרי כמעט בלתי פוסק לעבר המוצב בעוד אנחנו משיבים אש גם כן ביד נדיבה. בבוקר הראשון לשהותו של הרב גורן במוצב, הוא פנה אלי ואמר לי שהוא מעוניין להניח תפילין עם החיילים במוצב. אמרתי לו שיש חייל אחד, בנו של אחד מראשי המפלגה הקומוניסטית שהוא 'אגוז' קשה לפיצוח שתמיד מסרב להניח תפילין. באותה זמן הייתה הפגזה 'שגרתית' על המוצב ואנחנו היינו למטה בתעלות. הרב גורן ניגש לאותו בחור והציע לו להניח תפילין, הבחור סירב ואז אמר לו הרב גורן תראה שאני אניח תפילין ואתרומם מול הירי ולא יקרה לי שום דבר. ואכן, הרב גורן התעטף בטלית והניח תפילין והתרומם לפתע כמלא קומתו, אל קו האש המצרי, למרבה התדהמה שאחזה בכלונו, ברגע, שהרב הוציא את גופו החוצה, פסקה האש לחלוטין, אולי המצרים היו מופתעים... אין לי הסבר לכך, הוא נראה אז כמלאך אלוקים, זה היה כמו מחזה שלקוח מסרט קולנוע. כך הדבר נמשך מספר שניות

ארוכות ואז אמר הרב גורן לאותו בחור, אתה רואה... אמרתי לך שלא יקרה לי כלום. הייתה לרב גורן אמונה כל כך חזקה וברורה, הוא ממש חי אותה. הרב פנה אלי ואמר לי שהוא יברך אותי ומה שאני אבקש הוא ערב לכך שיתקיים. הייתי אז בחור צעיר ופשוט ביקשתי שבכל חיי, היכן שרק אתפלל בערב שבת שיהיה זה במניין. ואכן, מאז ועד היום עברו עשרות שנים ובהן עברתי גם את מלחמת יוה"כ בה השתתפתי ותמיד בתנאים הכי קשים זכיתי להתפלל במניין בכל ערב שבת... (שמעתי מבעל המעשה בימי חוה"מ סוכות תשע"ח).

27

"חית השדה השלמה לך" (איוב ה', כג')

סיפר הרב אורי שרקי, ר"מ 'במכון מאיר' ירושלים:

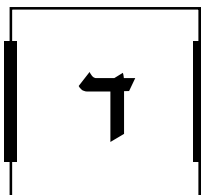
"סיפור אחד שהוא עצמו סיפר היה שכאשר היה באפריקה בתוך הסוואנה וראה מרחוק אריה, הוא ירד מן הג'יפ כדי להתקרב אל האריה כי הוא רצה לבדוק אם יש לו יראת שמים או לא ובאמת, האריה לא תקף אותו וזה מהסימנים המובהקים לאדם בעל יראת שמים, ת"ח, גדול וצדיק" (אישי ישראל – הרב שלמה גורן). הרב מנחם ליבמן זצ"ל שהיה ראש הכולל בישיבת 'האיזרא', הוסיף שבטרם שהתקרב לאריה הזכיר הרב גורן את דברי הגמרא בסנהדרין לח: *אמר רמי בר חמא אין חיה רעה שולטת באדם אלא אם כן נדמה לו כבהמה שנאמר 'נמשל כבהמו נדמו', ואמר על עצמו שרצה לבדוק האם זכה להתקיימות דברי הגמרא ביחס אליו, תוך כדי שהוא מסביר בסגנונו השנון והחריף שאם הוא שסיים כך וכך פעמים את הש"ס כבר 'נדמה כאדם' אז מוטב, אולם, אם הוא עדיין בגדר של 'נדמה כבהמה' אז עדיף כבר שהחיה תאכל אותו... (שמעתי מפי הרב חיים אביהוא שוורץ).*

”יקם סערה לדממה”

**סיפר מופלא שסיפר בנו של הרב, אברהם (רמי) גורן:**

”באחת משנותיו האחרונות של הרב גורן כרב ראשי לצה”ל, ערך חיל הים יום כיף לסגלי משפחות משרתי הקבע בפיקוד דרום על גבי אחת מספינות החיל באזור דרום סיני שנקרא אז ‘מרחב שלמה’, בהשתתפות הרב ומשפחתו, רב פיקוד דרום ומשפחתו, הרב האזורי של ‘מרחב שלמה’ ומפקדים נוספים. כשהיו בלב ים, החל הים לסעור, רוח חזקה נשבה והספינה החלה לעלות ולרדת, ועקב כך סבלו הנוסעים מהקאות חוזרות ונשנות וממחלת ים. במשך זמן ההפלגה, ישב הרב ולמד תורה ליד גשר הפיקוד של הספינה, עם התגברות הסערה הרב לקח דף נייר וכתב עליו את הפסוק: ”יקם סערה לדממה ויחשו גליהם” (תהילים, ק”ז, כ”ט). לאחר מכן, קרא לבנו רמי שהיה אז נער צעיר ואמר לו להשליך את הפתק לים מתוך סיפון הספינה. לאחר שנזרק הפתק לים, עבר משך זמן שבין שלוש לחמש דקות עד שהסערה חלפה כליל, ויהי לפלא...”





# תולדות שלמה

קורות חיים של הרב





## ליקט וערך: הרב שמואל כ"ץ

### רב בתי ספר בירושלים וחוקר תולדות הרבנות הראשית לישראל

- **תרע"ח** – נולד בעיר זמברוב שבפולין (ליד לומז'ה), לרב אברהם גורונצ'יק ולאמו חיה ציפורה בת ר' אליעזר נחום ציוויאק (חסיד יבלונה). אביו היה תלמיד חכם, סוחר, ומנכבדי חסידי גור.
- **תר"ף** – בגיל שנתיים וחצי עברה המשפחה לוורשה, שם למד בחדר 'יסודי התורה' חומש ומשניות.
- **חורף תרפ"ה** – בגיל שבע עלה לארץ עם הוריו ב'עליית החסידים' מפולין (אחת־עשרה משפחות של חסידי יבלונה). עשרה חודשים הם גרו בצריף בשיח אברק (ליד טבעון). לאחר יבוש הביצות, הם הקימו את כפר חסידים במפרץ חיפה (יחד עם חסידי קוז'ניץ). שם למד בבית הספר של המזרחי, כדי לתגבר את לימודי הקודש, הובא מלמד מחיפה. היה הרועה של עדר הכפר, עבד בשדה, ולעיתים רכב על סוס להביא לחם ותרופות ממרחקים. המשפחה סבלה מאוד מרעב, עוני, אקלים חם, התנכלות הערבים, ובעיקר ממחלת המלריה (קדחת).
- **קיץ תרפ"ח** – בשל התגברות מחלת המלריה ואשפוז בני המשפחה ומתוך הרצון לתת לו חינוך תורני, המשפחה עברה לירושלים. בתחילה הם גרו בבית נטוש אח"כ עברו לשכונת 'בית ישראל'. למד בישיבת 'שיבת ציון' של העדה החרדית. לא ידע גמרא, קיבל גרוש על כל דף גמרא שלמד בעל פה. נחשב שם ל'קוקניק' (מי שדגל בשיטת הראי"ה קוק), לכן עזב את הישיבה. עבר ללמוד בתלמוד תורה 'עץ חיים'. קיבל פרסים מהמשגיח, הרב אריה לוי. קפץ שלוש כיתות ולאחר שלא הסכימו להקפיץ אותו כיתה נוספת, עבר לישיבת 'תורת חיים' שם למד עם אביו.
- **קיץ תרפ"ט** – לאחר שאביו קיבל משרת 'שומר פרדסים', המשפחה עברה לרחובות, שם למד לבדו בשקידה רבה בבית הכנסת ובערב עם אביו. עם פרוץ 'המאורעות' (פרעות הערבים ביישוב היהודי), סייע לחברי ההגנה בהעברת נשק בין העמדות.

**תר"ץ** – המשפחה חזרה לירושלים, עברה לתקופה קצרה לפתח־תקווה ושבה לירושלים. בגיל שתים־עשרה התקבל לשיבת 'חברון' בשכונת 'גאולה' (דבר נדיר). הוכר כעילוי. בחורף הראשון שלו בישיבה למד 12 פעמים את מסכת יבמות. היה מתמיד מופלא, סדר הלימוד שלו כלל בחלקו הראשון, לימוד במשך שתים־עשרה שעות ברצף, עשרים וארבעה דפי גמרא רש"י ותוספות. למד עד 02:30 בלילה, ישן שלוש שעות בלילה. הגיע ראשון לבית המדרש ועזב אחרון.

היה מקורב לראש ישיבת 'עץ חיים', הרב איסר זלמן מלצר, הם למדו בביתו בחברותא תלמוד ירושלמי במשך שלוש־עשרה שנה. במשך חודש נפש במלון על הר הכרמל יחד עם הראי"ה קוק, מאז נוצר קשר אישי ביניהם, נהיה חסיד שלו. כתב להוריו: "רוצה להיות רב ראשי וללכת בדרכיו".

- **אלול תרצ"ה** – בגיל שבע עשרה פרסם את ספרו הראשון, 'נזר הקודש', על הרמב"ם הלכות פסולי המוקדשין. קיבל הסכמה מהראי"ה קוק, שכתב: "עתיד להיות אחד הגאונים מגדולי הדור", ומהרב איסר זלמן מלצר. למימון הדפסת הספר דאג הסופר, ח"נ ביאליק, אשר חיבר בינו לבין בצלאל דבליצקי, יהודי עשיר מלטביה. רוב הספרים נמכרו בארה"ב. שלח עותקים לכל הישיבות באירופה. קיבל הרבה הצעות שידוכין. הוסמך לרבנות ע"י גדולי רבני ירושלים.

- **תרצ"ו** – עם פרוץ 'המרד הערבי' (נגד היישוב היהודי בארץ), נענה לקריאת מפקד ההגנה והצטרף לארגונו, התנדב לשרת כנוטר (גפיר). יצא לשמירות באזור ירושלים.

- **תרצ"ט** – משפחתו עברה לשכונת 'קריית משה' בירושלים, שם למד לבדו בבית הכנסת, החל לערוך את ספרו השני.

- **ת"ש** – פרסם את ספרו השני, 'שערי טהרה' (נכתב על פי עצת הרב א"ז מלצר) – מעין גמרא על מסכת מקוואות, בו ליקט קטעים מהתלמוד הירושלמי והבבלי וממדרשי חז"ל השייכים למשניות אלו, בתוספת פירוש משלו.

יזם וארגן את המפעל להוצאה חדשה של התלמוד הירושלמי בתיקוני הנוסח המשובש עפ"י כתבי־יד שנתגלו, עם פירוש וציון מקורות. (לשם כך ייסד את 'מכון בצלאל' [ע"ש הנדבן שתמך בו, בצלאל דבליצקי], 'מוסד הרב קוק' המשיך בכך).

- **ד' תשרי תש"ב** – השתתף בדיון של גדולי הרבנים בירושלים, בשאלה שנשלחה ע"י הפליטים שהגיעו ממזרח אירופה ליפן – מתי לצום ביום הכיפורים? הרב הראשי, הרב י"א הרצוג, מינה אותו כשליחו להביא את החלטת הרבנים ל'חזון איש', שחלק עליהם. התפלפל אתו במשך ארבע שעות, הציג בפניו גם את דעתו העצמאית.

- **ת"שיתש"ה** – למד באוניברסיטה העברית על הר הצופים במחלקה למדעי הרוח – יוונית ולטינית (כדי להבין את הירושלמי), פילוסופיה ומתמטיקה. הקפיד לא ללמוד שם יהדות. המשיך ללמוד שנים־עשר דפי גמרא ביום. קיבל שלושה פרסי יוקרה: 'פרס ביאליק', ושני פרסים מהקרן ע"ש סר מונטגיו ברטון, וכן פרסי לימודים והצטיינות בבחינות. סיים את לימודיו בהצטיינות. היה פעיל גם בענייני צבור כחבר 'המועצה למען השבת'.

- **א' טבת תש"ד** – קיבל את 'פרס הרב קוק' לספרות תורנית מקורית (חולק לראשונה), מטעם עיריית תל אביב-יפו על ספרו 'שערי טהרה'.

- **ער"ח אלול תש"ה** – נשא לאשה את צפיה, ביתו של הרב דוד כהן ('הנזיר'), מגדולי תלמידיו של הראי"ה קוק ועורך ספרו 'אורות הקודש', אותה הכיר באוניברסיטה. את החופה ערך הרב הראשי, הרב י"א הרצוג, במלון 'אמדורסקי'.

היה מועמד לרבה הראשי של תל אביב־יפו לאחר פטירת רב העיר, הרב משה אביגדור עמיאל (בבחירות אלו נבחר הרב א"י אונטרמן).

בשל השגות שהיו לו על פעילות ארגון ה'הגנה', שאין בה עשייה ומאבק אמיתי בבריטים, עבר לארגון הלח"י. בביתו ברחוב עזה, בקומה התחתונה שהייתה חצובה בהר, נבנה בחדר האמבטיה סליק (היו בו מאות רימוני יד, רבבות כדורים ועשרות מקלעים ואקדחים). תחנת השידור של הלח"י פעלה משם עד שנשטפה במי גשמים. בביתו הסתתרו במשך כשבוע חברי הלח"י

שנדונו למוות וברחו מהכלא במגרש הרוסים. הבית שמש גם כמקום כינוס למפקדים. הכינוי שלו היה – 'רמיהו'. הוא ניסח את הכרוזים, הכניס בהם פסוקים ומאמרי חז"ל. לא הסכים להריגת חפים מפשע.  
היה בן בית אצל הרב הראשי, הרב י"א הרצוג, ועל פי בקשתו החל להכין חוקה למדינה שבדרך.

- **י"ז כסלו תש"ח (כ"ט בנובמבר 1947)** – לאחר ההחלטה באו"ם על חלוקת הארץ והקמת מדינה יהודית ופרוץ מלחמת השחרור, עזב את הלח"י וחזר להגנה, כי סבר: א. בשלב זה מוטלת חובה על כל הארגונים להתאחד כנגד האויב הערבי. ב. ההגנה תיהפך לצבא של המדינה. למרות שלא גויס בשל היותו רב, התנדב לשמור תחת אש, היה בעמדה 'בית קדימה'. למד תורה ביום ושמר בלילה.

עבר קורס צלפים, היה הצלף הטוב בירושלים. עבר גם קורס מזורז להפעלת מקלעים כבדים ('ביזה'), אז עבר לעמדה ליד מנזר סן סימון. היו שם ארבעים חיילים, ביניהם תלמידי חכמים משכונת 'שערי חסד', החל לתת שם שיעורים בהלכה ובתורה. המחסנית של הרובה הצ'כי שלו היתה שבורה. ירה כל כדור לחוד, הוזהר שעל כל כדור שלא יפגע ישלם 7 גרוש. הערבים ירו על העמדה שלו, ירה כדור כל שעתיים להפגנת נוכחות. השתתף בכיבוש קטמון ומלחה.

- **שבט תש"ח** – נפגש בבית הרב הרצוג עם שר הדתות, הרב י"ל פישמן (מימון), הם הציעו לו לקבל את התפקיד של הרב הראשי של הצבא העברי העתידי לקום (התקבלו תלוונות של חיילים דתיים על המצב הדתי). הוא סירב לכך בשל אי רצונו בקריירה צבאית. הם לחצו עליו במשך מספר שבועות, בכנס רבנים שהתקיים בט"י שבט ובישיבת מועצת הרבנות הראשית, בראשות הרב הרצוג והרב עוזיאל, החלו לדון על הקמת רבנות צבאית, הוחלט למנותו לרב צבאי ראשי כבא כוחם ולתת לו סמכות לפסוק הלכה. בפגישה נוספת בבית הרב הרצוג נתבקש לקבל עליו תפקיד זה, אך הוא המשיך בסירובו. לקראת חג הפסח הרב פישמן ומפקד הצבא בירושלים, האלוף דוד שאלתיאל לחצו עליו לקבל את המינוי (היה צורך לטפל ב-17

עמדות), גם הפעם סירב. בפעם השלישית שהגיע לבית הרב הרצוג, הוגש לו כתב מינוי מטעם הרבנות הראשית. הוא התרצה לקבל את המינוי בתנאי שיתאפשר לו להמשיך לשמור בלילה בעמדה שלו. בקשתו התקבלה. ביום הלך ממקום למקום ברגל למרות ההפגזות הקשות.

לאחר שהפלוגה הדתית פתחה בשביתת רעב בשל הטרפת המטבח (בבית הארחה נטוש במוצא), לבקשת האלוף שאלתיאל, הלך ברגל תחת אש להכשיר את המטבח.

לפני חג הפסח חיילים פנו אליו שיכשיר להם את הכלים לפסח, הם פנו בעניין זה גם לרב הרצוג. האלוף דוד שאלתיאל ביקש ממנו שיעשה זאת. ואכן, הוא הכשיר את הכלים לפסח בשלושים וששה מטבחים ע"י מאות בחורי ישיבה שהצליח לשכנעם להתנדב לצורך עניין זה, הם קיבלו ממנו בביתו קורס מזורז. בשל חוסר בדלק וכלים, הוא הורה להם להבעיר בניזין וספירט, ולהכשיר כלים מבתים נטושים של הערבים.

התיר לחיילים לאכול מצה בערב פסח. חסה לליל הסדר לקח מגינה במנזר ליד קריית שמואל. התנגד בתוקף להוראת מושל ירושלים, ד"ר דב יוסף – שאזרחים יאכלו מצות וחיילים יאכלו עוגיות חמץ שהשאירו הבריטים. לקח שתי משאיות, פרץ לבית חרושת למצות, ולקח אלף חבילות, אותן נתן לחיילי הפלמ"ח שעמדו לכבוש את קטמון בפסח. ארגן שבע עשרה סדרים, אותם ערכו בחורי ישיבה שגויסו על ידו. אביו התנדב לשמש כמשגיח במחנה שנלר.

- ה' אייר תש"ח – לפנות בוקר הוזעק אל האלוף דוד שאלתיאל, שמסר לו ידיעה סודית, לפיה הירדנים מתכננים לפלוש לעיר החדשה למחרת, בשבת, מכוון שיח ג'ארה. הוא ביקש ממנו שיתיר לחפור תעלות בליל שבת בשכונת 'בית ישראל' ו'בתי אונגרין'. גילה זאת לרב הרצוג, על פי הצעתו הלך לרבה של העדה החרדית, הרב י"צ דושינסקי, זה סירב להתיר זאת, חזר לרב הרצוג, הציע לו לפנות בעצמו לתלמידי הישיבות. הצליח לשכנע כאלף מהם לצאת לחפור בליל שבת (ואכן, בשבת ב־11:00, הגיעו 13 טנקים ירדנים, שני הטנקים הראשונים נפלו לתעלה, השאר ברחו, כך ירושלים ניצלה!)

בשל המצור והרעב הכבד ששרר בעיר, התיר לד"ר דב יוסף לחלק הבוליביף שהשאירו הבריטים במחסנים רק לפצועים אך לא לכוחות הלוחמים. הוא התיר למפקד חמ"ד לייצר תחמושת ונשק בשבת.

- **י"ט אייר תש"ח** – לאחר נפילת הרובע היהודי בידי הירדנים, הוטל עליו לטפל בזקנים וברבנים שפונו משם לשכונות בעיר החדשה שנכבשו מידי הערבים.

- **ח' סיון תש"ח** – על פי הצעת הרב פישמן והרב הרצוג, ביום השני של 'ההפוגה הראשונה', נסע חמש שעות לתל-אביב כדי להיפגש עם ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, לצורך מינויו הרשמי כרב הראשי הצבאי. בידו החזיק מכתב מהרבנים הראשיים בו הם הציעו אותו 'כרב ראשי של הצבא העברי'. באותה פגישה בן-גוריון הבטיח לו שהוא יקבל ממנו את כל העזרה, והמשרד שיקבל יהיה ליד משרדו כדי שיוכל להיכנס אליו בכל עת. הוא דרש ממנו שיתגייס מיד, ואז יקבל דרגת סגן אלוף. הציע לו לעברת את שמו לגורן. מאז היו יחסים מיוחדים ביניהם והערכה הדדית. בן גוריון קיבל את דעתו: עם אחד, מדינה אחת, כשרות אחת! צבא יהודי – הוא צבא העם המושתת על מסורת ישראל. התנגד לקיום יחידות דתיות. הבטיח להיות הרב של כל החיילים.

- **י"ט אב תש"ח** – התפרסם מינויו הרשמי לרב הראשי הצבאי. הרמטכ"ל, רב אלוף יעקב דורי, הודיע על כך לכל היחידות. מיד הקים את 'לשכת הרבנות הצבאית', מינה מאות קציני דת, סמלי דת ומשגיחי כשרות. השיג ציוד מיוחד לשמירה על הכשרות במטבחים.

- **ט"ז אלול תש"ח** – שר הדתות, הרב י"ל פישמן, הודיע לרמטכ"ל, רב אלוף יעקב דורי, שהוא ושר הביטחון, דוד בן-גוריון, אשרו אותו כרב הצבאי הראשי. הוא הדרגה השנייה בענייני דת בצבא, לאחר שני שרים אלו, והדרגה השלישית הוא 'השרות הדתי' (בראשו עמד סגן אלוף נתן גרדי, שהכין את התשתית לשירותי הדת בצבא) – העומד תחת הפיקוח של הרבנים הצבאיים.

- **תשרי תש"ט** – הדפיס לראשונה 'הרשאה לגט' לחיילים, כדי שנשותיהם לא תשארנה עגונות. טיפל במסירות רבה בהתרת עגונות מלחמת השחרור, סלל דרכים חדשות בעניין זה.
- החל להוציא שבועון לחייל הדתי בשם 'מחניים', בו, בין השאר, השיב תשובות למאות שאלות הלכתיות. לאחר שנים הוא נהפך לביטאון מוערך שיצא בעיקר לקראת החגים ועסק בנושאים מגוונים.
- **ראש השנה תש"ט** – נתן הנחייה לראשונה, שמותר לצאת מחוץ לתחום לתפילה ולשמיעת תקיעת שופר, למרות מחלוקת עם 'החזון איש' והתנגדות רבנים גדולים.
- **יום הכיפורים תש"ט** – ביוזמתו התפרסם מברק מהרמטכ"ל – ללוחמים אסור לצום ביום זה. המברק עשה רושם אדיר.
- **ח' חשוון תש"ט** – בפגישה עם ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, התלונן שיש שלוש מאות וחמישים מטבחים בצבא, ואין כלים ותנורים להבטיח את הכשרות בהם, ובשל כך יש חיילים שצמים. לגבי הסכסוך שפרץ עם ראשי 'השרות הדתי', הרמטכ"ל, רב אלוף יעקב דורי, הכריע – הרבנות הצבאית היא הסמכות העליונה בצבא בענייני דת.
- **כ"ג חשוון תש"ט** – ביוזמתו התקבלה בממשלה 'פקודת מאכל כשר לחיילים' (הוא ניצל את המשבר הממשלתי שפרץ עקב הכנסתם לכלא של שני טבחים דתיים מהפלוגה הדתית מגדוד 33 של חטיבת אלכסנדרוני, בשל סירובם לבשל בשבת). פקודה זו התפרסמה ע"י הרמטכ"ל, רב אלוף יעקב דורי, בכ"א כסלו.
- בשל קשיים רבים שלא אפשרו לו לתפקד כהלכה, ביקש להשתחרר מתפקידו. מיד ניתנה הוראה לפרסם 'פקודות מטכ"ל' בענייני דת, אותן הוא ניסח.
- חנוכה תש"ט – קיים לראשונה מסיבה לכל קציני המטכ"ל, גם ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, השתתף בה.
- **נר שני של חנוכה תש"ט** – 87 חיילי הפלוגה הדתית מגדוד 33 של חטיבת אלכסנדרוני נהרגו בקרב בעירק אל מנשייה (ליד קריית גת של היום). הם

נקברו ע"י המצרים בשטחם, ב'כיס פלוג'ה' הנצור, בשל כך הם נחשבו כנעדרים. הורי החללים הפגינו וטענו שהם נשלחו לקרב הקשה כנקמה על ששני הטבחים הדתיים מיחידה זו סרבו לבשל בשבת וגרמו למשבר ממשלתי. ראש הממשלה, דוד בן-גוריון מינה אותו לבדוק את טענתם, וגם את הקרב עצמו מבחינה צבאית. דרש להיכנס ל'כיס פלוג'ה'.

• **י"ג טבת תש"ט** – נכנס ל'כיס פלוג'ה' בג'יפ עם המפקד המצרי, רס"ן ג'אמל עבדול נאצר, כדי לברר מה עלה בגורלם של חללי הפלוגה הדתית. מצא במקום קבר אחים, ליד משמר כבוד קיים במקום טקס אזכרה. כינס את ההורים ומסר להם פרטים על גורל יקיריהם.

• **ח' אדר תש"ט** – איים להתפטר מתפקידו בשל אי קיום הבטחות לגבי הכשרות בצבא. זומן לפגישה עם ראש הממשלה, דוד בן-גוריון שלא נתן לו להתפטר, הוא הבטיח לו ליישם מיד את 'חוק כשרות הצבא' (כלים חדשים נשלחו בדחיפות מארה"ב).

• **ניסן תש"ט** – דרש מראש הממשלה, דוד בן-גוריון, לגנוז מיד עשרות אלפי עותקים של ההגדה לפסח שהוציאו הקיבוצים הלא דתיים שנדפסו ע"י 'שירות התרבות' וקצין חינוך ראשי עבור חיילי צה"ל, ואכן הן גנזו.

• **ז' ניסן, כ"ב ניסן תש"ט** – עמד בראש משלחת שפתחה את קברי חללי הפלוגה הדתית ב'כיס פלוג'ה', בניסיון לזהות את החללים. על פי הוראת הרב הראשי, הרב י"א הרצוג, הם פונו רק כעבור שנה לבית הקברות 'נחלת יצחק' בתל-אביב.

• **ג' אייר תש"ט** – יצא עם מניין צעירים מירושלים למשלט ליד הגבול ממנו ניתן היה לראות את גוש עציון החרב. לאחר תפילת שחרית, הוא הדליק נרות נשמה, לימד משניות ואמר 'אל מלא רחמים' לעילוי נשמת חללי הגוש במלחמת השחרור.

• **ד' אייר תש"ט** – שלושה ימים לפני יום העצמאות הודיע לרמטכ"ל, רב אלוף יגאל ידין: "החלטנו לקבוע את יום הזיכרון לחללי צה"ל ביום שלפני יום העצמאות בלית ברירה". לבקשתו נוסחה פקודת יום. באולפן הרדיו בקול ישראל לא היתה כבר קריינית, לכן הזעיק את גיסו, הרב שאר ישוב כהן



(ששימש כרב של חיל האוויר), שהודיע לציבור על כך. בבוקר, ביקש מהרמטכ"ל שיפעילו את הסירנות במתכונת של צפירת הרגעה. בליל יום העצמאות הראשון, השתתף בעצרת תפילה חגיגית בבית הכנסת 'ישורון' בירושלים, במעמד הראשון לציון, הרב ב"צ מ"ח עוזיאל. קרא את 'דבר התקומה' והתפילה המיוחדת שחיבר לכבוד יום העצמאות. סבר שיש לומר בליל וביום העצמאות הלל בברכה וברכת 'שהחיינו' בשם ומלכות, וכך הנהיג בצה"ל.

- ר"ח אלול תש"ט – קיים במחנה צריפין את 'מסע התעוררות' הראשון בצה"ל. אורח הכבוד היה הרב הראשי לישראל, הרב י"א הרצוג. נאם אחריו. השתתפו בו: כל הרבנים הצבאיים, אלפי חיילים והחזן ליבל'ה גלנץ. האירוע השאיר רושם עז על החיילים, גם על בני הקיבוצים הלא דתיים.
- תשרי תש"י – הוציא לאור סידור ומחזור בנוסח אחיד לחיילי צה"ל.
- כ"ה תשרי תש"י – ביקש מראש הממשלה, דוד בן-גוריון, להורות לנציג ישראל בוועדת שבידת הנשק ברודוס, סגן אלוף משה דיין, לדרוש מהוועדה לאפשר לו לעבור את הגבול עם ירדן, כדי לאתר ולהביא לקבורה את חללי מלחמת השחרור. לאחר שבקשתו אושרה, יצא לאיסוף החללים תוך סיכון חייו. ביום זה יצא לטרוון, בתחילה נאספו עצמות החללים שהיו פזורים בשדות, הן נאספו ע"י רועים ערבים. ביום חמישי ירד שלג לכן לא הגיע למקום, הירדנים איימו שיבטלו את החיפוש, לכן נאלץ להגיע ביום שישי. הגיע ללא נשק. הלכו ברגל ושקעו בשלג. הצליח לשכנע את ההורים לקבור את החללים בירושלים. לאחר התייעצות עם הרב הרצוג, השהה את קבורתם עד לאחר איסוף חללי גוש עציון, כדי לקבור אותם בירושלים, כי כולם לחמו למענה. הארונות הובאו למעבר מנדלבאום והונחו לידו ב'בית תורג'מן'.
- ח' חשוון תש"י – עבר את הגבול ליד מבוא ביתר, משם נסע לכפר עציון עם כיסוי על העיניים. הוציא משם את חללי שיירת ה"ה (הצליח לזהות רק 16 מהם), וחללים מבית הקברות, מהמרתף ומהתעלות. פעל במסירות רבה במשך עשרה ימים, מגוש עציון הוציא 214 חללים.

- **כ"ד חשון תש"י** – יצא לפנות את חללי נווה יעקב מצפון לירושלים.
- **כ"ה חשון תש"י** – הצליח לשכנע את הנוגעים בדבר, לקדש בית קברות מיוחד לחללי צה"ל בהר הרצל. ניהל ביום זה בירושלים את הלוויית 300 חללי לטרון וגוש עציון. 60 אלף מתושבי ירושלים ליוו אותם. היה מי שאמר: "רק בשביל זה היה שווה להקים את הרבנות הצבאית!"
- **י"א אדר תש"י (יום תל חי)** – ניהל את ההלוויה ההמונית של חללי פורצי הדרך לירושלים, גם הם נקברו בהר הרצל.
- **חללי ג'נין** – עצמות של 30 חללי צה"ל, שנמצאו במערה יחד עם עצמות חללי האויב, נקברו יחדיו בבית הקברות בחיפה (וזאת, על פי פסק של 'החזון איש'), שאר החללים באזור נקברו בהר הרצל.
- **משכם** – הוציא את עצמות חבר הלח"י, אברהם כהן, שפוצץ בגופו את מפקדת הערבים במקום.
- **פעל רבות להתרת עגונות מלחמת השחרור.**
- **ט"ז תמוז תשי"א** – הביא לקבורה את החלל אברהם חרל"פ, שנפצע במלחמת השחרור בגוש עציון ומת בבית החולים של המנזר הצרפתי בבית לחם, ונקבר שם.
- **ניסן תשי"ב** – דרש מראש הממשלה, דוד בן-גוריון, לגנוז מיד את 'הגדת יום העצמאות' שנדפס ע"י צה"ל בשל אי אזכור שם ה'. 10,000 עותקים נגנוזו מיד.
- **י"ד חשון תשי"ד** – בנספח אכ"א בתוכנית מבצע 'יהושע', קבע הוראות כלליות בדבר חובת השמירה על מקומות הקדושים, ליהודים ולערבים, בעת כיבושם ע"י צה"ל (בי"א תמוז תשכ"ג, בנספח למצעים 'אפרים' ו'גרנית', הוא חזר על כך תוך התייחסות להר הבית ולכותל המערבי).
- **פסח תשי"ד** – הוציא 'הגדה של פסח' בנוסח אחד.
- **הרמטכ"ל**, רב אלוף משה דיין, החליט לקיים סדר ממלכתי ב'שיבטה' לאחר פעולה מוצלחת של גדוד 890 של הצנחנים במצרים, הוא הזמין 1500 מכובדים. בשל חשש מחילול החג, ביקש ממנו שרק החיילים ישתתפו בסדר, לא רצה לשמוע לו. הלך לראש הממשלה, דוד בן-גוריון, וזה קבע

- שרק חיילי הגדוד ישתתפו בסדר. דיין הגיע בשבת שלפני החג, דרש שזמרת תשיר בסדר. סירב, החל בהכנות לקיים סדר קטן. לבסוף הם הגיעו לפשרה, שהזמרת תשיר לאחר הסדר. לבסוף קיבל שבחים מדיין על ניהול הסדר.
- **תשט"ו** – בתמרון של גדוד 890 של הצנחנים ליד חניתה שאל את המח"ט, אריק שרון, למה המטבח אצלם לא כשר? הוא השיב: 'אין חייל דתי אחד הדורש זאת', הודיע לו מיד: 'אני אהיה הצנחן הדתי הראשון בצה"ל'. שבר את הרגל לפני סוף קורס הצניחה, שלושה שבועות הלך עם גבס ומקל. למרות זאת, הצליח לסיים את הקורס וקיבל כנפי צניחה. לפני הצניחה הראשונה שלו חיבר את 'תפילת הדרך לצנחן', (לימים חיבר גם את 'תפילת הדרך לטיס' ו'תפילת הדרך לצוות צוללות').
  - **כ"ט שבט תשט"ו** – היה חבר בנשיאות האסיפה שבחרה את הרבנים הראשיים ומועצת הרבנות הראשית הרביעית. קבע את ז' באדר כיום זיכרון לחיילי צה"ל שמקום קבורתם לא נודע, מאז בתאריך זה התקיימה אזכרה ממלכתית בהר הרצל.
  - **תשט"ז** – הרבנות הצבאית הדפיסה 'מדריך בענייני דת' לחייל המתגייס. בפתח החוברת ברח את המתגייסים על שנפלה בחלקם הזכות: "להצטרף לצבא גיבורים מפואר זה, שזכה בעזרת אלהי מערכות ישראל להגשים את ראשית חזון גאולת ישראל".
  - **ז' חשוון תשי"ז** – אירח את הרב הראשי, הרב י"א הרצוג, בבסיס חיל הים בחיפה. יחד עם מפקד חיל הים, האלוף ש' טנקוס, קבעו מזוזות במשחתת אח"י יפו.
  - **חשוון תשי"ז** – לפני פרוץ מלחמת סיני הקים יחידות קבורה פיקודיות בסדיר ובמילואים (חללי המלחמה נקברו בבתי קברות ארעיים ליד הגבול, וכעבור שנה נערכו ההלוויות).
- בימי ההמתנה התיר בשבת: להתאמן, לספק דלק ולאפות מציות למנות קרב. נסע להתייעץ עם הרבנים הראשיים לגבי אספקת בשר כשר. הבשר הוכשר במתקני הצבא, ולצורך זה גייס 80 איש לפיקוח והכשרה. במקום

ההערכות, בחורשה ליד קציעות, חיבר את ה'תפילה לפני היציאה לקרב', שהודפסה באלפי עותקים.

- **כ"ד חשון תשי"ז** – עם פרוץ המלחמה הצטרף לכוחות שכבשו את עזה.
- **כ"ז חשון תשי"ז** – נע בראש הכוחות שכבשו את אבו עגילה. קידש שם את כל האזור בקדושת ארץ־ישראל.
- **כ"ח חשון תשי"ז** – חיבר את התפילה 'מי שברך לחיילי צה"ל', היא נאמרה בבתי הכנסת מהשבת הראשונה של המלחמה (מאז היא נאמרת מידי שבת בבתי כנסת רבים בארץ ובעולם).
- אסר את הברש שנימצא במחסני הצבא המצרי. פתח בית שחיטה בשארם־אשייח, לצורך זה גייס שוחטים ומנקרים. הורה לטבול את הכלים שנימצאו במחסני הצבא המצרי, בים ליד אל עריש ובת ים.
- **ט"ז טבת תשי"ז** – לאחר שסייר באילת ובמפרץ שלמה, אירח את הרב הראשי, הרב י"א הרצוג, בעת ביקורו ברצועת עזה.
- **כ"ו שבט תשי"ז** – אירח את הרבנים הראשיים, הרב י"א הרצוג והרב יצחק נסים, שביקרו במפרץ שלמה וראס נצרני.
- **י"ז טבת תשי"ח** – אירח את הרבנים הראשיים, הרב הרצוג והרב נסים, בכנס של סגל הרבנות הצבאית.
- **ל"ג בעומר תשי"ח** – השתתף בטקס חנוכת בית הרבנות הראשית, 'היכל שלמה', בירושלים. התכבד בקביעת המזוזה.
- **תשי"ט** – פרסם את 'קובץ פסקי הלכות צבא', אלפי פסקי הלכה בענייני צבא שאיש לא עסק בהם – בהלכות יום יום, שבת, חגים, כשרות, מלחמה ועוד (בפסיקת ההלכה התייעץ, ואף התעמת, עם הרב הראשי, הרב י"א הרצוג, ועם רבה של ירושלים, הרב צ"פ פראנק, ו'החזון איש').
- **י"ג חשון תשי"ט** – היה אחד מחמישים חכמי ישראל, בארץ ובתפוצות, שאליהם הפנה ראש ממשלת ישראל, דוד בן־גוריון, את השאלה – מיהו היהודי? ב"א אדר א' השיב לו תשובה ארוכה ומנומקת – שיש לנהוג על פי ההלכה, והוסיף: "הדת והלאום היהודי הם כנשמה וגוף, שהפירוד ביניהם מביא בהכרח לידי כיליונו של האדם".

- **תש"ך** – הגיש את מועמדותו לתפקיד הרב הראשי לישראל.
- **ניסן תשכ"א** – סיים מחקר מדעי על נוסח ההגדה. הוציא הגדה מיוחדת עבור צה"ל, בעלת נוסח אחיד וחלוקה לקטעים עבור עורך הסדר.
- **י' ניסן תשכ"א** – השתתף במשלחת של ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, שסיירה בחפירות במערות עין גדי. עמד בראש הועדה שמינה בן-גוריון, לקביעת זהותם של 25 שרידי גופות שנמצאו שם (19 שלדים נמצאו במערת האגרות, ו־6 במערת האימה), והמקום הנאות לקבורתם. הועדה קבעה – הגופות הן של יהודים פליטי מרד ברי"כוכבא, והמליצה לקובר אותן במקום בו הן נמצאו ולהקים שם מצבה לכבודם (וראה להלן – י"ט חשון תשמ"ב).
- **יום העצמאות תשכ"א** – קיבל את 'פרס ישראל' לספרות תורנית על החלק הראשון של ספרו 'הירושלמי המפורש' על מסכת ברכות. (בזמנו, ראש הממשלה, דוד בן גוריון, ושר החינוך, פרופ' ב"צ דינור, הציעו לו לעבוד בצבא חצי יום וחצי יום להתמסר להוצאת הירושלמי, והם ישלמו את כל ההוצאות, אך הוא סירב לכך, כי לדעתו פעילותו בצבא דרשה את כל זמנו).
- **כ"ח אב תשכ"ב** – בכינוס לתורה שבעל פה החמישי שהתקיים במוסד הרב קוק בירושלים, קבע – אילו היינו כובשים היום את הר הבית היינו מחויבים לבנות עליו את בית המקדש.
- **תשכ"ג** – הקים את בית הכנסת 'קוממיות אברהם' על שם אביו. המקום שימש כמרכז תורני בהנהגתו.
- **ל' ניסן תשכ"ג** – ניהל את ההלוויה הממלכתית של נשיא המדינה השני, יצחק בן-צבי. חיבר תפילת 'אל מלא רחמים' ו'יזכור' לעילוי נשמתו.
- **ערב יום העצמאות תשכ"ג** – הועלה לדרגת אלוף כהערכה לאישיותו המיוחדת ולפועלו הייחודי בצה"ל.
- **ד' ניסן תשכ"ד** – היה מועמד למשרת הרב הראשי לישראל. רבה הראשי של תל אביב-יפו, הרב א"י אונטרמן, נבחר ברוב של שלושה קולות בלבד. הקים את להקת הרבנות הצבאית, שזכתה להצלחה רבה, (בשנת תשל"ח הרמטכ"ל, רב אלוף רפאל איתן, פירק את כל להקות צה"ל מלבד להקה זו).

- **תשכ"ה-תשכ"ו** – העביר הרצאות בטכניון בנושא: 'תורת המדינה בהיסטוריה היהודית' (בשנה הראשונה), ו'עקרונות הפילוסופיה היהודית ותולדותיה' (בשנה השנייה).  
הקים בצבא בית דין לגיור. תבע להיות מורשה לנהל פנקסי רישום נישואין, הרבנות הראשית התנגדה לכך, למרות זאת הוא קיבל ממשרד הדתות הרשאה ל'מקרים מיוחדים'.
- **כ' אלול תשכ"ו** – בסימפוזיון שנערך בהיכל התרבות בתל-אביב, בו השתתפו גם דוד בן-גוריון וד"ר נחום גולדמן, הביע את השקפת עולמו בענייני דת ומדינה.
- **ה' אייר תשכ"ז** – השתתף בחגיגות יום העצמאות בקרב יהדות אוסטרליה (הוזמן לשם כדי לסייע ל'מגבית המאוחדת'). לאחר סגירת מצרי טיראן ע"י שליט מצרים, גאמל עבדול נאצר, הכריז שם באספות עם על מגבית חירום. קיבל מברק בהול לשוב ארצה. לאחר שיחת טלפון עם המטכ"ל, החליט לחזור לארץ. בדרכו חזרה לארץ נחת בארה"ב, ליהודים המודאגים הבטיח שעוד לפני חג השבועות הוא יתפלל ליד הכותל המערבי!
- **י"ח אייר תשכ"ז** – הגיע לארץ. מיד נפגש עם הרמטכ"ל, רב אלוף יצחק רבין, שביקש ממנו שישפיע על שרי המפד"ל להצביע בממשלה בעד יציאה מיידית למלחמה. כמו כן נפגש עם ראש אמ"ן, האלוף אהרון יריב, ועם מפקד חיל האוויר, האלוף מוטי הוד. בכל הזדמנות הביע את בטחונו בניצחון צה"ל.
- **י"ט אייר תשכ"ז** – יצא לסיור באוגדה 84 של האלוף ישראל טל ובחטיבה 7 של אל"מ שמואל גורודיש. בערב נפגש לשיחה בת ארבע שעות עם מנהיג המפד"ל, חיים משה שפירא. מסר לו את התרשמותו מביקוריו אצל כוחות צה"ל, הביע בפניו את בטחונו בניצחון צה"ל. שכנע אותו לתמוך בממשלה לצאת למלחמה.
- **כ' אייר תשכ"ז** – נפגש במשרדו עם ח"מ שפירא, זרח ורהפטיג וישראל בן מאיר מהמפד"ל. מסר להם שמפקדי צה"ל בטוחים בניצחון. לאחר השיחה הם הבטיחו לו לתמוך במינוי משה דיין לשר הביטחון.

- ביטל את ההיתר לבשל בשבת שנתן הרמטכ"ל בהעדרו. נפגש עם סגל הרבנות הצבאית, נתן לו הוראות להתארגנות לקראת מלחמה.
- **כ"א אייר תשכ"ז** – יצא לביקור באוגדה 38 של האלוף אריאל שרון, ובחטיבה 14 של אל"מ מרדכי ציפורי. לאחר פגישה עם קצין הנדסה ראשי ביטל את ההוראה שניתנה לחיילי צה"ל להוריד זקנים בשל חשש ממתקפת אב"כ.
  - **כ"ג אייר תשכ"ז** – לקראת שבת פרסם ברבבות עותקים דברי עידוד לחיילי צה"ל. דבריו הופצו בדואר ובמטוסים בכל יחידות צה"ל. לאחר התייעצות עם הרמטכ"ל, רב אלוף יצחק רבין, התיר לחפור שוחות בירושלים. בפגישה עם ראש אג"ם, האלוף עזר ויצמן, נקבע שאין לקיים אימונים בשבת.
  - **כ"ד אייר תשכ"ז** – שהה בשבת עם חיילי גדוד 58 של חטיבה 14 שחנתה בקציעות ליד גבול מצרים. נאם בפני החיילים, עודד את רוחם והשיב לשאלותיהם בהלכה.
  - **כ"ו אייר תשכ"ז** – ב' 07:00 – הגיע למוצב הפיקוד העליון במטכ"ל, בירך את מפקדי חיל האוויר להצלחת מבצע התקיפה במצרים. חילק למפקדים את ה'תפילה לפני היציאה לקרב'. לאחר ההודעה הרשמית ברדיו על פרוץ המלחמה, נשא נאום לאומה. ארגן בתי קברות ארעיים בפיקודים השונים. ב' 16:00 – באמצע תפילת מנחה המונית שארגן, בחורשה ליד נחל עוז, התקבלה הפקודה לנוע. עלה על הקומנדקר הראשון, של גדוד 54 מחטיבה 11, ובידיו ספר תורה ושופר. בעת חציית הגבול מול עזה החלה הפגזה כבדה, הקומנדקר שלו נפגע (השופר, בו תקע במלחמת סיני, נשרף). התחבא בשדה תבואה שרוף עם הספר תורה עד הערב, כמעט נהרג.
  - לאחר שניצל בנס, התקשר לרמטכ"ל, רב אלוף יצחק רבין, לאחר ששמע ממנו על התוכנית לגבי המלחמה בירושלים, נסע למטכ"ל בתל-אביב. ב' 24:00 – יצא לכיוון ירושלים, שם נפגש עם אלוף פיקוד המרכז, האלוף עוזי נרקיס, ומפקד חטיבת ירושלים, אל"מ אליעזר אמיתי.
  - **כ"ז אייר תשכ"ז** – נסע מירושלים לפיקוד דרום, בדרך כתב מנשר מיוחד על כיבוש הכותל המערבי! טיפל באיסוף וקבורת החללים ליד קיבוץ בארי. חזר לירושלים.

ב־16:00 – הגיע ברכב משוריין למוזיאון רוקפלר, שם פגש את מפקד חטיבה 55 של הצנחנים, אל"מ מוטה גור (הזכיר לו את ההסכם ביניהם משנת תשכ"א – ששניהם יכבשו יחד את העיר העתיקה!). במשך שעתיים ניסה לשכנעו להפר את הפקודה שאסרה עליו לכבוש את העיר העתיקה, כדי לא להחמיץ את הרגע ההיסטורי. הוא היה מוכן להיכנס לכלא במקומו.

נסע לפגישה עם מנכ"ל משרד ראש הממשלה, ד"ר יעקב הרצוג. ביקש ממנו שישכנע את ראש הממשלה, לוי אשכול, לפני ישיבת הממשלה, שייתן הוראה לצה"ל לכבוש את העיר העתיקה. חזר למוזיאון רוקפלר, שם עודד וחיזק את החיילים לאחר הקרבות הקשים שעברו.

ב־24:00 – יצא לחפ"ק פיקוד מרכז בבנייני האומה, ניסה לשכנע את אלוף הפיקוד, האלוף עוזי נרקיס, שיפעל שתתקבל הפקודה לכבוש את העיר העתיקה. ירד למטכ"ל בתל-אביב לטפל בזיהוי וקבורת החללים בכל הפיקודים.

● כ"ח אייר תשכ"ז – ב־07:00 פגש במטכ"ל את מנכ"ל משרד ראש הממשלה, ד"ר יעקב הרצוג, ביקש ממנו לשכנע את ראש הממשלה, לוי אשכול, לפני ישיבת הממשלה, לתת הוראה לצה"ל להיכנס לעיר העתיקה. חזר, עודד את החיילים והחיה אותם. ב־08:45 – הגיע לירושלים. סיכם עם המח"ט, אל"מ מוטה גור, להיפגש בשער האריות. הגיע למוזאון רוקפלר, משם רץ לכיוון שער האריות.

מול שער האריות רץ באמצע הכביש, תוך קריאת הפסוקים: "ה' הוא האלוקים". סירב להישמע להוראת מג"ד הצנחנים שנעו ראשונים, להיצמד לקיר. צעק כל העת: "בשם ה' נעשה ונצליח", ו"לה' התשועה". ליד השער תקע בשופר (אותו קיבל מחותנו, דוד כהן, לילה קודם), תשר"ת, ואמר את הפסוק: "ויהי בנסוע הארון וכו'". טיפס על הטנק שחסם את הכניסה לשער האריות.

על הר הבית, ליד כיפת הסלע, פגש את מח"ט הצנחנים וסגל הפיקוד שלו, תקע בשופר והשתחוה על הארץ. קרא את חלקו הראשון של המנשר



שהכין יום קודם ואמר פרקי תהלים. ביקש מהחיילים שישיירו 'התקווה', אך הם שרו 'ירושלים של זהב'. רץ לכוון הכותל המערבי.

ליד הכותל המערבי נפל על הרצפה ונישק אותה. אמר פרקי תהלים, חבש 'תפילין של ראש' שקיבל מחייל דתי, וקרא קריאת שמע. לאחר שסגן הרמטכ"ל, האלוף חיים בר-לב, ואלוף הפיקוד, האלוף עוזי נרקיס, הגיעו למקום, החל לנהל את טקס התפילה הראשון במקום. ברך ברכת 'שהחיינו', ברכת 'מנחם ציון ובונה ירושלים' עם שינויים, תהלים מ"ד, קדיש, 'אל מלא רחמים' בנוסח מיוחד (החיילים בכו), תקע בשופר, קרא את המנשר שכתב, שרו התקווה ו'לשנה הזאת בירושלים הבנויה!' חילק לחיילים את ה'תפילה לפני היציאה לקרב' עם הקדשה. שלח את עוזרו, הרב מנחם הכהן, להביא את ראש ישיבת 'מרכז הרב', הרב צבי יהודה הכהן קוק ואת חותנו, הרב דוד כהן ('הנזיר'). ב'11:30 - התחיל להתפלל מנחה, אך כאשר שם לב שהשעה מוקדמת מדי, הפסיק. ערך פעם נוספת אזכרה לנופלים (כולם בכו).

ב'12:11 - קיים את תפילת מנחה הראשונה במקום. בחזרת הש"ץ הוסיף את ברכת 'נחם' בנוסח מיוחד, אמר הלל שלם בברכה, וסיים בריקוד 'לשנה הזאת בירושלים' ו'שייבנה בית המקדש'.

חזר להר הבית. ביקש מהמח"ט חבלנים שיבדקו אם המסגד לא ממולכד. נכנס פנימה, אמר מזמורי תהלים, תקע בשופר, הקיף את 'אבן השתייה' ויצא. הוציא את המנשר שכתב, המח"ט כתב עליו - שהוא שמח לקיים את הבטחתו משנת תשכ"א, ששניהם יכבשו את ירושלים.

חזר לכותל המערבי. קיבל כיתה בת 11 חיילים, איתם הלך לבקר בבית מחסה ובבתי הכנסת החרבים בעיר העתיקה. כאשר חזר לכותל המערבי, נתן הוראה לחיילי הרבנות הצבאית להרוס עם לומים ומוטות ברזל את המחיצה ששימשה משתנה. הורה ל-10 ערבים לנקות את המקום (הם עבדו עד אמצע הלילה). נסע להר הזיתים לחפש את קבר אמו. משם נסע להר הרצל לטפל בבעיות של זיהוי חללים. נסע לפיקוד מרכז, שם נתן הוראות לכל הגזרות היכן לקבור את החללים.

בלילה – הגיע לקבר רחל. ניסה לפתוח את מנעול השרשרת עם פלייר, לאחר חצי שעה פתח את הדלת, מצא דלת זכוכית, שבר אותה, נכנס לחדר פנימי סגור. ב־24:00 – יצא החוצה, השומר הערבי זרק את המפתח על הכביש. התפלל במקום תפילה ראשונה: "מנעי קולך מבכי... ושבנו בנים לגבולם", סיים באמירת פרקי תהלים.

ב־02:00 – הגיע לגוש עציון שם חנתה חטיבה 16 שהתכוננה לצאת השכם בבוקר לכיבוש חברון. ב־04:00 – נאם עם רמקול נייד בפני חיילי החטיבה, הסביר להם את גודל המשימה שבפניהם.

● **כ"ט אייר תשכ"ז** – בבוקר הגיע לחברון. ירה מנשקו, ביקש מנער ערבי שיראה להם היכן מערת המכפלה. תלה עליה דגל מאולתר. ירה בדלת, לא פתחו. לבסוף היא נפרצה. קרא בתורה בפרשת 'חיי שרה', תקע בשופר, והתפלל במקום תפילת שחרית ראשונה. ראש עיריית חברון, ע' גברי, נכנע בפניו בעירייה, הוא כתב עבורו את כתב הכניעה.

בלילה הביא למערת המכפלה ארון קודש וספר תורה ממשרדו, והניחם באולם מול 'אוהל יצחק'. (סגר את המערה לחודש לתפילת ערבים, דאג לשיפוץ המקום ע"י חיל ההנדסה).

● **ב' סיון תשכ"ז** – בשבת בתפילת שחרית ליד הכותל המערבי אמר הלל בברכה, קרא מפטיר מפרשת עקב "אם תשמור", והפטרה: "עוד היום בנוב". במוצאי שבת – נסע לבית הקברות הארעי שהוקם בעפולה, גילה שהחללים נקברו שם ללא זיהוי. הורה לפתוח את כל הארונות, זיהה 90 חללים.

● **ג' סיון תשכ"ז** – הצטרף לכוחות שהוטסו במסוקים לחרמון.

● **ד' סיון תשכ"ז** – בארוחת צהריים חגיגית בכנסת לכבוד הפיקוד הבכיר של צה"ל, הודיע לו שר הביטחון, משה דיין, שמסר את מערת המכפלה להנהלת הקאדי של הווקף. הוא הורה לו: 1. להוריד את הדגל שתלה במקום. 2. להוציא את ארון הקודש ואת הספר התורה. 3. לקבוע הוראת קבע, שיהודי הרוצה להתפלל יעשה זאת עד המדרגה השביעית, והרוצה להתפלל בתוך המערה יחלוץ את נעליו. עזב בכעס את המסיבה. בא למשרד השר והודיעו: "אם יבוא קצין ויוריד את הדגל לא אתנגד, אך לגבי ארון הקודש, ספר

התורה וחליצת נעלים – אלחם בך בכל כוחי!" כתב לו מכתב נוקב בנדון. למחרת קיבל מכתב מהרמטכ"ל, רב אלוף יצחק רבין, בשם שר הביטחון, שההוראה ביחס לדגל קיימת, לגבי השאר – הביצוע נדחה, (כך נשארה מערת המכפלה בידי מדינת ישראל עד היום!)

השתתף ברחבת הכותל המערבי בהתכנסות מיוחדת של כל אלופי צה"ל, וכן בהתכנסות של סגל הרבנות הצבאית, הקריא שם שתי תפילות מיוחדות שחיבר.

- ה' סיון תשכ"ז – לקראת חג השבועות טס לסנטה קטרינה, המזוהה כהר סיני. במרומי ההר נשא תפילה מיוחדת למען פצועי המלחמה, קרא בתורה את עשרת הדברות, תקע בשופר, והחל בכתיבת ספר תורה.

חיבר תפילת 'יזכור' מיוחדת לזכר חללי המלחמה, היא נאמרה בחג השבועות בבתי הכנסת ברחבי הארץ.

- ז' סיון תשכ"ז – הורה לחיל ההנדסה למדוד את גבולות הר הבית, החיילים עבדו על כך כשבועיים.

השתלט על שלושה מבנים: 1. בהר הבית בסמוך לשער המוגרבים – הקים בו את המדרשה של הרבנות הצבאית. 2. בנין ממול המלחמה. 3. בכותל המערבי סמוך לאחד השערים הצפוניים (פינה משפחה לשועפט). מינה 'קציני הר הבית' ומש"קי הר הבית מהרבנות הצבאית ששלטו בהר הבית.

- כ"ה סיון תשכ"ז – השתתף במסיבת הודיה, על התשועה הגדולה במלחמת ששת הימים, שנערכה בישיבת 'מרכז הרב' בירושלים.

- כ"ו תמוז תשכ"ז – ניהל את טקס העברת עצמות 48 החללים, שנקברו בעיר העתיקה בתש"ח, להר הזיתים.

- ט' אב תשכ"ז – הורה להדליק את כל אורות החשמל בבתי הכנסת הצבאיים בעת אמירת הקינות, כביטוי למצב החדש שנוצר עם כיבוש הר הבית במלחמת ששת הימים. קיים תפילת מנחה במניין מצומצם על הר הבית (50 איש), עם ארון קודש וספר תורה. בתפילת העמידה שינה את נוסח ברכת 'נחם'. דבר התפילה דלף, היו שדרשו לפטרו. תפילה זו עוררה הדים רבים בכלי התקשורת בארץ ובעולם.

- **י"א אב תשכ"ז** – לאחר שפרסם ברדיו הזמנה להמוני בית ישראל לבוא להתפלל ב'שבת נחמו' בהר הבית, שר הביטחון, משה דיין, טלפן אליו משיבת הממשלה והודיעו שנתבקש ע"י ראש הממשלה, לוי אשכול, ובהסכמת כל הממשלה, להורות לו לבטלה, סירב. דיין ביקש ממנו שלפחות ידחה אותה, הסכים לכך. במשך כל אותו היום והלילה הודיעו ברדיו שביטל את התפילה (ולא שדחה אותה).
- **ט"ז אב תשכ"ז** – שר הביטחון, משה דיין, העביר אליו את החלטת 'ועדת השרים לשמירה על המקומות הקדושים', שעליו להפסיק את התפילות והמדידות על הר הבית.
- **כ"א אב תשכ"ז** – הרמטכ"ל, רב אלוף יצחק רבין, אסר עליו להרצות על הנושא: 'העלייה להר הבית בזמן הזה', בכינוס תורה שבעל פה העשירי שהתקיים במוסד הרב קוק. נושא זה היה לשיחת היום.
- **כ"ה אב תשכ"ז** – שלח מכתב חריף ל'ועדת השרים לשמירה על המקומות הקדושים', בו הוא ביקש מהם לפתוח את הר הבית לתפילת יהודים ולא להסגירו בידי מחללי (רק שר התיירות, משה קול, השיב לו).  
 כעבור זמן הודיע לו שר הביטחון, משה דיין, שהוא העביר לווקף את החסות והאחריות על הר הבית, והורה לו להוריד מיד את 'המדרשה התורנית' מההר, ולהוציא משם את 'קציני הר הבית' (כל ימיו הצטער שנכנע לו וקיים את דרישותיו). הווקף נעל את השערים וביקש כסף מהיהודים בכניסה. דרש מהרמטכ"ל, רב אלוף יצחק רבין, לפרוץ מיד את שער המוגרבים. פלוגת ג'יפים פרצה דרך שער השבטים ופתחה אותו (כך השער נשאר בריבונות מדינת ישראל עד היום!)
- **יום הכיפורים תשכ"ח** – לאחר שקיבל אישור משר הביטחון, משה דיין, התקיימה תפילה לאנשי הצבא ששמרו בהר הבית.
- **כ"א תשרי תשכ"ח** – לאחר טיבועה של המשחתת 'אח"י אילת' ע"י צבא מצרים (בי"ז תשרי, 47 נהרגו ו-91 נפצעו), בהיתר מיוחד של הרמטכ"ל, רב אלוף יצחק רבין, יצא לסיור אווירי מסוכן לכוון פורט סעיד לחפש גופות. לא נמצא דבר.

- כ"ה תשרי תשכ"ח – השתלשל ממסוק לתוך המשחתת, למרות שנשאררו בה פצצות חיות, הצליחו לחלץ שלוש גופות. כעבור זמן התיר את כל העגונות.
- ו' אדר תשכ"ח – לאחר שפסקו החיפושים והחקירות אחר הצוללת 'דקר' שנעלמה בדרכה לחיפה (בכ"ה טבת, היו בה 69 אנשי צוות מתוכם 16 נשואים, הורה למשפחות הרווקים לשבת 'שבעה' (בל' סיון תשכ"ט, לאחר בדיקות רבות ומחקר מעמיק, זימן 5 אבות בתי דין והתיר את כל העגונות).
- י"א סיון תשכ"ח – נבחר לרב הראשי של תל אביב־יפו יחד עם הרב עובדיה יוסף. המשיך בתפקידו כרב הראשי לצה"ל, בשל סירובו של שר הביטחון, משה דיין, לשחררו, כי הוא היה נחוץ לצה"ל כדי לפתור את הבעיות ההלכתיות החמורות שהתעוררו בעקבות מלחמת ששת הימים, בעיקר בעיית העגונות (פרש מצה"ל בכ' סיון תשל"א).
- ג' אייר תשכ"ט – בהתאם להחלטת הממשלה, הוסיף בתפילות 'אל מלא רחמים' ו'יזכור' לחללי צה"ל, את לוחמי המחתרות והארגונים שנלחמו במערכות העם שנפלו לפני קום המדינה.
- ו' אב תשכ"ט – לאחר נחיתת שלושת האסטרונאוטים האמריקאים על הירח, קבע שיש לשנות את הנוסח ב'קידוש לבנה', ולומר: "כשם שאני רוקד כנגדך ואיני (יכול לנגוע) נוגע בך".
- תשל"ל – בעת 'מלחמת ההתשה' ביקר לפחות פעם בשבוע בתעלת סואץ, למרות ההפגזות הקשות של צבא מצרים, תמיד ביקש להגיע למוצב המופגז ביותר. בעת נסיעתו בנגמ"ש, כולם ישבו בפנים והוא בחוץ, ישן במעוזים. באחד המעוזים זחל שבע שעות מתחת להריסות של בונקר, למרות סכנת התמוטטותו, כדי לחלץ שתי גופות של חיילים.
- י"א סיון תשל"ל – גייר את הלן זיידמן בגיור מהיר. (היא התחתנה בנישואין אזרחיים עם בנימין זיידמן במקסיקו. היא ביקשה להתגייר, אך בית הדין באשדוד דחה את בקשתה, היא נדרשה להיפרד מבעלה הכהן. היא סירבה לעשות זאת, לכן עברה גיור רפורמי וביקשה להירשם כיהודייה כדי שבנה יחשב יהודי. לאחר שנענתה בשלילה ע"י משרד הפנים בטענה שהמדינה לא מכירה בגיור רפורמי, היא ערערה לבית המשפט העליון. פרשה זו גרמה

לסערה ביהדות ארה"ב ואיימה על קיום הממשלה). מספר ימים לפני הדין בבג"ץ, נפגש אתה והשתכנע שהיא בכנות רוצה להיות יהודייה. יחד עם שני רבנים צבאיים הוא גייר אותה. הרב הראשי ואב"ד תל אביב-יפו, הרב עובדיה יוסף, אישר את הגיור. גיור זה גרם לסערה ציבורית, יש ששיבחוהו ויש שגינהו על כך.

- **פסח תשל"א** – ערך בשארם-אשייח את הסדר המרכזי האחרון שלו בצה"ל, בו השתתף גם הרמטכ"ל, רב אלוף חיים בר-לב. שניהם החליטו שישתחרר מצה"ל לאחר חג הפסח.

- **כ' סיון תשל"א** – הרמטכ"ל, רב אלוף חיים בר-לב, ערך לכבודו מסיבת פרידה מצה"ל. עם שחרורו מצה"ל קיבל מינוי חרום כיועץ לרמטכ"ל.

- **כ"ב סיון תשל"א** – הוכתר לרבה הראשי של תל אביב-יפו בבית הכנסת הגדול בעיר. בנאום הכתרתו פירט את חמשת התפקידים של הרבנות בעת הזו.

דרש מראש העיר, יהושע רבינוביץ, שבתי הקולנוע יישארו סגורים בשבת. דאג לבניית משחטות חדשות, הכניס תיקונים ושיפורים בענייני כשרות ושבת גם בבתי מלון, שינה את נוסח הכתובה כמו שהנהיג בצה"ל, ודאג לאבטחה בבתי הדין.

- **ז' חשון תשל"ג** – בבחירות למועצת הרבנות הראשית השישית נבחר לרב הראשי לישראל יחד עם הראשון לציון הרב עובדיה יוסף.

- **י"ג כסלו תשל"ג** – נתבקש ע"י שר הביטחון, משה דיין, לבדוק דרך להתיר לאח והאחות, חנוך ומרים לנגר, להתחתן, וזאת לאחר שבית הדין הרבני פסק שהם ממזרים. לאחר חקירה מעמיקה הוכיח, שאביהם לא התגייר בחוץ לארץ כראוי וממילא אמם לא היתה צריכה גט, לכן פסק שהם אינם ממזרים. כינס תשעה אבות בתי דין ודיינים שחתמו על היתר זה. באותו הערב הם התחתנו, הוא שילם את כל הוצאות חתונתם.

הרב עובדיה יוסף סרב להצטרף להיתר, מאז החלו יחסים מתוחים ביניהם. פולמוס קשה פרץ בעקבות היתר זה, שפגע קשות בכבודו ובמעמדו. גדולי הרבנים החרדים הכריזו: "פסקיו והוראותיו בטלים!"

- **י"ז כסלו תשל"ג** – כינס בביתנו מסיבת עיתונאים בה פרסם את הנימוקים שלו להיתר שנתן לאח והאחות לנגר להתחתן. למחרת, ראש ישיבת 'מרכז הרב', הרב צבי יהודה הכהן קוק, שלח לו מכתב הערכה ועידוד.
- **כ"ב טבת תשל"ג** – פרסם בספר את ההיתר הנ"ל, בו כינס את כל המסמכים והעדויות עליהם ביסס אותו, ואת דבריהם של תשעת אבות בני דין והדיינים שחתמו עליו.
- **ה' שבט תשל"ג** – נאם בפתיחת הוועידה העולמית הכ"ב של המזרחי הפועל המזרחי, שהתכנסה בבניי האומה בירושלים. בדבריו פירט את ארבע משימותיה של הרבנות הראשית בעת הזו, ועמד על הסכנות הנשקפות לעם היהודי בארץ ובעולם.
- **י"ד ניסן תשל"ג** – ערך את הסדר המרכזי בקרית ארבע.
- **יום הכיפורים תשל"ד** – במוצאי החג, לאחר פרוץ 'מלחמת יום הכיפורים', הגיע מיד לבונקר במטכ"ל, אכזבתו היתה גדולה, איש לא ידע מה המצב בשטח.
- **י"א תשרי תשל"ד** – הגיע עד גשר בנות יעקב בגזרה הסורית, חילק לחיילים ספרי תהלים ו'תפילה לפני היציאה לקרב'.
- **י"ב תשרי תשל"ד** – ירד לתעלת סואץ למוצב 'בודפשט'. טיפל בפינוי החללים.
- **י"ד תשרי תשל"ד** – עלה לרמת הגולן הגיע עד נפח, דאג לפינוי החללים. ישן בסוכה למרות ההפגזות.
- **י"ט תשרי תשל"ד** – ירד לגזרה המצרית, שם נפגש עם חיילי צה"ל, חילק להם 5000 ספרי תהלים. מהמפקדה של מפקד אוגדה 143, האלוף אריאל שרון, שידר ברכה לכל הכוחות לפני צליחת התעלה: "בשם ה' תעברו ותצליחו וה' יהיה בעזרכם".
- **כ"ד תשרי תשל"ד** – שזה בשבת עם החיילים ליד תעלת סואץ, מאות מהם קיבלו ממנו יין, חלות ועוגות. קנה את כל השק"ם, כך יכלו לחלק לחיילים בחינם את תכולתו. חיילי החברא קדישא הצבאית סרבו לאסוף את החללים בשבת, הצליח לשכנע אותם לעשות זאת. במוצאי שבת עבר לגדה

המערבית של התעלה, שם התקבל בהתלהבות, ופתר שאלות הלכתיות שהתעוררו במלחמה.

- **כ"ח תשרי תשל"ד** – ביקר ביחידות צה"ל במערב התעלה, הגיע עד העיר סואץ. בדרכו ביקר גם את הפצועים ששכבו בבתי חולים בקו תעלת סואץ, ועודד את רוחם.
- **ל' שבט תשל"ד** – חיבר תפילת 'מי שברך' למען שבויי צה"ל בסוריה.
- **ג' ניסן תשל"ד** – נאם בטקס הכתרת הרב הראשי הראשון לציון, הרב עובדיה יוסף, שהתקיים בבית הכנסת 'רבן יוחנן בן זכאי' בעיר העתיקה. הביע תקווה לשיתוף פעולה ביניהם ולעבודה מבורכת.
- **כ' ניסן תשל"ד** – חיבר תפילת 'יזכור' מיוחדת לעילוי נשמת חללי צה"ל שנפלו במלחמה. הרבנות הראשית ביקשה מהציבור לומר אותה בשביעי של פסח.
- **כ"ה ניסן תשל"ד** – מועצת הרבנות הראשית בראשותו החליטה – לאור נס ההצלה במלחמת יום הכיפורים, מומלץ לומר בשנה זו ביום העצמאות הלל בברכה!
- **ג' אייר תשל"ד** – פרסם הודעה בשם מועצת הרבנות הראשית – יש מקום לומר השנה הלל בברכה בערב וביום העצמאות.
- **כ"ז סיון תשל"ד** – יצא למסע בארה"ב. שם השתתף בוועידת הרבנים האורתודוקסים' במיאמי. היה אורחה של העיר ניויורק. בושינגטון נפגש עם ראשי הקונגרס והסנאט. ב'שיבה אוניברסיטי' קיבל תואר ד"ר לשם כבוד מהרב י"ד סולוביצ'יק. הופיע בעצרות עם מטעם 'מפעל אגרות מלווה העצמאות והפיתוח' (הבונדס).
- **י"א אייר תשל"ה** – הביע מורת רוח שלא התייעצו עם הרבנות הראשית לפני שצוות בין משרדי החליט לעלות ארצה עשרות צעירים פלאשים.
- **תשל"ו** – הקים את בית הדין לגיור הממלכתי הראשון.
- **י"ח אדר א' תשל"ו** – בפגישה בבית הלבן עם נשיא ארה"ב, ג'רלד פורד, העלה בפניו את מצוקת יהודי ברית המועצות.



- **כ"ב אדר ב' תשל"ו** – מועצת הרבנות הראשית הטילה עליו לפרסם את מחקרו על גבולות הר הבית והכניסה אליו (ספרו, 'הר הבית', התפרסם רק בשנת תשס"ה).
- **ד' אייר תשל"ו** – פרסם הנחיות חדשות בשם הרבנות הראשית לגבי תפילות יום העצמאות.
- **ה' תמוז תשל"ו** – חיבר תפילה למען שחרורם של החטופים שהוחזקו בידי מחבלים באנטבה שבאוגנדה. על פי הוראתו נשלחו בשבת מברקים לאפיפיור, לארכיבישוף מקנטרבורי ולראשי הנצרות והאסלם, שיתערבו למען הצלת החטופים לאחר שהמחבלים איימו להורגם.
- **ט' תמוז תשל"ו** – ראש הממשלה, יצחק רבין, התקשר אליו באמצע הלילה והודיע לו על הצלחת הפעולה באנטבה [עם נחיתת המטוסים לתדלוק בקניה]. שלח לו מברק ברכה על המבצע הנועז והדרמטי של שחרור החטופים. ביוזמתו הורתה הרבנות הראשית לומר בשבת הקרובה תפילת הודיה על שחרורם.
- **כ"ב אלול תשל"ו** – מועצת הרבנות הראשית בראשותו קבעה – הזכות של עם ישראל על הר הבית היא נצחית!
- **י"א תשרי תשל"ז** – לאחר ביקור במערת המכפלה, קרא לציבור להתאבל ולקרוע קריעה על חילול ספרי התורה ותשמישי הקדושה בידי ערבים במערת המכפלה בערב יום הכיפורים. למחרת השתתף במסע קבורת תשמישי הקדושה בבית הקברות היהודי בחברון, היה ראשון הנואמים.
- **י"ג תשרי תשל"ז** – יחד עם הרמטכ"ל, רב אלוף מוטה גור, ערך סיור מקיף במערת המכפלה, בו הם בחנו אפשרויות שונות לקביעת כניסות נפרדות למערה ליהודים ולערבים.
- **כ' תשרי תשל"ז** – על פי הזמנת שר הביטחון, שמעון פרס, ביקר במערת המכפלה כדי לבדוק מקרוב את השיפוצים שנעשו במקום. בהזדמנות זו הכניס למערה ספר תורה פרטי במקום ספר התורה שחולל ע"י הערבים. לאחר הביקור הגיש לראש הממשלה, יצחק רבין, מפה שהדגימה את הצעתו לסדר שתי כניסות נפרדות למערה.

- ט' אייר תשל"ז – מועצה הרבנות הראשית בראשותו, החליטה להקים חמישה בתי דין לגיור, בראשם יעמדו רבני ערים. הקים אלפני גיור בקיבוצים הדתיים.
- כ"ט סיון תשל"ז – בפגישה בבית הלבן עם נשיא ארה"ב, ג'ימי קרט, הסביר לו את חשיבותה של ארץ ישראל לעם היהודי.
- י"א אלול תשל"ז – במהלך ביקור ממלכתי בארה"ב, ביקר, בין השאר, גם בבסיס הצוללות האטומיות של ארה"ב.
- ט' כסלו תשל"ח – בעת ביקור נשיא מצרים, אנואר סאדאת, בישראל, פסק – כל מי שרואה אותו יברך: "ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם" ללא שם ומלכות.
- י"ג טבת תשל"ח – חיבר תפילה מיוחדת שיש לאומרה בשבת, להצלחת שיחות השלום עם מצרים.
- כ"ח תמוז תשל"ח – לאחר שמשפחת נפטר דתי סירבה להרשות ליטול כליה מגופו לצורך השתלה בחולה שהיה זקוק לה, פרסם פסק הלכה לפיו – במקרה של חולה הממתין להשתלת כליה שחייו תלויים בכך, ומזדמן נפטר שכלייתו מתאימה להשתלה, מצווה וחובה על משפחת הנפטר לאפשר הוצאת הכליה להצלת חייו של החולה. (היה הראשון לקבוע, שמוות לפי ההלכה הוא הפסקת פעילות גזע המוח. פסק בבעיות הקשות שהתעוררו עם חידושי הרפואה, המדע והטכנולוגיה).
- כ"ט אב תשל"ח – פנה לכל בתי הכנסת בארץ ובתפוצות, לומר בשבת פרשת 'ראה' את התפילה המיוחדת שחיבר, להצלחת שיחות השלום עם מצרים וארצות ערב, שהתקיימו ב'קמפ דייויד' בארה"ב.
- י"ט טבת תשל"ח – מועצת הרבנות הראשית בראשותו בירכה את ראש הממשלה, מנחם בגין, על מאמציו להשיג שלום עם מצרים, ועל שקידש שם שמים בהופעותיו (הוא ביקר בט"ז טבת באסמעהיה). עם זאת, היא הביעה דאגה מתכנית השלום שלו, שעיקרה החזרת רוב סיני למצרים.

- **ניסן תשל"ח** – הימאים, ששבתו באותה העת ומנעו משלוחי סחורות לחוץ לארץ, נענו לבקשתו לאפשר משלוח דחוף לארצות הברית של חצי מיליון בקבוקי יין כשר לפסח לצורך שתיית ארבע כוסות בליל הסדר.
- **כ"ז בניסן תשל"ח** – השתתף בליל 'יום השואה והגבורה' בעצרת ב'יד ושם', בה ציינו 35 שנה למרד גטו ורשה. הקריא תפילה מיוחדת שחיבר.
- **כ"ט אב תשל"ח** – פרסם תפילה מיוחדת להצלחת שיחות השלום עם מצרים ב'מחנה דוד'. קבע ומיסד את מוסד 'הסמיכה לרבנות' וה'כושר לדיינות' ואת מערך הבחינות לקבלתם מידי הרבנות הראשית לישראל.
- **כ"ו אייר תשל"ט** – עם תחילת הדיונים על 'תכנית האוטונומיה' (על פי הסכם השלום עם מצרים שנחתם בכ"ז אדר בארה"ב), חזרה מועצת הרבנות הראשית בראשותו והודיעה – על פי התורה וההלכה אסור להעביר לנוכרים בעלות על שטחי ארץ ישראל.
- **אב תשל"ט** – פרסם הנחיות מיוחדות לקראת שנת השמיטה. חיבר נוסח חדש ל'היתר המכירה'. על פי בקשתו, פיתח מכון צומת מכשיר מיוחד, שמיטון, שפעל בשיטת ה'גרמא', הוא הורכב על טרקטורים בקיבוץ הדתי.
- **ב' כסלו תש"ם** – מועצת הרבנות הראשית בראשותו, הביעה חרדה מהפסק של בית המשפט העליון שקבע – יהודה ושומרון דינם כשטח כבוש. היא פנתה לראש הממשלה ולשריה, לתקן מיד מעוות נורא זה, ולקבוע בממשלה ובכנסת כי – 'כל הארץ הזאת היא נחלת אבותינו, ואנו ריבוניים עליה מכוח התורה, הצדק, החוק והמשפט'.
- **י"ג טבת תש"ם** – מועצת הרבנות הראשית בראשותו שמעה על ההתכתבות בינו לבין ראש הממשלה, מנחם בגין. היא הודיעה נחרצות: "אין לעלות על הדעת הנפת דגל נוכרי על הר הבית" היא חיוקה את ידיו, לעמוד איתן בכל משא ומתן על הריבונות היהודית על הר הבית.
- **כ' שבט תש"ם** – קיבל את התואר 'דוקטור לפילוסופיה לשם כבוד' מאוניברסיטת בראזיל.
- **כ"א סיון תש"ם** – מועצת הרבנות הראשית בראשותו, החליטה להעלות את גיל חיוב האב במזונות ילדיו עד הגיעם לגיל 18.

- **י"ח כסלו תשמ"א** – עבר ניתוח לב פתוח בארה"ב. כאשר חזר לארץ דחה את האשמות כאילו המדינה שילמה את הוצאות הניתוח, הודיע שהוא שילם על כך.
- **ב' אדר ב' תשמ"א** – לאחר שהופסקו החיפושים אחר ניצולים מאניית 'מצדה' (היא טבעה ביום זה באוקיינוס האטלנטי, ב'משולש ברמודה', 96 מייל מחופי ברמודה), לשאלת הנהלת חברת 'צים', הורה ל-14 משפחות הנעדרים – לשבת 'שבעה' ולנהוג מנהגי אבלות עליהם. כעבור שנה וחצי התיר את נשות הנעדרים מעגינותן.
- **י"ט אדר ב' תשמ"א** – מועצת הרבנות הראשית בראשותו, קראה למורים השובתים – לדאוג שילדי ישראל לא יתבטלו מתלמוד תורה ולקיים תפילה בזמן השביתה.
- **ב' אייר תשמ"א** – פרסם הוראות חדשות לגבי תפילת יום העצמאות שחל בשבת.
- **י"ג תמוז תשמ"א** – מועצת הרבנות הראשית בראשותו חזרה על החלטתה (מכ"ט סיון) ודרישתה מחברי הכנסת – לתקן את חוק השבות כך שייכתב במפורש – שגיור הוא רק על פי ההלכה.
- **י"ט אב תשמ"א** – על פי בקשת הראשון לציון, הרב עובדיה יוסף, ושר החינוך, זבולון המר, ולאחר חקירות ובדיקות, גביית עדויות וסיור ממושך בשטח G בעיר דוד, פסק – אסור לקיים חפירות ארכיאולוגיות בשטח זה, כי במקום היה בית קברות יהודי. פסק זה עורר סערה גדולה בקרב ההיסטוריונים והארכיאולוגים, החרדים קיימו הפגנות נגד החפירות.
- **י"ט חשוון תשמ"ב** – השתלשל 300 מטר בכבל ממסוק של חיל האוויר לשתי מערות בנחל חבר (למרות שעבר ניתוח לב פתוח!), כדי לבדוק אפשרות לקבור בהן את שרידי 25 גופות לוחמי בריכוכב שנמצאו באזור זה בעבר (19 שלדים נמצאו במערת האגרות, ו-6 במערת האימה. וזאת, לאחר שהתברר לו, שבמחסני האוניברסיטה העברית מצויים עדיין שלדים ועצמות שהתגלו בחפירות במדבר יהודה בשנת תשכ"א, ראה לעיל – י' ניסן תשכ"א, ולהלן – ל"ג בעומר).

- **כ"ז כסלו תשמ"ב** – ביקר בחבל ימית, קבע – אזור זה הוא חלק בלתי נפרד מארץ ישראל.
- **ב' טבת תשמ"ב** – הרבנים הראשיים קראו לתושבי חבל ימית להימנע מהכנות להתנגדות אלימה לפינוי החבל, דבר האסור על פי התורה (בה' אדר הם פנו אליהם פעם נוספת בעניין זה).
- **ז' ניסן תשמ"ב** – בפגישה בבית הלבן עם נשיא ארה"ב, רונלד רייגן, הסביר לו את הסיבות להתנגדות להקמת מדינה פלשתינאית.
- **כ"ה ניסן תשמ"ב** – על פי בקשת ראש הממשלה, מנחם בגין, הגיע במסוק לימית כדי לשכנע את חברי תנועת 'כך', שהתבצרו במקלט, שלא להתאבד.
- **י"ח אייר (ל"ג בעומר) תשמ"ב** – ביוזמתו התקיים טקס ממלכתי בו נטמנו עצמותיהם של 25 לוחמי ברי"כוכבא, בקצה מצוק מעל מערות נחל חבר במדבר יהודה (ראה לעיל – י"ט חשוון).
- **כ' סיון תשמ"ב** – עם פתיחת 'מלחמת שלום הגליל' שהה עם הלוחמים לפני יציאתם לקרב. על פי היתר מיוחד משר הביטחון, אריאל שרון, יצא לקראת שבת לצור וצידון. פסק – יש להמשיך לחפש נעדרים וחללים גם בשבת, וצריך להעניק יחס הומני לשבויים.
- **כ"ו סיון תשמ"ב** – ביקר ביחידות צה"ל ששהו בלבנון. ערך תפילת מנחה ראשונה בבית הכנסת העתיק בצידון (היה סגור 10 שנים). בבירות השיב לשאלות מפקדים וחיילים על אופן שמירת השבת בתנאי מלחמה.
- **ט' תמוז תשמ"ב** – מועצת הרבנות הראשית בראשותו קבעה – 'מלחמת שלום הגליל' היא מלחמת מצווה והיתה מוסרית במידה עליונה. היא שלחה ברכת חזק ואמץ לממשלה ולחיילי צה"ל.
- **תשרי תשמ"ג** – ניסח מחדש את תפילת 'יזכור' לחללי צה"ל, היא כללה גם את חללי 'מלחמת שלום הגליל'.
- **כ"ט חשוון תשמ"ג** – השתתף בעצרת תפילה בהר ציון למען יהודי אתיופיה, חיבר תפילה מיוחדת לעצרת זו.
- **א' ניסן תשמ"ג** – לאחר שהניסיונות להאריך את כהונת הרבנים הראשיים נכשלו ('חוק הרבנות הראשית' החדש, משנת תש"ם, קבע, שרבנים ראשיים

יכהנו בתפקידם רק 10 שנים), התקיימו ביום זה בחירות לרבנים הראשיים לישראל, נבחרו הרב אברהם שפירא והרב מרדכי אליהו.

● **תשמ"ה** – הקים את ישיבת 'האיזרא רבה' (גורן) ליד הכותל המערבי, בה היה כולל לדיינות ולהכשרת ראשי ישיבות ציונים. לאחר מכן נוספה בה ישיבת הסדר. החזיק כולל נוסף בחיספין שברמת הגולן. (בתשמ"ז – על פי בקשתו התקין האומן, יעקב אגם, על גג הישיבה 6 נרות גז לזכר 6 מיליוני קדושי השואה).

קיבל את 'פרס הרב קוק' מטעם עיריית תל-אביב על ספרו 'משיב מלחמה' שלושה כרכים.

● **י"ב אלול תשנ"ב** – פסק – רמת הגולן אינה שייכת לארץ-ישראל, לכן ניתן להחזירה לסורים. ראשי ישיבת 'מרכז הרב', הרב אברהם שפירא והרב שאול ישראלי, יצאו בחריפות נגד פסק זה.

● **ח' חשון תשנ"ג** – במכתב לראש הממשלה, יצחק רבין, הביע התנגדות נמרצת לויתורים בשטחי יהודה שומרון ועזה, אך עודד אותו להגיע להסכם שלום עם סוריה הכולל החזרת רמת הגולן ופנוי היישובים.

● **ג' אלול תשנ"ג** – התנגד בחריפות להסכמי אוסלו. קרא לחיילי צה"ל לסרב פקודה לפנות מתנחלים ומחנות צבא. דבריו עוררו סערה בציבור, והיו שדרשו להעמידו לדין. לאחר שממשלת יצחק רבין העלתה את האפשרות לפנות את יהודי חברון מביתם, הודיע ברבים כי צריך להילחם נגד רעיון זה במסירות נפש. והוסיף, שהוא אישית מוכן ליהרג כדי למנוע את פינוי חברון. דבריו גרמו לסערה גדולה בציבור. במשך יום שלם התראיין ברשתות הרדיו והטלוויזיה בארץ ובעולם.

● **תשנ"ד** – קיבל את 'פרס הרב מימון' מ'יד הרב מימון' על ספרו 'הירושלמי והגר"א מווילנא'.

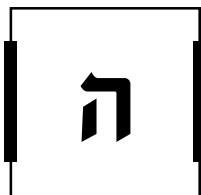
● **כ"א אלול תשנ"ד** – קיבל את 'פרס ירושלים ע"ש הרב קוק' מטעם עיריית ירושלים על ספרו 'הר הבית' (משיב מלחמה כרך ד').

● **תשנ"ה** – נתמנה לנשיא ישיבת 'הר ברכה' שבשומרון. פעם בשבוע נסע (במכוניתו הלא ממוגנת), להעביר שיעורים בישיבה וברחבי השומרון.

- כ"ד חשוון תשנ"ה – נפטר בליל שבת פרשת 'חיי שרה' בגיל 77, נטמן ביום א', כ"ה חשוון בחלקת הנביאים אשר בהר הזיתים. כימאה אלף איש השתתפו בהלוויה.







# תורת שלמה

רשימת ספרים וכתבי יד של הרב



**נלקט ונערך ע"י הרב שמואל כ"ץ**  
**רב בתי ספר בירושלים וחוקר תולדות הרבנות הראשית לישראל**

1. **נזר הקודש:** חידושים ובאורים מקוריים בהלכות פסולי המוקדשין מספרי היד החזקה לרבינו משה בן מימון, ירושלים, תרצ"ה.
2. **שערי טהרה:** תלמוד על מסכת מקוואות מלוקט מתלמוד בבלי, ירושלמי והספרות התנאית, ירושלים, ת"ש.
3. **קובץ פסקי הלכות צבא,** תל אביב, תשי"ט.
4. **קובץ פסקי הלכות צבא ודינים לחייל,** ישראל, תשכ"א.
5. **הירושלמי המפורש:** מהדורה חדשה ומתוקנת של התלמוד הירושלמי עם פירוש חדש [מסכת ברכות פרקים א-ה], ירושלים, תשכ"א.
6. **תורת המועדים:** מחקרים ומאמרים על מועדי ישראל לאור ההלכה, ירושלים, תשכ"ד.
7. **פסקי הלכות צבא:** תמצית שאלות ותשובות מעיתון מחניים מדור חיילים שואלים, צה"ל תשכ"ט.
8. **חוות דעת הלכתית בנושא מעמד אישי,** המטה הכללי הרבנות הצבאית הראשית, תשל"א.
9. **פסק הדין בעניין האח והאחות,** בהוצאת הרבנות הראשית לישראל, תשל"ג.
10. **לקט הלכות ומנהגים לחג הפסח:** לבית, למשפחה ולבני הנעורים, תל אביב-יפו תשל"ג.
11. **הגדה של פסח:** נוסח אחיד, ירושלים, תשל"ז.
12. **ילקוט דיני ערב פסח שחל להיות בשבת והלכות ומנהגים לחג הפסח לבית ומשפחה,** ירושלים, תשמ"א.
13. **תורת השבת והמועד,** (עורך: שלמה שמידט), ירושלים, תשמ"ב.
14. **משיב מלחמה:** שאלות ותשובות בענייני צבא, מלחמה וביטחון, ירושלים, א (תשמ"ג); ב (תשמ"ד); ג (תשמ"ו).

15. ספר הירושלמי והגר"א מווילנא: מחקר ובירור טיבן ותקפן של הגהות ובאורי הגר"א על התלמוד ירושלמי, בהשוואה לכתבי היד ונוסחאות הראשונים ופירושיהם: ונוסף עליהם פרק בהגהות הגר"א על המכילתא דר' ישמעאל וזיקתן לירושלמי, ירושלים, תשנ"א.
16. משיב מלחמה, ח"ד, הר הבית: מחקר הלכתי והיסטורי מקיף על הר המוריה ומקום המקדש בצרוף מפות מעודכנות, ירושלים, תשנ"ב.
17. מועדי ישראל: מחקרים וחשיפת תכנים חדשים בנושא מועדי ישראל ורגליו, תל אביב, תשנ"ג.
18. תורת המקרא: דרשות על פרשת השבוע, (עורך: מיכה הלוי), ירושלים, תשנ"ו.
19. תורת המדינה: מחקר הלכתי היסטורי בנושאים העומדים ברומה של מדינת ישראל מאז תקומתה, ירושלים, תשנ"ו.
20. יום העצמאות ומדינת ישראל: מתורתו של הגר"ש גורן, ירושלים, תשנ"ו.
21. תורת הפילוסופיה: לקט הרצאות בפילוסופיה יהודית, ירושלים, תשנ"ח.
22. משנת המדינה: מחקר הלכתי היסטורי בנושאים העומדים ברומה של מדינת ישראל מאז תקומתה, (עורך: ישראל תמרי), ירושלים, תשנ"ט.
23. תורת הרפואה: מחקרים הלכתיים בנושאי רפואה, (עורך: ישראל תמרי), ירושלים, תשס"א.
24. תרומת הגורן, א: שאלות ותשובות על אורח חיים, ירושלים, תשס"ה.
25. עגונות דקר: היתר עגונות צוות הצוללת דקר, ירושלים, תשס"ח.
26. תרומת הגורן, ב: שאלות ותשובות על יורה דעה, תל-אביב, תשע"ב.
27. בעוז ותעצמות – אוטוביוגרפיה, רט אבי (עורך): תל אביב, תשע"ג.
28. משנת הגורן: מכתבים, נאומים, מאמרים, הספדים, (עורך: קובי דמבינסקי), תל-אביב, תשע"ו.



### המורשת שעדיין בכתב יד:

#### [מאת המלקט ש.ה.]

העיד גיסו של הרב גורן, הרב שאר ישוב כהן, שהרב גורן אמר לו שיש לו כארבעים כרכים של כתבי יד שהוא רוצה להוציאם לאור. בראיון עיתונאי שנערך עם הרב גורן סמוך להוצאת הכרכים הראשונים של 'משיב מלחמה' לאור הסביר הרב גורן מה בכוונתו להוציא לאור בשנים הקרובות.

נביא את דבריו שם ונכתוב לאחר מכן את הידוע לנו אודות היישום של התכנית: "הרב גורן שוקד עכשיו על מפעל ספרותי עצום. הוא יתחיל לפרסם כשלושים כרכים של תשובות בנושאים אזרחיים, אלפי שאלות שנשלחו אליו מהארץ ומקצוות תבל – מתקופות כהונתו כרבה הראשי של תל-אביב וכרב ראשי לישראל – חלק קטן בלבד מתוך תשובות אלו ראו אור בשו"ת 'תרומת הגורן' חלקים א' וב' שראו אור עד כה וכן בספרים 'תורת המדינה' ו'משנת המדינה'. בשנים הקרובות עתידים לראות אור אי"ה, ע"י צוות ארכיון הרב גורן, בראשות הרב קובי דמבינסקי שני כרכים נוספים אשר ישלימו את שו"ת 'תרומת הגורן' על כל ארבעת חלקי השו"ע.

הוא שקוע בהוצאה מדעית חדשה של התלמוד הירושלמי. לשם כך ריכז את כל כתבי היד הנמצאים בעולם על התלמוד הירושלמי, ואת כל ספר שנכתב על התלמוד הירושלמי מתקופת הגאונים ועד לתקופה האחרונה. "אני מתכנן לא רק הוצאה מדעית של הירושלמי, הסובל משיבושי נוסחאות, אלא גם פירוש עממי, השווה לכל נפש. מטרתי היא להפוך את התלמוד הירושלמי לתלמוד הנלמד בכל בית ספר. היקף העבודה הזו – עשרים כרכים לפחות. [ככל הידוע לי הרב לא הספיק לערוך באופן סופי את פירושו זה (כפי שהעיד הרב שאר ישוב כהן שהרב גורן לא זכה לסיים את מפעלו זה, הקדמה למסכת תענית בהוצאת מכון הירושלמי – ישיבת יריחו אלול, תשס"ד). לאחרונה, נתגלה כתי"ק של הרב גורן ובו חלק ב' של ספרו: 'הירושלמי המפורש' על מסכת ברכות. עם זאת בספרו 'הירושלמי והגר"א' – ריכז הרב את כל הערות הנוסח שלו לתלמוד הירושלמי וסביב גרסת הגר"א לנוסח הירושלמי.]

משימה מדעית נוספת שקיבלתי על עצמי היא עריכת גמרות לשמונה מסכתות של המשנה בסדר טהרות. מסכת אחת היא מסכת מקוואות. כבר הוצאתי פעם

פירושים משלי, בהיותי בגיל 19. ועתה נותר לי לעבוד על השאר. [גם כאן, ככל הנראה לא הספיק הרב להשלים את המפעל החשוב הזה. כפי שייעד אותו לכך רבו, הגרא"ז מלצר בהקדמת ספרו 'שערי טהרה'.]

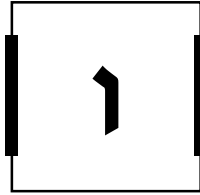
ועוד יש לי פירוש על כל הרמב"ם, מקורות לרמב"ם שטרם פוענחו. [אין בידי מידע על פירוש זה ועל מה שעלה בגורלו.]

כתבתי פירוש של החומש ואני מחשיב אותו מאוד. והוא פירוש המתבסס על מקורות ההלכה. אני חושב שזה יהיה הספר הטוב ביותר שלי! [ככל הנראה כוונת הרב לדרשותיו סביב החומשים שקובצו בספר 'תורת המקרא' אולם יתכן והרב מדבר על חיבור אחר מגובש ומסודר שכבר היה בכתובים בעת שנערך הריאיון.]

ועוד כתבתי כבר ומוכנים לדפוס, ארבעה כרכים על הפילוסופיה הדתית, נושא עליו הרציתי במשך שלוש שנים בטכניון". [מתוך חומר זה ראה אור הספר 'תורת הפילוסופיה' המכיל הרצאות סביב ארבעה נושאים הגותיים. ייתכן ונשאר עוד חומר שלא נכלל בספר זה.]



בארכיון הרב גורן נמצא עדיין יבול ספרותי עצום המחכה לגאולה, הכולל מראי מקומות לשיעורים, דרשות, נאומים, מכתבים, חידושי תורה, תשובות הלכתיות שונות (לאחרונה התגלו עשרות עמודים בכת"ק חידו"ת בענייני שחיטה וטרפות), מאמרים רבים שפרסם בבמות תורניות שונות במהלך השנים ועוד. ואי"ה "אור תורת קדשו יופיע בעולם".



**חתימת המלקט**





בלקט קצר זה טרם יצאנו ידי חובתנו בכל הקשור להנחלת דמותו ואישיותו של מו"ר הגר"ש גורן זצ"ל לדורות הבאים, ואי"ה עוד חזון למועד. אישיותו המגוונת ורבת הפנים לא קיבלה את המקום הראוי לה בהיכלי הישיבות ובקרב חובשי ספסלי בית המדרש ולומדי תורתו עדיין אינם רבים. ניתן למנות מספר גורמים מרכזיים ליחס מסויג (ועיתים אף להתנגדות חריפה) של ת"ח מסוימים ובציבור תופסי התורה כלפי דמותו ודרכו של מו"ר הגר"ש גורן זצ"ל:

- א. גדלותו האמתית ושקידתו המפליאה בתורה ביחד עם אופיו העילויי<sup>א</sup> יצרו חשש ופחד בקרב מי שהורגלו בתבניות מסוימות של 'גדולים'.
- ב. עצמאותו המחשבתית, אומץ לבו, תקיפותו והעובדה שתמיד אמר מה שחשב ללא מורא מאיש גרמו לאלו שהורגלו לדפוס התנהגות של כניעה וצייתנות לפרש את התנהלותו כ'גאוה', 'גדלות' וכד' – בעוד שדווקא משום תכונותיו אלו הצליח לבצע בצה"ל את אשר ביצע.
- ג. היותו של הרב גורן גדול לא רק בתורה כי אם גם במדע<sup>ב</sup> באשר רוחב ידיעותיו והשכלתו הקיף גם תחומים רבים שאינם הלכתיים מובהקים<sup>ג</sup> ובכלל זאת, לימודו באוניברסיטה העברית<sup>ד</sup> (אליה נשלח ע"י הרב הרצוג לשם רכישת כלים כדוגמת שפות עתיקות, פילוסופיה, מתמטיקה ולימודים כלליים שיסייעו בידיו להדיר את התלמוד הירושלמי שבכך

- א. נזכר כאן עוד עילויים אמתיים: הרב יוסף רוזין הגאון הרוגוצ'ובי, הרב שלמה פול'צ'ק העילוי ממיצ'יט, הגאון הרב אליעזר סילבר, הגאון הרב חיים צימרמן ועוד – כל מי שקרא ושמע אודות גדולי עולם אלו לא זקוק להסברים נוספים.
- ב. באחת משמחות ברי'המצווה בהן נכח ברך את החתן: "תלמד הרבה תורה ותלמד הרבה מדע".
- ג. נזכר ענק שבענקים בעל אופי דומה הגאון הרב גדליה נדל זצ"ל ואת הצדיק המקובל הרב ברוך שפירא זצ"ל. ומבחינת רוחב דעת מחשבתית וידע בלתי רגיל בתחומים נוספים נזכיר את הגאון הרב מאיר מאזוז שליט"א ואת הגאון הרב שלמה פישר שליט"א.
- ד. מבין גדולי ישראל בדור האחרון היו עוד כמה שבצעירותם למדו במוסדות דומים ומפאת רגישות הנושא לא נרחיב כאן מעבר לכך.

ראה את ייעודו בחיים טרם כניסתו לצה"ל. כמו כן, נזהר מאוד שלא ללמוד שם כלל את תחום "מדעי היהדות" והקפיד בכל השנים שלמד שם לערוך תמידים כסדרם, דפי גמרא רבים בכל יום וככול שיכל הגיע לישיבת חברון ללימוד סדרי ערב).

ד. עיסוקו של הרב בספרי 'מחקר' ובכלל זה 1. הזדקקותו לספרי תולדות העמים (ובהם ספרי יוסף בן מתתיהו) ספרים חיצוניים (ספרי חשמונאים ומכבים) וספרים נוספים על מנת לברר את המציאות ההיסטורית המדינית-צבאית באותם ימים וליישב אותה עם ההלכה המקובלת לנו. בכלל זה ניתן גם למנות את עיסוקו במדרשי התנאים, התוספתא ומקורות נוספים לשם פסיקת ההלכה. 2. עיסוקו בגרסאות, תיקוני נוסח ובהשוואת כתבי יד – תחום שאינו רווח בעולם הישיבות אך עסקו בו גדולי עולם – ובהם מרן הגר"א (שבדרכו הלך הרב גורן בספרו המופתי 'הגר"א והירושלמי' ועשה את התלמוד הירושלמי כסולת נקייה). 3. עיסוקו בספרי הגות ובמחשבה על מנת לבאר סודם ומהותם של חגי ומועדי ישראל ולחברם עם עולם ההלכה והפסיקה (כחזון רבו, הראי"ה קוק בפתח אורות הקודש ח"א, בעניין איחוד ההלכה והאגדה).

ה. תפיסתו הדתית-לאומית והזדהותו העמוקה עם מדינת ישראל תוך ראייתה כמלכות ישראל ו-כ'אתחלתא דגאולה' או לכל הפחות כ'שלב ביניים' בדרך אל עידן הגאולה השלישית, קשרה לראשו שלל 'כתרים' וכינויי גנאי מאת מתנגדיו (כגון: 'ציוני', 'מזרחיסט', 'צנחן' ועוד) גם

ה. עבור ליצני הדור הללו אמרתי לצרף לכאן את עדותו של הרב גורן מדוע בחר להשתתף בקורס צניחה ובזה ייסכר פיהם של המלעיזים עליו ויימלא פניהם קלון וכך סיפר הרב: "יום אחד היה תמרון צניחה של כל גדוד הצנחנים בצפון ליד חניתה, שם היה שדה תעופה בריטי נטוש. היו שם שבע מאות צנחנים, והמצנחים לא היו מניילון אלא ממשי לבן-צהוב. הלכתי לראות את תרגיל הצניחה ואמרתי לאריק (מפקד חטיבת הצנחנים בזמנו): 'הצנחנים עם המצנחים הלבנים נראים כמלאכים. אבל איך זה יכול להיות שמלאכים אוכלים טרף?!'

עמידתו בראש הרבנות הראשית לישראל גרמה למשקעים הישנים ביחס אליה להתנקז סביבו.

1. תפיסת ההלכה הייחודית שלו, 'הלכה ממלכתית', הובנה על ידיהם שלא כפי מה שהיא באמת. הרב גורן לא בא לערער על ההלכה המקובלת

אריק, בתגובה לדברי, אמר לי שיעשה איתי עסקה. הוא הציע כך: 'לנו אין אף צנחן דתי, ולכן הצנחנים לא זקוקים לכל ענייני הדת. ברגע שאתה מביא לי את הצנחן הדתי הראשון, אני מכשיר את המטבחים, אתן לך לבנות בית כנסת ונפסיק להתאמן שבעה ימים בשבוע'. אמרתי לו: 'אני מקבל את ההסכם הזה, ואני אהיה הצנחן הראשון'. הצטרפתי לקורס צניחה. לפני סוף האימונים של הקורס שברתי את הרגל והלכתי שלושה שבועות עם גבס ועם מקל. בסופו של דבר הייתי שמונה-עשר ימים בקורס וקיבלתי כנפי צנחן... הצניחה השישית שלי, שהייתה צניחת לילה, הייתה בשבילי צניחה קשה מאוד כי הרגל שלי הייתה פגועה עדיין... לפני הצניחה הראשונה, אי-אפשר להגיד שלא היה שום פחד או חשש, אבל התגברתי על הפחדים. בלילה שלפני הצניחה חיברתי בכתב יד תפילה לצנחן, שעד היום משתמשים בה בצבא...

מאז שצנחתי, אריק שינה את כל היחידה שלו. הכשרנו את המטבח, והכשרות היתה ברמה הטובה ביותר. בנינו בית כנסת, וכל הצנחנים שנפלו בקרבות הונצחו בו. נוסף על כך הם גם הפסיקו להתאמן בשבת. זו היתה היחידה הטובה ביותר מבחינת תנאי הדת, ומאז החלו לבוא מאות מתנדבים דתיים שמילאו את החטיבה" (בעוז ובתעצומות).

1. "חייבים אנו למצוא את הגישה הממלכתית לכל בעיה דתית שהיא. אסור להסתפק בפתרונות מתחמקים שכחם יפה רק לשעה קלה, אלא עלינו לשאוף לפתרונות כוללים על בסיס ממלכתי לכל בעיות הדת וההלכה המתעוררות בימינו" (מתוך מכתב לרב אלימלך בר שאול, תש"כ, 'משנת הגורן' עמ' 93). "אני מעיד עלי שמים וארץ שבכל פסקי ההלכה שהוצאנו והורינו בכל שטח שהוא בצה"ל ומחוצה לו, לא סטינו כמלוא נימה מן ההלכה הברורה והמקובלת בידינו, אלא שהודות למחקרים שערכנו, הצלחנו למצוא את הגשר בין ההלכה לצרכי הביטחון החיוניים ובין ההלכה לבעיות האנושיות החמורות שהתעוררו במסגרת עבודתי. וכל הדברים והלעזים שנפוצו בעניין זה, אין בהם שמץ של אמת והם קלוטים מן האוויר. ההלכה היתה, הינה ותהיה נר לרגלנו והיא תקבע את אורח חיינו לפי הקריטריון:

מדור לדור אלא הצביע על הקושי הקיים בבואנו לחדש את חיינו הלאומיים ע"פ קטגוריות של 'הזמן הזה' (זמן הגלות בהלכה) מבלי לשחזר את התוקף העליון ביותר של ההלכה כפי שהייתה בזמן מלכי ישראל ובזמן הסנהדרין (הד לדבר הוא הוויכוח שלו עם הרב מ.צ. נריה בשאלת היתר לחימה בשבת האם מדובר בהרחבת ההיתר הרגיל של 'פיקוח נפש' בלבד או שזוהי הלכה מהלכות מלחמה ו'ממשפטי המלוכה' או לכל הפחות הרחבת הגדר של חיוב כיבוש הארץ הדוחה שבת ואכמ"ל). כמוכן, שמיותר לציין שהרב גורן נלחם בכל כוחו במתן דריסת רגל לרפורמים ולקונסרבטיבים בארץ וראה חובה עליונה בהנהגת מדינת ישראל לאור ההלכה המקובלת ובמניעת 'הפרדת הדת מהמדינה'.

ז. פסיקותיו החדשניות והנועזות – בעניין תיחום גבולות הרי"הבית והכניסה אליו, התרת עגונות, קביעת רגע המוות, ניתוחי מתים והשתלות, לימודי רפואה לכוהנים, גבולותיה של ארץ ישראל ושלימותה – היוו כר נרחב למחלוקות עם ת"ח רבים במהלך השנים וכך היא דרכה של תורה.

לצערנו, אין בכוחו של לקט זה לשנות באופן מוחלט את הסתייגותם של חלקים מהחברה החרדית אל דרכו ולדמותו (ואי"ה, משיח בא כידוע להשיב את הצדיקים בתשובה כמובא ברעיא מהימנא, בהעלותך קנג, א), אך, אם ידע העם היושב בציון מעט יותר על דרכו ואורחותיו של ענק שבענקים זה והיה זה שכרנו. וביחס למתנגדיו, בינתיים, נסתפק בכך שיחמירו באיסור דאורייתא של ביזוי ת"ח שגדול עונו מנשוא (ובודאי לאחר שהמחלוקת סביבו שככה<sup>14</sup> ולאחר שעלה

<sup>14</sup> דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום". ("הליכות" – בטאון המועצה הדתית ת"א"יפו, נאום הכתרה לרבנות ת"א, תמוז תשל"א, גיליון 52, עמ' 14).

ז. הרב זאב וואלף העיד שמספר שבועות אחרי שנרגעו הדברים בפרשת 'האח והאחות', אמר אחד מגדולי הרבנים שיצאו כנגד הרב גורן לאחד מתלמידיו שהזכיר את שמו של הרב גורן

לישיבה של מעלה וידוע הוא כמה חמור עונשו של "המספר אחר מיטתן של ת"ח").

כמו כן, נבקש מאותם מרננים בעת אשר ילכו ל'כותל'המערבי' לשפוך את צקון לחשם לפני שוכן מעולים – יכירו טובה לאיש שההשגחה העליונה בחרה בו לגאול את המקום הקדוש ולהביע את רחשי לבם של כל דורות ישראל בהטבעת החותם המופלא על רגעי שחרורו, ובהגיעם אל מצבת קבורת רחל, המבכה על בניה – לא ישכחו את האיש אשר בישר לה לראשונה כי "שבו בנים לגבולם", ובעת אמירת סליחות ותחנונים במערת המכפלה לא ישכחו את האיש אשר היה 'גיבור כאר"י לכבוש את העיר מיד צר, 'ועז כנמר' כנגד חלשים מבית ואשר רק בזכותו הם יכולים להיכנס פנימה ולא מסתפקים בעמידה מבישה על 'המדרגה השביעית' ורואים כיצד שפחה יורשת גבירה ועיניהם כלות ואין לאל ידם. ברוך אתה ה' אוזר ישראל בגבורה.

כאמור, מטרתו של לקט זה היא זריעת הזרעים שינבטו אי"ה בבוא היום כשעננת המחלוקת תוסר משמו ומדמותו, כשם שאירע גם לרבותינו הרמב"ם, הרמח"ל, רבי יהונתן אייבשיץ והראי"ה קוק אשר נרדפו בידי חבריהם גדולי תורה שבדור משום שתורתם הקדימה את בני דורם בשנים רבות ועל כן לא יכלו לרדת לסף דעתם. אין שום ספק שתהליך זה עתיד להתרחש גם עם דמותו ותורתו של מו"ר הרב שלמה גורן זצ"ל.



נחתום בשני סיפורים קצרים המעידים על ניצני השינוי שיופיע אי"ה כאשר תהיה בשלות רוחנית מספקת בקרב בני הדור.

ללא התואר 'רב': "כבר כתבנו את שצריכים לכתוב. כבר דיברנו את מה שצריך לדבר. את כל מה שצריכים לעשות עשינו. סתם לדבר, אין בזה שום תועלת!" ולא נתן לו להמשיך לדבר" (מוסף יתד נאמן שבת וירא, תשע"ב).

סיפר חברי הרב י. יפת, שנכח בהלווייתו של הרב גורן. שבזמן ההלוויה, עת היה תלמיד צעיר בישיבת 'מרכז הרב', זוכר הוא כיצד עמד ביחד עם קבוצת חבריו מהישיבה בצד הדרך, כאשר ניגש אליהם אדם בלבוש חרדי ואמר להם שהוא פגע ברב גורן וביזה אותו בדברים והוא לא יודע כיצד לבקש סליחה...

סיפור דומה סיפר ר' אבי רט, עורך ספר זיכרונותיו של הרב גורן 'בעוז ובתעצומות':

"בוקר אחד, ברבע לשבע בבוקר, מתקשר אלי איש אחד ושואל אותי: "אתה אבי רט? אני חייב להגיד לך משהו. אני יהודי בן שישים וחמש מבני ברק, גדלתי במוסדות חרדיים כל חיי. מגיל ארבע־עשרה גדלתי על שנאת (הרב) גורן. עבורנו, הוא היה 'ציוני' שמכשיר ממזרים ומתיר עגונות, שנאנו אותו וכעסנו עליו.

עברו שנים והבנו שהחיים קצת יותר מורכבים משחור ולבן. כעת, כשיצא הספר 'בעוז ובתעצומות' החלטתי לקרוא אותו, אתמול בלילה סיימתי והבוקר מיד התקשרתי. אני רוצה לעשות תשובה, אני רוצה לבקש סליחה, מה לעשות? בפני מי להתנצל.

אני מרגיש שגדלתי עם שטיפת מוח, כל השנים שנאתי אדם שלא הכרתי. כעת ראיתי מי היה באמת, גדולתו בתורה, אהבת ישראל שלו, מה עשה בצבא, מה עשה במדינה" (מתוך שיחה בישיבת ההסדר בראשון לציון, יום ירושלים תשע"ג).



**כתב מרן הראי"ה קוק:**

"לפעמים לא יתקבלו דברי חכם בדורו, ואין בני דורו מכירים ערכו ואינם מעמיקים בדבריו כ"כ, ע"כ אינו מועיל להשלמתם לפי רוממות ערכו. ובדורות הבאים כשסרה הקנאה וההרגל המעוור עיניים, אז מזדקקים דבריו ומתבררים, וילכו רבים לאורו" (עין איה, ברכות פ"ב פסקא נג).

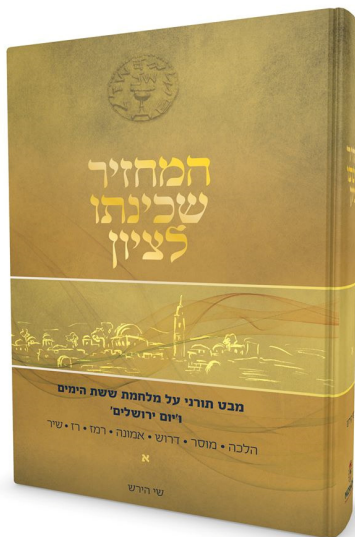




# המחזיר שכינתו לציון

## מבט תורני על מלחמת ששת הימים ו'יום ירושלים'

שלושה כרכים מפוארים – בהוצאת 'תנועת המזרחי העולמית'



מלחמת ששת הימים היא מאורע מכונן בתולדות עם ישראל לדורותיו. הניצחון המהיר, הפלאי והבלתי צפוי, הרחבת גבולות הארץ לממדיה התנ"כיים, השיבה למקומות המקודשים ביותר לעמנו ובראשם ירושלים, העיר שחבורה לה יחדיו, הביאו לזקיפת הקומה הלאומית ולהתעוררותם של רבים בארץ ובגולה לבקש את זהותם היהודית ומשמעויותיה. התעוררות זו נמשכת עד היום.

במלאת יובל למלחמה רואה אור ספר זה, לקט תורני מקיף ראשון מסוגו המכיל למעלה מ־1700 עמודים ומבקש להקנות מבט תורני מרובה גוונים למלחמה זו: הלכה, מוסר, דרוש, אמונה, רמז, רז ושיר.

בשלושת כרכי הספר נקבצו פסקי הלכה, דברי התעוררות, דרשות הודיה, הגיונות ורחשי לב של רבנים ומחנכים מכל גוני היהדות הדתית והחרדית אודות משמעויותיה של מלחמת ששת הימים בכלל, ואודות קביעת יום שחרור ירושלים כיום הודאה לדורות בפרט.

הספר מתאים במיוחד למוסדות חינוך ומחקר, ספריות ציבוריות, בתי כנסת ובתי מדרש ולכל אוהבי ציון וירושלים.

ניתן לרכוש במשרדי המכון: 052-8836373.



הלקט זכה לקבל את ברכתם של רבנים, תלמידי חכמים, חוקרים ומחנכים חשובים.

- "חן חן על חיבורך המתאר את גודל הניסים וחיוב ההודאה עליהם שנתפרסמו בשעתו ע"י גדולי רבני ישראל. יישר כוח על העבודה המקיפה ועל ההשקעה באיסוף ובעיבוד החומר..." (הרב דוב ליאור שליט"א).
- "...והנה ראיתי מה שכתב הרב שי הירש ישצ"ו חיבור שלם ושמו 'המחזיר שכינתו לציון' ושבוהו רבנן דפקיע שמיהו..." (הראשל"צ ורבה של ירושלים, הרב שלמה משה עמאר שליט"א).
- "לכבוד הרב שי הירש הרבה שלום וברכת ד'! ספרך זה, 'המחזיר שכינתו לציון', מהווה ברכה גדולה לעם ישראל. שמו של הספר לכשעצמו, עוד לפני שאנחנו מתמלאים מתוכנו העשיר, מפגיש אותנו עם האמת הגדולה שהאירועים המופלאים שזכינו להם לפני חמישים שנה – שיבת לב לבה של ארצנו לידינו ובראשה ירושלים – שייכים למציאות הגדולה של 'המחזיר שכינתו לציון', זאת משמעותם האמיתית. אני מבקש להוסיף שכל אירועי דורנו – שובנו לארץ, בנייננו אותה, תקומת מדינת ישראל – שייכים לאמיתו של דבר לתהליך האדיר של 'המחזיר שכינתו לציון'. כך מלמדים אותנו חז"ל (בתנחומא קדום, דברים ב'). אני מקוה שספרך זה יסייע לעם ישראל לראות

נכוחה את ההשגחה האלהית שהתגלתה באופן כל כך מופלא בדורנו, שענינה האמיתי הוא 'המחזיר שכינתו לציון'. ועל כך יישר כחך! בברכת התורה והארץ" (הרב חיים דרוקמן שליט"א).

- "יישר כוחו של הרב שי הירש על ספרו החשוב המחזיר שכינתו לציון למען ראות יד השם הפועלת במלחמת ששת הימים ובכל קורות חייו. למען היפגש עם ריבונו של עולם בהיסטוריה ובוודאי יהיה לברכה לכל האומה..." (הרב שלמה אבינר שליט"א).

- "בשמחה אתכבד להמליץ טוב על הספר 'המחזיר שכינתו לציון' – מבט תורני על מלחמת ששת הימים', שעורך הרב שי הירש, ובו אסף כעמיר גורנה מטוב ירושלים עיר הקדש והמקדש. יפה עשה הרב העורך, במטרה חשובה 'לסייע לקביעתו של יום ירושלים לדורות ולהעברתו גם לדורות הבאים'. הדברים ערוכים בטוב טעם ודעת בג' כרכים, ומקיפים את דבריהם של חכמי ישראל בדור הזה שזכו לראות עין בעין בשוב ה' ציון ושחרור עיר הקדש והמקדש ירושלים..." (הרב שמואל אליהו שליט"א).
- "מדהים, מדהים, מדהים. עבודה עצומה. אוסף בלתי רגיל, זה יהיה היהלום של שנת היובל" (הרב שמואל כ"ץ, חוקר תולדות הרבנות הראשית לישראל).



לעילוי נשמת אמנו וסבתנו היקרה

אשת חיל מי ימצא

מרת

**נעכא (אולגה) הירש** ע"ה

בת ר' אליהו איציג ורבקה לבית קליין הי"ד

ה'תרפ"ח-ה'תשע"ז

נולדה בכפר קטן ברומניה וזכתה לגדול בקרבה של משפחה יהודית חמה.

ניצלה ביחד עם אחותה שושנה, מגיא ההריגה בימי הזעם הנורא באירופה.

חכמת נשים בנתה ביתה.

שמרה על גחלת היהדות תחת מסך הברזל וזכתה לעלות לארץ ישראל.

חרוצה ומסורה, טובת לב ואצילית, התפרנסה מיגיע כפיה ושמחה בחלקה.

זכתה לראות בנים וכלות, נכדים ונכדות, נינים ונינות –

שהחזירו לה אהבה תחת אהבתה.

רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה.

נשמתה עלתה לגנזי מרומים ביום שישי, י' אלול תשע"ז,

ערש"ק כי תצא לסדר "שלח תשלח את האם".

**תנצב"ה**



הוקדש ע"י בניה

ד"ר דוד ושלום הירש הי"ו